

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MARİYA MERCANKA’NIN “KADEM
KAYNAA” ADLI ROMANININ SÖZ
VARLIĞI BAKIMINDAN İNCELENMESİ**

CEYDA ERDİN

TEZ DANIŞMANI

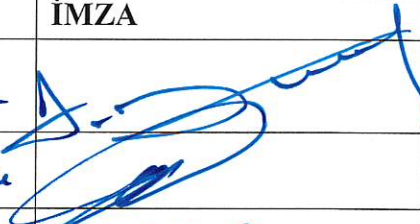

DR. ÖĞR. ÜYESİ LEVENT DOĞAN

EDİRNE 2020

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ceyda Erkin tarafından hazırlanan
"Monya Mercan'ın 'Kadem Kayma' Adlı Romanının Üst Varlık Bakımında İncelemesi"
Konulu Yüksek Lisans tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim
Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 15.01.2020 Gersonba günü saat
11.00 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin
* Kabul Edilmesine OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Dr. Öğr. ^{Danışman} Üyesi Levent İZBAK	Kabul Edilmesine	
Prof. Dr. Necati DEMİR	Kabul Edilmesine	
Doc. Dr. Muharrem ÖZDEN	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

15 / 01 / 2020

Ceyda ERDİN

Tezin adı: Mariya Mercanka'nın "Kadem Kaynaa" Adlı Romanının Söz Varlığı Bakımından İncelenmesi

Hazırlayan: Ceyda ERDİN

ÖZET

Bir dil ve toplum üzerine yapılacak tetkiklerde söz varlığı çalışmaları pek çok açıdan önemli veriler sunar. Dilin tüm sözcüklerini kapsayan söz varlığı; bu yönüyle bir toplumun diline, kültürüne ve tarihine ışık tutar. Söz varlığı incelemeleriyle bir dilin tarihsel süreçte geçirmiş olduğu değişimlere ve gelişmelere tanıklık edilirken, sözcüklerde yaşanan ses, şekil ve anlam değişiklikleri de açığa çıkarılır. Yine bu incelemeler sırasında dildeki sözcük türetme yolları gözlemlenebilir. Söz varlığı unsurları arasında yer alan alıntı sözcüklerin saptanmasıyla çalışmada temel alınan dilin daha çok hangi yabancı dillerin etkisi altında kaldığı gibi pek çok konuda çıkarımlarda bulunulabilir. O hâlde bir dilin söz varlığına yönelik yürütülecek çalışmalar o dile her açıdan büyük bir katkı sağlar. Dil, çeşitliliği ve zenginliği yönünden değerlendirilmiş olur.

Söz varlığının tespiti hususunda ise bir toplumun diliyle oluşturulmuş sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinin önemi muhakkaktır. Zira, bu ürünler meydana geldiği topluma ayna tutar, toplumun kullandığı dilin kendine özgü niteliklerini yansıtır.

Bu çalışmada, Gagauz şair ve yazar Mariya Mercanka'nın "Kadem Kaynaa" adlı romanı söz varlığı açısından irdelenmiş, irdeleme sonucunda ulaşılan dilsel veriler ışığında Gagauz Türkçesi ve Gagauz kültürüyle ilgili yapılan saptamalar ortaya konmuştur. Romanın taranmasıyla tespit edilen ad türündeki sözcükler konularına göre, fiil türündeki sözcükler ise yapılarına göre sınıflandırılarak ele alınmıştır. Sınıflandırılan sözcüklerin her biri incelemeye tabi tutulmuş, standart Türkiye Türkçesi ve tarihsel Türk dili alanında mukayese edilmiştir. Tarihsel dönemlerle karşılaştırma yapılırken *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, *Dîvânu Lugâti't Türk ve Kutadgu Bilig* esas alınmıştır. Kökenleri bakımından değerlendirilen sözcüklerin köken tespitinde farklı dillerde hazırlanmış sözlüklerden yararlanılmış, tahlilinde ise etimolojik sözlüklere başvurulmuştur. Ayrıca romandan derlenen

sözcüklerin *Trakya Ağzları Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğü*'nde bulunanları da gösterilerek yorumlanmıştır. Bunun sonucunda Gagauz Türkçesinde kullanılan sözcüklerin Balkan Türk ağzlarıyla özellikle ses bakımından gösterdiği örtüşmeler dikkati çekmiştir. Son olarak bu çalışma ile Gagauz Türkçesine ait pek çok deyim, atasözü, ikileme ve kalıp söz ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gagauz, Gagauz Türkçesi, Söz Varlığı, Gagauz Türkçesi Söz Varlığı.

Name of Thesis: An Analysis of Mariya Mercanka's Novel "Kadem Kaynaa" In Terms Of Vocabulary

Prepared By: Ceyda ERDİN

ABSTRACT

Vocabulary studies in a language and society provide important information in many respects. Vocabulary covering all words of language; it sheds light on the language, culture and history of a society. Through the vocabulary studies, while witnessing the changes and developments of a language in the historical process, the sound, shape and meaning changes in words are also revealed. Again during these examinations, ways of word derivation in the language can be observed. With the determination of quoted words among vocabulary elements, inferences can be made in many subjects such as which foreign languages are mostly influenced by the language used in the study. In this case, the studies to be carried out for the vocabulary of a language contribute to that language in every aspect. Language is evaluated in terms of diversity and richness.

For the determination of vocabulary, the importance of oral and written literary products created with the language of a society is certain. Because these products mirror the society in which they occur and reflect the unique qualities of the language used by the society.

In this study, Gagauz poet and author Maria Mercanka's novel em Kadem Kaynaa rom is examined in terms of vocabulary, In the light of the linguistic data obtained as a result of the analysis, the determinations made about Gagauz Turkish and Gagauz culture were revealed. Name type words determined by scanning novels were processed according to their subjects and verb type words were classified according to their structures. Classified words are subjected to each examination were compared with the standard Turkish of Turkey in the Turkish language and historical areas. When comparing with historical periods, Old Uighur Turkish Dictionary, Divan Luggatit Turk and Kutadgu Bilig were taken as basis. Dictionaries prepared in different languages were used to determine the origin of the words

evaluated in terms of their origins and etymological dictionaries were used in the analysis. In addition, the words compiled from the novel are shown in the Thrace Dialects Dictionary and Compilation Dictionary and interpreted in terms of Gagauz Turkish. As a result, the overlap between the words used in Gagauz Turkish and Balkan Turkish dialects, especially in terms of sound, attracted attention. Finally, with this study, many idioms, proverbs, dilemmas and stereotypes of Gagauz Turkish have been revealed.

Keywords: Gagauz, Gagauz Turkish, Vocabulary, Gagauz Turkish vocabulary.

ÖN SÖZ

Millî kimlik ile millî benliğin korunarak sürdürülmesinde en temel iki unsur şüphesiz bir toplumun sahip olduğu dili ve kültürüdür. Özellikle de dil, bir toplumu var eden ve o toplumun kültürünü canlı tutarak yaşatan unsurların başında gelir. Toplum ve kültürle iç içe olan dil, aynı zamanda bu iki unsurun en iyi belirteci ve yansıtıcısı durumundadır. Fakat bugün bazı diller çeşitli sebeplere, birtakım iç ve dış etkilere bağlı olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Günümüzde büyük bir kısmı Moldova'nın (Besarabya) güneyinde yaşayan Gagauz Türklerinin konuştuğu dil olan Gagauzca da bu diller arasında yer almaktadır.

Bucak denilen bölgede Moldova'ya bağlı kurdukları özerk yönetim sayesinde bölgenin üç resmî dilinden biri hâline gelen Gagauzca, ne yazık ki UNESCO tarafından kaybolma tehlikesi altındaki diller arasında gösterilmektedir.

Uzun yıllar farklı güçlerin hâkimiyeti altında yaşamak zorunda kalan ve varlığını sürdürme mücadelesi veren Gagauzlar, her zorluğa rağmen dil ve kimliklerini korumayı başarabilmiştir. Ancak coğrafya faktörüne bağlı olarak bugün yaşadıkları bölgede baskın dilin Rusça olması Gagauzcanın durumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Kuşkusuz, bu vaziyette olan dillerin söz varlığı üzerine hazırlanacak her çalışma o dil ve toplum için büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de, Gagauz Türkçesi ile ilgili tez olarak hazırlanan çalışmaların diğer Türk lehçelerine göre oldukça az olduğu görülür. Fakat önceki yıllara nazaran 2019 yılında bu saha üzerine hazırlanan tezlerde az da olsa bir artış gözlenir. Günümüze kadar yapılmış olan tezler genellikle Gagauz Türkçesi gramerinin farklı alanlarına yöneliktir. Bu lehçenin söz varlığı üzerine ise tez bazında hazırlanmış yalnızca bir çalışma görülmektedir.

Bu çalışmada Gagauz Türkçesinin söz varlığı metin odaklı ortaya konmaya çalışılmış, bunun için Mariya Mercanka'nın 2017 yılında yayımlanan *Kadem Kaynaa* adlı romanı ele alınmıştır. Söz konusu roman, çağdaş Gagauz edebiyatının roman türündeki en yeni eseri olması yönüyle Gagauz Türkçesinin güncel söz varlığını sunmaktadır.

Çalışma, “Giriş”, “İnceleme” ve “Sonuç” olmak üzere üç ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde ilk olarak Gagauz Türkleri ve Gagauz Türkçesi ile ilgili genel bilgilere yer verilmiş akabinde çağdaş Gagauz edebiyatı üzerinde durulmuştur. Daha sonra söz varlığı kısaca tanımlanarak, söz varlığının dil ve kültür açısından önemine değinilmiştir. Bu bölüm, *Kadem Kaynaa* romanı ve romanın yazarıyla ilgili sunulan kısa bilgilerle bitirilmiştir.

Çalışmanın inceleme bölümü, “Konularına Göre Adlar”, “Yapı Bakımından Fiiller”, “Atasözleri ve Deyimler”, “İkilemeler” ve “Kalıp Sözler” başlıklarından oluşmaktadır. İlk iki başlıkta inceleme bakımından aynı sistem uygunlanmış, adlar ve fiiller standart Türkiye Türkçesiyle fonetik ve morfolojik açıdan mukayese edilerek farklılıkların görülmesi sağlanmıştır. Sözcüklerdeki ses olaylarının açıklanmasında büyük ölçüde Nevzat Özkan’ın “Gagavuz Türkçesi Grameri” adlı kitabından yararlanılmıştır. Ayrıca her iki başlıkta *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, *Divânu Lugâti’t Türk ve Kutadgu Bilig*’de geçtiği tespit edilen sözcüklerin tarihî dönemlerdeki şekli / şekilleri sıralanarak sözcüklerde yaşanan değişimler gösterilmiş ya da değişime uğramadan kullanılanlar belirtilmiştir.

Yabancı dillerden alıntılanan sözcükler ayrı bir bölümde toplanmamış hepsi ilgili olduğu başlık içerisinde değerlendirilmiş, bu sayede Gagauzcanın söz varlığında alıntı sözcüklerin daha çok hangi alanlarda yoğunlaştığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda çalışmadaki sözcüklerin özellikle *Trakya Ağzları Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğü*’nde bulunanları saptanarak Gagauzcanın Türkiye Türkçesi ağzlarıyla olan benzerliği somut verilerle gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Her iki başlık altında da sözcük düzeyinde yapılan tüm inceleme, tahlil ve karşılaştırmalar sözcüğün hemen yanında parantez içerisinde gösterilmiştir. Alıntı sözcükler verilirken parantez içerisinde kaynak dil gösterilmiş, Gagauz Türkçesine geçmesine vasıta olan dil esas alınmamıştır. Romandaki sözcüklerin geçtiği sayfalar ile tekrar sayıları incelemesi yapılan kategorinin hemen ardından tablolar hâlinde verilmiştir.

Daha önceki bir bölümde ses olayı gösterilen veyahut tahlili yapılan sözcüklere ileriki bir bölümde rastlanıldığında bu işlemler ikinci kez tekrarlanmamıştır. Bu, daha çok fiiller bölümü için geçerli bir durumdur. Örneğin; *buu-*, *buuş-*, *kaavile-*, *kaavilen-*, *keflen-*, *keflendir-* gibi. Ayrıca çalışma esnasında bazı sözcüklerin çok şekilli olduğu görülmüştür. Bu sözcükler başlıklar altında tek bir madde de gösterilmemiş ayrı maddeler hâlinde verilmiştir. Örneğin; *boday*, *booday*; *canta*, *çanta*; *corbacı*, *çorbacı*; *şoföp*, *şoför* gibi.

Fiillerin yapı bakımından ele alındığı bölümden ayrıca bahsedecek olursak; basit fiiller, ses yapıları gözetilerek tasnif edilmiştir. Türemiş fiiller, aldığı eklere göre ayrılarak ortaya konmuş, ekin işlevi açıklandıktan sonra o ekle türetilmiş fiiller sıralanmıştır. Birleşik fiiller, isim+yardımcı fiil şeklinde oluşanlar, fiil+fiil şeklinde oluşanlar ve tasvir fiiller başlıkları altında incelenmiştir. Fiillerin anlam ve işlev açısından daha anlaşılır kılınması amacıyla geçtiği cümlelerden bir ya da iki örnek verilmiştir.

“Atasözleri ve Deyimler” bölümünde, bu iki ifade kalıbı önce beraber ele alınmış daha sonra her ikisi de konu alanına özel değerlendirilmiştir. Romandan çok sayıda deyim tespit edilmesine karşın atasözüne çok fazla tesadüf edilmemiştir. Deyimler açıklanırken sözlüklerden yararlanılmış, sözlüklerde yer almayan ve açıklanmasında güçlük çekilen deyimlerde ise romanın yazarı Mariya Hanım’ın yardımına başvurulmuştur.

“İkilemeler” çalışmada anlamına ve yapısına göre incelenerek gösterilmiştir. “Kalıp Sözcükler” ise herhangi bir inceleme veya sınıflandırmaya tabi tutulmadan sadece alfabetik olarak sıralanarak verilmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında yapılan incelemeler neticesinde ulaşılan bulgular özetlenmiş, özellikle de Arapça ve Farsça kökenli sözcükler başta olmak üzere diğer batı kökenli sözcüklerin Gagauz Türkçesine hangi yollardan girdiği üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın başından sonuna kadar her aşamasında katkılarını esirgemeyen, lisans eğitimimden bu yana her zaman bana destek olan ve fikirleriyle

yol gösteren çok kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Levent Doğan'a sonsuz teŖekkürlerimi sunar, bir ömür boyu minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Çalışmada kullanılan temel kaynağın edinilmesi ve tez konusunun belirlenmesi hususunda yardımcı olan Doç. Dr. Bülent Hünerli'ye, yardımları ve desteğiyle her zaman yanımda olan ve beni motive eden değerli hocam Araç. Gör. Selda Sandalyeci'ye, çalışmanın hazırlanması aşamasında bazı sözcük, terim ve benzerinin açıklanmasında yardımlarını eksik etmeyen Mariya Mercanka (Kapaklı)'ya ve bu süreçte bana her imkânı sağlayarak sonsuz sabır ve anlayış gösteren aileme teŖekkürü bir borç bilirim.

Ceyda ERDİN

Edirne - 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	IX
ESER VE DİL KISALTMALARI	XV
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1. GAGAUZLAR	1
2. GAGAUZ TÜRKÇESİ	9
3. ÇAĞDAŞ GAGAUZ EDEBİYATI	11
4. MARIYA MERCANKA (KAPAKLI)	16
5. KADEM KAYNA A DLI ROMAN HAKKINDA	17
6. SÖZ VARLIĞI	20
6.1. Dil ve Kültür Bakımından Söz Varlığının Önemi	22
İKİNCİ BÖLÜM	25
KADEM KAYNA ROMANI'NİN SÖZ VARLIĞI BAKIMINDAN İNCELENMESİ	25
1. KONULARINA GÖRE ADLAR	25
1.1. Bitkiler	25
1.1.1. Ağaçlar	26
1.1.2. Sebzeler	27
1.1.3. Meyveler	28
1.1.4. Çiçekler	29
1.1.5. Tarım Bitkileri	29
1.1.6. Yabani Bitkiler	30
1.1.7. Otlar	30
1.1.8. Diğer Bitkiler	31
1. 2. HAYVANLAR	33
1.2.1. Evcil Hayvanlar	34
1.2.2. Yabani Hayvanlar	37

1.2.3. Kuşlar	38
1.2.4. Böcekler	38
1.2.5. Balıklar	39
1.2.6. Diğer	39
1.3. Yiyecekler ve İçecekler.....	42
1. 4. Giysi ve Aksesuarlar	47
1.4.1. Giysilerle İlgili Genel Adlar	48
1.4.2. Bedenin Üst Bölümüne Giyilenler	49
1.4.3. Bedenin Alt Bölümüne Giyilenler	50
1.4.5. Başa Örtülenler veya Giyilenler.....	50
1.4.6. Ayağa Giyilenler	51
1.4.7. Bele ve Boyuna Bağlananlar.....	51
1.4.8. Ele Giyilenler	52
1.4.9. Aksesuarlar	52
1.5. Organlar	55
1.5.1. Ana Temel Organlar.....	56
1.5.2. Ara Temel Organlar	57
1.5.3. Kemik, Kas ve Eklemler	60
1.5.4. İç Organlar	60
1.6. Tıp ve Hastalık.....	66
1.7. Akrabalık.....	69
1.7.1. Kan Yoluyla Kurulan Akrabalıklar	70
1.7.2. Evlilik Yoluyla Kurulan Akrabalıklar.....	72
1.7.3. Genel Akrabalık	73
1.7.4. Dost ve Komşu Gibi Diğer Yakınlıklar	73
1.8. Araç Gereç ve Eşyalar	77
1.9. Meslekler ve Unvanlar	85
1.9.1. Sağlıkla İlgili Meslekler.....	86
1.9.2. Eğitim – Öğretim Hayatı İle İlgili Meslekler.....	87
1.9.3. Hizmetle İlgili Meslekler	88
1.9.4. Yöneticilikle İlgili Meslekler	88
1.9.5. Mühendislikle İlgili Meslekler.....	89

1.9.6. Esnaf ve Zanaatkârlıkla İlgili Meslekler	89
1.9.6.1. Giyimle İlgili Meslekler	90
1.9.6.2. Ev Eşyası Aletleriyle İlgili Meslekler	90
1.9.6.3. Gıda ve Beslenmeyle İlgili Meslekler	90
1.9.7. Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler	90
1.9.7.1. Tarımla İlgili Meslekler	90
1.9.7.2. Hayvancılıkla İlgili Meslekler	91
1.9.8. Müzikle İlgili Meslekler	91
1.9.9. İnşaat İşleriyle İlgili Meslekler	91
1.9.10. Hava İle İlgili Meslekler	91
1.9.11. Maliyeyle İlgili Meslekler	92
1.9.12. Ekonomi İle İlgili Meslekler	92
1.9.13. Meşru Olmayan Meslekler	92
1.9.14. Kara İle İlgili Meslekler	92
1.9.15. Avcılıkla İlgili Meslekler	92
1.9.16. Güvenlikle İlgili Meslekler	92
1.9.17. Askerlikle İlgili Meslekler	93
1.9.18. Büyücülükle İlgili Meslekler	93
1.9.19. Sanatla İlgili Meslekler	93
1.10. İklim, Hava ve Tabiat Olayları	98
1.11. Coğrafya	102
1.12. Mekânlar (Yerler)	104
1.12.1. İç ve Dış Mekânlar	104
1.12.2. Köy, Şehir ve Kasaba	112
1.12.3. Mahalleler	114
1.12.4. Ülkeler	115
1.12.5. Ova, Mera ve Nehirler	117
1.13. Mevsim, Ay Ve Günler	117
1.13.1. Aylar	117
1.13.2. Gün ve Mevsimler	119
1.14. Takvimler	121
1.15. Yönler	122

1.16. Taşıt ve Makineler	123
1.17. Hukuk.....	125
1.18. Din	126
1.19. Yönetim Ve Siyaset	132
1.20. Eğitim.....	137
1.21. Dans ve Müzik	140
1.22. Resim	142
1.23. Sinema.....	143
1.24. Felsefe, Sosyoloji, Mantık	143
2. YAPI BAKIMINDAN FİİLLER	145
2.1. Basit Fiiller.....	145
2.1.1. Tek ünlü yapısındaki basit fiiller	147
2.1.2. Ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller	147
2.1.3. Ünlü+ünlü yapısındaki basit fiiller	149
2.1.4. Ünlü+ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller	149
2.1.5. Ünlü+ünsüz+ünsüz yapısında olan basit fiiller	149
2.1.6. Ünsüz+ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller	150
2.1.7. Ünsüz+uzun ünlü yapısında olan basit fiiller.....	154
2.1.8. Ünlü+ünsüz+ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller.....	156
2.1.9. Ünsüz+ünlü+ünsüz+ünlü yapısında olan basit fiiller.....	156
2.1.10. Ünsüz+ünlü+ünsüz+ünsüz yapısında olan basit fiiller	157
2.1.11. Ünlü+ünsüz+ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller.....	157
2.1.12. Ünsüz+uzun ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller	158
2.1.13. Uzun ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller.....	159
2.1.14. Uzun ünlü+ünsüz+ünlü yapısında olan basit fiiller	159
2.1.15. Ünsüz+ünlü+ünsüz+ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller	159
2.2. Türemiş Fiiller	162
2.2.1. İsimden Fiil Yapan Ekler	163
2.2.1.1. +lA-, +lE- / +nA-, +nE-	163
2.2.1.2. +lAn- / +nAn-	177
2.2.1.3. +lAş-	180
2.2.1.4. +ı-.....	181

2.2.1.5. +irgen-:.....	181
2.2.1.6. +a-:.....	182
2.2.1.7. +(A)l- / +l-:.....	183
2.2.1.8. +(A)r-:.....	184
2.2.1.9. +dA-.....	184
2.2.2. Fiilden Fiil Yapan Ekler:.....	190
2.2.2.1. -AlA-:.....	190
2.2.2.2. -(I)l-:.....	190
2.2.2.3. -n-:.....	194
2.2.2.4. -ş-:.....	204
2.2.2.5. -t-:.....	210
2.2.2.6. -(A)r-.....	214
2.2.2.7. -(I)r-:.....	215
2.2.2.8. -dİr-:.....	216
2.2.2.9. -gun-:.....	223
2.2.2.10. -gut-:.....	224
2.2.2.11. -sE-:.....	225
2.2.2.12. -ştur- (-[u]ştur-):.....	225
2.3. BİRLEŞİK FİİLLER.....	232
2.3.1. İsim+Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller.....	234
2.3.1.1. İsim+Et- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller.....	234
2.3.1.2. İsim+Ol- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller.....	242
2.3.1.3. İsim+Yap- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller:.....	247
2.3.1.4. İsim+Gel- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller:.....	248
2.3.1.5. İsim+Topla- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller:.....	248
2.3.1.6. İsim+Ver- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller:.....	248
2.3.2. Fiil+Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller.....	251
2.3.2.1. Fiil+Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller.....	251
2.3.2.2. Fiil+Fiilimsi+Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller.....	253
2.3.2.2.1. Fiil+-mak / -maa isim-fiil eki+et- Yardımcı Fiiliyle.....	253
2.3.2.2.2. Fiil+-mak isim-fiil eki+ol- Yardımcı Fiiliyle.....	254
2.3.2.2.3. Fiil+-ar sıfat-fiil eki+ol- Yardımcı Fiiliyle.....	254

2.3.2.2.4. Fiil+ -a / -p zarf-fiil eki+ol- Yardımcı Fiiliyle	256
2.4. TASVİR FİİLLER	257
2.4.1. Yeterlik Fiili	257
2.4.2. Tezlik Fiili	262
2.4.3. Süreklilik Fiilleri	266
3. İKİLEMELER	267
3.1. Anlamına Göre İkilemeler	268
3.1.1. Aynı Sözcüklerin Yinelenmesiyle Kurulan İkilemeler	268
3.1.2. Yakın ya da Eş Anımlı Sözcüklerin Yinelenmesiyle Kurulan İkilemeler	269
3.1.3. Zıt Anımlı Sözcüklerin Yinelenmesiyle Kurulan İkilemeler	269
3.1.4. Biri Anımlı Biri Anımsız İki Sözcüğün Yinelenmesiyle Kurulan İkilemeler	269
3.2. Yapısına Göre İkilemeler	269
3.2.1. Yapım Ekleriyle Kurulan İkilemeler	269
3.2.2. Hâl Eki Almış Sözcüklerle Kurulan İkilemeler	270
3.2.3. Fiilimsi Ekleriyle Kurulan İkilemeler	272
3.2.4. Pekiştirme Ekleriyle Kurulan İkilemeler	273
3.2.5. Çekimli Fiillerden Kurulan İkilemeler	273
4. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER	273
4.1. Deyimler	275
4.2. Atasözleri	304
5. Kalıp Sözler	306
SONUÇ	310
KAYNAKÇA	324

ESER VE DİL KISALTMALARI

BTTBS : Bulgarca Türkçe-Türkçe Bulgarca Sözlük

DLT : Dîvânu Lugâti't Türk

DS : Derleme Sözlüğü

EUTS : Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

GTS : Gagauz Türkçesinin Sözlüğü

KB : Kutadgu Bilig

KBS : Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü –
Etimolojik Sözlük Denemesi

OTAL : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat

ÖTS : Ötüken Türkçe Sözlük

RTS : Rusça-Türkçe Sözlük

RTTRS : Rumence Türkçe-Türkçe Rumence Sözlük

TAS : Trakya Ağızları Sözlüğü

TDK : Türk Dil Kurumu

TETTL : Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı

TS : Türkçe Sözlük

TYKS : Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü

YES : Yunanca El Sözlüğü

YTS : Yeni Tarama Sözlüğü

Ar. : Arapça

Bulg. : Bulgarca

Çin. : Çince

- Fa. : Farsça
Fr. : Fransızca
İng. : İngilizce
İt. : İtalyanca
Leh. : Lehçe (Polonya dili)
Rum. : Rumence
Rus. : Rusça
T. : Türkçe
Yun. : Yunanca
TT. : Türkiye Türkçesi
GT. : Gagauz Türkçesi
STT : Standart Türkiye Türkçesi

Diğer Kısaltmalar

- Age : adı geçen eser
Agm : adı geçen makale
mec. : mecaz
Çev. : çeviren
s. : sayfa
S. : sayı
C. : cilt
Bkz. : bakınız
Vb. : ve benzeri

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GAGAUZLAR

Gagauzlar, dinî bakımdan Hristiyanlığın Doğu-Ortodoks mezhebini benimsemiş bir Türk halkıdır. Dünya üzerinde geniş bir coğrafî alana yayılmış olan Gagauzlar günümüzde Moldova, Ukrayna, Rusya, Belarus, Brezilya, Avustralya, Yunanistan (Keserya), Bulgaristan (Varna, Şumnu, Razgrad, Provadı, Balçık, Tutrakan, Kavarna, Silistre), Romanya (Dobruca), Kazakistan, Kırgızistan (Bişkek), Türkmenistan, Özbekistan (Taşkent), Azerbaycan, Estonya, Türkiye, Litvanya, ABD gibi birçok ülkede birbirinden uzak ve dağınık gruplar hâlinde yaşamaktadır¹.

Bu yerler arasında Gagauzların nüfus olarak çoğunluğu oluşturduğu iki ülke vardır. Bunlardan ilki Boğdan, Karaboğdan ve Besarabya adlarıyla da bilinen Moldova (Moldovya)'dır. Moldova'ya bağlı özerk bir cumhuriyet kuran Gagauzlar "Bucak bölgesi" denilen yerde yerleşmişlerdir. Başkent Komrat olmak üzere, kurdukları Kongaz, Taraklı, Çadır-Lunga, Beşalma, Valkaneş, Kazayaklı ve daha pek çok köy ve kasabalarda yaşamlarını sürdürmektedirler². Moldova nüfusunu meydana getiren farklı etnik gruplar arasında Gagauzlar % 4' lük bir orana sahiptir³. Bu ülkedeki Gagauzların % 92' si gibi önemli bir kısmı Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde oturmaktadır. Geriye kalan % 8'lik kısmı ise ülkenin diğer şehirlerinde bulunmaktadır. Örneğin; bu şehirlerden biri olan Moldova'nın başkenti Kişinev'de 8.000 kadar Gagauz Türkü yaşamaktadır⁴.

Moldova'dan sonra Gagauz nüfusunun yoğun olarak görüldüğü ikinci ülke Ukrayna'dır. Ukrayna'da yerli halk konumunda olan Gagauzlar, bu ülkede

¹ Harun Güngör-Mustafa Arğunşah, *Gagauzlar (Gagauz Türklerinin etnik yapısı, nüfusu, dili, dini, folkloru hakkında bir araştırma)*, İstanbul 1998, s. 11; Atanas Manov, *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*, (Bulgarcadan çev. M. Türker Acaroğlu), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s. 3; Nevzat Özkan, *Gagavuz Edebiyatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 13.

² Harun Güngör-Mustafa Arğunşah, *a.g.e.*, s. 11.

³ Remzi Bulut, *Moldovadaki Gagavuz Türkleri (Gagavuz Türklerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma)*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2016, s. 47.

⁴ Harun Güngör-Mustafa Arğunşah, *a.g.e.*, s. 11.

ekseriyetle Odessa ve Zaporojye illerinde yaşamaktadır⁵. Ukrayna'daki Gagauz nüfusunun büyük çoğunluğu ise Odessa'da bulunmaktadır. Odessa'nın merkezi ile Bolgrad, Kiliya, İzmayıl, Reni ve Tarutin ilçelerinin merkez ve köylerinde 2011 yılı verilerine göre 27.000 küsür⁶ Gagauz Türkü'nün yaşadığı kaydedilmiştir⁷. Astrid Menz, bir makalesinde 2001 yılında Ukrayna'da yapılan nüfus sayımına istinaden buradaki Gagauz nüfusunun 31. 923 olduğunu yazmıştır⁸. Bu sayısal veriler bölgede Gagauz nüfusunun yıldan yıla azalmakta olduğunu göstermektedir.

Zaporojye'ye doğru göç hareketleri daha geç bir dönemde gerçekleşmiş olan Gagauzlar, bu ilin Akimovka ilçesi ve köylerinde oturmaktadır. Bülent Hünerli, 2016 yılında Zaporojye'nin Akimovka ve Priazovye ilçelerindeki Gagauz yerleşim yerlerine yapmış olduğu saha çalışması neticesinde, özellikle Priazovye'ye bağlı köylerde günümüzde Gagauzların varlığına dair herhangi bir bulguya rastlanmadığını belirtmiştir. Bir dönem bu köylerde yaşadığı bilinen Gagauzların, Arnavutlar ve Bulgarlarla birlikte diğer etnik gruplar içerisinde eriyerek kaybolduklarını ifade etmiştir. Hünerli, Akimovka ilçesine bağlı yerlerde ise Gagauzcayı konuşan / bilen kişi sayısının minimum seviyede bulunduğunu, bu sayıyı oluşturan nüfusun da 75 yaş üstü yaşlı kimseler olduğunu aktarmıştır. Yani buraya bağlı köylerde yaşayan Gagauzların önemli bir kısmının Gagauzca bilmediğini, Volçanskoye köyündekilerin bütünüyle asimile olduklarını belirtmiştir. Son olarak Hünerli'nin tespitine göre; Gagauzların büyük oranda asimile olduğu bahsi geçen yerlerde bugün onlarla ilgili rastlanılan tek şey birkaçının taşıdığı Gagauzca soyadlardır⁹.

Gagauzların dünya üzerindeki toplam nüfusu hakkında verilen tahminî rakamlar birtakım sebeplere bağlı olarak değişiklik ve tutarsızlık göstermektedir. Gagauz aydını Dionis Tanasoglu'nun verdiği rakamlara göre; Moldova'da 200.000 civarı, Romanya'nın Dobruca bölgesinde 5-6 bin, Bulgaristan'da 60.000 kadar

⁵ Bülent Hünerli-Tudora Arnaut, "Ukrayna Gagauzları", *Tehlikedeki Diller Dergisi*, Cilt 7, Sayı 11, Yaz 2017, s. 21.

⁶ 1996 tarihli İslam Ansiklopedisi'nde Kemal Karpat, "Gagauzlar" maddesi başlığı altında Ukrayna bölgesinde 60.000 Gagauz'un bulunduğunu belirtmiştir. Kemal Karpat, *Gagauzlar*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 13, 1996, s. 288.

⁷ Bülent Hünerli, *a.g.m.*, s. 21.

⁸ Astrid Menz, "Gagauzca", *Tehlikedeki Diller Dergisi*, C. 3, S. 3, 2014, s. 56.

⁹ Bülent Hünerli, *a.g.m.*, s. 22-23; Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. Bülent Hünerli, "Ukrayna Zaporojye Gagavuzları Saha Çalışması Raporu", *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 2015, s. 35-38.

Gagauz Türk'ü bulunmaktadır¹⁰. Yaşar Nabi Nayır, 1936 tarihinde Balkan ülkelerine yaptığı inceleme gezisindeki gözlemlerini aynı yıl yayımladığı “Balkanlar ve Türklük” adlı kitabında anlatmıştır. Nayır, bu kitabında Besarabya’daki çoğu Gagauz köylerinin nüfus bilgilerine yer vermiş fakat toplam nüfusun daha fazla olduğunu belirterek bütün Besarabya’da tahminen 300.000 kadar Gagauzun oturduğunu yazmıştır¹¹. Bulgaristan’da ise 50.000 Gagauz’un yaşadığını bildirmiştir¹². Ahmet Bican Ercilasun, toplam Gagauz nüfusunun Bulgaristan ve Romanya’dakilerle birlikte 200.000 ila 250.000 arasında olduğunu söylemiştir¹³. Yunanistan’da, Kumçiftliği (Orestiada) ve Dimetoka’ya bağlı kazalarda yaşayan Gagauzların nüfusunun ise 6.000’den yukarı olduğu tahmin edilmektedir¹⁴.

Aslında Gagauzların toplam nüfusunu tam anlamıyla belirleyebilmek ve onların nüfuslarıyla ilgili net bir rakamdan söz edebilmek zor gözükmektedir. Zira; Atanas Manov, Bulgaristan topraklarında yaşayan Gagauzlar için Bulgar istatistiklerinde ayrı bir sütun açılmadığını, onların direkt Bulgar hanesine kaydedildiğini belirtmiştir¹⁵. Yine Hamdullah Suphi Tanrıöver, Bulgaristan ve Romanya istatistiklerinde, Gagauzların Hristiyanlık dinine mensup olmalarından dolayı Bulgar ve Rumen nüfusuna dâhil edildiğini söylemiştir¹⁶. Dobruca’dan Rusya’ya göç eden Gagauzlar ve Bulgarlar da buradaki kaynaklara Bulgar olarak kaydedilmiştir¹⁷. Tüm bunlar göz önüne alındığında Gagauz nüfusunun belirtilen rakamlardan daha yukarıda olması gerekmektedir.

Bilimsel kaynaklarda “*gizemli kökleri olan halk*”¹⁸ şeklinde tanımlanan Gagauzların menşei hakkında çok çeşitli görüşler öne sürülmüştür. 20. yüzyılın başlangıç döneminde Gagauzların hem adı hem de menşei üzerine ortaya atılmış 18

¹⁰ Türker Eroğlu, “Gagauz Türkleri Hakkında Deniz Tanasoglu ile Röportaj”, *Milli Folklor*, S. 7, 1990, s. 40.

¹¹ Yaşar Nabi Nayır, *Balkanlar ve Türklük*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Ankara 1999, s. 79-80.

¹² Yaşar Nabi Nayır, a.g.e., s. 61.

¹³ Ahmet Bican Ercilasun, “Gagauzlardan Yeni Haberler”, *Türk Kültürü*, S. 316, 1989, s. 476 (28).

¹⁴ Nevzat Özkan, a.g.e., s. 29.

¹⁵ Atanas Manov, a.g.e., s. 42.

¹⁶ Yonca Anzerlioğlu, “Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri”, *Bilig*, S. 39, 2006, s. 36.

¹⁷ Kemal Karpat, a.g.m, s. 289.

¹⁸ Vlodzişmej Zayonçkovski, “Gagauzların Etnogenezine Dair”, (Çev. Bülent Hünerli), *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Y. 6, S. 14, 2018, s. 261.

ayrı hipotezden bahsedilmektedir¹⁹. Gagauzların etnik kökenine dair sunulan bu hipotezler 4 başlık altında toplanmaktadır:

1. Gagauzların Bulgar kökenli olduğu görüşü. Bu görüş etrafında toplanan isimler; P. Mutafciyev, İ. İvanov, İ. Gradeşliev, G. Zanetov, L. Miletiç, A. Zaşuk, İ. Titorov, E. Boev²⁰.

2. Gagauzların Yunan kökenli olduğu görüşü. Bu görüşü savunan isimler; B. Lissof, St. Georgescu, N. İorga, C. Amantos, F. Kanitz²¹.

Gagauzların kökenine dair hazırladığı makalesinde hipotezlerin değerlendirmesini de yapan Vlodzimej Zayonçkovski, birinci görüşte gösterilen kanıtlardan bazılarının inandırıcı tarafının bulunduğunu belirtmişse de bu görüşü tamamen güvenilir kabul etmenin mümkün olmadığını vurgulamıştır. İkinci görüşteki iddiaların ise ikna edici bir yanı bulunmadığını ifade ederek bu hipotezi doğrudan kabul edilemez addetmiştir²².

Birçok araştırmacı Gagauzların aslının Türk olduğu görüşünü savunur. Fakat araştırmacılar arasında onların hangi Türk boyundan geldikleri hususunda bir birlik yoktur.

3. Gagauzların Anadolu Selçuklu Türklerinden geldiği görüşü. Bu görüşü savunan ve kabul eden isimler; G. Balasçev, P. Wittek, W. Zajaczkowski, İ. Cansızof, H. İnalçık, F. Sümer, O. Turan, K. Karpat²³.

Bu görüş, G. Balasçev ve P. Wittek'in teorileri üzerine kurulmuş ve çoğu tarihçi tarafından kabul edilmiştir. Gagauzların, II. İzzeddin Keykavus'un ardından gelecek dönemin Bizans İmparatoru Mihael Paleologos'a sığınan Türkler olduğu savını ilk ortaya atan Balasçev'dir. Balasçev, bu savını Seyyid Lokman'ın

¹⁹ Bülent Hünerli, *Mihail Çakir'in Gagauzca (Türkçe)-Rumence Sözlüğü (İnceleme- Metin)*, Paradigma Akademi, Çanakkale 2019, s. 4.

²⁰ Argunşah ve Argunşah, a.g.e., s. 15-16-17.

²¹ A.g.e., s. 17-18.

²² Vlodzimej Zayonçkovski, a.g.m., s. 261-262.

²³ Argunşah ve Argunşah, a.g.e., s. 19.

Oğuznamesi ile dönemin Bizans belgelerini esas alarak ileri sürmüştür. Aynı zamanda “Gagauz” adını da “Keykavus”a dayandırarak açıklamıştır²⁴.

Balasçev’in görüşüne katılan P. Wittek, Yazıcıoğlu Ali’nin *Tevârih-i Âl-i Selçuk*²⁵ adlı eserinde -diğer adıyla *Selçukname*’sinde- verilen bilgilerle onun bu görüşünü kuvvetlendirmiş,²⁶ aslında bir bakıma tamamlamıştır. Wittek, temel aldığı esere göre Gagauzların, II. İzzeddin Keykavus ile beraber Dobruca’ya göçüp yerleşen Anadolu Selçuklu Türklerinin soyundan geldiği, onların torunları olduğu görüşündedir²⁷.

4. Gagauzların Peçenek, Kuman ve Oğuzlardan geldiği görüşü. Burada V. Moşkof, A. Manov, M. Çakır, Z. V. Togan, İ. Kafesoğlu, A. N. Kurat, M. Ülküsal, H. Tanyu gibi isimler bazı ufak ayrımlarla Gagauzların, Oğuzların soyundan geldiği görüşü üzerinde birleşmektedir. Yani onları Türk Oğuzların Balkan yarımadasındaki bakiyeleri olarak kabul etmektedirler²⁸.

Gagauzların kökeniyle ilgili bilgi veren önemli bir kaynak da 13. yüzyılda kaleme alınan *Saltık-Nâme*’dir. Necati Demir, *Saltık-Nâme*’de anlatılanlara göre Gagauzların bir kısmının, Sarı Saltık tarafından Anadolu’dan özellikle Konya civarından Edirne’ye geçirilen Oğuz Türkleri olduğunu belirtmektedir. Fakat Sarı Saltık’ın ölümünden sonra yıllar boyu Edirne’ye saldıran Sırp, Bulgar, Rus gibi halklar karşısında zor durumda kalan Müslüman Türkler, Anadolu’dan herhangi bir yardımın gelmemesi ve Bizans’ın da baskısıyla Edirne’den Tuna’nın güneyine göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Söz konusu eserde güneye giden Türklerin akıbetleri ve en son nereye ulaştıkları konusunda bir bilgi yer almaz²⁹.

Gagauzların kökeninin aydınlatılması hususunda bazı lengüistik incelemeler yapmasının yanı sıra ileri sürülen tüm iddiaları da değerlendiren Tadeusz Kowalski,

²⁴ Argunşah ve Argunşah, a.g.e., s. 22-23.

²⁵ Söz konusu eserde olayın anlatıldığı kısım için bkz. Abdullah Bakır, *Yazıcızâde Ali Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târîhi)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009, s. 769-774.

²⁶ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 11.

²⁷ Argunşah ve Argunşah, a.g.e., s. 19.

²⁸ Argunşah ve Argunşah, a.g.e., s. 20-21.

²⁹ Demir, Necati (2011). “Saltık-nâme ve Selçuk-Nâme Işığında Gagauz Türkleri”, *Zeitschrift für die Wlt der Türken Journal of World of Turks*, Vol.3, No:2, s. 5-19.

onların kökeninin üç katmanlı bir yapıdan teşekkül ettiğini ifade etmiştir. Buna göre; birinci (en eski) katman kuzeyli bir Türk topluluğunun bakiyesinden, ikinci katman Osmanlıların Balkanlara geçişinden önceki bir döneme uzanan güneyli bir topluluktan, üçüncü ve son katman Osmanlı döneminde bölgeye gelen Türkler ile Türkleşmiş unsurlardan oluşmaktadır³⁰. Kowalski'nin ortaya koyduğu bu sonuç, Gagauzların etnik bakımdan yalnızca bir Türk boyuna bağlı olmadıklarını, farklı Türk boylarının bir araya gelmesi ve kaynaşmasıyla ortaya çıktıklarını göstermektedir³¹.

Ahmet Bican Ercilasun'un Gagauzların aslı ile ilgili görüşü Kowalski'yle benzerdir. Ercilasun, Gagauzların Karadeniz'in kuzeyinden gelen ve 1065 yılında Tuna'yı aşarak Dobruca ile Kuzeydoğu Bulgaristan'a yerleşen Uzlar (Oğuzlar) olduğunu, sonraları bölgeye gelen Peçenek ve Kumanlar ile de kısmen karışmalarıyla birlikte ana kitleyi Oğuzların oluşturduğunu ve onların Bizans'ın tesiriyle Hristiyanlığın Ortodoks mezhebini benimsediklerini belirtmiştir³².

Netice olarak; Harun Güngör ve Mustafa Argunşah, Kowalski'nin vardığı sonuçtan hareketle Gagauzların kökeni hakkında şöyle bir açıklama getirmişlerdir: *“Gagauzlar; Peçenek, Oğuz ve Kıpçaklar'la Anadolu Selçuklu Türklerinden meydana gelmiş, onların sentezi bir Türk toplumdur.”*³³

Gagauz adının etimolojisi ve anlamlandırılması da en az bu adı taşıyan halkın kökeni kadar tartışmalı ve muğlak bir konudur. “Gagauz” adının nasıl meydana geldiği hususu yerli ve yabancı pek çok araştırmacı tarafından farklı dayanak noktaları oluşturularak türlü bakış açılarıyla izah edilmeye çalışılmıştır.

Gök-Oğuz, Qaqouz, Gagoğuz, Gaygauz olarak değişik şekillerde yazılıp kullanılmış olan “Gagauz” sözcüğünün Hak Oğuz, Ganga / Kanga Uz, Gaga Uz, Kalauz, Kaka Uz /Aga Uğuz, Kara Oğuz gibi farklı kaynaklardan gelmiş olabileceği

³⁰ Tadeusz Kowalski, “Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili”, (Çev. Ö. F. Akün), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 3, S.2-3, 1949, s. 499.

³¹ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi...*, s. 11.

³² Ahmet Bican Ercilasun, a.g.m., s. 476 (28)-477 (29).

³³ Güngör-Argunşah, a.g.e., s. 21.

ileri sürülmüştür³⁴. Söz gelimi; Dionis Tanasoglu, “Gagouz” şeklini kullanmış ve bu adın iki ayrı sözcükten meydana geldiğini vurgulamıştır. Hem tarihî hem etimolojik ilkelerin doğru kullanılmamasından dolayı Gagauz adının problem hâlini aldığını belirten Tanasoglu, özellikle de bu adın bazı araştırmacılar tarafından yanlış bölündüğünü ve anlaşıldığını dile getirmiştir. Gaga-uz, Gayga-vuz, Gago-uz biçiminde yapılmış ayrımlarda “Gaga” kısmının bir halk adını karşılayamayacağını söylemiş; bozuk olarak değerlendirdiği “-avuz”, “-auz”, “-aguz” şekillerinin sözcüğü “Oğuz” adından uzaklaştırdığını, bunun da Oğuz soyunu reddetmek anlamına geldiğini ifade etmiştir³⁵.

Dionis Tanasoglu’na göre Gagouz adı, “Gag” ve “Ouz” sözcüklerinin birleşiminden ortaya çıkmıştır. Tanasoglu, “Gag” bölümünün eski Oğuzcada *asıl*, *öz* anlamında *hak* demek olduğunu, ses düşmesiyle “Oğuz” kısmının “Ouz” biçimine dönüştüğünü açıklamış ve “Gagouz” sözcüğünün Hakoğuz / Asıloğuz’dan geldiğini beyan etmiştir.³⁶ Daha önce Rus Türkolog N. A. Baskakov’un da aynı görüşü öne sürdüğünü bildirmiştir. Ayrıca Moşkov ve Radloff’un “Gag-Oğuz” biçimindeki ayrımını doğru bularak Gagların Oğuzların bir kolu ve atalarının da adı olduğunu belirtmiştir³⁷.

Zeki Velidi Togan, Yaşar Nabi Nayır, Ahmet B. Ercilasun, Vecihe Hatipoğlu, A. Mecit Doğru, Atanas Manov, Valentin A. Moşkov gibi daha birçok araştırmacı Gagauz adını etimolojik ve morfolojik yönden tetkik ederek yorumlamışlardır³⁸.

³⁴ Nevzat Özkan, “Gagavuz Türkçesi”, Türk Lehçeleri Grameri, (Ed. A. B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 83.

³⁵ Dionis Tanasoğlu, “Gagauzlar”, *Yeni Türkiye (Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-V)*, Y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara 2015 (Mart-Haziran), s. 5556.

³⁶ Türker Eroğlu, a.g.m., s. 39.

³⁷ Dionis Tanasoğlu, a.g.m., s. 5556.

³⁸ Bu hususta Hakan Aydemir’in, “Gagauz” adıyla ilgili yaptığı izaha değinmek istiyoruz. Aydemir, öncelikle bu adın Gaga+uz şeklinde birleşik bir sözcük olduğunu belirtir ve sözcükteki ikinci ögenin *Uz* kavminden geldiği görüşündedir. Birinci ögenin ise A. Manov’un görüşünü göz önünde bulundurarak, “gerçek, doğru vb.” anlamına gelen, Gagauzca “Gaga” sözcüğü olduğu düşüncesindedir. Buna istinaden *Gagauz* adının “gerçek / hakiki / asıl *Uz*” şeklinde bir sıfat tamlaması olarak meydana geldiğini bildirir. Aydemir, gösterilen şekildeki ayrımın daha önce -özellikle dinî ve politik bakımdan- Bulgarlaşmış ve Bulgarlaşmamış Uzlular arasındaki ayrımı anlatmak için yapılmış olabileceğini söyleyerek bu durumu destekleyen başka örneklerin de bulunduğuna işaret eder. (Hakan Aydemir, “Gagauzcada Kıpçakça Etkisi Üzerine”, *Studia Turcologica Cracoviensia 10*, Krakow 2015, s. 38-39.)

Gagauzlar, 16. yüzyılda farklı sebeplere (din, ekonomi, savaşlar, baskılar vb.) bağlı olarak Balkan topraklarından Bucak bölgesine göç etmeye başlamıştır. 16. yüzyıldan 1806-1812 tarihli Osmanlı-Rus Savaşı'na dek Bucak'a gelip yerleşen Gagauzlar “*Eski Göçmen*”, bu savaştan sonra gelenler ise “*Yeni Göçmen*” adıyla anılmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda devam eden Osmanlı-Rus Savaşları'nın etkisiyle pek çok Gagauz Bucak topraklarına yerleşmiştir. Bilhassa 1829-1830 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarında varlığını sürdüren Gagauzların bir bölümü Besarabya'ya, bir bölümü ise Trakya bölgesine gelmiştir. Besarabya Gagauzlarının temelini 19. yüzyılın başlangıcından itibaren Dobruca'dan günümüzdeki Besarabya topraklarına gelerek burayı kendilerine yurt tutan Gagauzlar teşkil etmektedir³⁹.

Gagauzlardan önce bu bölgede Nogay Tatarlarının yaşadığı bilinmektedir. Hatta Gagauzlar bir süre Nogay Tatarlarıyla beraber yaşamıştır. Ancak daha sonra Ruslar, Nogay Tatarlarını devamlı problem yarattıkları gerekçesiyle bu topraklardan başka yerlere sürmüştür. Onların yerine ise uyguladıkları dinî propagandalarla Ortodoks mezhebine mensup grupların yerleşmesini sağlamışlardır. Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774) Ortodokslar üzerinde elde ettikleri himaye hakkını kullanmak amacı güden Ruslar, Gagauzlar ile beraber başka etnik grupları bölgeye çekmek için bazı politikalar izlemişlerdir. Onlara birtakım hak ve imkânların tanınacağını belirterek, dinî inançlarını herhangi bir baskıya maruz kalmadan burada daha rahat bir şekilde yapabileceklerini söylemişlerdir⁴⁰. Özellikle dinsel anlamda teşvikler sunmuşlardır.

Besarabya (Moldova), Ruslar ile Rumenler arasında bir süre el değiştirdikten sonra son olarak Paris Antlaşması'yla (1947) Rusya'ya yani Sovyetler Birliği'ne bağlanmıştır. Bu gelişmenin ardından söz konusu yer Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (MSSC) adını almıştır. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla Moldova SSC, aynı yılın 27 Ağustos'unda bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarihlerden önce Gagauzlar gerek özerlik gerekse millî kimlik ve kültürlerini

³⁹ Bülent Hünerli, a.g.e., s. 6-7.

⁴⁰ Bülent Hünerli, a.g.e., s. 7-8.

korumak amacıyla zaman zaman ayaklanmışlar ve bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Bunlar arasında özellikle 1987 yılında “Gagauz Halkı” adıyla kurdukları teşkilat özerklik yolu için bir temel teşkil etmiş ve yönlendirici olmuştur. Bu gelişmenin üstünden çok geçmeden 1989 tarihinde otonomluk tebliğini ilan etmişler ve bir yıl kadar kısa bir süre sonra da Komrat’ta “Gagauz Cumhuriyeti”ni (20 Ağustos 1990) kurmuşlardır. Moldova Cumhuriyeti, 1994 yılının Aralık ayında aldığı kararla Gagauz Yeri’nin idari yetkisini Gagauzlara devretmiştir. 23 Aralık 1994 tarihinde Moldova Parlemantosunu “*Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyeti*”nin hukuki yönden varlığını kabul etmiş⁴¹ ve böylece Gagauzlar yıllar boyu süren özgürlük mücadelesini zaferle noktalamışlardır. Ancak görüldüğü üzere Moldova, bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından ancak üç yıl sonra Gagauzların kurduğu devleti tanımıştır.

2. GAGAUZ TÜRKÇESİ

R. R. Arat’ın Türk dillerini bazı hususiyetlere göre sınıflandırdığı çalışmasında; coğrafi bakımdan Batı, Güney-Batı grubuna, tarihî Türk kavimlerinden Oğuz grubuna dâhil ettiği Gagauz Türkçesi,⁴² günümüzde varlığını sürdüren Türk lehçelerinden biridir. Bu Türk lehçesi fonetik ölçütlere göre yapılan tasnifte ise *ayağ / dağlı* grubunun *kal-* alt grubunda,⁴³ bu grubun da *yev* bölümünde yer alır⁴⁴.

Oğuz grubu Türk dilleri arasında Türkiye Türkçesine en yakın lehçe olan Gagauz Türkçesinin esasen Rumeli/Balkan Türk ağızlarıyla gösterdiği benzerlik göze çarpar. Bu benzerlikten ilk kez bahseden kişi, özellikle Gagauz Türkleri üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan ve onlarla yakından ilgilenmiş olan V. A. Moşkov’dur⁴⁵. Yaşar Nabi Nayır da aynı şekilde Gagauz Türkçesinin Rumeli Türkçesiyle olan benzerliğine işaret etmiş ve bu lehçenin, Anadolu’nun bazı

⁴¹ Harun Güngör, “Gagavuzlar”, *Yeni Türkiye (Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-V)*, Y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara 2015 (Mart-Haziran), s. 5549-5550; Nevzat Özkan, “Gagavuz Türkçesi”, s. 84-85.

⁴² Reşit Rahmeti Arat, “Türk Şivelerinin Tasnifi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 10, 1953, s. 110, 114, 122.

⁴³ Talat Tekin-Mehmet Ölmez, *Türk Dilleri*, Simurg, İstanbul 1999, s. 145.

⁴⁴ Talat Tekin, “Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi”, *Bilge*, C. 15, S. 15, 1989, s. 168.

⁴⁵ Bülent Hünerli, a.g.e., s. 9.

ağızlarıyla kıyaslandığında bir İstanbul Türk'ü için daha anlaşılır olduğunu bildirmiştir⁴⁶.

Tadeusz Kowalski, Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Deliorman bölgesi ve civarındaki Türk ağızları ile Gagauzcanın büyük oranda benzeştiğini tespit etmiş ve buna istinaden bu ikisini “*Tuna Türkçesi*” adı altında tek bir diyalektolojik grup olarak ele almanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Tuna Türkçesi şeklinde ortak bir tabirle ifade ettiği Deliorman Türkçesi ve Gagauzların konuştuğu Türkçenin Osmanlıcanın bir ağız olduğunu dile getirmiştir. Hatta “*Osmanlı dili*” yanında ayrı bir “*Gagauz dili*”nden söz edilemeyeceğini dahi ifade etmiştir⁴⁷.

Atanas Manov, Gagauzların, Balkan topraklarına yerleşen Selçuklu Türkleriyle uzun yıllar bir arada yaşamalarının bir sonucu olarak konuştukları dilin giderek Osmanlıcaya yaklaştığını söylemiştir. Bu etkinin özellikle Balçık, Varna ve Kavarna civarında oturan Gagauzların dilinde daha açık bir biçimde görüldüğünü belirtmiştir⁴⁸. Alman Türkolog Gerhard Doerfer, Gagauzcanın Türkiye Türkçesinin bir ağız olduğunu söylemekle birlikte özellikle bir alt ağız grubu olan Doğu Rumeli ağızıyla benzerliğinin altını çizmiştir⁴⁹. Vlodzimej Zayonçkovski, Gagauzların Anadolu Türkçesine benzeyen ve aynı zamanda kendine has özellikleri bulunan bir dil konuştuklarını ifade etmiştir⁵⁰.

Özetle; Gagauz Türkçesi, geçirdiği tarihî süreç içerisinde coğrafya faktörüne bağlı olarak gerek Türkiye Türkçesi (geniş manada Eski Oğuz Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi) gerekse ağızlarıyla iç içe geçmiş bir durum arz etmektedir⁵¹. Gagauzların, geçmiş çağlarda yaşadıkları bölgede etkileşimde buldukları farklı topluluklar şüphesiz onların dil ve kültürlerine de etki etmiştir. Uzun yıllar başka başka topluluklarla bir arada yaşama mecburiyeti tabii olarak hem lisani hem de kültürel alanda bazı benzerliklerin ortaya çıkmasına olanak vermiştir.

⁴⁶ Yaşar Nabi Nayır, a.g.e., s. 95.

⁴⁷ Tadeusz Kowalski, a.g.m., s. 492, 498-499.

⁴⁸ Atanas Manov, a.g.e., s. 16.

⁴⁹ Bülent Hünerli, a.g.e., s. 11.

⁵⁰ Vlodzimej Zayonçkovski, “Gagauz Araştırmalarının Durumu Ve Öncelikli Hedefleri”, (Çev. Bülent Hünerli), *Dil Araştırmaları*, 20, 2017, s. 237.

⁵¹ Bülent Hünerli, a.g.e., s. 11.

1995'ten bu yana Gagauz Yeri'nde resmî dil statüsünde olan Gagauz Türkçesi, “merkez (Komrat-Çadır Lunga)” ve “güney (Valkaneş)” olmak üzere iki ağızdan oluşmaktadır. Merkez ağızı, Komrat ve Çadır-Lunga/Çadır merkezleri ile bunlara bağlı yerlerde ve Ukrayna sınırlarında kalan (Odessa bölgesi) bazı köylerde konuşulmaktadır. Güney ağızı, Valkaneş kasabası ile buraya bağlı köylerde ve Odessa'ya bağlı bazı yerleşim birimlerinde kullanılmaktadır. Çoğunlukla fonetik bakımdan farklılaşan bu iki ağız grubu arasındaki morfolojik ayrımlar ise yok denecek derecede azdır⁵².

L. A. Pokrovskaya; merkez ve güney ağzının, Gagauzların Besarabya'ya göç etmeden önce daha Dobruca bölgesindeyken iki gruba ayrılmasına bağlı olarak ortaya çıktığı düşüncesindedir. Yani Gagauzcada bulunan bu iki ağzın ortaya çıkışını daha öncelere giderek izah etmeye çalışmakta dolayısıyla bu durumu Gagauzların Kuzeydoğu Bulgaristan'da yaşadıkları zamana bağlamaktadır. Buna göre; söz konusu tarihsel dönemde “Bulgar Gagauzları” ve “Gerçek Gagauzlar” şeklinde iki ayrı grubun varlığından bahsetmektedir. Pokrovskaya, eskiden Bulgaristan'daki Dobruca, Pravadiya ve Yeni Pazar'da yaşamış olanların “Bulgar Gagauzları” olarak adlandırıldığını; Balçık ve Varna'da yaşamış olan “Gerçek Gagauzlar”ın kıyı bölgesinde ve Yunan din adamlarının tesirinde bulunmalarından dolayı “Sahil veya Grek Gagauzları” adını aldığını dile getirmiştir. “Bulgar Gagauzları”nın bugün Gagauz yazı dilinin dayandığı merkez ağzını (Komrat-Çadır Lunga); “Gerçek Gagauzlar (Sahil, Grek)”ın ise güney (Valkaneş) ağzını meydana getirdiğini belirtmiştir⁵³.

3. ÇAĞDAŞ GAGAUZ EDEBİYATI

Çağdaş Gagauz edebiyatı, Gagauz Türkçesinin 1957 yılında yazı dili hâline gelmesine paralel olarak bu tarihten itibaren oluşmaya başlamıştır. Resmîyette 1957 yılı başlangıç olarak kabul edilse de bu tarihten önce Gagauz dilinde yayımlanmış eserleri göz ardı etmek doğru olmaz.

⁵² Nevzat Özkan, *Gagavuz Edebiyatı*, s. 31; Nevzat Özkan, “Gagavuz Türkçesi”, s. 87.

⁵³ L. A. Pokrovskaya, “Gagauzcadaki Diyalektlerin Kökeni Hakkında”, (Çev. Bülent Hünerli), *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, 2018, s. 168-170.

1810 yılında Viyana’da neşredilen ve dinî bir manzume olan Psaltır, Gagauz Türkçesi ile vücuda getirilmiş ilk eserdir⁵⁴. Nikolay ve İvan Fazlı’nın, komedyacı yazarı Aristofanes’in ve A. Puşkin’in eserlerinden yaptığı tercümelemler, ilk edebî çeviriler olarak kabul edilir⁵⁵. Bunları, V. A. Moşkov’un Gagauzların halk edebiyatı üzerine yaptığı derleme çalışmaları takip eder. Moşkov, 1890 yıllarında sözlü olarak topladığı mazlemeleri *Gagauzki Teski* (1895), *Gagauzi Benderskogo Uezda* (1900-1902), *Nareçiya Bessarabskih Gagauzov* (1904)⁵⁶ adlarıyla kitaplaştırır. Moşkov’un farklı yıl aralıklarında yayımladığı bu çalışmaları arasında en önemli olanı 1904 tarihli üçüncü eseridir⁵⁷. Bu uğurda özellikle Mihail Çakır’ın attığı adımlar, hem Gagauz Türkçesinin yazı diline geçiş süreci hem de çağdaş Gagauz edebiyatının gelişimi bakımından büyük öneme sahiptir. Çakır, Gagauz Türkçesinin yazı dili hâline gelerek başta eğitim, din ve kültür gibi hayatın her alanında aktif bir şekilde kullanılan bir dil olması için çok uğraşlar vermiştir.

Doğu Avrupa’ya Çarlık Rusyası’nın egemen olduğu dönemde (1904-1918) Mihail Çakır, Gagauz Türkçesi ile kitap ve gazete yayımlayabilmek için 1904 yılında Rus hükûmetine başvuruda bulunmuştur. Aynı yıl Gagauz Türkçesine çevirdiği dinî içerikli metinleri, iznin 1907 yılında çıkması sebebiyle daha sonraki yıllarda yayımlayabilmiştir. Ayrıca iznin verildiği 1907 tarihinde Kişinev’de tek sayfalık dinî bir gazete çıkarmaya başlamıştır. 1907 ve 1914 yılları arasında daha birçok eseri Gagauz diline çevirerek yayımlamış ve bunların hepsinde Rus-Kiril alfabesini kullanmıştır⁵⁸.

Gagauzlar, Moldova’nın 1918 yılında Romanya’ya katılmasıyla Rumen hâkimiyetine girmiştir. Rumen döneminde de yayın faaliyetlerini devam ettiren Mihail Çakır, bu dönemde Gagauzların din ve kültürüyle beraber tarihiyle de ilgili çalışmalara yer vermiştir. İlk önce 1933-1934 yıllarında Gagauzların hüviyeti ve tarihi üzerine yaptığı çalışmalarını üç makale hâlinde o dönemin gazetesi olan *Viata*

⁵⁴ Nevzat Özkan, “Ağız Alanından Yazı Diline Geçiş: Gagavuz Türkçesi Örneği”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (9), Summer 2013, s. 90.

⁵⁵ Nevzat Özkan, *Gagavuz Edebiyatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 424.

⁵⁶ a.g.e., s. 43.

⁵⁷ Nevzat Özkan, *Ağız Alanından...*, s. 90.

⁵⁸ Mustafa Arğunşah ve Hülya Arğunşah, *Gagauz Yazıları*, Türk Ocakları Kayseri Şubesi, Kayseri 2007, s. 96; Nevzat Özkan, *Gagavuz Edebiyatı*, s. 425.

Besarabiei'da yayımlanmış, 1934 yılında bu makaleleri *Besarabiyalı Gagauzların İstoriyası* adı altında birleştirilerek kitaba dönüştürmüştür. Akabinde İncil'i tercüme etmiş ve *Dua Kitabı Gagauzlar İçin* (1935) adlı eseri ortaya koymuştur. Çakır, hâkimiyetin el değiştirmesiyle kurulan yeni düzen içerisinde, Gagauz dilinde hazırladığı bu eserleri Rumenlerin kullandığı Latin alfabesiyle yazmıştır. Ayrıca daha önceki dönemde Rus Kiril alfabesini kullanarak meydana getirdiği eserlerini de Rumen alfabesiyle tekrar yayımlamıştır⁵⁹.

Sonuç olarak tüm bu çalışmalarıyla Mihail Çakır, Gagauzların ibadetlerini kendi dilleriyle sürdürmelerini sağlamış, böylece diğer milletlerin din vasıtasıyla Gagauzlara yönelik yürüttükleri asimilasyon politikasını önlemiş ve aynı zamanda yazı dili ile sonraki yıllarda gelişecek olan Gagauz edebiyatı için de zemin oluşturmuştur⁶⁰. Gagauz Türkleri, Çakır'ın bu dinî muhtevaya sahip çalışmalarından önce ibadetlerini Karamanlı Ortodoks Türklerin Grek alfabesiyle yazdıkları Türkçe kitaplar aracılığıyla yürütmekteydi⁶¹.

Mihail Çakır, son olarak 1938 yılında vefatından önce *Dictionar Gagauzo (Tiuurko)-Romîn* adlı bir Gagauzca sözlük yayımlamıştır. Moşkov'un 1904 yılında yayımladığı çalışmasının arkasında yer alan sözlük Gagauzların ilk sözlüğü kabul edilir. Fakat Çakır'ın sözlüğü Gagauz Türkçesi ile ilgili hazırlanmış ilk müstakil sözlüktür⁶². Gagauzların dili ve kültürü açısından son derece önemli bir kaynak olan bu sözlük, Bülent Hünerli tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Sözlükteki verilerin fonetik bakımdan incelenmesinin de yapıldığı bu eser 2019 yılının Mart ayında yayımlanmıştır⁶³.

Moldova'nın Sovyet yönetiminde olduğu dönemde gündeme gelen Gagauzlara özel bir alfabe hazırlanması hususu, nihayetinde 1957 yılında karara bağlanmıştır. Bu karar üzerine kurulan komisyonda D. Tanasoğlu ve L. A.

⁵⁹ a.g.e., s. 97; a.g.e., s. 425.

⁶⁰ Nevzat Özkan, *Gagavuz Edebiyatı*, s. 425.

⁶¹ Nevzat Özkan, "Gagavuz Yazı Dilinin Kurucusu Mihail Çakır" *Karadeniz Araştırmaları*, (43), 2014, s. 46.

⁶² Mustafa Argunşah ve Hülya Argunşah, a.g.e., s. 97.

⁶³ Bülent Hünerli, *Mihail Çakır'ın Gagauzca (Türkçe)-Rumence Sözlüğü (İnceleme- Metin)*, Paradigma Akademi, Çanakkale 2019.

Pokrovskaya tarafından Kiril harfli bir Gagauz alfabesi oluşturulmuştur⁶⁴. Böylece Gagauzlar eserlerini kendi diliyle ve kendi alfabeleriyle meydana getirmeye başlamışlardır. 1957 yılından 1993 yılına kadar verilen eserler Kiril alfabesiyle vücuda getirilmiştir⁶⁵.

Bu gelişmeyle Gagauzcanın yazı diline dönüşmesinin ardından ortaya konan ilk eser Diyonis Tanasoğlu'nun *Bucaktan Seseär* adını verdiği antolojisidir. Tanasoğlu'nun 1959 yılında yayımladığı antoloji türündeki bu eser, Gagauz edebiyatının ilk kitabıdır. İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde folklor ürünlerinden örneklere yer verilmiş, ikinci bölümünde ise farklı şair ve yazarların eserlerinden alınan şiirler sergilenmiştir⁶⁶. Kitabın ikinci bölümünde çağdaş edebiyat türlerinden sadece şiire yer verildiği dikkati çekmiştir. Pokrovskaya, ilk edebî eserin yayımlanmasını Gagauzların ulusal kültürünün gelişimi yönünden önemli bir olay olarak değerlendirmiştir. Ayrıca kitabın folklor bölümünü oluşturan örneklerin ilmî ve sanatsal değerine vurgu yapmıştır⁶⁷. Antoloji biçiminde Gagauzlarca hazırlanmış iki eser daha vardır. Bunlar, *Çık Çık Güneş (çocuk şiirleri antolojisi)* ve *İlkyaz Türküsü*'dür⁶⁸. Ayrıca, Osman Baymak tarafından hazırlanan ve içinde 50 Gagauz şairin şiirleriyle beraber biyografisinin ve fotoğraflarının da yer aldığı *Gagauz Çağdaş Şiiri Antolojisi* Türkiye'de yayımlanmıştır⁶⁹.

Şiir, hikaye, roman ve tiyatro türünden eserlerin verildiği çağdaş Gagauz edebiyatında, özellikle şiirlerin çokluğu göze çarpmaktadır. Diğer edebî türlere göre en gelişmiş olan ve ön plana çıkan tür şiirdir. İkinci sırada hikâye gelmektedir.

Çağdaş Gagauz şairlerinin ilk şiirleri, gerek biçim gerekse işlenen konular bakımından halk edebiyatının özelliklerini taşımaktadır. Gagauzların uzun bir müddet sadece folklorik ürünlerle haşır neşir olmaları tabii olarak modern şiire de

⁶⁴ Nevzat Özkan, *Gagavuz Edebiyatı*, s. 426.

⁶⁵ 1993 yılının Ocak ayında Gagauz Özerk Cumhuriyeti'nin meclisi Latin alfabesine geçme kararı almış, ancak bu kararın uygulanması biraz gecikmiştir. Hazırlanan yeni alfabe taslağı 13 Mayıs 1993'te Moldova Meclisi tarafından 1421-XII sayılı kararla kabul edilmiş, bu karar 26 Ocak 1996 tarihinde ise Gagauz Halk Meclisince onaylanmıştır. (Mustafa Argunşah ve Hülya Argunşah, a.g.e., s. 82-83.)

⁶⁶ Nevzat Özkan, a.g.e., s. 427.

⁶⁷ L. A. Pokrovskaya, "Gagauz Edebî Dili Gelişiminin İlk Sonuçları", *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (Çev. Bülent Hünerli), Y. 5, S. 9, 2017, s. 102-103.

⁶⁸ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Argunşah ve Hülya Argunşah, a.g.e., s.104-106.

⁶⁹ Osman Baymak, *Gagauz Çağdaş Şiiri Antolojisi*, Bilig Yayınları, Ankara 2000.

yansımış ve halk şiiriyle büyük benzerlikler göstermesine yol açmıştır. Ayrıca yine bu şiirler sanatsal açıdan zayıf ve basit bulunur. Oysa şiir, derin ve yoğun anlatıma sahip bir türdür. Fakat, henüz Gagauzcanın sözcük hazinesinin ayrıntı ve zenginlik gerektiren sanat değeri yüksek şiirlerdeki gibi bir anlatımı karşılayacak noktada olmadığı görülür⁷⁰. 1970’li yıllarda şiirlerine özgünlük katmaları gerektiğini anlayan şairler muhtevalarını çeşitlendirmişlerdir. Özellikle 1985 yılından sonra Gagauz şiirinde temalar değişmiştir⁷¹. Gagauz çağdaş edebiyatında modern şiir geleneği ve anlayışı zaman içerisinde değişerek gelişmiştir.

Çağdaş Gagauz edebiyatında düzyazı tarzındaki eserler arasında en gelişmiş tür hikâyedir. Başlangıçta ona yakın hikâyeye kitabı ile tek bir romandan söz edilir. Şiire nazaran daha yavaş bir inkişaf süreci yaşamış olan düzyazı alanında hareketlenmeler 1990 yılından sonra başlamıştır. Roman, hikâyeye ve tiyatro alanında yeni eserler ortaya konmuştur. Diyonis Tanasoğlu tarafından kaleme alınan *Uzun Kervan*⁷² Gagauz edebiyatının ilk romanı olması bakımından çok önemlidir. 1985 yılında Kişinev’de basılan bu roman, Gagauzların tarihini anlatmaktadır. Tarihi bilgilere yoğun olarak rastlanılması sebebiyle didaktik yönü ön plana çıkan bir romandır. Bu ilk romanın Gagauz edebiyatı bakımından önemli diğer bir tarafı da sahip olunan dil ve kültür varlığıyla, o dönemki Gagauz Türkçesi ile bir romanın yazılabileceğini göstermiş olmasıdır. İlk romanın ardından *Hacımançunun Çöşmesi* adlı roman 1994’te Ana Sözü gazetesinde bölüm hâlinde neşredilmiş fakat kitaplaştırılmamıştır. Bunu, 1997’de Evgeni Karagaur tarafından yayımlanan *Düşlär Havezlär* romanı ile 2011 yılında Vlad-Demir Karagançu’nun yazdığı *Acı Pelin Bucakta* romanı izler⁷³. Karagançu’nun 2016 yılında *Zamannardan Avazlar* adlı bir romanı daha çıkmıştır.

⁷⁰ Mustafa Argunşah ve Hülya Argunşah, a.g.e., s. 106-107.

⁷¹ Mustafa Argunşah, “Çağdaş Gagauz Şiiri”, *Türk Dili (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri Özel Sayısı)*, S. 531, 1996, s. 680-681.

⁷² Atıf Akgün’ün, *Uzun Kervan* romanı üzerine bir tahlil denemesi bulunmaktadır. Bkz. Atıf Akgün, “Modern Gagauz Edebiyatı’nda İlk Roman: “Uzun Kervan” (Bir Tahlil Denemesi)”, *Karadeniz Araştırmaları*, XV/59 - Güz 2018 - s. 261-290.

⁷³ Aktarılanlarla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Mustafa Argunşah ve Hülya Argunşah, a.g.e., s. 113-118; Nevzat Özkan, *Gagavuz Edebiyatı*, s. 434-435.

Yakın dönemde çağdaş Gagauz edebiyatı yeni bir romana daha kavuşmuştur. Mariya Mercanka tarafından yazılan *Kadem Kaynaa* adlı roman 2017 yılında Kişinev’de yayımlanarak okuyucuya sunulmuştur.

Nevzat Özkan, Gagauzlara ait kırk bir hikâyenin Türkiye Türkçesine aktarılarak bir antolojide toplandığını belirtmiştir⁷⁴. Burada aynı zamanda hikâye türündeki eser sayısının ondan kırk bire yükseldiği bilgisi de aktarılmıştır. Nitekim; belli bir zamana kadar hikâye ve roman türünde verilen eserler sınırlı sayıda kalmış olsa da, çağdaş Gagauz edebiyatında hikâye türü romana göre daha fazla tercih edilmiş ve dolayısıyla roman türünden daha hızlı bir ilerleme kaydetmiştir.

Son olarak Mustafa Argunşah ve Hülya Argunşah çağdaş Gagauz edebiyatının gecikme sebeplerini şöyle sıralamıştır:

Bu sebeplerin başında Gagauzların, farklı coğrafyalarda, başka milletlerin idaresi altında yaşamlarını idame ettirmek zorunda kalmaları sonucu uzun süre siyasi bir birlik kuramamaları gelir. Zira içinde buldukları milletlerin resmî dili ne ise onu öğrenmek ve kullanmak durumunda olmaları, bununla ilintili olarak yakın bir döneme kadar ana diliyle eğitim yapamamaları çağdaş bir edebiyat meydana getirmelerini önlemiştir. Günlük hayatta kendi aralarında iletişim kurarken her ne kadar Gagauzcayı kullanmış olsalar bile gerek okullarda verilen eğitimin gerekse devlet kurumlarında konuşulan dilin yabancı olması aydın kesimin ana diline ilgisini azaltmıştır. Öte yandan başka milletler arasında yaşadıkları dönemde köylü sınıfı konumunda olan Gagauzlar, ekonomik anlamda toprağa bağlı bir yaşam sürdüklerinden maddi olanakların yetersizliği sebebiyle aydınlarını hemen yetiştirememişlerdir. Ancak çağdaş Gagauz edebiyatının gecikmesindeki en önemli sebep kendilerine özgü bir alfabenin çok geç tesis edilmiş olmasıdır⁷⁵.

4. MARIYA MERCANKA (KAPAKLI)⁷⁶

Eğitimci, müzeci ve yazar olarak tanınan Mariya Mercanka, 13 Mayıs 1951 tarihinde Gagauzya’nın Beşalma köyünde doğmuştur. İlk ve ortaöğrenimini köyünde

⁷⁴ Nevzat Özkan, a.g.e., s. 435.

⁷⁵ Mustafa Argunşah ve Hülya Argunşah, a.g.e., s. 98-99.

⁷⁶ Bu başlık altında verilen bilgiler yazarın bizzat kendisinden edinilmiştir.

tamamladıktan sonra tahsiline Moldova'nın Cahul şehrindeki Cahul (Kagul) Pedagoji Koleji'nde devam etmiştir. Burayı bitirmesinin ardından 1977 yılında Belts şehrindeki Aleko Russo Enstitüsü'nden mezun olmuştur. Uzun yıllar doğduğu köy okulunda öğretmenlik yapmış, bununla birlikte müdür yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Çalıştığı okulda hem ana dili Gagauzca hem de Rusça derslerine girmiştir.

2005 yılından bu yana ise Beşalma köyünde yer alan Dimitri Kara Çoban Müzesi'nde çalışmaktadır.

Mariya Mercanka, özerklik yolundaki mücadelelerinde aktif olarak yer almış bir Gagauz kadınıdır. Gagauzya'nın özerk statüye sahip bir yer olması için gerek Gagauz Halkı adlı teşkilatın gerekse meclislerin yürüttüğü çalışmalarda delege olarak görev almıştır.

Eserleri: Baht Nazı (2008) (şiir ve hikâye koleksiyonu), Haydin Okumaa (2013) (şiir, hikâye ve bilmecelerden oluşan bir kitap), Menevşalar Çıvgında (2013) (hikâye), Kadem Kaynaa (2017) (roman).

Mariya Mercanka'nın eserleri “Ana sözü”, “Gagauz sesi”, “Halk birliyi”, “Vesti Gagauzii” adlı gazetelerde; “Sabaa Yıldızı” ve “Ayna” dergilerinde yayımlanmıştır.

5. KADEM KAYNAA ADLI ROMAN HAKKINDA

Mariya Mercanka tarafından kaleme alınan ve 2017 yılında yayımlanan *Kadem Kaynaa* adlı roman, şimdilik modern Gagauz edebiyatının roman türündeki en yeni eseri olma özelliğini taşımaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere roman türü Gagauz edebiyatında diğer edebî türlere göre daha geç şekillenmeye başlamış ve yavaş bir gelişim süreci yaşamıştır. Bu sebeple *Kadem Kaynaa* romanı en başta modern Gagauz edebiyatı akabinde Gagauz dili ve kültürü için ayrı bir değere sahiptir.

Tarihte, Sovyetler Birliği'nin 1964-1982 yıl aralığı “Durgunluk Dönemi” olarak adlandırılır. Romanın içindeki olaylar da Sovyetler zamanının bu döneminde

1970’li yıllarda⁷⁷ geçmektedir. Yazar; Sovyet Devlet’i altında yaşadıkları dönemde savaşlar, sarsıntılar ve devrimler arasında bu on sekiz yılı “altın zaman” olarak addetmekte ve Gagauz tarihinin en kıymetli, en aydınlık zamanları olduğunu belirtmektedir. Romanın adında yer alan “Kadem” sözcüğü de Gagauzcada “mutluluk kısmet” anlamına gelmektedir.

Bu çağda Bucak’ta yaşayan Gagauz köylülerin kolhoz sistemi içindeki yaşamı romanın genel temasını oluşturmaktadır. Romanın şahıs kadrosu oldukça kalabalıktır. Romanda, Andrey Konstantinoviç Mercan ile Kristina İvanovna adında biri erkek diğeri kadın olmak üzere iki başkahraman bulunmaktadır. Kolhozun yöneticisi, Gagauz diliyle çorbacısı olan Andrey; romanda çalışkan, bilgili, dürüst, namuslu, prensipli, kendinden emin ama bir o kadar da sert ve inatçı bir tip şeklinde karakterize edilmiştir. Kristina, kişilik özellikleri bakımından eğitilmiş, görgülü, kararlı, duyarlı ve duygusal bir tip olarak karşımıza çıkmıştır.

Romanda temel olay on altı yaşındayken köyünden ayrılarak eğitim amacıyla kasabaya giden Kristina’nın bir zaman sonra tekrar köyüne geri dönmesiyle başlar. Eserde öne çıkan mevzu Almalık köyündeki anaokulu inşaatıdır ve olaylar genellikle bu mevzu etrafında gelişir. Kristina bir öğretmendir. Köye dönünce oradaki anaokulunun yönetimi Andrey tarafından Kristina’ya verilir. Fakat anaokulunun harabe bir hâlde olduğunu gören Kristina, çocuklar için endişelenir ve kolhozun yönetim organından binanın onarılmasını talep eder. Lakin, üst organlara bağlı olan kolhozun kendi başına büyük işler yapma yetkisinin bulunmaması, bu anaokulu inşaatı için bölge komitesinden izin gerekmesi gibi hem idari hem de ekonomik sebepler yüzünden yönetim kurulunca Kristina’nın teklifine başlarda pek sıcak bakılmaz ve bu konu ertelenir. Zira kolhoz işleri, o dönemki devletin, Komünist Parti’nin planları dâhilinde yürütülmektedir. Kristina’nın anaokulu konusundaki kararlılığından etkilenen ve de Kristina’yı haklı bulan Andrey, çok kısa bir süre sonra onun bu talebiyle ilgili olumlu karar alır. Her ne kadar yönetim organının bazı üyeleri Andrey’in bu kararına karşı çıksa da yapının kurulması için hazırlıklara başlanır ve buna müteakip romanda diğeri olaylar da gelişmeye başlar. Netice olarak, Sovyet sistemi içerisinde ve o dönemin şartları altında her anlamda

⁷⁷ Yazardan edindiğimiz bilgiye göre 1976-1979 yıllarından birinde geçmektedir.

karşılaşılan tüm sıkıntı ve zorluklara, kısıtlı imkânlarla rağmen Almalık köyünde küçük Gagauz çocuklarına yeni ve güzel bir anaokulu (uşak başçası, yasla) inşa edilir. Yazar, bu yapıyı büyük ve gerçek sevginin bir nişanı olarak görür, romanda bu durum üzerinden yer yer sevginin gücüne vurgu yapar. Andrey'in derin sevgisi onu büyük işler yapmaya heveslemektedir.

Bunlardan başka romanda Gagauz halkının birçok yortusundan ve âdetlerinden bahsedilir. Yazarın, olayların akışı içerisinde Gagauz kültürüne dair pek çok bilgiyi ustalıkla yerleştirdiği görülür. *Kadem Kaynaa* romanını okuyan bir kimsenin Gagauz halk inanışları, yortuları, gelenek ve görenekleri hakkında bilgi sahibi olacağı şüphesizdir. Bu tür bilgiler bakımından son derece zengin olan roman bir bakıma öğretici bir eser niteliği de taşır.

Misal verecek olursak;

Büük afta - ak perşembä

“Bu büük derin duvalı, yaslı günneri şakaya tutmaa olmaz, onnarın derin maanaları var, – söläardı karı, açan annadardı büük aftanın günneri için, – ak perşembädä İsus üürenicilerin ayaklarını yıkamasında insana göstermiş büük saygı, hatır örnää. Ozamannardan çekilmiş bizim halkın adeti: delik annı kız evdä bobasının ayaklarını yıkaardı, gelin olduyınan, kayınnataylan kayınnaya bu hatırı yapaardı. Yazık, bunnar artık basılêêr. Zerä islää düşündüynän, diil boşa ak perşembenin “Gevsimaniya başçası” adta türkü da var... Büük cumaada sa İsus kannı terädän günahkerlär için gökteki bobaya duva etmiş, zeet çekmiş. O üzerä koliva okunêr.”⁷⁸

Blaguşteni

“Bu yıl Blaguşteni paskellä orucun büük aftasına düştü. Paskelleyä yakın evdä çok izmet vardı, ama, söleyişä görä, “Uzaktan gelän kırlangaçlar Blaguştenidä yuva da yapmaaz” bu gün işleri brakardılar. Şaşılacêk iş, ama kiyat bilmeyän, yazısı olmayan halk boylarca kuşaktan kuşaa geçirmiş bilgiyi, ani balık - hristiyanınun

⁷⁸ Mariya Mercanka, *Kadem Kaynaa*, Kişinev 2017, s. 181.

simvolu. O üzerä bu büük gündä yok sa neredän doyunca balık imää, adetçä balın makar kılçını yalamaa gerekti.”⁷⁹

Kadem Kaynaa 324 sayfalık bir roman olup, 128 bölümden meydana gelmektedir. Yani roman içerisinde 128 başlık bulunmaktadır. Romanın başından sonuna kadar her bölümde anlatılan olaylar birbiriyle ilintili olarak devam etmektedir. Yazar, okuyucunun istediği yeri rahatlıkla bulabilmesi için romanı küçük küçük parçalara ayırmış ve bir içindekiler bölümü oluşturmuştur. Ayrıca romanın sonuna bir de sözlük “laflık” eklemiştir.

6. SÖZ VARLIĞI

Türkçede; söz hazinesi, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, söz dağarcığı, kelime kadrosu gibi adlarla anılan söz varlığı, bir dilin sözcükleri yanında o dilin atasözlerini, deyimlerini, ikilemelerini, kalıp sözlerini ve çeşitli alanlara ait terimlerini de kapsamaktadır. Türkçe Sözlük’te söz varlığı, “*Bir dildeki sözlerin bütünü.*”⁸⁰ şeklinde tanımlanmaktadır.

Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü* adlı kitabında “kelime hazinesi” maddesi altında şu ifadelerle yer vermiştir: “*Bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı.*”⁸¹ Söz varlığı terimi genel anlamda değerlendirilecek olunursa, Korkmaz’ın tanımında birinci kısım esasen ikinci kısmı da içine almaktadır. Fakat dillerin söz varlığı, tanımda olduğu gibi bölünerek ya da sınırlandırılarak da ele alınabilmektedir. Nitekim, belirli bir kesimin veya bir kişinin (örneğin bir yazarın) kullandığı sözler de pekâlâ konuştukları dilin söz varlığını yansıtmakta, bütünün ya da genelin bir parçası sayılmaktadır.

Türkçenin söz varlığını Orhun kitabelerinden itibaren ele alarak değerlendiren Doğan Aksan’ın, bu değerlendirme sonucunda dilimizin söz varlığı ile ilgili saptadığı yedi temel nitelik şu şekildedir:

⁷⁹ Gös. yer.

⁸⁰ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (11.11.2019).

⁸¹ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 144.

1. Yapısı bakımından güçlü bir birleştirme ve türetme kudretine sahip olan Türkçe, bu özelliği sayesinde hem soyut hem de somut, çeşitli birçok mefhumu kolayca ve teferruatlı bir biçimde kavramlaştırabilmiştir.

2. Türklerin tarih boyunca farklı toplumlarla buldukları münasebetler sonucunda Türkçeye giren yabancı ögeler, pek çok yerli sözcüğün unutulmasıyla kaybolmasına sebep olmuş ve bu sözcüklerin yerine geçmiştir.

3. Türkçe, kavramlaştırma sırasında ağırlıklı olarak doğaya ve somut nesnelere başvurmuştur. Böylelikle kavramlar daha etkili ve canlı bir şekilde ifade edilmiştir.

4. Türkçede anlatımın güçlü kılınmasında ikilemeler sıkça kullanılmaktadır. Ayrıca eş anlamlı sözcüklerin yinelenmesiyle oluşan ikilemelerde bugün kullanımdan düşerek kaybolmuş unsurlara rastlanılmaktadır. Yani günümüzde dilde kullanımına rastlanmayan bazı sözcükler bu kalıplaşmış birimlerde yaşamaya devam etmektedir.

5. Türkçe sözcüklerin çok anlamlılık göstermesi Köktürkçe devrine kadar uzanmakta, bu da Türkçenin bir yazı dili olarak çok daha öncelere gittiğini göstermektedir.

6. Dilin en eski vesikalarında dahi eş anlamlı sözcüklerin sayı bakımından çokluğu göze çarpmaktadır.

7. Bugün ölçünlü Türkiye Türkçesinde yitirilmiş, artık kullanılmayan pek çok ögeye Türkçenin lehçelerinde ve ağızlarında denk gelmektedir⁸².

Doğan Aksan'a göre bir dilin söz varlığı şu ögelerden oluşmaktadır: 1. temel söz varlığı 2. yabancı sözcükler 3. deyimler 4. atasözleri 5. ilişki sözleri / kalıp sözler 6. kalıplaşmış sözler 7. terimler 8. çeviri sözcükler⁸³. Bir dil ile ilgili bazı hükümlerin verilmesinde söz varlığının temel söz varlığı denilen kısmı ölçüt olarak alınır. Çünkü bu kısım dilin yerli sözcüklerinden oluşmaktadır. Temel söz varlığı, söz varlığının başta gelen ve ilk söz edilmesi gereken grubudur.

⁸² Doğan Aksan, *Türkçenin Söz Varlığı*, Engin Yayınevi, Ankara 2004, s. 43-44.

⁸³ Doğan Aksan, a.g.e., s. 26-42.

Doğan Aksan, söz varlığı kapsamında bulunan sözcükleri *yerli sözcükler* ve *yabancı / alınma sözcükler* şeklinde ikiye ayırmıştır. Ardından yerli sözcüklerin bir bölümünün, *temel söz varlığı* (*çekirdek sözcükler, kalıt sözcükler*) olarak adlandırıldığını belirtmiştir. Aksan, temel söz varlığı kategorisinde yer alan öğeleri sınırlandırırken odak olarak insanı almıştır. Bu öğeler, “*İnsan yaşamında birinci derecede önemli olan, insana ve çevresine ilişkin önemli kavramları yansıtan sözcüklerdir.*”⁸⁴ Bu sözcüklerin başında insan organ adları gelir. İnsanın yakın çevresinde yer alan ve onlara türlü açıdan yarar sağlayan su, et, pirinç, buğday, balık, mısır gibi gıda maddeleri ile at, koyun, inek gibi hayvanlar, günlük hayatta yaygın olarak kullanılan tarım araçları; sayı adları, akrabalık adları ve yemek, içmek, almak, vermek, uyumak, gelmek gitmek gibi insanın doğal ihtiyaçlarını karşılayan eylemler temel söz varlığı öğelerine örnektir. Fakat bu kavramların kullanım sıklığı ve önem derecesi toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Ayrıca temel söz varlığı öğeleri tarih boyunca en az değişime uğrayan sözcüklerdir⁸⁵.

6.1. Dil ve Kültür Bakımından Söz Varlığının Önemi

Dil ve kültür, birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu iki kavram arasında sıkı bir ilişki bulunur. Ne dil kültürden ne de kültür dilden ayrı düşünülebilir. İkiside birbirini tamamlayan, ayrılmaz bir bütünü teşkil eder. Aralarında karşılıklı bir ilişki ve etkileşim söz konusudur. Tabii bu noktada toplumu da anmak gerekir. Neticede kültür, bir toplumun yüzlerce yıllık birikimlerini içeren ve bu yolla oluşmuş bir olguyu ifade eder. Aynı şekilde dil de belirli bir toplum içerisinde şekillenmiştir.

Berke Vardar, toplumların kendine has bir kültür ve medeniyet etrafında dilini biçimlendirdiğini ifade etmiştir. Dil ve toplum, beraber ve birbirlerine etki ederek ortaya çıkmıştır. Zira, birbirini var eden ve olanaklı kılan bu iki unsurdan birinin olmaması hâlinde diğerdinden söz edemeyiz⁸⁶.

Kültür, dil sayesinde gelecek kuşaklara aktarılır ve korunur. Varlığını ve canlılığını dil ile sürdürebilir. Dil de kültürden beslenir. Ali Göçer, dili bir ağaca,

⁸⁴ Doğan Aksan, *Her Yönüyle...*, s. 17; Doğan Aksan, *Türkçenin Söz Varlığı*, s. 26.

⁸⁵ Gös. yer.; Gös. yer.

⁸⁶ Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual, İstanbul 2001, s. 15-16.

kültürü de o ağacın köküne benzetmiştir. Köksüz bir ağaç ürün veremeyeceği gibi kuruyarak yok olup gider. Bu yüzden dil, dinamik bir şekilde etkinliğini devam ettirebilmesi için kültüre ihtiyaç duyar. Kültürden aldıkları ile ürünler verir, bunları işleyerek türlü şekillerde ortaya koyar. Konusu herhangi bir tarihî döneme ve sosyal hayata dayanan yazınsal nitelikteki hikâye ve romanlar bu ürünlere bir örnek teşkil eder⁸⁷. Böylece dil, kültür yardımıyla canlılığını ve etkinliğini korur. Dil ve o dille oluşturulmuş ürünler de kültürün aktarımında ve kültürel öğelerin topluma tanıtılarak değer görmesinde birer vasıtaadır. Bu durumda dil, kültür öğelerinin sergilendiği bir vitrindir. Kültür, aynı zamanda edebiyat için de önemli bir kaynaktır. Bir edebî metnin taşıdığı kültürel öğeler o metne bir zenginlik kazandırır⁸⁸.

Doğan Aksan, dil için “*Dil, aynı zamanda her yönüyle bir ulusun kültürünün de aynasıdır; insanın ve uygarlığın en önemli belirtisi ve aracı, dildir.*” ibarelerini kullanmıştır⁸⁹. Bir toplumun yaşayışı, hayat felsefesi, gelenekleri, inançları, dünya görüşü, bilim, sanat ve teknik alanındaki gelişmeleri gibi daha pek çok nitelikleri o toplumun diline akseder ve o toplumun dilinden takip edilebilir⁹⁰. Bir ulusla ilgili, sıralanan bu hususlar hakkında en ufak bir bilgiye sahip olunmasa bile o ulusun dilinin yalnızca söz varlığının incelenmesiyle bütün bunlar üzerine güvenilir ve değerli bilgiler edinilebilir⁹¹. Dil, toplumun ve kültürün yansıtıcısı olduğundan herhangi bir dönem baz alınarak yapılacak söz varlığı tetkiki ile o dönemde toplumun hangi şartlar içerisinde bulunduğu, öncesinde sahne olduğu değişiklikler ile yaşadığı gelişmeler, o toplum için önem taşıyan kavramların neler olduğu ve ilişki kurduğu başka toplum veya uluslar tespit edilebilir⁹². Örneğin; Orhun abideleri, Türkçenin 8. yüzyıldaki, Orta Türkçe döneminin en önemli eseri olan Divânu Lûgati’t-Türk ise 11. yüzyıldaki söz varlığını dolayısıyla Türk ulusunun o dönemlerdeki kültürünü yansıtarak bize çok önemli bilgiler vermektedir. Bunun gibi Türk toplumunun bir safhasına ait metinler ele alınarak Türkçenin o safhadaki durumu, yapısı ortaya konabilmektedir. Söz varlığı bakımından değerlendirilen bu

⁸⁷ Ali Göçer, “Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine”, *Türk Dili*, S. 729, 2012, s. 57.

⁸⁸ Ali Göçer, a.g.m., s. 55-56.

⁸⁹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 13.

⁹⁰ Gös. yer.

⁹¹ Doğan Aksan, a.g.e., s. 65.

⁹² Doğan Aksan, a.g.e., s. 13.

metinler Türkçenin dünü yani geçmişiyle ilgili bizi aydınlatırken, farklı dönemlere ait metinler aracılığıyla günümüze ulaşan sözcüklerin geçirdiği değişimler de (anlam, biçim, ses) açık bir şekilde gözlemlenebilmekte veya o dönemden bugüne değişmeden gelenler gibi daha pek çok husus saptanabilmektedir. İşte bu yüzden söz varlığı çalışmaları hem bir dilin tarihi hem de kültürü açısından büyük önem arz etmektedir.

Bir ulusun dili ve kültürüyle oluşturulmuş edebiyat ürünleri, hem o dilin imkânlarını, güzelliğini, estetiğini ve zenginliğini hem de ait olduğu kültürün değerlerini gösteren en önemli belgelerdir⁹³. Burada edebiyat ürünlerinin dil ve kültür yönünden rolü ve işlevi açığa çıkar. Dil, konuşurlarından başka, bir bakıma kendisiyle meydana getirilen sözlü ve yazılı edebiyat ürünleri vasıtasıyla yaşatılarak, zenginleşir. Toplum, dil, kültür ve edebiyat arasında karşılıklı ve daimî bir birlikteliğin söz konusu olduğu görülür.

Edebî ürünler meydana geldiği toplumdaki izler taşır. Söz gelimi; Fransız yazar Stendhal'ın, edebî türlerden roman için yaptığı “*cadde üzerinde gezdirilen bir ayna*”⁹⁴ benzetmesi romanın, toplumun maddi ve manevi kültür öğelerine, yaşantısına dair pek çok şeyi yansıttığı mesajını verir. Genellikle hayattan, yaşanılanlardan esinlenen çağdaş roman yazarlarının oluşturdukları eserler, insana hayatın içinden ve toplumdan kesitler sunmaktadır.

Bu başlık altında buraya kadar bahsedilenleri toparlayacak olursak; Toplum-dil-kültür ekseninde biçimlenen söz varlığı, içerisine dâhil olduğu öğeler bakımından araştırmacıya kültürel ve dil bilimsel manada analizler yapması noktasında çok değerli veriler sunmaktadır. Bir toplumun dili ile yaratılmış başta roman olmak üzere hikâye, şiir, türkü, destan, atasözü, deyim, gazete, dergi gibi türler de söz varlığının tespitinde kullanılıp yararlanılabilecek en önemli materyaller olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tez çalışmasında da Gagauz bir yazarın ana diliyle yazmış olduğu roman üzerinden Gagauz Türkçesinin söz varlığı ortaya konulmuştur.

⁹³ Ali Göçer, a.g.m., s. 55-56.

⁹⁴ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982, s. 11.

İKİNCİ BÖLÜM

KADEM KAYNA ROMANI'NİN SÖZ VARLIĞI BAKIMINDAN İNCELENMESİ

1. KONULARINA GÖRE ADLAR

1.1. Bitkiler

Çalışmanın bu kısmında romanda geçen 60 bitki adı türüne göre sınıflandırılarak incelenmiş, Türkiye Türkçesiyle benzer ve farklı olan kullanımlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Buna göre; *arpa, ekin, üzüm, kavak, ceviz, gül, karanfil, sarmaşık, pelin, çimen, fidan, armut fidanı ve yaban gülü* Gagauz Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında ses ve anlam bakımından aynılık gösteren bitki adlarına örnekken; *boday, booday, dışıydak, laana, kirez, suvan, sarmısak, çiidem, süüt, pındık, zerdeli* ise sadece anlam yönünden ortak olan bitki adlarına misaldir. Gagauz Türkçesi bitki adlarından bazıları hem yazılış hem de söyleniş biçimi itibarıyla Trakya ve Anadolu ağızlarıyla ortaktır (*genger, güven, kirez, zerdeli* vs.). Bilhassa *aaç, laana, süüt* gibi örneklerde ünsüz düşmesine bağlı olarak ortaya çıkan ünlü uzunlukları yönünden Trakya ağızları ile Gagauz Türkçesi büyük benzerlikler gösterir.

Ayrıca *alma, üzüm, kömüren, arpa, boday, ekin, sarmısak, suvan* gibi Türkçenin eski dönemlerinden günümüze süzülen bitki adları Gagauz Türkçesinde de kullanılmaktadır. Bunların içerisinde “*alma*” sözcüğünün Gagauzcada, DLT’de geçtiği şekliyle değişikliğe uğramadan kullanılıyor olması dikkati çekmektedir.

Bitki adlarının 19’unun Türkçe kökenli olduğu saptanmış; Arapçadan 3, Farsçadan 5, Rumenceden 2, Rusçadan 6, Yunancadan 4 alıntı bitki adı tespit edilmiştir. Yunanca sözcük+Türkçe ek şeklinde 1 bitki adına denk gelinmiştir (*fidancık*). Buna ilaveten tamamı Türkçe kökenli sözcüklerle kurulmuş tamlama biçiminde 5 bitki adı belirlenmiştir. Geriye kalan bitki adları ise karışık kökenli sözcüklerden meydana gelmektedir.

1.1.1. Ağaçlar

aaç: (STT ağaç > GT. [ağ>aa]ç → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü), (1 “bitki” + gaç → ıgaç⁹⁵), (ıgaç EUTS), (aaç TAS⁹⁶) “ağaç.”

armut aacı: (Fa. armut [emrūd ~ ermūd⁹⁷] + T. aaç+1 > aacı) “armut ağacı”.

armut fidanı: (Fa. armut + Yun. fidan+1) “armut fidanı.”

ceviz: (Ar. cevz⁹⁸) “ceviz ağacı.”

ceviz aacı: (Ar. ceviz + T. aaç +1) “ceviz ağacı.”

dışbudak: (STT dışbudak > GT. d[i>1]ş[b>p][u>1]dak), (diş + budak) “dışbudak, bir ağaç türü.”

fidan: (Yun. fitáni⁹⁹) “fidan.”

fidancık: (Yun. fidan + T. cık) “fidancık.”

fikus: (Rus. фйкуч¹⁰⁰) “fikus, büyük tropik bitki.”

flambur aacı: (Yun. flambur [flamuri¹⁰¹] + T. aaç +1) “ıhlamur ağacı.”

güven: (gövem, ‘yabani erik; çakal eriği; ak erik’ güvem, güvem eri TAS; göğem, göğem eriği, göğ erik, gövem, gövemerdiği, güvem, güven DS; gögem, gügem “bir çeşit dağ eriği” YTS¹⁰²), (gök < göğ + em¹⁰³) “küçük yemişleri olan dikenli bir ağaççık türü.”

kavak: “söğütgiller familyasına ait sulak alanlarda yetişen, boyu oldukça uzun bir ağaç türü.”

⁹⁵ TETTL, s. 109.

⁹⁶ TAS, s. 20.

⁹⁷ OTAL, s. 250, 261.

⁹⁸ OTAL, s. 156.

⁹⁹ TETTL, C. 2, s. 60.

¹⁰⁰ RTS, s. 1825.

¹⁰¹ YES, s. 510.

¹⁰² TAS, s. 459, 479; DS, s. 2128, 2168, 2240; YTS, s. 95, 102.

¹⁰³ KBS, s. 375.

kirez: (STT kiraz > GT. kir[a>e]z), (Yun. kerasi¹⁰⁴), (kires, kirez TAS; kirez DS¹⁰⁵) “kiraz ağacı.”

kirez fidanı: (Yun. kirez + Yun. fidan +1) “kiraz fidanı.”

lavra: (Rus. лавр¹⁰⁶) “defne ağacı.”

meyva fidannarı: (STT meyve > GT. meyv[e>a] + STT fidanları > GT. fida[nl>nn]arı), (Fa. meyva [bkz. meyve adları] + Yun. fidan + T. nar < lar+1) “meyve fidanları.”

rassad: (Rus. пaccád¹⁰⁷) “fide.”

süüt: (STT söğüt > GT. s[öğ >üü]t → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “üü” ünlüsü), (sögüt EUTS > sögüt DLT¹⁰⁸) “söğüt, bir tür ağaç çeşidi.”

süüt fişkanı: (süüt + fişkan+1) “söğüt çubuğu, söğüt fişkını.”

süüt fidancı: (T. süüt + Yun. fidan+T. cıı → fidan+cık+1 > fidancığı > fidanc[ığı>ıı]) “söğüt fidancığı.”

zerdeli: (STT zerdali > GT. zerd[a>e]li), (Fa. zerd-âlû / zerd “sarı” + âlû “erik¹⁰⁹), (zerdeli, zērdeli TAS; zerdeli DS¹¹⁰) “kayısı ağacının bir çeşidi olan zerdali, Akdeniz ülkelerinde üretilen, kayısıya göre meyveleri daha küçük boyutta olan bir ağaç.”

zerdeli fidancı: (Fa. zerdali + Yun. fidan + T. cıı) “zerdali fidancığı.”

1.1.2. Sebzeler

ardey: (Rum. ardei¹¹¹) “biber.”

eşil sarmısak: (STT yeşil > GT. øeşil sarmısak [bu sözcükteki ses olayı içi bkz. “sarmısak”]), (eşil + sarmısak) “yeşil sarımsak.”

¹⁰⁴ YES, s. 301.

¹⁰⁵ TAS, s. 631, 632; DS, s. 2877.

¹⁰⁶ RTS, s. 634.

¹⁰⁷ RTS, s. 1416.

¹⁰⁸ EUTS, s. 209; DLT, s. 830.

¹⁰⁹ OTAL, s. 1376.

¹¹⁰ TAS, s. 1129; DS, s. 4361.

¹¹¹ RTTRS, s. 29.

güz trupu: (güz + STT turp > GT. → göçüşme olayı ile t[ur>ru]p), (T. güz + Fa. trup [turb, turub¹¹²] +u) “güz turbu.”

kartofi: (Rus. картофель, Bulg. картоф, картофа¹¹³) “patates.”

laana: (STT lahana > GT. laøana), (Yun. lakhanon¹¹⁴), (laana TAS¹¹⁵) “lahana.”

marar: (Rum. mărar¹¹⁶) “dereotu.”

pındık: (STT findık > GT. [f>p]ındık), (Ar. funduk¹¹⁷), (pındık TAS¹¹⁸) “yer findığı.”

sarmısak: (STT sarımsak > GT. → göçüşme olayı ile sar[ım>mı]sak), (samursak, sarmusak DLT¹¹⁹), (sarımsak TAS¹²⁰) “sarımsak.”

suvan: (STT soğan > GT. s[o>u][ğ>v]an), (soğan EUTS > sōgan, sōgun DLT¹²¹), (suvan TAS; suvan DS¹²²) “soğan.”

yer alması: (yer + alma+sı) “yer elması.”

1.1.3. Meyveler

alma: (alma, almıla DLT¹²³) “elma.”

meyva: (Fa. mîve¹²⁴), (meyva TAS¹²⁵) “meyve.”

üzüm: (üzüm, üzüm EUTS > üzüm DLT¹²⁶), (üz- “kesmek, koparmak” + (ü) m¹²⁷) “üzüm.”

¹¹² TS, s. 2009.

¹¹³ RTS, s. 543; TBBTS, s. 422.

¹¹⁴ TYKS, s. 129.

¹¹⁵ TAS, s. 686.

¹¹⁶ RTTRS, s. 136.

¹¹⁷ OTAL, s. 310.

¹¹⁸ TAS, s. 830.

¹¹⁹ DLT, s. 802, 806.

¹²⁰ TAS, s. 875.

¹²¹ EUTS, s. 207; DLT, s. 826-827.

¹²² TAS, s. 928; DS, s. 3702.

¹²³ DLT, s. 549.

¹²⁴ OTAL, s. 760.

¹²⁵ TAS, s. 731.

1.1.4. Çiçekler

çiçek: (çâçäk > EUTS > çeçek, çiçek > çiçek KB¹²⁸) “çiçek.”

çiidem: (STT çiğdem > GT. ç[iğ>ii]dem → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle ii ünlüsü), (çigidäm EUTS¹²⁹) “mahmur çiçeği olarak da bilinen çiğdem, zambakgiller familyasına ait bir kır bitkisi”.

gül: (Fa. gül¹³⁰) “gül.”

kaktus: (Rus. кáктус¹³¹ < Fr. cactus¹³²) “kaktüs.”

karanfil: (Ar. karanfûl¹³³) “karanfil, süs bitkisi.”

kır çiçää: (kır + çiçek+i → çiçeği > çiç[eği>ää] STT’de çiçeği şeklinde “eği” seslerinin oluşturduğu grup “ğ” sesinin düşmesiyle dönüşerek “ää” hâlini alır.) “kır çiçeği.”

sarmaşık: (sar-ma-ş-(ı) k¹³⁴) “sarmaşık.”

yaban gülü: (Fa. yaban [yâbân¹³⁵] + Fa. gül+ü) “yaban gülü.”

1.1.5. Tarım Bitkileri

arpa: (arpa EUTS > arpa DLT > arpa KB¹³⁶) “arpa.”

boday: (STT buğday > GT. b[u>o]oday → “ğ” ünsüzünün düşmesi sonucu ilk hecedeki “u” dar ünlüsü, “o” geniş ünlüsüne dönüşmüştür.), (buğday EUTS > budgay, bugday DLT > buğday KB¹³⁷) “buğday.”

¹²⁶ EUTS, s. 274, 276; DLT, s. 937.

¹²⁷ KBS, s. 1008; ÖTS, s. 5074.

¹²⁸ EUTS, s. 60; DLT, s. 617,624; KB, s. 131.

¹²⁹ EUTS, s. 62.

¹³⁰ OTAL, s. 341.

¹³¹ RTS, s. 530.

¹³² TYKS, s. 100.

¹³³ OTAL, s. 562.

¹³⁴ KBS, s. 4081.

¹³⁵ OTAL, s. 1345.

¹³⁶ EUTS, s. 20; DLT, s. 557; KB, s. 24.

¹³⁷ EUTS, s. 51; DLT, s. 599; KB, s. 113.

booday: (sözcüğün *booday* şekli de yukarı gösterildiği gibi yine “ğ” ünsüzünün erimesiyle oluşmuş, ortaya bu kez “oo” ünlüsü çıkmıştır.) “buğday.”

ekin: (äkin EUTS¹³⁸), (ek-in) “ekin.”

kaba yonca: (kaba + yonca) “hayvanlara yem elde etmek amacıyla yetiştirilen ve biçilen bir bitki türü.”

semiçka: (Rus. сѐмечко) “ayçiçeği.”

1.1.6. Yabani Bitkiler

genger: (STT kenger > GT. [k>g]enger), (Fa. kenger¹³⁹), (gengel, gener TAS; gengel, genger, kengel, kengir, kenker DS; kenger “deve dikenini, yabani enginar” YTS¹⁴⁰) “kenger, kengel, eşek dikenini.”

genger çiçää: (Fa. genger + T. çiçek+i) “kenger çiçeği.”

gengerä çiçää: “kenger çiçeği.”

kömüren: (kömürgen, köwürgen “ada soğanı” DLT¹⁴¹), (köm- “toprak veya kül içine gömmek”-ür-gen → kömür-gen / köwür-gen¹⁴²) “asıl adı yabani sarımsak olan kömüren, kırlık yerlerde kendiliğinden yetişen ve yenilebilen bir bitkidir”.

yaban sarmısaa: (Fa. yaban¹⁴³ + T. sarmısak+ı → sarımsağı > sarıms[ağı>ıı]) “yaban sarımsağı.”

1.1.7. Otlar

pelin: (Yun. pelinos¹⁴⁴) “pelin otu, hekimlikte sağaltım amaçlı kullanılan bir bitki”.

pipiruda otu: (Bulg. peperuda [пеперуда] “kelebek”¹⁴⁵ + T. ot+u) “Gagauzların Pipiruda adını verdikleri özel günde toplanan çeşitli otların genel adı.”

¹³⁸ EUTS, s. 70. DLT’de *ekin* sözcüğü “tarla” anlamındadır (s. 635).

¹³⁹ TS, s. 1138.

¹⁴⁰ TAS, s. 429; DS, s. 1991, 2743; YTS, s. 134

¹⁴¹ DLT, s. 737, 742.

¹⁴² ÖTS, s. 2783.

¹⁴³ OTAL, s. 1345.

¹⁴⁴ ÖTS, s. 3815.

1.1.8. Diğer Bitkiler

çimen: (çimgän EUTS > çümgen “çayır ve ayırık otu” DLT¹⁴⁶) “çimen, yeşillik.”

fişkan: (STT fişkın > GT. fişk[ı>a]n), (‘filiz; ince dal, sopa, değnek’ fişkan, fişkın TAS; ‘filiz; ince findık dalı’ fişkan DS¹⁴⁷) “ince dal, fişkın.”

fişkancık: (fişkan + cık) “fişkancık.”

piç: (Fa. pıç¹⁴⁸) “bir bitkinin etrafında yeniden çıkan filiz.”

Ağaçlar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aaç	21, 35, 79, 123, 183, 218, 224, 281, 282	9
armut aacı	158	1
armut fidanı	78	1
Ceviz	163, 163, 190, 265	4
ceviz aacı	163	1
dışpıdak	113	1
fidan	5, 7, 57, 144, 156, 158, 163, 171, 182, 224, 284, 295	12
fidancık	162, 162, 162, 162, 163, 163, 163, 165, 166, 303	10
fikus	145	1
flambur aacı	173	1
güven	163, 207, 301	3
kavak	281	1
kirez	44	1
kirez fidanı	44	1
lavra	145	1
meyva fidannarı	152	1
süüt	41, 41, 41, 113, 162, 276, 277	7
süüt fişkanı	180	1
süüt fidancı	162	1
zerdeli	148	1
zerdeli fidancı	148	1

¹⁴⁵ TBBTS, s. 509.

¹⁴⁶ EUTS, s. 63; DLT, s. 630.

¹⁴⁷ TAS, s. 391, 392; DS, s. 1860.

¹⁴⁸ TS, s. 1605.

Meyveler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
alma	69, 238, 273, 273	4
meyva	21, 69	2
üzüm	69	1

Sebzeler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
ardey	221, 262	2
eşil sarımsak	183	1
güz trupu	238	1
kartofi	238	1
kırmızı biber	183	1
laana	177, 177	2
marar	239	1
pındık	237, 238, 238, 238, 238, 238, 238, 238	8
sarımsak	57, 183	2
suvan	57, 183, 215, 225, 256, 256	6
yer alması	238	1

Çiçekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
çiçek	5, 24, 61, 72, 81, 121, 152, 153, 171, 199, 199, 208, 211, 215, 215, 218, 225, 238, 241, 242, 286, 291, 303	23
çiidem	24, 24, 73	3
gül	222	1
kaktus	145	1
karanfil	145	1
kır çiçää	211	1
sarmaşık	301	1
yaban gülü	207	1

Tarım Bitkileri

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
arpa	31, 114	2
boday	88	1
booday	114, 182, 182, 182, 182,	6

	182	
ekin	31	1
kaba yonca	243, 243, 243, 243, 244	5
semiçka	88	1

Yabani Bitkiler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
genger	290	1
genger çiçää	285, 286	2
gengerä çiçää	285	1
kömüren	237, 238, 238	3
yaban sarmisaa	238	1

Otlar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
pelin	215, 265	2
pipiruda otu	225, 225	2

Diğer Bitkiler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
çimen	130, 219, 265	3
fışkan	162, 162, 162, 180, 180	5
fışkancık	180, 180	2
piç	269, 269, 271	3

1. 2. Hayvanlar

Metinden hayvanlarla ilgili 53 sözcüğe ulaşılmış ve bu sözcükler “evcil hayvanlar”, “yabani hayvanlar”, “kuşlar”, “balıklar”, “böcekler” ve “hayvanlarla ilgili diğer adlandırmalar” şeklinde kategorize edilerek değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda Gagauz Türkçesindeki hayvan adlarının önemli bir kısmının Türkiye Türkçesindeki şekliyle kullanıldığı görülmüş, fonetik değişmelerin gözlendiği sözcük sayısının oldukça az olduğu saptanmıştır.

“gelincik sıçanı” ve “yabani” adlandırmaları Gagauz Türkçesine mahsus sayabileceğimiz, Türkiye Türkçesinde ve ağızlarında rastlanmayan hayvan adlarıdır. Bu sahada “firavun faresi” anlamında Rusça “mangust” sözcüğü bulunması yanında

hem bir hayvan hem de bir bitki adı olan gelincik ile sıçan sözcükleri birleştirilerek “gelincik sıçanı” şeklinde aynı anlama gelen Türkçe bir hayvan adı türetilmiştir.

Yine Anadolu ağızlarına göre Trakya ağızlarında daha yaygın olarak kullanılan “guşteri” sözcüğüne Gagauz Türkçesi hayvan adları arasında da denk gelinmiştir. Bahsi geçen hayvan adına Türkiye Türkçesi yazı dilinde rastlanmamaktadır.

Romandan ulaşılan hayvan adlarının yarısından fazlası (27’si) evcil hayvanlar kategorisinde yer alır. Bunu 14 sözcükle yabancı hayvanlar kategorisi takip eder. Ayrıca *inek*, *bızaa*, *sur*, *kuzu*, *koyun*, *horoz*, *tauk*, *piliç* gibi hayvan adlarının tespiti, farklı bir coğrafi bölgede yaşayan Gagauzların gerek besin ve geçim kaynaklarının gerekse yaşam biçimlerinin tahmin edilmesi bakımından önemli verilerdir.

Aşağıdaki tablolara genel olarak bakıldığında romanda en çok tekrar eden sözcüğün “beygir” olduğu görülür. Bunun nedeni, Gagauzların “Todur günü ya da Ay Todur” denilen yortusunda at yarışları düzenlenmeleri olarak yorumlanabilir. Gagauzların kültüründe beygirin, bu yortudan dolayı önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahip olduğu anlaşılır. Romanda at ve atla ilgili birçok adlandırmaya denk gelinmesi de bunun bir göstergesi sayılır.

Hayvan adları bölümünde yer alan sözcükler büyük oranda Türkçe kökenlidir. Rusçadan 2, Farsçadan 4, Arapçadan 1 alıntı sözcük bulunur.

1.2.1. Evcil Hayvanlar

at: (at EUTS > at DLT > at KB¹⁴⁹) “at, beygir.”

beeygir: (STT beygir > GT. beeygir) “beygir, at.”

beygir: (Fa. bâr-gîr¹⁵⁰) “beygir, at.”

bızaa: (STT buzağı > GT. b[u>ı]z[ağı>aa] → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü), (buzagu DLT¹⁵¹) “buzağı.”

¹⁴⁹ EUTS, s. 24; DLT, s. 561; KB, s. 32.

¹⁵⁰ OTAL, s. 80.

buu: (STT boğa > GT. b[o>u]øa), (buğa EUTS > buka DLT > buğa KB¹⁵²)
“boğa.”

bura¹⁵³: (STT buğra > GT. buøra), (buğra ‘hindi; arslan’ DS¹⁵⁴) “buğra,
hindi.”

buura: (STT buğra > GT. b[uğ>uu]ra → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “uu”
ünlüsü) “bkz. bura”

buva: (STT boğa > GT. b[o>u][ğ>v]a “boğa.”

buzaa: (STT buzağı > GT. buzaø[ı>a]) “buzağı.”

erkek kuzu: (erkek + kuzu) “erkek kuzu.”

haygır: (STT aygır > GT. haygır → ön seste “h” türemesi), (adğır EUTS >
adğır, aygır DLT > adğır KB¹⁵⁵) “aygır, damızlık olarak kullanılmak üzere
yetiştirilen erkek at.”

hergele: (Fa. har-gele¹⁵⁶) “at veya eşek sürüsü.”

horoz: (Fa. ħorūs¹⁵⁷) “horoz.”

inek: (ingäk, inkäk EUTS > ingek DLT > ingek KB¹⁵⁸) “etinden ve
sütünden yararlanılan dişi sığır.”

keçi: (keçi ‘Oğuz dil grubunda keçi’ DLT¹⁵⁹) “keçi.”

kedi: “kedi.”

kısrak: (kısrak DLT¹⁶⁰) “dişi at.”

¹⁵¹ DLT, s. 605.

¹⁵² EUTS, s. 51; DLT, s. 599; KB, s. 113.

¹⁵³ *bura~buura* sözcükleri, DLT ve KB’de *bugra, buğra* olarak “erkek deve” anlamıyla geçer. DLT, s. 599; KB, s. 113.

¹⁵⁴ DS, s. 781.

¹⁵⁵ EUTS, s. 5; DLT, s. 540, 566; KB, s. 5.

¹⁵⁶ OTAL, s. 380.

¹⁵⁷ TS, s. 899.

¹⁵⁸ EUTS, s. 95; DLT, s. 666; KB, s. 199.

¹⁵⁹ EUTS’de *äçkü* sözcüğü “keçi” anlamındadır (s. 68). DLT’de *keçi* sözcüğü yanında *eçkü*’de geçmektedir (s.632, 697).

¹⁶⁰ DLT, s. 715.

koç: (koç EUTS > koç DLT¹⁶¹) “koç.”

kotoban: “erkek kedi.”

koyun: (koy, koyun, koyun EUTS > kōy ~ koy DLT > koy KB¹⁶²) “koyun.”

köpek: (köpek KB¹⁶³) “köpek.”

kuli: (kulun DLT¹⁶⁴), (kuli ‘hindi; at ve eşek yavrusu’ TAS; kuli ‘hindi; sipa’ DS¹⁶⁵) “tay.”

kuzu: (kozi EUTS > kozi DLT > kozi, kuzi KB¹⁶⁶) “kuzu.”

öküz: (STT öküç > GT. ök[ü>u]z), (öküz EUTS > öküç DLT¹⁶⁷) “öküz.”

piliç: (pili pili ‘kümes hayvanlarını çağırmak için kullanılan bir ünlem’+ç¹⁶⁸) “piliç.”

sır: (STT sığır > GT. sıoır), (sıgır DLT¹⁶⁹) “sığır.”

sır hayvanı: (T. sır / sığır + Ar. hayvan +ı) “sığır hayvanı.”

tauk: (STT tavuk > GT. taøk), (tağ, tağığ EUTS > takag, takuk “Türkmencede tavuk” DLT¹⁷⁰) “tavuk.”

tosun: (tosun “huysuz, haşin at” DLT¹⁷¹), (tō ‘toy, genç, yabani’+s+(u)n¹⁷²) “öküz.”

yarka: (yarka ‘erginleşmeye başlamış, yumurtlama çağına erişmiş piliç’, yārka ‘bir senelik tavuk’ TAS; yarka ‘bkz. ‘TAS yarka’ DS¹⁷³) (Bulg.¹⁷⁴) “büyük piliç.”

¹⁶¹ EUTS, s. 180; DLT, s. 724.

¹⁶² EUTS, s. 183, 184; DLT, s. 732; KB, s. 273.

¹⁶³ KB, s. 280.

¹⁶⁴ DLT, s. 746.

¹⁶⁵ TAS, s. 667; DS, s. 2995-2996.

¹⁶⁶ EUTS, s. 184; DLT, s. 733; KB, s. 273, 296.

¹⁶⁷ EUTS, s. 149; DLT, s. 786.

¹⁶⁸ KBS, s. 697.

¹⁶⁹ DLT, s. 818.

¹⁷⁰ EUTS, s. 220, 221; DLT, s. 848.

¹⁷¹ DLT, s. 894; EUTS’de toosun, toosun ve tosun sözcükleri “kaba, yontulmamış kimse, vahşi, utanmaz” anlamındadır (s. 247).

¹⁷² KBS, s. 921.

1.2.2. Yabani Hayvanlar

domuz: (tonguz EUTS > toñuz DLT > tonguz KB¹⁷⁵) “domuz.”

gelincik sıçanı: (gelincik + sıçanı) “firavun faresi.”

guşteri: (gūşter, guşdiri, guştiri TAS; guşter, guştiri DS¹⁷⁶) “küçük kerkentele, sürüngen.”

karaca: (kara+ca) “karaca.”

kirpi: (kirpi EUTS > kirpi DLT¹⁷⁷), (kirp- “dikenlerini sıkça açıp kapatmak” + i¹⁷⁸) “kirpi”.

kobra: (Rus. ко́бра < Fr. cobra¹⁷⁹) “kobra, bir yılan türü.”

kurbaa: (STT. kurbağa > GT. kurb[ağa>aa] → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü), (kur baka DLT¹⁸⁰) “kurbağa.”

mangust: (Rus. мангуста¹⁸¹) “firavun faresi, gelincik sıçanı, vahşi, kemirgen bir hayvan türü.”

patkan: (Çek. potkan¹⁸²) “fare.”

sürüngen: (sürün-gen) “sürüngen.”

tauşam: (STT. tavşan > GT. ta[v>u]şa[n>m] → “tauşam” sözcüğünde dudak ünsüzü “v” ünlüleşerek “u” sesine dönüşmüştür.), (tavışgan, tavışkan, tavşan EUTS > tawışgan DLT¹⁸³) “tavşan.”

tavşam: (STT. tavşan > GT. tavşa[n>m]) “tavşan.”

¹⁷³ TAS, s. 1084-1085; DS, s. 4186.

¹⁷⁴ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (10.08.2019).

¹⁷⁵ EUTS, s. 246; DLT, s. 892; KB, s. 460.

¹⁷⁶ TAS, s. 469; DS, s. 2202.

¹⁷⁷ EUTS, s. 111; DLT, s. 722.

¹⁷⁸ KBS, s. 527. Tuncer Gülensoy; kirp- fiilini, kırp- fiilinin -iğdir / ığdır, it / it örneklerinde olduğu gibi- ince ünlülü hâli olduğunu belirtmektedir.

¹⁷⁹ RTS, s. 564; TYKS, s. 112.

¹⁸⁰ DLT, s. 747.

¹⁸¹ RTS, s. 682.

¹⁸² https://www.academia.edu/12788175/Gagauz_Etymological_Dictionary, (14.10.2019).

¹⁸³ EUTS, s. 229; DLT, s. 863.

tilki: (tilkü EUTS > tilkü DLT > tilkü KB¹⁸⁴) “tilki.”

yaban domuzu: (Fa. yaban [yâbân¹⁸⁵] + T. domuz + T. u) “yaban domuzu.”

yabanı: (Fa. yaban + T. ı) “kurt.”

1.2.3. Kuşlar

bülbül: (Fa. bulbul¹⁸⁶) “bülül.”

karga: (STT karga > GT. [k>g]arga), (hârğa, qarğa EUTS > karga DLT¹⁸⁷) “karga.”

kırlangaç: (STT. kırlangıç > GT. kırlang[ı>a]ç), (karlığaç EUTS > kargılaç, karlığaç DLT¹⁸⁸) “kırlangıç.”

kuş: (kuş EUTS > kuş DLT > kuş KB¹⁸⁹) “kuş.”

ördek: (ödiräk EUTS > ördek DLT > ördek KB¹⁹⁰) “ördek.”

1.2.4. Böcekler

ateş böcää: (STT ateş böceği > GT. ateş böc[eği>ää]), (Fa. ateş [âteş¹⁹¹] + T. böcää) “ateş böceği.”

kehle: (Ar. kehle¹⁹²), (kēle, küle TAS; kehle, kehne DS¹⁹³) “bit.”

pire: (bürge DLT¹⁹⁴) “küçük bir böcek türü.”

sakırğa: (sakırku DLT¹⁹⁵), (sakı- “beslemek”+ r “giysiye yapışan pekmez gibi şeyler”+ ku¹⁹⁶) “kene.”

¹⁸⁴ EUTS, s. 239; DLT, s. 882; KB, s. 450.

¹⁸⁵ OTAL, s. 1345.

¹⁸⁶ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (02.10.2019).

¹⁸⁷ EUTS, s. 81, 168; DLT, s. 686.

¹⁸⁸ EUTS, s. 169; DLT, s. 686, 688.

¹⁸⁹ EUTS, s. 188; DLT, s. 750; KB, s. 293.

¹⁹⁰ EUTS, s. 146; DLT, s. 789; KB, s. 363.

¹⁹¹ OTAL, s. 55.

¹⁹² OTAL, s. 579.

¹⁹³ TAS, s. 603, 629; DS, s. 2721, 4542.

¹⁹⁴ DLT, s. 607.

¹⁹⁵ DLT, s. 800.

1.2.5. Balıklar

balık: (balık EUTS > balık DLT > balık KB¹⁹⁷) “balık.”

1.2.6. Diğer

klocka: (Bulg.¹⁹⁸) “kuluçka, civciv çıkarmak için kuluçkaya yatmış kümes hayvanı.”

kloçka: (bkz. klocka)

sürü: (sürüg EUTS > sürüg DLT¹⁹⁹) “hayvan sürüsü.”

Evcil Hayvanlar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
at	45, 45, 46, 46, 120, 120, 120, 132, 228, 229, 230, 230	12
beeygir	196	1
beygir	5, 28, 36, 41, 45, 45, 46, 46, 48, 120, 120, 120, 120, 120, 120, 120, 129, 129, 129, 129, 131, 132, 132, 132, 132, 132, 133, 133, 150, 150, 150, 150, 150, 151, 158, 165, 178, 178, 178, 179, 228, 228, 228, 229, 229, 229, 237, 238, 238, 238, 261, 277, 287, 287, 288, 302	57
bızaa	165	1
bua	231, 235	2
bura	233	1
buura	95	1
buva	101, 102, 231, 231, 231, 232, 234, 235, 237	9
buzaa	253, 254, 254, 255, 255, 255, 255	7
erkek kuzu	219	1

¹⁹⁶ KBS, s. 719.

¹⁹⁷ EUTS, s. 32; DLT, s. 572; KB, s. 55.

¹⁹⁸ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (11.08.2019).

¹⁹⁹ EUTS, s. 214; DLT, s. 842.

haygır	46	1
hergele	46	1
horoz	119, 185, 185, 289	4
inek	51, 101, 101, 101, 101, 102, 103, 165, 165, 221, 253, 264	12
keçi	224, 300	2
keci	149, 157, 298	3
kısrak	120	1
koç	31, 219	2
kotoban	203	1
koyun	31, 51, 165, 224, 244	5
köpek	65, 75, 75, 75, 81, 88, 97, 188, 250, 257, 257, 257, 257, 257, 257, 257, 257, 259, 260, 278, 278, 278, 279, 279, 292, 292	26
kuli	46, 120	2
kuzu	111, 111, 111, 111, 111, 111, 112, 112, 112, 112, 112, 112, 112, 112, 112, 224	16
öküz	5	1
piliç	184, 185, 185, 283, 298	5
sır	231, 235	2
sır hayvanı	15	1
tauk	71, 117, 185, 264	4
tosun	231, 232, 232, 232	4
yarka	70, 70	2

Yabani Hayvanlar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
domuz	128, 165	2
gelincik sıçanı	263, 263, 263, 264, 264, 264	6
guşteri	209	1
karaca	223, 223, 223	3
kirpi	101	1
kobra	264	1
kurbaa	101	1
mangust	264, 264, 264	3
patkan	264	1
sürüngen	209	1
tauşam	295	1
tavşam	264	1

1.3. Yiyecekler ve İçecekler

Gagauz Türkçesinde yiyecek ve içecek için kullanılan adlandırmaların birkaç alıntı sözcük dışında standart Türkiye Türkçesiyle benzer olduğu görülür. Kimi yiyecek adlarında fonetik bakımdan farklılaşmalar gözlenir (*piinir, yımırta, yuurt, kırma, kalle* vs.).

Romandan 32 yiyecek adı ile 6 içecek adı derlenmiştir. Bunların dışında “genel” şeklinde tanımlayabileceğimiz 6 ad (*imek, imeelik, tatlı, tatlılık, meze, mezelik*) ve bazı yiyeceklerin yapımında kullanılan 1 malzeme adı (*un*) belirlenmiştir.

Gagauz Türkçesinde “kolaç,” “kırma,” “koliva” ve “döşemä” Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmayan veya yemek adı olarak yer almayan fakat ağızlarında rastlanılan yiyecek adlarındandır. Bunlardan “döşemä” ve “kırma” yalnızca bir yiyecek adı olmaları yönüyle ağızlarla ortaklık gösterirken, “kolaç” ve “koliva” aynı yemek adını karşılamaktadır. Türkçe sözlükte hamur tatlısı anlamıyla görülen “lalanga”²⁰⁰, ağızlarda ve Gagauz Türkçesinde “lalangi” şekliyle ve bu anlamıyla yer almaktadır.

Gagauz Türkçesi yiyecek ve içecek adlarından 18’i Türkçe kökenlidir. Bu alanda yabancı dillerden alıntılanan sözcük sayısı ise; Rusça 8, Rumence 2, Farsça 4, Arapça 3, Yunanca 2, İtalyanca 1 ve Fransızca 2 şeklindedir.

Aşağıdaki tabloya göre; içecek adlarından “şarap” sözcüğünün, diğerlerine nazaran tekrar sayısının yüksek olması Gagauzların kültüründe şarabın ön plana çıkmasıyla açıklanabilir.

bal: (bal DLT²⁰¹) “bal.”

biskvit: (Rus. бисквіт / Fr. biscuit²⁰²) “bisküvi.”

blüdo: (Rus. блюдо²⁰³) “yemek.”

bomboni: (Rum. bomboană²⁰⁴) “bonbon şekeri.”

²⁰⁰ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (04.10.2019)

²⁰¹ DLT, s. 571.

²⁰² RTS, s. 63; TYKS, s. 29.

²⁰³ RTS, s. 70.

borç: (Rus. борщ²⁰⁵) “borç çorbası, bir çeşit Rus çorbası.”

çay: (Rus. чай²⁰⁶ / Çin.²⁰⁷) “çay.”

çorba: (Fa. şūrbā) “çorba.”

döşemä: (döşe-me), (‘bulgur veya pirinçle pişirilen sulu sebze yemeği; pırasa yemeği; lahana yemeği; tencerenin tabanına döşenen haşlanmış ve küçük parçalara ayrılmış tavuk etinin üzerine pirinç ve yeniden tavuk eti eklenerek yapılan pilav’ DS²⁰⁸) “çörek.”

ekmek: (etmek, epek “çocuk dilinde ekmek”, epmek DLT > ekmek KB²⁰⁹) “ekmek.”

et: (ät EUTS > et DLT > et KB²¹⁰) “et.”

gözleme: (köz ‘kor’ + le + me²¹¹) “peynirli, patatesli, kıymalı çeşitleri bulunan bir hamur işi.”

imek: (STT yemek > GT. ø[e>i]mek) “yemek.”

imeelik: (STT yemeklik > GT. im[ek>ee]lik → “k” sesinin düşmesiyle “ee” ünlüsü), (imek / yemek + lik) “yemeklik.”

kabaklı: (kabak+lı) “bir börek türü.”

kalle: (Fa. kelle²¹²) “pirinç, lahana ve et karışımından elde edilen bir yemek.” (kalle ‘acı biber, soğan, yağ, lahana turşusu suyu, sarımsak, pirinç, tavuk göğsü, salça ile yapılan bir tür yemek.’ TAS; Anadolu ağızlarında “kalle” sözcüğü birden fazla yemek adını karşılamaktadır. Bkz. DS²¹³)

²⁰⁴ RTTRS, s. 40.

²⁰⁵ RTS, s. 79.

²⁰⁶ RTS, s. 1876.

²⁰⁷ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (04.10.2019)

²⁰⁸ DS, s. 1590.

²⁰⁹ DLT, s. 640, 649; KB, s. 162.

²¹⁰ EUTS, s. 77; DLT, s. 648.

²¹¹ KBS, s. 391.

²¹² OTAL, s. 581.

²¹³ TAS, s. 568; DS, s. 2609.

kartofi mancası: (Rus., Bulg. kartofi [bkz. sebzeler bölümü] + İt. manca [bk. manca] + T. sı) “patates yemeği.”

kesmä çorba: (T. kes-mä + Fa. çorba) “erişteden yapılan bir çorba.”

kırma: (STT kıvırma > GT. kııırma), (kıvır-ma), (‘saraylı adı da verilen bir tatlı’ DS²¹⁴) “içine peynir konularak yapılan bir börek.”

kolaç²¹⁵: (Rus. калáч, Rum. colac²¹⁶), (‘küçük, yuvarlak bir ekmek; yağda pişirilen lokma benzeri yiyecek; çörek’ kolaç TAS; ‘küçük ekmek’ kalaç, kolak, kulaç DS²¹⁷) “kalaç, farklı şekillerde küçük ekmek, simit, çörek.”

koliva: (Yun. khólluva²¹⁸), (‘suda kaynatılmış tahıl’ koliva DS²¹⁹) “haşlanmış buğday.”

konyak: (Fr. cognac²²⁰) “konyak.”

lalangi: (STT lalanga > GT. lalang[a>ı]), (Yun. lalaggion²²¹), (‘lokma’ lalanga, lagata, lalangı TAS; lalangı, lalanka, lalankı, lälengi, lelengi DS²²²) “çörek çeşidi, tatlı.”

manca: (İt. mangia²²³), (manca ‘bir yemek çeşidi; yemek veya salata; közlenmiş biber ve patlıcan, sirke, yağ ve sarımsak katılarak yapılan bir tür salata; domatesten yapılmış salata’ TAS) “yemek.”

meze: (Fa. meze²²⁴) “içki yanında tüketilen yiyecek”.

mezelik: (Fa. meze + T. lik) “meze olarak tüketilen atıştırmaçlıklar.”

paska: “kek, paskalya çöreği, poğaça gibi yiyeceklere verilen ad.”

²¹⁴ DS, s. 2850.

²¹⁵Kolaç, hamurdan türlü şekillerde yapılan çöreklerin genel adıdır. Şekli yöreden yöreye değişiklik gösterir. Romanda, kırk ayoz gününe özel olarak eski âdetlere göre sekiz biçiminde yapılan çörek için bu ifade kullanılmış, sekiz biçimi sonsuzluğun timsali şeklinde addedilmiştir.

²¹⁶ RTS, s. 531; RTTRS, s. 54.

²¹⁷ TAS, s. 639; DS, s. 2907.

²¹⁸ KBS, s. 2719.

²¹⁹ DS, s. 4564.

²²⁰ TYKS, s. 121.

²²¹ TYKS, s. 129.

²²² TAS, s. 688; DS, s. 3060.

²²³ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (04.10.2019)

²²⁴ OTAL, s. 744.

peçenie: (Rus. печенье²²⁵) “bisküvi.”

piinir: (STT peynir > GT. p[ey>ii]nir→ “y” ünsüzünün erimesiyle “ii” ünlüsü), (Fa. penîr²²⁶), (piinir TAS²²⁷) “peynir.”

pirojnoe: (Rus. пирожное²²⁸) “kek, pasta.”

rakı: (Ar. araqī²²⁹) “rakı.”

sür eti: (sür / sığır + et+i) “sığır eti.”

sızırma: (sız-ır-ma) “kavurma.”

süt: (süt EUTS > sūt DLT > süt KB²³⁰) “süt.”

şampan: (Fr. champagne²³¹) “şampanya.”

şarap: (Ar. şerâb²³²) “şarap.”

şaşlık: (şaş+lık) “şiş kebab.”

şokolad: (Rus. шоколад²³³) “çikolata.”

tatlı: (tatağlağ, tatağlıg, tatıglıg “tatlı, lezzetli, hoş” EUTS > tatıglıg, tâtıglıg “lezzetli” DLT²³⁴), (tat+lı) “şekerli yiyecekler.”

tatlılık: (tat+lı+lık) “tatlı atıştırmalıklar.”

turşu: (Fa. turşī²³⁵) “turşu.”

un: (ün DLT²³⁶) “un.”

²²⁵ RTS, s. 1104.

²²⁶ OTAL, s. 1004.

²²⁷ TAS, s. 836.

²²⁸ RTS, s. 1108.

²²⁹ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (04.10.2019)

²³⁰ EUTS, s. 215; DLT, s. 843; KB, s. 412.

²³¹ TYKS, s. 214.

²³² OTAL, s. 1155.

²³³ RTS, s. 1918.

²³⁴ EUTS, s. 228; DLT, s. 861.

²³⁵ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (04.10.2019)

²³⁶ DLT, s. 922.

yaanı: (STT yahni > GT. y[ah>aa]n[i>ı] → “h” sesinin düşmesiyle “aa” ünlüsü), (Fa. yahni²³⁷), (yaanı, yaani TAS²³⁸) “yahni, et, et yemeği.”

yahnı: (bkz. yaanı), (yahnı, yahni ‘soğanla yapılan et yemeği; etle yapılan fasulye yemeği; sebzeli ve etli sulu yemek; tas kebabı’ DS²³⁹)

yımırta: (STT yumurta > GT. y[u>ı]m[u>ı]rta), (yumurka EUTS > yumurtga DLT²⁴⁰), (yımırta TAS; DS²⁴¹) “yumurta.”

yuurt: (STT yoğurt > GT. y[oğ>uu]rt → “ğ” sesinin düşmesiyle “uu” ünlüsü), (yoğurt, yorgurd EUTS > yugrut DLT > yoğrut KB²⁴²), (yürt TAS²⁴³) “yoğurt.”

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
bal	106, 199, 199, 199, 199, 233, 290, 290, 290, 290, 290, 290, 291, 291, 291	15
biskvit	259	1
blüdo	199	1
bomboni	257	1
borç	58, 58, 58, 58, 183, 292	6
çay	108, 108, 108, 109, 109, 109, 142	7
çorba	141	1
döşemä	72, 75, 75	3
ekmek	81, 148, 186, 238, 291	5
et	46, 292, 292	3
gözleme	21, 21, 72, 147, 173, 239	6
imek	44, 44, 48, 58, 72, 72, 72, 72, 125, 170, 183, 196, 196, 216, 222, 226, 226, 227, 237, 239, 257, 262	22
imeelik	30, 30, 188, 219	4
kabaklı	47, 48, 150	3
kalle	44, 44, 44	3
kartofı mancası	291	1
kesmä çorba	58	1

²³⁷ OTAL, s. 1346.

²³⁸ TAS, s. 1078.

²³⁹ DS, s. 4126.

²⁴⁰ EUTS, s. 305; DLT, s. 988.

²⁴¹ TAS, s. 1103; 4272.

²⁴² EUTS, s. 301, 302; DLT, s. 985; KB, s. 549.

²⁴³ TAS, s. 1117.

yere göre sınıflandırılarak 6 başlık altında ele alınmıştır. Giysilere ilişkin genel adlar ayrı bir başlıkta gösterilmiştir.

Gagauz Türkçesinde giyim eşyalarının genelini ifade etmede birden fazla sözcük kullanılmaktadır. Bu sahada giyim ve giysi sözcüklerinin ufak ses değişmesine uğramış hâli yanında Rumence “portu” ve Rusça alıntı “ruba” sözcüklerinin de kullanımına rastlanılmaktadır. Tablodaki verilere istinaden diğerlerine kıyasla kullanım açısından “ruba” sözcüğünün daha çok tercih edildiği söylenebilir.

Özel ve önemli günlerde giyilen kıyafetler için “tutmalık ruba” veya “yortulu ruba” şeklinde iki ayrı adlandırma görülmektedir. Bunların yanı sıra tespit edilen giysi adlarında “başörtüsü” ve “ayakkabı” anlamına gelen sözcüklerin çeşitliliği göze çarpmaktadır.

Romadan tespit edilen *çaaşır, fistan, emeni, fita / futa, çit* gibi giysi adları, bugün ölçünlü Türkiye Türkçesinde neredeyse hiç kullanılmayan fakat ölçünlü dile göre ağızlarda daha aktif bir şekilde kullanılan sözcüklerdir. Eskimiş olan bu sözcükler günümüzde kullanımdan düşmüş durumdadır.

Gagauz Türkçesi giysi adlarının 12’si Türkçe, 11’i Rusça, 2’si Rumence, 1’i Yunanca, 2’si İtalyanca, 1’i Arapça ve 2’si Farsça kökenlidir. Bunların dışında farklı kökenlerdeki sözcüklerin bir araya getirilmesiyle kurulmuş tamlama şeklindeki sözcükler de mevcuttur. Yabancı kökenli bir sözcüğün Türkçe bir ekle genişletildiği iki giysi adı vardır.

1.4.1. Giysilerle İlgili Genel Adlar

giim: (STT giyim > GT. g[iy>ii]m → “y” sesinin erimesiyle “ii” ünlüsü) “giyim, giysi.”

giisi: (STT giysi > GT. g[iy>ii]si) “giysi.”

iş rubası: (T. iş + Rus. ruba+ T. sı) “iş yaparken giyilen kıyafetlerin genel adı.”

kostüm: (Rus. костюм < Fr. costume²⁴⁴) “kostüm, takım elbise.”

ölümnük: (ölü[ml>mn]uk) “ölüler için dikilmiş elbise.”

portu: (Rum. port²⁴⁵) “giyim, kıyafet.”

ruba: (Rus. рóба²⁴⁶), (ruba TAS²⁴⁷) “giysi.”

tutmalık ruba: (T. tut-ma+lık + Rus. ruba) “bayramlık, yabancı elbise.”

yortulu ruba: (Yun. yortu [bkz. dinî terimler] +T. lu + Rus. ruba) “bayramlık elbise.”

1.4.2. Bedenin Üst Bölümüne Giyilenler

bluza: (Rus. блуза, Rum. bluză²⁴⁸) “bluz.”

bluzka: (Rus. блузка²⁴⁹) “gömlek.”

çit: (çit ‘bir tür yerli kumaş, basma, yazma yemeni’ YTS²⁵⁰) “fistan.”

fistan: (STT f[i>ı]stan), (Yun. fustani²⁵¹) “fistan, kadın elbisesi.”

fistannık: (STT fistanlık > GT. fistan[lık>nık]), (Yun. fistan+T. nık < lık) “fistanlık.”

gecä gölmee: (gece + gölmee → gölmeği > gölm[eği>ee]) “gece gömleği, kombinezon.”

gölmek: (STT gömlek > GT. gö[ml>lm]ek → göçüşme olayı), (ET., OT. köñlek (DLT) köñ ‘deri’+lek²⁵²), (gölmek ‘gömlek’ YTS; TAS²⁵³) **1.** “gömlek.” **2.** “kombinezon.”

²⁴⁴ RTS, s. 602; TYKS, s. 122.

²⁴⁵ RTTRS, s. 169.

²⁴⁶ RTS, s. 1453.

²⁴⁷ TAS, s. 858.

²⁴⁸ RTS, s. 70; RTTRS, s. 40.

²⁴⁹ RTS, s. 70.

²⁵⁰ YTS, s. 57.

²⁵¹ YES, s. 512.

²⁵² KBS, s. 380.

²⁵³ YTS, s. 96; TAS, s. 455.

jaket: (STT ceket > GT. [c>j][e>a]ket), (Rus. жакèt < Fr. jaquette²⁵⁴)
“ceket.”

jeket: (bkz. jaket)

jüket: (STT ceket > GT. j[e>ü]ket)

kofta: (Rus. кóфта²⁵⁵) “bayan ceketi.”

koftıçka: (Rus. кóфточка²⁵⁶) “bluz.”

palto: (Rus. пальтó < Fr. paletot²⁵⁷) “soğuktan korunmak için kıyafetlerin üstüne giyilen kalın kumaştan dikilmiş bir tür giysi.”

sarafan: (Rus. сарафан²⁵⁸) “kolsuz ve uzun kadın elbisesi.”

1.4.3. Bedenin Alt Bölümüne Giyilenler

çaaşır: (STT çakşır > GT. ç[ak>aa]şır →“k” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü), (çaaşır TAS²⁵⁹) “çakşır, şalvar.”

don: (ton EUTS > tōn ~ ton DLT > ton KB²⁶⁰), (don ‘şalvar; giysilerin altına giyilen iç elbise’ TAS; don ‘pantolon; şalvar; pijama; gelin elbisesi; gecelik; iç çamaşırı; kıyafet’ DS²⁶¹) “pantolon.”

fısta: (İt. fistone ‘elbiselerin etek ve yaka kısmına eklenen süslü şerit²⁶²)
“etek.”

1.4.4. Başa Örtülenler veya Giyilenler

barıs: “başörtüsü”

çember: (Fa. çenber²⁶³) “yazma, başörtüsü.”

²⁵⁴ RTS, s. 365; TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (8.10.2019).

²⁵⁵ RTS, s. 604.

²⁵⁶ RTS, s. 604.

²⁵⁷ RTS, s. 1044; TS, s. 1565.

²⁵⁸ RTS, s. 1484.

²⁵⁹ TAS, s. 230.

²⁶⁰ EUTS, s. 245; DLT, s. 891; KB, s. 459. Sözcük, EUTS’, DLT ve KB’de “elbise, giyecek, don” manasındadır.

²⁶¹ TAS, s. 324; DS, s. 1557, 4487.

²⁶² TYKS, s. 71.

dartı: (dart- [tart-]-i), (dartı ‘beyaz veya farklı rengi olan eşarp’ DS²⁶⁴) “başörtüsü.”

kasınka: (Rus. косынка²⁶⁵) “üçgen şekilde başörtü.”

moda: “başörtüsü.”

paraliya: (Rum. pălărie²⁶⁶) “şapka.”

1.4.5. Ayağa Giyilenler

ayak kaabı: (ayak+kap+ı) “ayakkabı.”

ayak kabı: (bk. ayak kaabı)

ayak kap: (bk. ayak kaabı)

bosonojka: (Rus. босонóжка²⁶⁷) “terlik, sandalet.”

çipiçi: (çip [yans.]²⁶⁸+i+çi) “pabuç, potin.”

emeni: (STT yemeni > GT. øemeni), (Ar. yemenü²⁶⁹), (yemen, yemeni, yemeniş ‘ayakkabı; üstü açık, altı lastik ayakkabı TAS; yemeni, yimeni ‘yazlık, yumuşak ayakkabı; bir tür ayakkabı’ DS²⁷⁰) “yemeni, ayakkabı.”

1.4.6. Bele ve Boyuna Bağlananlar

fita: (Fa. fûta²⁷¹ > GT. f[u>ı]ta), (‘önlük; peştamal’ → fita, futa, futu TAS; fita, fite, fota, futa DS²⁷²) “önlük.”

futa: (bkz. futa)

futalık: (Fa. futa+T. lık) “önlüklük.”

²⁶³ OTAL, s. 175.

²⁶⁴ DS, s. 1373.

²⁶⁵ RTS, s. 603.

²⁶⁶ RTTRS, s. 161.

²⁶⁷ RTS, s. 79.

²⁶⁸ “*Su ve benzeri sıvı maddeler içinde çalkalanma ve sallanma gibi hareketler sonucunda oluşan ya da el ve ayakla oluşturulan hareketleri ve bu biçimde çabalamayı anlatan kök.*” (ÖTS, s. 1005)

²⁶⁹ TS, s. 2163.

²⁷⁰ TAS, s. 1097; DS, s. 4241, 4819.

²⁷¹ OTAL, s. 310.

²⁷² TAS, s. 392, 402; DS, s. 1861.

galstuk: (Rus. галстук²⁷³) “kravat.”

şarf: (Rus. шарф²⁷⁴) “atkı.”

kolan: (kolan ‘kolan, eyer kayışı’ DLT²⁷⁵), (kolan ‘kayış; kuşak’ TAS; DS²⁷⁶) “bağ, kuşak.”

1.4.7. Ele Giyilenler

eldiven: (eldüvan²⁷⁷) “eldiven.”

1.4.8. Aksesuarlar

Giysilerin bütünleyici parçaları olan aksesuarlarla ilgili metinden 8 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcükler arasında süs eşyalarının genelini ifade etmede Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan “donak” sözcüğü dikkati çekmiştir.

bilezik: (bilezük DLT²⁷⁸) “bilezik.”

blezik: (STT bilezik > GT. bølezik) “bilezik.”

broş: (Rus. брошь / Fr. broche²⁷⁹) “giysilerin yakasına takılan süs iğnesi.”

broşka: (Rus. брoшка) “broş.”

donak: (tona- ‘donatmak, düzeltmek, giydirmek’ EUTS^{280+k}), (donak TAS²⁸¹) “süs, süs eşyalarının genel adı.”

galstuk bolduru: “kravat iğnesi.”

gümüş bilezik: (gümüş + bilezik) “gümüş bilezik.”

küpe: (küpe DLT²⁸²) “küpe.”

²⁷³ RTS, s. 228.

²⁷⁴ RTS, s. 1905.

²⁷⁵ DLT, s. 726.

²⁷⁶ TAS, s. 639; DS, s. 2907.

²⁷⁷ YTS, s. 82.

²⁷⁸ DLT, s. 587.

²⁷⁹ RTS, s. 86; TYKS, s. 34.

²⁸⁰ EUTS, s.246.

²⁸¹ TAS, s. 324.

²⁸² DLT, s. 756.

kravat iinesi: (STT kravat iğnesi > GT. kravat [iğ>ii]nesi), (Fr. kravat [cravate²⁸³] + T. iinesi) “kravat iğnesi.”

Giyisilerle İlgili Genel Adlar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
giim	189, 239	2
giisi	56, 152, 152, 152	4
iş rubası	261, 269	2
kostüm	15, 82, 82, 178	4
ölümnük	19	1
portu	79	1
ruba	50, 68, 79, 82, 82, 138, 139, 152, 152, 152, 160, 183, 187, 190, 226, 274, 276, 278	18
tutmalık ruba	90, 131, 261	3
yortulu ruba	146	1

Bedenin Üst Bölümüne Giyilenler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
bluza	82, 131, 212	3
bluzka	251	1
çit	20	1
fistan	139, 200, 208, 224, 226, 270, 273, 277, 282	9
fistannık	20	1
gecä gölmee	60	1
gölmek	1. 146, 207, 208, 210, 212, 271 2. 60	6 1
jaket	131, 149, 194, 194	4
jeket	82, 101	2
jüket	84, 146, 242, 258	4
keptar	44, 111, 111, 112, 158	5
kofta	146, 296	2
koftiçka	252, 296	2
palto	16	1
sarafan	136, 137, 137	3

²⁸³ TYKS, s. 110.

Bedenin Alt Bölümüne Giyilenler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
çaaşır	124	1
don	100	1
fısta	82	1

Başa Örtülen veya Giyilen Giysiler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
barıs	16	1
çember	20, 147	2
dartı	20, 147, 154, 179, 189	5
kasınka	231, 231, 272	3
moda	71, 231, 263, 270, 301	5
paraliya	15, 199	2
şapka	132, 132, 132	3

Ayağa Giyilenler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
ayak kaabı	183	1
ayak kabı	119	1
ayak kap	135	1
bosonojka	63	1
çipiçi	16, 156	2
çizme	63	1
emeni	227	1

Bele ve Boyuna Bağlananlar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
fıta	185	1
futa	79	1
futalık	20	1
galstuk	146, 208	2
şarf	160	1
kolan	139, 269	2

Ele Giyilenler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
eldiven	157, 157, 157, 157	4

Aksesuarlar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
bilezik	285, 286, 287, 287, 287	5
blezik	50	1
broş	16, 149, 149, 149, 150	5
broşka	149, 149, 149, 149, 150	5
donak	287	1
galstuk bolduru	268	1
gümüş bilezik	286	1
küpe	50	1
kravat iinesi	146	1

1.5. Organlar

Temel söz varlığı öğelerinden olan organ adları, bir dilin özgünlüğünü ortaya koymasından dolayı son derece önemlidir. Organların ifadesinde başvurulan adların o dile mahsus, katışıksız, yerli sözcüklerden oluşması pek çok yönden önem arz eden ve dil için aranan bir keyfiyettir.

Bu bölümde de, söz varlığının temel sözcükleri olarak addedilen organ adlarının, Gagauz Türkçesindeki kullanımı ve durumu ele alınmıştır. Metinden derlenen organ adları sınıflandırılırken Levent Doğan'ın, "Türk Dilinde Organ Adları"²⁸⁴ makalesinde, "*ana ve ara temel kelimeler*" şeklinde yaptığı ayırım dikkate alınmış, bu iki grup dışında kalan adlar ise iki ayrı başlık altında toplanmıştır. Yapılan tetkik neticesinde Gagauz Türkçesinde organ adlarının, Arapça ve Farsçadan alıntı birkaç sözcük haricinde tamamının Türkçe olduğu görülmüş ve en önemlisi Slav dillerinden herhangi bir sözcüğe rastlanılmamıştır.

Aşağıda da görüleceği üzere Gagauz Türkçesinde organlarla ilgili ulaşılan sözcüklerin birçoğu Türkiye Türkçesi yazı diliyle müşterektir. Sadece birkaç sözcük ses ya da şekil bakımından başkalık göstermektedir.

İnsan vücudundaki organların adlarından başka, hayvanlarla ilgili 5 organ adı tespit edilmiştir. Bunlar; *buynuz, cıda, kalak, ele ve elin* sözcükleridir. İçlerinden

²⁸⁴ Levent Doğan, "Türk Dilinde Organ Adları Üzerine Bir İnceleme -Ana ve Ara Temel Kelimeler-", *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, 2005, s. 142-164.; Ayrıca bkz. Levent Doğan, "Trakya Ağzlarında Organ Adları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 5, Sayı: 19, Ocak 2018, s. 317-335.

kalak ve elin”, Anadolu’nun ve Trakya’nın bazı ağızlarında tesadüf edilen sözcüklerdendir.

1.5.1. Ana Temel Organlar

aa: (STT ağız > GT. [ağı>aa]z → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü), (ağaz, ağız EUTS > ağız DLT > ağız KB²⁸⁵) “ağız.”

ayak: (adağ EUTS > ağak, azak DLT > adağ KB²⁸⁶) “ayak.”

baş: (baş EUTS > baş DLT > baş KB²⁸⁷) “kafa, baş.”

beniz: (mängiz EUTS > meñiz DLT > meñgiz KB²⁸⁸) “beniz, yüz.”

burnu: (STT burun > GT. burønu) (burun DLT > burun KB²⁸⁹) “burun.”

dil: (til EUTS > tıl DLT > til KB²⁹⁰) “dil.”

diş: (tiş EUTS > tiş ~ tiş DLT > tiş KB²⁹¹) “diş.”

el: (älig EUTS > elig DLT > el, elig KB²⁹²) “el.”

göz: (köz EUTS > köz DLT > köz KB²⁹³) “göz.”

kafa: (Ar. kafâ²⁹⁴) “baş.”

kalak:²⁹⁵ (kalag ‘geniz’, kalak ‘burun ucu; burun boşluklarının iki tarafı; domuz burnu; hayvan burnu’ TAS; kalak ‘burun ucu; hayvan burnu; geniz; boynuz’ DS²⁹⁶) “burun, hayvan burnu.”

kelle: (Fa. kelle²⁹⁷) “kelle, baş, kafa.”

²⁸⁵ EUTS, s. 6-7; DLT, s. 543; KB, s. 10.

²⁸⁶ EUTS, s. 3; DLT, s. 540, 567; KB, s. 4.

²⁸⁷ EUTS, s. 35; DLT, s. 576; KB, s. 62.

²⁸⁸ EUTS, s. 129; DLT, s. 764; KB, s. 313.

²⁸⁹ DLT, s. 603; KB, s. 117.

²⁹⁰ EUTS, s. 239; DLT, s. 876; KB, s. 446.

²⁹¹ EUTS, s. 241; DLT, s. 878; KB, s. 453.

²⁹² EUTS, s. 71; DLT, s. 637; KB, s. 145.

²⁹³ EUTS, s. 119; DLT, s. 743; KB, s. 287.

²⁹⁴ OTAL, s. 552.

²⁹⁵ Bu sözcük, Gagauz Türkçesinde aynı zamanda “domuz suratı, surat” anlamında da kullanılmaktadır (GTS, s. 128).

²⁹⁶ TAS, s. 566; DS, s. 2608.

kulak: (k̄ulak, kul̄gak, kul̄kak EUTS > kulak, kulkak, kulxak DLT > kulak, kul̄gak KB²⁹⁸) “kulak.”

saç: (saç EUTS > saç DLT > saç KB²⁹⁹) “saç.”

surat: (Ar. şūret³⁰⁰) “yüz.”

ürēk: (STT yürek > GT. øürek), (yüräk EUTS > yürek DLT > yürek KB³⁰¹) “yürek, kalp.”

üz: (STT yüz > GT. øüz), (yüz EUTS > yüz ~ yüz DLT > yüz KB³⁰²) “yüz, çehre.”

1.5.2. Ara Temel Organlar

anna: (alın EUTS > alın DLT > alın ‘alın, cephe’ KB³⁰³) “alın.”

annı: (bkz. anna)

arka: (arka DLT > arka KB³⁰⁴) “sırt.”

auç: (STT avuç > GT. aøuç), (adut EUTS > adut, avut DLT > avuç, avut KB³⁰⁵) “avuç.”

bacak: (bağ ‘bağ, düğüm’ + çak / baøcak > baçak > bacak³⁰⁶) “bacak.”

baldır: “bacağın dizden aşağı ayak bileğine kadar olan kısmı.”

bel: (bil EUTS > bil DLT > bil KB³⁰⁷) “bel.”

bıyık: (bıdık DLT³⁰⁸) “bıyık.”

bilek: (biläk EUTS > bilek DLT > bilek KB³⁰⁹) “bilek.”

²⁹⁷ OTAL, s. 581.

²⁹⁸ EUTS, s. 185-186; DLT, s. 745-746; KB, s. 290.

²⁹⁹ EUTS, s. 192; DLT, s. 797; KB, s. 376.

³⁰⁰ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (12.10.2019).

³⁰¹ EUTS, s. 307; DLT, s. 994; KB, s. 562.

³⁰² EUTS, s. 307; DLT, s. 994; KB, s. 562.

³⁰³ EUTS, s. 11; DLT, s. 548; KB, s. 17.

³⁰⁴ DLT, s. 556; KB, s. 24.

³⁰⁵ EUTS, s. 6; DLT, s. 542, 564; KB, s. 38.

³⁰⁶ KBS, s. 99.

³⁰⁷ EUTS, s. 42; DLT, s. 586; KB, s. 77.

³⁰⁸ DLT, s. 585.

boyun: (boyın, boyun EUTS > boyun, boyun DLT > boyun KB³¹⁰) “boyun.”

buaz: (STT boğaz > GT. b[o>u]øaz), (boğaz, boğuz EUTS > boguz DLT > boğuz KB³¹¹), (buas, buaz TAS³¹²) “boğaz.”

buynuz: (mingiz, müngüz, müyüz EUTS > müñüz DLT³¹³) “boynuz.”

cıda: “at yelesi, ense.”

çantı: (çat+ı > çantı³¹⁴), (çantı ‘leğen kemiği’ TAS; DS³¹⁵) “kalça.”

deri: (täri EUTS > teri DLT³¹⁶) “deri.”

dirsek: (tirsgek DLT³¹⁷) “dirsek.”

diz: (tiz EUTS > tıuz DLT > tiz KB³¹⁸) “diz.”

dudak: “dudak.”

ele: (STT yeke > GT. øele), (yāl, yalıg, yil DLT³¹⁹), (yāl+a [ünlü incelmesi ile] > yeke³²⁰) “yeke.”

elin: (STT yelin > GT. øelin), (yilin ‘kısarak memesi’ DLT³²¹), (yelin yilin YTS; DS; yelin TAS³²²) “hayvan memesinde sütün toplandığı kısım, yelin.”

ense: “ense.”

ense kökü: (ense + kök+ü) “ense ile gövdenin birleştiği kısım.”

gırtlak: (gī [yans.]+kır-t+lak³²³) “gırtlak.”

³⁰⁹ EUTS, s. 42; DLT, s. 587; KB, s. 82.

³¹⁰ EUTS, s. 49; DLT, s. 596; KB, s. 104.

³¹¹ EUTS, s. 46; DLT, s. 593; KB, s. 96.

³¹² TAS, s. 183.

³¹³ EUTS, s. 130, 134; DLT, s. 767.

³¹⁴ ÖTS, s. 882.

³¹⁵ TAS, s. 227; DS, s. 1071.

³¹⁶ EUTS, s. 234; DLT, s. 871.

³¹⁷ DLT, s. 883.

³¹⁸ EUTS, s. 242; DLT, s. 885; KB, s. 454.

³¹⁹ DLT, s. 944, 945, 975.

³²⁰ KBS, s. 1112.

³²¹ DLT, s. 975.

³²² YTS, s. 241, 246; TAS, s. 1095; DS, s. 4235.

³²³ KBS, s. 371.

gösterici parmaa: (göster-ici + parm[ağı>aa]) “işaret parmağı.”

güüde: (STT gövde > GT. g[öv>üü]de → “v” ünsüzünün düşmesiyle “üü” ünlüsü), (kövtüing EUTS³²⁴), (güde TAS³²⁵) “gövde.”

güüs: (STT göğüs > GT. g[öğü>üü]s → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “üü” ünlüsü), (kögüs, kögüz EUTS > kögüz DLT > kögüz KB³²⁶), (güs TAS³²⁷) “göğüs.”

kasık: (kasıg EUTS > kasıg ‘ağzın sağ ve sol iç yanları’ DLT³²⁸) “kasık.”

kaş: (kāş DLT > kaş KB³²⁹) “kaş.”

kıl: (kıl ‘saç, kıl’ EUTS > kıl DLT > kıl KB³³⁰) “kıl.”

kirpik: (kirpik EUTS > kirpik DLT³³¹) “kirpik.”

kol: (kol, kool EUTS > köl ~ kol DLT³³²) “kol.”

koltuk: (koltık ‘koltuk altı’ DLT³³³) “kolun gövdeyle birleştiği yer.”

koynu: “insan koynu.”

omuz: “omuz.”

ökçe: “topuğun arkası.”

parmak: “parmak.”

sakal: (saçal EUTS > sakal DLT > saçal KB³³⁴) “sakal.”

sırt³³⁵: “sırt.”

taban³³⁶: “ayağın alt tarafı.”

³²⁴ EUTS, s. 118.

³²⁵ TAS, s. 472.

³²⁶ EUTS, s. 114; DLT, s. 734; KB, s. 274.

³²⁷ TAS, s. 477-478.

³²⁸ EUTS, s. 169; DLT, s. 690.

³²⁹ DLT, s. 691; KB, s. 226.

³³⁰ EUTS, s. 174; DLT, s. 711; KB, s. 243.

³³¹ EUTS, s. 111; DLT, s. 722.

³³² EUTS, s. 180, 182; DLT, s. 726.

³³³ DLT, s. 726.

³³⁴ EUTS, s. 194; DLT, s. 800; KB, s. 378.

³³⁵ DLT’de, sırt sözcüğü ‘kalın kıl’ anlamındadır (s. 821).

tırnak: (tıngrağ, tırnağ, tırngak EUTS > tırñak DLT > tırngak KB³³⁷)
“tırnak.”

topuk: “ayağın yuvarlak olan alt kısmı.”

tüü: (STT tüy > GT. t[üy>üü] → “y” ünsüzünün düşmesiyle “üü” ünlüsü),
(tü, tük, tüü EUTS > tū DLT > tü KB³³⁸) “tüy.”

yanak: (yañak DLT³³⁹) “yanak.”

zülüf: (Fa. zülf³⁴⁰), (zülf ‘saç’ KB³⁴¹) “saç lülesi.”

1.5.3. Kemik, Kas ve Eklemler

bel kemii: (bel + STT. kemiği > GT. kem[iğ>ii]) “bel kemiği.”

çene: (Fa. çâne³⁴²) “çene.”

ek: “eklem.”

güüs kafesi: (STT göğüs > GT. [bkz. ara temel organlar ‘güüs’] + Ar.
kafes+i) “göğüs kafesi.”

kafes: (Ar. kafas³⁴³) “göğüs kafesi.”

kemik: (kem- “kemirmek” + dük > kemük > kemik³⁴⁴) “kemik.”

1.5.4. İç Organlar

damar: (tamar, tamır EUTS > tamar, tamur DLT > tamur KB³⁴⁵) “damar.”

³³⁶DLT’de, taban sözcüğü ‘devenin tabanı’ olarak geçmektedir (s. 847).

³³⁷EUTS, s. 237; DLT, s. 878; KB, s. 443.

³³⁸EUTS, s. 256, 260; DLT, s. 907; KB, s. 476.

³³⁹DLT, s. 949.

³⁴⁰OTAL, s. 1391.

³⁴¹KB, s. 565.

³⁴²OTAL, s. 171.

³⁴³OTAL, s. 552.

³⁴⁴KBS, s. 495.

³⁴⁵EUTS, s. 222; DLT, s. 850-851; KB, s. 420.

imik: (ümgük ‘başın kıkırdak, yumuşak bölümü, bingıldak’ DLT³⁴⁶), (imik ‘bebeklerin tepesindeki yumuşak kısım’ YTS; imik ‘beyin; başın üst bölümü, tepe; gırtlak’ TAS; DS³⁴⁷) “beyin.”

şkembe: (Fa. şikembe³⁴⁸) “işkembe.”

Ana Temel Organlar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aaz	17, 46, 48, 75, 75, 75, 81, 95, 101, 111, 131, 153, 156, 164, 199, 199, 214, 233, 234, 237, 256, 262, 265	23
ayak	14, 16, 45, 62, 77, 79, 90, 95, 112, 126, 132, 153, 156, 156, 181, 181, 201, 201, 202, 231, 252, 258, 258, 263, 274, 275, 275, 275, 275, 281	30
baş	16, 46, 48, 51, 62, 62, 69, 144, 177, 230, 231, 231, 243, 258, 270, 284, 286, 289, 301	19
beniz	105, 123, 234, 271, 275, 293	6
burnu	7, 23, 44, 52, 109, 131, 144, 190, 208, 223, 240, 291, 291, 291, 292, 292	16
dil	60, 97, 157	3
diş	96, 175, 264, 264, 283	5
el	7, 14, 16, 17, 17, 18, 21, 23, 23, 24, 24, 37, 31, 31, 31, 34, 39, 39, 39, 39, 44, 46, 48, 52, 54, 55, 60, 61, 62, 62, 62, 64, 66, 66, 67, 71, 74, 74, 74, 74, 74, 75, 76, 76, 76, 77, 80, 83, 84, 89, 94, 96, 96, 96, 107, 109, 112, 117, 126, 126, 126, 132, 133, 135, 137, 137, 142, 144, 144, 150, 151, 151, 153, 154, 155,	145

³⁴⁶ DLT, s. 932.

³⁴⁷ YTS, s. 115; TAS, s. 536; DS, s. 2536.

³⁴⁸ OTAL, s. 1164.

	156, 157, 158, 159, 160, 163, 163, 163, 163, 164, 164, 168, 173, 173, 184, 185, 186, 191, 197, 199, 201, 202, 203, 203, 209, 210, 210, 210, 211, 211, 214, 215, 218, 226, 227, 231, 231, 231, 231, 232, 232, 233, 237, 244, 245, 249, 252, 252, 259, 267, 269, 271, 271, 271, 274, 275, 277, 278, 284, 285, 292, 293, 293, 294, 294, 295, 295, 296, 301, 304	
göz	5, 6, 7, 8, 11, 12, 14, 14, 16, 17, 17, 17, 18, 18, 23, 26, 29, 30, 32, 33, 37, 38, 42, 44, 53, 55, 58, 58, 60, 64, 64, 67, 67, 68, 68, 77, 78, 79, 83, 83, 85, 94, 96, 100, 100, 101, 106, 110, 112, 112, 113, 113, 116, 117, 119, 123, 123, 130, 132, 133, 135, 140, 144, 144, 146, 149, 150, 152, 154, 156, 159, 160, 164, 165, 168, 172, 178, 178, 179, 185, 186, 189, 190, 190, 194, 197, 200, 202, 203, 203, 203, 203, 204, 207, 208, 209, 211, 212, 215, 223, 223, 226, 228, 228, 230, 232, 238, 244, 245, 245, 245, 245, 245, 245, 246, 246, 248, 249, 250, 250, 250, 250, 251, 251, 252, 260, 262, 264, 266, 267, 267, 268, 270, 270, 271, 272, 272, 273, 274, 276, 277, 283, 286, 289, 289, 294, 294, 294, 297, 297, 298, 299, 299	153
kafa	5, 10, 10, 11, 13, 17, 43, 51, 51, 94, 97, 111, 112, 113, 117, 133, 133, 135, 136, 157, 160, 161, 178, 185, 185, 186, 201, 205,	50

	208, 209, 212, 221, 230, 231, 237, 237, 241, 241, 244, 244, 248, 248, 249, 259, 260, 272, 281, 282, 289, 295	
kalak	120, 178, 258, 258, 260, 278	6
kelle	224	1
kulak	5, 5, 49, 68, 132, 143, 150, 154, 175, 185, 185, 189, 224, 230, 232, 252, 270, 302	18
saç	24, 48, 52, 60, 68, 77, 79, 96, 96, 124, 129, 131, 172, 208, 209, 215, 223, 250, 276, 276, 282, 283, 286, 288	24
surat	107, 156, 250	3
ürek	294, 302	2
üz	7, 7, 10, 16, 16, 17, 23, 31, 32, 34, 38, 40, 47, 49, 52, 52, 54, 60, 60, 63, 64, 68, 76, 83, 85, 89, 94, 97, 97, 106, 110, 112, 116, 117, 128, 142, 152, 152, 153, 154, 159, 160, 178, 178, 179, 182, 182, 189, 190, 192, 202, 202, 208, 209, 213, 216, 222, 226, 229, 234, 236, 240, 246, 251, 252, 257, 258, 259, 267, 273, 296, 297, 297	73

Ara Temel Organlar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
anna	171, 172, 245	3
annı	60, 64, 113, 142, 179, 197, 199, 213, 228, 232, 249, 271, 289	13
arka	136, 179, 200, 283, 288	5
auç	7, 23, 38, 39, 66, 157, 157, 185, 209, 228, 288	11
bacak	46	1
baldır	16	1

bel	17, 17, 51, 51, 137, 159, 160, 202, 203, 226, 226, 269, 272, 274, 274, 277, 293	17
bıyık	7, 52, 272	3
bilek	191, 211, 272, 287	4
boyun	48, 136, 200, 208, 293	5
buaz	18, 96, 232, 244, 297	5
buynuz	223, 231, 231, 232, 232	5
cıda	151, 230	2
çantı	133	1
çitina	135	1
deri	45, 264, 264, 264	4
dirsek	55, 136, 190, 203, 208, 212	6
diz	37, 51, 82, 126, 126, 175, 201, 296, 296, 296	10
dudak	18, 54, 75, 83, 85, 132, 144, 145, 150, 156, 158, 160, 161, 163, 164, 205, 211, 213, 216, 234, 234, 241, 271, 271, 273, 290	26
ele	132, 132, 132, 151	4
elin	264	1
ense	52, 60, 111, 112, 132, 163	6
ense kökü	114, 276	2
gırtlak	299	1
gösterici parmaa	6	1
güüde	8, 16, 46, 46, 52, 60, 82, 89, 102, 102, 111, 184, 185, 201, 202, 206, 212, 223, 230, 276, 277, 283, 284, 288, 288, 294, 297, 302	28
güüs	12, 60, 83, 84, 88, 88, 92, 110, 132, 132, 151, 178, 196, 208, 212, 241, 248, 267, 270, 272, 289	21
kasık	301	1
kaş	140, 164, 172, 270	4
kıl	46, 46, 46	3
kirpik	37, 52, 83, 245	4
kol	6, 11, 39, 39, 52, 62, 68, 70, 81, 107, 107, 107, 107, 125, 136, 137, 137, 154, 154, 156, 156, 157, 158,	53

	158, 164, 164, 179, 190, 199, 202, 210, 210, 211, 213, 213, 217, 236, 236, 250, 251, 251, 271, 271, 272, 272, 272, 283, 287, 287, 292, 295, 296, 297	
koltuk	107, 157, 231	3
koyunu	271	1
kuyuruk	258	1
kuyruk	46, 129, 209, 209, 209, 209, 209, 264	8
omuz	6, 14, 48, 51, 52, 60, 105, 120, 150, 151, 154, 157, 171, 187, 187, 187, 187, 194, 197, 201, 203, 209, 210, 211, 217, 232, 232, 232, 250, 269, 270, 277, 292	33
ökçe	274, 275	2
parmak	43, 48, 51, 67, 68, 95, 119, 120, 132, 151, 157, 157, 163, 163, 163, 163, 170, 184, 191, 196, 208, 211, 236, 242, 246, 271, 272, 274, 288, 290, 290	31
sakal	182, 182	2
sırt	5, 46, 128, 132, 136, 187, 238, 287	8
taban	224, 236, 275	3
tırnak	46, 125, 130, 224	4
topuk	275	1
tüü	70, 71, 184, 184, 184	5
yanak	16, 18, 18, 42, 52, 53, 60, 74, 77, 84, 105, 106, 112, 131, 135, 150, 150, 150, 157, 160, 170, 190, 199, 199, 209, 211, 213, 227, 246, 248, 248, 249, 252, 260, 288, 293, 293, 294	38
zülüf	208, 270	2

Kemik, Kas ve Eklemler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
bel kemii	274	1
çene	94, 96, 98, 191, 214, 236,	9

	271, 283, 288	
ek	216	1
güüs kafesi	300	1
kafes	52, 228, 247	3
kemik	34, 156, 248, 283	4

İç Organlar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
damar	111, 169, 201, 213, 274, 284	6
imik	210	1
şkembe	28	1

1.6. Tıp ve Hastalık

Romandan tıp kapsamına giren 26 sözcük belirlenmiştir. Belirlenen sözcüklere göz atıldığında bunların genel manada Türkiye Türkçesiyle benzeştiği söylenebilir. Örneğin; *aar hasta*, *baş dönmesi*, *cürük*, *saalık*, *yara*, *yarık*, *yangın*, *ilaç* vb. sözcükler kimisi farklı kimisi aynı şekliyle Gagauz Türkçesinde bulunmaktadır. Hamile kadının koku hassasiyeti sebebiyle içinin bulunması hâlini ifade eden “aaz çalımı” tamlamasının ise bu lehçeye has bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu sözcüğe Türkiye Türkçesinde ve ağızlarında rast gelinmemiştir.

Anadolu ağızlarına göre Trakya ağızlarında daha geniş bir kullanım sahasına sahip olan “makak” sözcüğünün Gagauz Türkçesinde de kullanıldığı görülmektedir.

Bu başlık altındaki terimlerin 6’sı Türkçe, 1’i Arapça, 1’i Farsça ve 1’i Yunancadır. Rusça 9 sözcük vardır. Tamlama biçiminde olanların ikisi (aaz çalımı, baş dönmesi) hariç diğerleri karışık kökenlidir.

aar hasta: (T. aar / ağır + Fa. hasta) “iyileşmesi zor, durumu kritik kimse, ağır hasta.”

aar hastalık: (T. aar / ağır + Fa. hasta + T. lık) “ağır hastalık.”

aaz çalımı: (aaz / ağız + çalım+ı) “zehirlenme, toksinli hâl.”

alkogolik: (Rus. алкогóлик³⁴⁹) “alkolik.”

antiseptik: (Rus. антисептика < Fr. antiseptique³⁵⁰) “antisepti özelliği bulunan madde.”

baş dönmesi: (baş + dönme+si) “göz kararıp bayılacak gibi olma hâli.”

bolniça: (Rus. больница³⁵¹) “hastane.”

çürük: (STT çürük > GT. [ç>c]ürük), (çürü-k) “çürük.”

eznik: (ez-(n)-(i)k) “ezik, morarmış.”

hasta: (Fa. haste³⁵²) “sağlık durumu iyi olmayan kimse.”

hastalık: (Fa. hasta + T. lık) “hastalık.”

ilaç: (Ar. ilâc³⁵³) “ilaç.”

infeksiya: (Rus. инфекция³⁵⁴) “enfeksiyon.”

lohusa: (STT lohusa > GT. l[o>u][h>f]usa), (Yun. lehoussa³⁵⁵) “lohusa.”

makak: (makak TAS; DS³⁵⁶) “koltuk değneği.”

narkoz: (Rus. наркóз < Fr. narcose³⁵⁷) “narkoz.”

operaşıya: (Rus. операція, Rum. operaşie³⁵⁸) “operasyon, ameliyat.”

pomada: (Rus. помада < Fr. pommade³⁵⁹) “pomat, merhem.”

saalık: (STT sağlık > GT. s[ağ>aa]lık), (saa / sağ + lık) “sağlık.”

sanitar nosilkası: (Rus. санитар + Rus. носилки³⁶⁰ + T. sı) “sıhhiye sedyesi.”

³⁴⁹ RTS, s. 13.

³⁵⁰ RTS, s. 20; TYKS, s. 15.

³⁵¹ RTS, s. 76.

³⁵² OTAL, s. 387.

³⁵³ OTAL, s. 490.

³⁵⁴ RTS, s. 505.

³⁵⁵ YES, s. 323.

³⁵⁶ TAS, s. 702; DS, s. 3107.

³⁵⁷ RTS, s. 781; TYKS, s. 153.

³⁵⁸ RTS, s. 953; TRTRS, s. 155.

³⁵⁹ RTS, s. 1187; TYKS, s. 179.

tabletka: (Rus. таблетка³⁶¹) “tablet, ilaç tableti.”

yangın: (yan-gın) “ateş.”

yara: (yar-a) “yara.”

yara nişanı: (T. yara + Fa. [nişān] nişan + ı) “yara izi.”

yarık: (yar-(ı) k), (yārag, yaruk DLT³⁶²) “yarık.”

lişa: (Rus. лишáй³⁶³) “egzama, deri hastalığı.”

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aar hasta	280	1
aar hastalık	75	1
aaz çalımı	291, 293, 293, 303	4
alkogolik	127	1
antiseptik	164	1
baş dönmesi	215	1
bolniça	50, 210, 215, 216, 217, 222, 222, 222, 229, 269, 279, 279, 279, 279, 280, 280, 280, 281, 281, 284	20
cürük	215	1
eznik	215	1
hasta	137, 138, 176, 189, 214, 215, 251, 266, 275, 280, 280, 284, 285, 286, 293	15
hastalık	293	1
ilaç	211, 215, 249, 292	4
infeksiya	164	1
kan	159, 159, 163, 163, 164, 164, 164, 164, 209, 210, 210, 210, 210, 211, 212	15
lişa	224	1
lufusa	255	1
makak	90	1
narkoz	210	1
operatiya	164, 165	2

³⁶⁰ RTS, s. 1483, 873.

³⁶¹ RTS, s. 16667.

³⁶² DLT, s. 952, 956.

³⁶³ RTS, s. 658.

pomada	83	1
saalık	14, 30, 78, 102, 104, 105, 105, 165, 215, 219, 220, 227, 285, 286	14
sanitar nosilkası	213	1
tabletka	210, 210, 271	3
yangın	138, 150, 249, 284, 285	5
yara	163, 164, 164, 210, 232, 232	6
yarık	163, 164, 210, 210, 213	5
yara nişanı	48	1

1.7. Akrabalık

Türk toplumunda gerek aile bireyleri gerekse akrabalar arasında görülen sıkı bağ yalnız kültürel ve toplumsal boyutta kalmamış dile de etki etmiştir. Türkçenin diğer dillere göre akrabalık adları açısından zengin bir kelime kadrosu sergilemesinde Türklerin akrabalık ilişkilerine gösterdikleri önem büyük rol oynamıştır. Bu da Türkçenin söz varlığında akrabalık adlarının önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır.

Burada zengin kelime kadrosuyla kastedilen akrabalık bağı içerisinde yer alan her bireyin ayrı bir sözcükle ifade ediliyor olmasıdır. Romandan derlenen akrabalık adlarına bakıldığında Türk lehçelerinden biri olan Gagauz Türkçesinde de durumun aynı olduğu görülür. Bu bölümde söz konusu adlar, akrabalığın oluşma biçimine göre; “kan yoluyla kurulan akrabalığı gösteren adlar” ve “evlilik yoluyla kurulan akrabalığı gösteren adlar” ile “genel akrabalık adları” ve “dost-komşu gibi yakınlıkları gösteren adlar” şeklinde 4 gruba ayrılarak verilmiştir.

Gagauz Türkçesinde “aile” kavramı, Arapça kökenli “aile” ve “silsile” sözcüklerinin ses değişmesine uğramış biçimleriyle ifade edilir. Silsile sözcüğünün “aile” anlamı yanında “akraba, sülale” anlamı da vardır. “akraba” sözcüğü ise Türkiye Türkçesindeki imlayla değişikliğe uğramadan kullanılır. Kardeşler arasında cinsiyet ayrımını belirtmek için “kardaş” ifadesi önüne “kız” ve “çocuk” sözcükleri getirilir. Üç kardeş içinden ikinci sırada olan “ortanca” olarak adlandırılır.

Bu lehçede “cocuk/çocuk” sözcüğü Türkiye Türkçesindeki gibi hem küçük kız veya erkek hem kız veya erkek evlat hem de genç erkek anlamlarına gelecek şekilde kullanılır. Ayrıca “çocuk” ve “küçük çocuk” anlamında “uşak” sözcüğüne de rastlanır. Çocukların yaş bakımından durumu “uşak” sözcüğü üzerine “büük” ve “küçük” sıfatları eklenerek gösterilmiştir. Romanda, Rus ve Bulgar dilinde kullanılan “unuka/vnuka” terimlerinin, Türkçe kökenli “torun” terimine oranla daha çok kullanıldığı görülmüştür.

Gagauz Türklerinde akrabalık adları ve ilişkileriyle ilgili farklı olarak aktarabileceğimiz, dikkati çeken bir nokta vardır. Hristiyanlık dininde önemli bir ritüel olan vaftiz işleminden önce ebeveynler tarafından seçilen ve vaftizin gerçekleşmesinden itibaren çocuklarının dinî kurallara göre yetiştirilmesi noktasında ruhani bir görev yüklenen kişiler çocuğun vaftiz annesi ve vaftiz babası sayılır. Çocuk da doğal olarak bu kişilerin manevi oğlu olur. İşte bu kavramlar Gagauzcada “kumi” ve “nuna” terimleriyle karşılanır.

Genel bir ifadeyle Gagauz Türkçesinde akrabalık adları veya terimleri; Bulgarca, Rusça ve Rumence alıntılar yanında Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunan ve etkin olarak kullanılan sözcüklerden oluşmaktadır.

1.7.1. Kan Yoluyla Kurulan Akrabalıklar

ana: (ana EUTS > ana, hana DLT > ana KB³⁶⁴) “anne.”

ana-boba: (ana+boba) “anne-baba.”

batü: (Bulg. báte³⁶⁵) “ağabey.”

boba: (STT baba > GT. b[a>o]ba), (baba EUTS³⁶⁶) “baba.”

cocuk: (STT çocuk > GT. [ç>c]ocuk), (çōç ‘yans.’+ (u) k³⁶⁷), (çocuk DLT³⁶⁸) “erkek çocuk, küçük çocuk.”

³⁶⁴ EUTS, s. 14; DLT, s. 550, 653; KB, s. 19.

³⁶⁵ BTTBS, s. 19.

³⁶⁶ EUTS, s. 29.

³⁶⁷ KBS, s. 247.

çocuk: (bkz. çocuk)

çocuk kardaş: (çocuk + kardaş) “erkek kardeş.”

dayka: “dayı.”

dädu: (STT dede > GT. däd[e>u]), (Rus. дед³⁶⁹), (dado, dadu, dadü ‘yaşlı Bulgar adam veya dede, ihtiyar Hristiyan’ TAS³⁷⁰) “dede, büyükbaba; yaşlı adam.”

evlat: (Ar. evlâd³⁷¹) “çocuk.”

kaku: (Bulg. káka³⁷²) “abla.”

kardaş: (k̄ā [akraba, arkadaş EUTS] + daş³⁷³), (h̄adaş, k̄adaş ‘arkadaş, akraba’, k̄arındaş ‘kardeş’ EUTS > kadaş~kaşaş, k̄arındaş DLT > ka k̄adaş, k̄adaş ‘kardeş, akraba’, k̄arındaş ‘kardeş’ KB³⁷⁴) “kardeş.”

kızkardaş: (kız + kardaş) “kız kardeş.”

küçük uşak: (küçük + uşak) “küçük çocuk.”

lelü: (Bulg. леля³⁷⁵) “hala, teyze.”

mamu: (mama ‘kadın’ EUTS³⁷⁶), (Rus. máma³⁷⁷) “anne.”

ool: (oğul EUTS > ogul ~ ogıl DLT³⁷⁸), (öl ‘evlat; oğul, erkek oğul’ TAS³⁷⁹) “oğul, erkek çocuk.”

ortanca: (orta+n+ca) “büyük ile küçük kardeşin arasında olan.”

tätü: (Bulg. táte³⁸⁰), (tete ‘büyükbaba’ TAS³⁸¹) “baba (konuşma dilinde).”

³⁶⁸ Sözcük, DLT’de “bir şeyin küçüğü, yavrusu” ve “domuz yavrusu” olarak iki ayrı anlamla yer almaktadır DLT, s. 626.

³⁶⁹ RTS, s. 294.

³⁷⁰ TAS, s. 273.

³⁷¹ OTAL, s. 276.

³⁷² BTTBS, s. 71.

³⁷³ KBS, s. 466.

³⁷⁴ EUTS, s. 81, 160, 168; DLT, s. 674, 687, KB, s. 211-212, 225.

³⁷⁵ BTTBS, s. 83.

³⁷⁶ EUTS, s. 127.

³⁷⁷ RTS, s. 682.

³⁷⁸ EUTS, s. 139; DLT, s. 771.

³⁷⁹ TAS, s. 774.

torun: (torum ‘deve yavrusu’ DLT > tor+(u)n³⁸²) “torun.”

unuka: (bkz. vnuka) “torun.”

uşak: (uşak, uvşak ‘ufak, küçük’ EUTS > uşak ‘küçük’ DLT³⁸³), (uv-şa-k > uşa+k³⁸⁴) “küçük çocuk.”

uşaklık: (uşak+lık) “çocukluk.”

vnuka: (Rus. внук, Bulg. внук³⁸⁵) “torun.”

vnučka: (Rus. внучка, Bulg. внучка³⁸⁶) “kız torun.”

1.7.2. Evlilik Yoluyla Kurulan Akrabalıklar

baldızka: (T. baldız + Slv. ka), (baldız DLT³⁸⁷) “baldız.”

eş: (is, iş ‘eş, arkadaş, dost’ EUTS > eş ‘eş, arkadaş’ DLT³⁸⁸) “karı kocadan her biri.”

gelin: (kâlin EUTS > kelin DLT > kelin KB³⁸⁹) “gelin.”

gıvee: (STT güveyi > GT. g[ü>i]v[eyi>ee]), (küdägü EUTS > küdegü ~ küdegü DLT³⁹⁰ / küđ-ē-gü³⁹¹) “güveyi, damat.”

güve: (STT güveyi > GT. güve → [yi] hece düşmesi) “güveyi, damat.”

güvää: (STT güveyi > GT. güv[eyi>ää]) “güveyi, damat.”

³⁸⁰ TBBTS, s. 600.

³⁸¹ Trakya ağızlarında, sözcüğün *teta* biçiminin “teyze ve hala”, *tete* biçiminin yukarıda belirtilen anlamı yanında “babaanne, teyze ve hala” anlamları vardır. TAS, s. 993.

³⁸² KBS, s. 920.

³⁸³ EUTS, s. 268, 269; DLT, s. 925.

³⁸⁴ KBS, s. 972; ÖTS, s. 5001.

³⁸⁵ RTS, s. 139; TBBTS, s. 356. *Vnuka* sözcüğü, Bulgarca sözlükte sadece “erkek torun” anlamında geçmektedir. Rusça sözlükte de sözcüğün birinci anlamı “erkek torun”, ikinci anlamı “torunlar, çocuklar, torun torba” olarak görülmektedir. Romanda, cinsiyet ayırt edilmeksizin yalnızca “torun” anlamında kullanılmıştır.

³⁸⁶ RTS, s. 140; BTTBS, s. 36.

³⁸⁷ DLT, s. 572.

³⁸⁸ EUTS, s. 98-99; DLT, s. 669.

³⁸⁹ EUTS, s. 104; DLT, s. 702; KB, s. 238.

³⁹⁰ EUTS, s. 120; DLT, s. 754.

³⁹¹ KBS, s. 400.

güvye: (STT güvey > GT. → göçüşme olayı ile güv[ey>ye]) “güvey, güveyi, damat.”

kayinna: (STT kaynana > GT. kay(ı)nna → “nn” ünsüz ikizleşmesi), (kadın ‘kayın (peder)’ EUTS³⁹² + ana) “kaynana, kayınvalide.”

kayinnata: (STT kaynata > GT. kay(ı)nnata → “nn” ünsüz ikizleşmesi), (kadın ‘kayın (peder)’ EUTS³⁹³ + ata) “kaynata, kayınpeder.”

kaynata: (bkz. kayinnata)

koca: (koç+a³⁹⁴) “kadına göre eş, evlendiği erkek.”

svatä: (Rus. сват, Bulg. сват, сватя³⁹⁵) “dünür kadın.”

1.7.3. Genel Akrabalık

akraba: (Ar. akrabâ’, akribâ³⁹⁶) “akraba.”

aile: (STT aile > GT. a[i>y]le → ünsüzleşme olayı), (Ar. âile³⁹⁷), (aile TAS³⁹⁸) “aile.”

sensele: (Ar. silsile³⁹⁹) “aile, sülâle.”

1.7.4. Dost ve Komşu Gibi Diğer Yakınlıklar

komşu: (konşu EUTS > konşu, koşnu DLT⁴⁰⁰), (kon- ‘bir yere yerleşmek, konmak’ + uş + u⁴⁰¹) “komşu.”

komuşu: (STT komşu > GT. kom[u]şu → ön ve son ses arasında “u” türemesi) “komşu.”

komuşuyka: (T. komuşu / komşu+Slv. yka) “komşu kadın.”

³⁹² EUTS, s. 160.

³⁹³ EUTS, s. 160.

³⁹⁴ KBS, s. 529.

³⁹⁵ RTS, s. 1490; BTTBS, s. 255. Sözcük, her iki dilde de “dünür, dünürücü” anlamındadır.

³⁹⁶ OTAL, s. 26-27.

³⁹⁷ OTAL, s. 23.

³⁹⁸ TAS, s. 104.

³⁹⁹ OTAL, s. 1112.

⁴⁰⁰ EUTS, s. 181; DLT, s. 728, 731.

⁴⁰¹ KBS, s. 536; ÖTS, s. 2736.

kuma: “kadın arkadaş.”

kumi: (Bulg. кѹм ‘sağdıç, vaftiz babası’, Bulg. кѹмá ‘vaftiz anası’⁴⁰²; Rum. kumi ‘vaftiz eden kişinin manevi oğlu’⁴⁰³) “vaftiz işlemini gerçekleştiren kişinin manevi oğlu.”

nuna: (Rum. naş⁴⁰⁴) “vaftiz babası.”

partnerşa: (bkz. partnörşa)

partnör: (Rus. партнёр⁴⁰⁵) “partner”.

partnörşa: (Rus. партнёрша⁴⁰⁶) “partner.”

Kan yoluyla Kurulan Akralıklar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
ana	14, 14, 33, 33, 42, 47, 47, 48, 70, 71, 76, 76, 77, 78, 78, 81, 81, 81, 81, 88, 105, 112, 117, 121, 146, 188, 191, 215, 215, 234, 255, 276, 276, 279, 279, 280, 286, 287, 297	39
ana-boba	49, 76, 77, 81, 137, 183, 200, 303	8
batü	24, 62, 93, 93, 99, 126, 126, 129, 130, 130, 141, 157, 157, 157, 159, 159, 159, 159, 162, 163, 177, 217, 241	23
boba	19, 19, 33, 33, 36, 36, 36, 42, 49, 49, 49, 49, 70, 76, 76, 77, 77, 77, 79, 79, 79, 80, 80, 80, 80, 80, 81, 105, 147, 177, 181, 216, 216, 277	34
cocuk	62, 234	2
çocuk	176, 276, 286	3
çocuk	14, 27, 34, 47, 48, 48, 48,	38

⁴⁰² BTTBS, s. 80.

⁴⁰³ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi...*, s. 243.

⁴⁰⁴ RTTRS, s. 452.

⁴⁰⁵ RTS, s. 1053.

⁴⁰⁶ RTS, s. 1053.

	284, 291, 292, 292, 293, 300, 300, 301, 301, 303, 303, 303, 303, 304	
uşaklık	32, 60, 113	3
unuka	14	1
vnuka	43, 43, 65, 75, 149, 152, 177	7
vnučka	74	1

Evlilik Yoluyla Kurulan Akrabalıklar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
baldızka	94	1
eş	48, 48, 49, 105, 105, 229, 261	7
gelin	33, 146, 179, 181, 196, 196, 196, 197, 197, 197, 197, 199, 199, 199, 199, 199, 199, 199, 199, 200, 200, 200	22
givee	199	1
güve	87	1
güvää	196, 196, 197, 197, 197, 197, 199, 199, 199, 199, 200, 200	12
güvye	201	1
kayınna	181, 199, 199, 199, 199, 199, 199, 199, 199	9
kayınnata	181	1
kaynata	199, 199, 199, 199, 199, 232	6
kaynnata	199	1
koca	49, 50, 50, 78, 78, 104, 104, 105, 108, 256	10
svatä	66, 66, 74, 108, 108, 109, 109, 147, 147, 286, 286	11

Genel Akrabalıklar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
akraba	208	1
ayle	33, 42, 69, 78, 133, 138, 147, 222, 253, 286	10
sensele	12, 27, 31, 41, 45, 45, 45, 75, 78, 81, 183, 183, 183, 187, 188, 196, 219, 261	18

Dost ve Komşu Gibi Diğer Yakınlıklar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
komşu	23, 41, 180, 219, 226, 256	6
komuşu	41, 70, 71, 72, 87, 101, 105, 107, 143, 175, 187, 222, 258, 259, 260, 261, 269	17
komuşuyka	58, 66, 100, 142, 257	5
kuma	39, 79, 252	3
kumi	183	1
nuna	183	1
partnerşa	204	1
partnör	204	1
partnörşa	203	1
saadiç	183, 196, 197, 197, 199, 199, 200, 200	8
yavklu	32, 50, 144, 187, 196	5

1.8. Araç Gereç ve Eşyalar

Bu kısımda, gündelik yaşamın farklı alanlarında çeşitli maksatlarla yararlanılması lazım gelen bazı araç gereç ve eşyalara ilişkin Gagauz Türkçesinde kullanılan sözcükler gösterilmiştir. Tarama neticesinde bu alanla ilgili romandan 71 sözcük derlenmiştir. Derlenenler arasında bugün birçoğu halk ağzında yaşayan *aldangaç*, *baltak*, *çüven*, *düzen*, *pala*, *pat*, *sallangaç*, *sergen*, *tokat* sözcüklerinin Gagauz Türkçesinde de aynı araç gereç ve eşya adını ifade etmek üzere kullanıldığı dikkati çekmiştir. Aynı zamanda fonetik bakımdan standart Türkiye Türkçesinden farklılaşan *dübek*, *çölmek*, *diiren*, *filcan* sözcüklerinin bu biçimleriyle Anadolu ve Rumeli ağızlarında kullanıldığı gözlenmiştir.

Araç gereç ve eşya adlarından Türkçe kökenli olanların sayısı 23'tür. Yunanca, Arapça ve Farsça kökenli 6'şar sözcük bulunur. Bunlardan başka Rusçadan 22, Rumenceden 2 alıntı sözcük mevcuttur.

aldangaç: (al-da-n-gaç), (aldangaç 'oyalayıcı oyuncak' TAS; DS⁴⁰⁷)
“oyuncak.”

⁴⁰⁷ TAS, s. 47; TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (18.10.2019).

anatar: (STT anahtar > GT. anaøtar), (Yun. anoikter⁴⁰⁸) “anahtar.”

basma: (bas-ma) “mendil.”

batlak: (batlak ‘fiçi, testi, şarap fiçısı’ TAS; DS⁴⁰⁹) “ağaçtan yapılmış küçük fiçi.”

bloknot: (Rus. блокнот / Fr. bloc-notes⁴¹⁰) “defter.”

canta: (STT çanta > GT. [ç>c]anta) “çanta.”

çanta: “çanta.”

çotra: (Yun. tsotra, khutra⁴¹¹) “ağaçtan elde edilen su kabı.”

çölmek: (STT çömlək > GT. göçüşme (metatez) olayı sonucu → çölmek), (çölmek TAS; DS⁴¹²) “çömlək, çanak.”

çüven: (çüven ‘dökme demirden elde edilmiş tencere’ TAS; çüven ‘bronzdan yapılmış tencere’ DS⁴¹³) “kazan, tencere.”

diiren: (Yun. di “iki + kran “baş” → dikrani⁴¹⁴), (diren TAS; DS⁴¹⁵) “dirgen, diren, tarım alanında kullanılan çatallı bir araç.”

divan: (Ar. dıvān⁴¹⁶) “divan, sedir.”

dosye: (STT dosya > GT. dosy[a>e]), (Rus. досье / Fr. dossier⁴¹⁷) “dosya.”

döşek: (töşäk “döşek, yastık ?” EUTS > töşek DLT⁴¹⁸) “yatak.”

dübek: (STT dibek > GT. d[i>ü]bek), (dübek ‘taş veya tahta havan; yayık’ TAS; DS⁴¹⁹) “dibek, havan.”

⁴⁰⁸ TYKS, s. 11.

⁴⁰⁹ TAS, s. 137-138; DS, s. 571.

⁴¹⁰ RTS, s. 69; TYKS, s. 31.

⁴¹¹ TYKS, s. 40.

⁴¹² TAS, s. 265; DS, s. 1283.

⁴¹³ TAS, s. 270; DS, s. 1310.

⁴¹⁴ TETTL, s. 614; KBS, s. 1212.

⁴¹⁵ TAS, s. 311; DS, s. 1513.

⁴¹⁶ TS, s. 542.

⁴¹⁷ RTS, s. 342; TYKS, s. 50.

⁴¹⁸ EUTS, s. 250; DLT, s. 897.

⁴¹⁹ TAS, s. 338; DS, s. 1616.

düzen: (düz-en) , (düzen ‘dokuma tezgâhı’ TAS; DS⁴²⁰) “dokuma tezgâhı.”

edek: (STT yedek > GT. øedek), (yèt- “yetişmek; yedekte götürmek” + ek → yètmek > yedek⁴²¹) “yedek, yular.”

fırıldak: (fir “yans.”+(ı)l+da-k) “rüzgâr sayesinde dönen yuvarlak biçimdeki oyuncak.”

fırın: (Yun. furun⁴²²) “fırın.”

filcan: (STT fincan > GT. fi[n>l]can), (Ar. fincân⁴²³), (filcan TAS; DS⁴²⁴) “fincan.”

fotoaparat: (Rus. фотоапарат⁴²⁵) “fotoğraf makinesi.”

furkulița: (Rum. furculița⁴²⁶) “çatal.”

garafa: (Rum. carafa⁴²⁷) “sürahi.”

ii: (STT iğ > GT. [iğ>ii] → ii) “iğ.”

inventar: (Rus. инвентарь⁴²⁸) “demirbaş malzeme, eşya ve gereçler”.

kada: (Rum. kadá, Rus. кáдка⁴²⁹) “tekne, büyük fiçi.”

kalem: (Ar. kalem⁴³⁰) “kalem.”

karandaş: (Rus. карандаш⁴³¹), (karandaş ‘kalem’ DS⁴³²) “kurşun kalem.”

kaşık: (kaşuk EUTS > kaşuk DLT⁴³³) “kaşık.”

kazma: (kaz-ma) “toprağı kazmaya yarayan araç.”

⁴²⁰ TAS, s. 345; DS, s. 1644.

⁴²¹ KBS, s. 1106; ÖTS, s. 5268.

⁴²² YES, s. 512.

⁴²³ TETTL, s. 65.

⁴²⁴ TAS, s. 394; DS, s. 4504.

⁴²⁵ RTS, s. 1834.

⁴²⁶ RTTRS, s. 94.

⁴²⁷ RTTRS, s.425.

⁴²⁸ RTS, s. 498.

⁴²⁹ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi...*, s. 239; RTS, s. 526.

⁴³⁰ OTAL, s. 557.

⁴³¹ RTS, s. 539.

⁴³² DS, s. 2651.

⁴³³ EUTS, s. 170; DLT, s. 691.

kızak: (ET. kaz- “kaymak”+(a)k → kızak⁴³⁴) “kar üzerinde kaymaya yarayan araç.”

kilim: (Fa. gilîm⁴³⁵) “kilim.”

kiy: (Rus. кий⁴³⁶) “isteka, bilardo sopası.”

korobka: (Rus. корóбка⁴³⁷) “kutu.”

kotlon: (Rum. kotlan⁴³⁸) (kotlan, kotdan, kottan ‘yer kazılarak yapılan ocak, ateşlik; gazlı veya elektirikli ocak’ TAS; kotlan ‘topraktan maltız, küçük fırın’ DS)⁴³⁹ “küçük soba tarzı ocak, fırın.”

kran: (Rus. кран⁴⁴⁰) “musluk.”

kürek: (kürgek DLT⁴⁴¹), (küri- “kar vb. kürüme DLT⁴⁴²” > kür(i)-ge-k, kürgek > kürek⁴⁴³) “kürek.”

lobut: (Ar. nebbût⁴⁴⁴) “bir sopa çeşidi.”

mum: (Fa. mûm⁴⁴⁵) “mum.”

muşama: (STT muşamba > GT. muşamøa), (Ar. muşamma⁴⁴⁶) “muşamba.”

oturacak: (otur-acak) “araba koltuğu.”

pala: (Fa. pâlâs⁴⁴⁷), (pala ‘kumaş parçalarından yapılmış basit kilim yaygı’ TAS; DS⁴⁴⁸) “kilim, yaygı.”

papka: (Rus. па́пка⁴⁴⁹) “dosya.”

⁴³⁴ KBS, s. 2657.

⁴³⁵ OTAL, s. 333.

⁴³⁶ RTS, s. 552.

⁴³⁷ RTS, s. 596.

⁴³⁸ Nevzat Özkan, a.g.e., s. 242.

⁴³⁹ TAS, s. 654; DS, s. 2937.

⁴⁴⁰ RTS, s. 606.

⁴⁴¹ DLT, s. 757.

⁴⁴² DLT, s. 757.

⁴⁴³ KBS, s. 2902.

⁴⁴⁴ OTAL, s. 954.

⁴⁴⁵ OTAL, s. 795.

⁴⁴⁶ OTAL, s. 804.

⁴⁴⁷ OTAL, s. 998..

⁴⁴⁸ TAS, s. 801; DS, s. 3381.

pat: (pat ‘kayrola, yatak, sedir’ TAS; DS⁴⁵⁰) “karyola, sedir.”

pençerä: (Fa. pencere⁴⁵¹) “pencere.”

peşkir: (Fa. pîş-gîr⁴⁵²) “havlu.”

plakat: (Rus. плакát⁴⁵³) “plaket, pankart, levha.”

radio: (Rus. радио < Fr. raido⁴⁵⁴) “radyo.”

rastık: sürme, rimel. (s. 82)

rafiya: (Rus. рация) “telsiz telefon.”

röke: (Yun. rokha⁴⁵⁵) “çıkırık, el çıkırığı, öreke.”

sallangaç: (salla-n-gaç) “salıngaç.”

satin: (Rus. сатин < Fr. satin⁴⁵⁶) “saten, pamuklu atlas kumaş.”

sergen: (ser-gen), (sēgen, sergen ‘raf; mutfak rafi’ TAS; DS⁴⁵⁷) “raf.”

sideniya: (Rus. сиденье⁴⁵⁸) “arabanın arka koltuğu.”

skemne: (STT iskemle > GT. øske[ml>mn]e ilerleyici benzeşme), (Yun. skamni⁴⁵⁹) “iskemle.”

sklemne: “iskemle.”

soba: (Mac. szoba⁴⁶⁰) “soba.”

stakan: (Rus. стака́н⁴⁶¹) “bardak.”

şina: (Rus. шина⁴⁶²) “çember.”

⁴⁴⁹ RTS, s. 1047.

⁴⁵⁰ TAS, s. 816; DS, s. 3406.

⁴⁵¹ OTAL, s. 1003.

⁴⁵² OTAL, s. 1014.

⁴⁵³ RTS, s. 1112.

⁴⁵⁴ RTS, s. 1363; TYKS, s. 187.

⁴⁵⁵ ÖTS, s. 3708.

⁴⁵⁶ RTS, s. 1484; TYKS, s. 198.

⁴⁵⁷ TAS, s. 882, 888; DS, s. 3587-3588.

⁴⁵⁸ RTS, s. 1524.

⁴⁵⁹ TYKS, s. 92.

⁴⁶⁰ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (20.10.2019).

⁴⁶¹ RTS, s. 1622.

şkatulka: (Rus. шкатулка⁴⁶³) “müzikli mücevher sandık, kutu.”

tabla: (Ar. ṭabla), (tabla TAS⁴⁶⁴) “tepsi.”

tablo: (Fr. tableau⁴⁶⁵) “resim.”

telefon: (Rus. телефон < Fr. téléphone⁴⁶⁶) “iletişim aracı, telefon”.

televizor: (Rus. телевизор < Fr. télévision⁴⁶⁷) “televizyon.”

terbee: (STT terbiye > GT. terb[iy>ee] → “y” sesinin düşmesi ile “ee”) “dizgin.”

tokat: (tokat TAS; DS⁴⁶⁸) “sokak, avlu, bahçe kapısı.”

tafta: (STT tahta > GT. ta[h>f]ta), (Fa. tahte⁴⁶⁹) “tahta.”

tormoz: (Rus. тормоз⁴⁷⁰) “fren.”

tranzistor: (Rus. транзистор⁴⁷¹) “telsiz radyo, transistörlü radyo.”

vaza: (STT vazo > GT. vaz[o>a]), (Rus. ваза⁴⁷² / İt. vaso⁴⁷³) “vazo.”

yastık: (yastuk DLT⁴⁷⁴) “yastık.”

yorgan: (yoğurğan “giyim, üst elbise, örtü” EUTS > yogurkan DLT⁴⁷⁵) “yorgan.”

yular: (yular DLT⁴⁷⁶) “ip, yular.”

⁴⁶² RTS, s. 1912.

⁴⁶³ RTS, s. 1914.

⁴⁶⁴ TAS, s. 962.

⁴⁶⁵ TYKS, s. 219.

⁴⁶⁶ RTS, s. 1681; TYKS, s. 221.

⁴⁶⁷ RTS, s. 1680; TYKS, s. 222.

⁴⁶⁸ Ayrıca diğer anlamlar için de bkz. TAS, s. 1005; DS, s. 3947.

⁴⁶⁹ OTAL, s. 1193.

⁴⁷⁰ RTS, s. 1709.

⁴⁷¹ RTS, s. 1717.

⁴⁷² RTS, s. 98.

⁴⁷³ TYKS, s. 235.

⁴⁷⁴ DLT, s. 957.

⁴⁷⁵ EUTS, s. 310; DLT, s. 979.

⁴⁷⁶ DLT, s. 986.

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aldangaç	67	1
anatar	68, 142	2
basma	144, 144, 164, 179, 188, 233, 245, 245, 246	9
batlak	188	1
bloknot	10, 16	2
canta	84, 148, 175, 245, 249, 258, 259, 268	8
çanta	67	1
çotra	196	1
çölmek	108, 109, 153, 232	4
çüven	291, 291, 292, 292	4
diiren	89, 184, 261	3
divan	60, 248	2
dosye	53, 53, 55	3
döşek	14, 35, 45, 48, 60, 82, 109, 109, 138, 152, 152, 179, 179, 197	14
dübek	182	1
düzen	81	1
edek	132, 150, 238, 287	4
fırıldak	53, 53, 249, 249, 249, 303	6
fırın	44	1
filcan	78, 104, 105, 105, 105, 105, 105, 106, 138, 141, 150, 200, 202, 202, 202, 221, 221, 227, 286	19
fotoaparar	33	1
furkulița	138, 139	2
garafa	196, 199	2
ii	42, 44	2
inventar	57	1
kada	177, 177, 177, 177, 177	5
kalem	241	1
karandaş	241	1
kaşık	58, 58, 58, 58, 58, 81, 199, 199	8
kazma	174, 175, 269, 269, 269, 271	6
kızak	158, 158, 159, 160, 160, 160	6
kilim	29, 195, 196, 197, 200, 223, 223, 223, 223, 287, 288	11
kiy	117	1

korobka	64, 242	2
kotlon	38, 71	2
kran	186	1
kürek	34, 89, 89, 231, 232, 261	6
lobut	276	1
mum	34, 76, 182, 188, 188, 188, 188, 197, 199	9
muşama	91	1
oturacak	258	1
pala	42, 42, 88, 197, 262, 263	6
palatka	196, 200	2
papka	54, 55, 148, 169, 170	5
pat	14, 49, 121, 126, 138, 148	6
pençerä	6, 9, 11, 17, 23, 24, 26, 51, 52, 52, 52, 68, 73, 108, 153, 154, 155, 173, 177, 245, 246, 280	22
peşkir	188, 199, 212, 262, 262, 286	6
plakat	61, 218	2
radio	67, 131, 257	3
raşiya	169	1
röke	251	1
sallangaç	276	1
satın	19, 20	2
sergen	49, 241	2
sideniya	190, 258	2
skemne	16, 28, 227, 260, 298	5
sklemne	21	1
soba	77, 77, 77, 87, 93, 93, 111, 157, 159, 283	10
stakan	63, 217	2
şına	269	1
şkatulka	20, 21, 21, 64, 65, 67, 67, 67, 68	9
tabla	105	1
tablo	63, 63, 63, 63, 64, 125, 206, 206, 206, 227, 263, 303	12
telefon	83, 83, 117, 189, 189, 190, 215, 220, 237, 280, 280, 290, 298	13
televizor	29, 94, 195, 200	4
terbee	29, 132	2
tokat	7, 40, 42, 58, 65, 72, 78, 79, 106, 108, 108, 125,	49

	161, 162, 165, 170, 178, 180, 183, 187, 188, 190, 212, 216, 217, 224, 231, 231, 231, 231, 233, 234, 235, 235, 236, 237, 241, 241, 242, 254, 257, 259, 260, 267, 281, 282, 291, 291, 299	
tafta	7, 39, 130, 173, 176, 177, 212, 213, 218, 225, 225, 231, 233, 234, 235	15
tormoz	107, 127, 260	3
tranzistor	117, 257	2
vaza	241, 242, 242, 242	4
yastık	60, 71, 71, 71, 71, 87, 155, 158, 169, 197	10
yorgan	31, 60, 68, 68, 82, 152, 258	7
yular	302	1

1.9. Meslekler ve Unvanlar

Meslekler, insan ve toplum hayatında yadsınamaz bir yere sahiptir. İnsanoğlunun çok eski zamanlardan bu yana birtakım ihtiyaçlarını karşılayabilmek, geçinebilmek gayesiyle üzerinde yaşadığı coğrafyanın ve devrin koşullarına göre farklı birçok işle meşgul olduğu bilinir. O hâlde bir işle uğraşmak ve bunu kendine bir uğraş edinmek geçmişten süregelen bir olgudur.

Bu başlık altında gerek toplumun gerekse kişinin sosyoekonomik yönünü ortaya koyan meslekler ile bununla ilintili olarak kişinin statüsünü gösteren unvan adlarına yer verilmiştir. Romandan derlenen çeşitli meslek dalları çalışma alanlarına uygun olarak tasnif edilmiş ve bunun neticesinde 19 başlık oluşturulmuştur. Meslekler bağlamındaki unvanlar da ilgili olduğu başlık altında gösterilmiştir.

Oluşturulan bu başlıklar içinde 66'sı meslek adı, 13'ü unvan adı olmak üzere toplam 79 sözcük bulunmaktadır. Verilen 66 sayısının içerisine bir mesleğin farklı yazılış şekli veya şekilleri dâhil değildir.

Meslek ve unvan adları üzerine yapılan inceleme sonucunda bunların 69'unun tek sözcükten meydana geldiği görülmüş, geriye kalan 10 tanesinin ise

kelime grubu şeklinde bulunduğu belirlenmiştir. Gagauz Türkçesinde genellikle farklı yabancı dillerden özellikle Rusçadan ödünçlenen meslek ve unvan adlarının kullanımına rastlanmıştır. Bunun yanı sıra hem Türkçe hem de yabancı kökenli sözcüklere Rusça ya da Türkçe bir ekin veya bu eklerin ikisinin getirilmesiyle oluşturulmuş çok çeşitli şekillerle de karşılaşmıştır.

Tek sözcükten meydana gelenler arasında Türkçe kökenli 15 (*kaşıkçı, büücü, avcılık*), Rusça 26 (*sanitarka, predsedatel*), Bulgarca 1 (*babu*), Fransızca 1 (*bürokrat*), Farsça 2 (*hoca*) ve Arapça 2 (*zaabit*) meslek ve unvan adı yer almaktadır. Bu gruba dâhil olan diğer sözcüklerin oluşum şekilleri ile sayıları; Rusça sözcük+Türkçe ek şeklinde 2 (*aptekacı*), Farsça sözcük+Türkçe ek şeklinde 6 (*baacı*), Arapça sözcük+Türkçe ek şeklinde 6 (*zaametçi*), Türkçe sözcük+Rusça ek şeklinde 3 (*saticıyka*), Farsça sözcük+Rusça ek şeklinde 1 (*terziyka*), Arapça sözcük+Türkçe ek+Rusça ek şeklinde 3 (*izmetçiyka*), Farsça sözcük+Türkçe ek+Rusça ek şeklinde 1 (*çamaşırcıyka*) olarak belirlenmiştir. Gagauz Türkçesinde cinsiyet belirtmek amacıyla Slav dillerine ait bir ek olan +yka'nın kullanılması köken bakımından farklı yapıda sözcüklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bu ekin özellikle Türkçe menşeli meslek adları üzerine de eklenmesi Türkçe olan meslek adı sayısının azalmasına yol açmıştır.

Kelime grubu şeklinde olan meslek ve unvan adlarında ise durum; Rusça sözcük + Rusça sözcük 1, Rusça sözcük + Türkçe sözcük 1, Türkçe sözcük + Rusça sözcük 1, Arapça sözcük + Rusça sözcük+Türkçe ek 1, Rusça sözcük + Arapça sözcük+Türkçe ek 1, Türkçe sözcük + Rusça sözcük+Türkçe ek 2, Türkçe sözcük + Arapça sözcük+Türkçe ek 1 şeklindedir.

1.9.1. Sağlıkla İlgili Meslekler

aptekacı: (Rus. apteka [аптека]⁴⁷⁷ +T. cı) “eczacı.”

babu: (Bulg. баба⁴⁷⁸) “ebe.”

feldşer: (Rus. фельдшер⁴⁷⁹) “sağlık memuru.”

⁴⁷⁷ RTS, s.

⁴⁷⁸ TBBTS, s. 336.

hayvan doktorluu: (hayvan + STT doktorluğu > GT. doktorl[uğu>uu] → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “uu” ünlüsü), (Ar. hayvan [hayvân⁴⁸⁰] + Rus. doktor [дóктор] < Fr.docteur⁴⁸¹ + T. luu < luk+u) “hayvan doktorluğu.”

ilaççı: (Ar. ilaç [ilâc⁴⁸²]+T. çı) “halk doktoru, hekim”

ilaççıyka: (Ar. ilaç+T. çı+Slv. yka) “kadın hekim.”

sanitarka: (Rus. санитарка⁴⁸³) “bayan sağlık görevlisi.”

veterinar: (Rus. ветеринар < Fr. vètèrinaire⁴⁸⁴) “veteriner.”

veterinar doktor: (Rus. veterinar + Rus. doktor) “veteriner hekim.”

1.9.2. Eğitim – Öğretim Hayatı İle İlgili Meslekler

hoca: (Fa. hâce⁴⁸⁵) “öğretmen.”

pedagog: (Rus. педагог < Fr. pèdagogue⁴⁸⁶) “eğitim bilimci.”

profesor: (Rus. профессор < Fr. professeur⁴⁸⁷) “profesör.”

terbiediciyka: “terbiye eden kimse, bayan eğitimci.”

terbiyedici: “terbiye eden kimse, eğitimci.”

terbiyedicilyka: (bkz. terbiediciyka.)

uçitilka: (Rus. учительница, uchitel'nitsa⁴⁸⁸) “bayan öğretmen.”

üüredici: (STT öğretici > GT. [öğ>üü]re[t>d]ici), (üüred-ici) “öğretmen, öğretici.”

⁴⁷⁹ RTS, s. 1821.

⁴⁸⁰ OTAL, s. 401.

⁴⁸¹ RTS, s. 327; TYKS, s. 50.

⁴⁸² OTAL, s. 490.

⁴⁸³ RTS, s. 1483.

⁴⁸⁴ RTS, s. 116; TYKS, s. 237.

⁴⁸⁵ OTAL, s. 350.

⁴⁸⁶ RTS, s. 1057; TYKS, s. 172.

⁴⁸⁷ RTS, s. 1335; TYKS, s. 183.

⁴⁸⁸ RTS, s. 1812.

üüredicilik: (STT öğreticilik > GT. üüredicilik), (üüred-ici+lik) “öğretmenlik.”

1.9.3. Hizmetle İlgili Meslekler

çamaşırıyca: (Fa. çamaşır [cāmeşūr⁴⁸⁹] + T. cı + Slv. yka) “çamaşır işiyle ilgilenen, çamaşırıcı kadın”

işçi: (İşçi DLT > işçi KB⁴⁹⁰), (iş+çi) “işçi.”

izmetçi: (STT hizmetçi > GT. øizmetçi), (Ar. izmet [hidmet⁴⁹¹]+T. çi) “hizmetçi.”

izmetçiyka: (Ar. izmet+T. çi+Slv. yka) “hizmetçi kadın.”

sekretar: (Rus. секретарь < Fr. secrétaire⁴⁹²) “sekreter.”

şoföp: (STT şoför > GT. şofö[r>p]), (Rus. шофёр < Fr. chauffeur⁴⁹³) “şoför, sürücü.”

şoför: (bk. şoföp) “şoför, sürücü.”

zaametçi: (STT zahmet > GT. z[ah>aa]metçi] → “h” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü), (Ar. zaamet [zahmet⁴⁹⁴]+T. çi) “işçi.”

zaametçiyka: (Ar. zaamet+T. çi+Slv. yka) “kadın işçi.”

1.9.4. Yöneticilikle İlgili Meslekler

brigadir: (Rus. бригадир⁴⁹⁵) “grup şefi, ustabaşı, ekip başı.”

bürokrat: (Fr. bureaucrate⁴⁹⁶) “bürokrat, yönetici.”

corbacı: (bkz. çorbacı)

⁴⁸⁹ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (01.11.2019).

⁴⁹⁰ DLT, s. 658, KB, s. 206.

⁴⁹¹ OTAL, s. 423.

⁴⁹² RTS, s. 1512; TYKS, s. 199.

⁴⁹³ RTS, s. 1918; TYKS, s. 217.

⁴⁹⁴ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (01.11.2019).

⁴⁹⁵ RTS, s. 83.

⁴⁹⁶ TYKS, s. 36.

çorbacı: “çorbacı, sahip.”

direktor: (Rus. дирèктор⁴⁹⁷) “direktör, yönetmen, yönetici”

kolhoz başı: (Rus. колхóз⁴⁹⁸+T. baş+ı) “çiftlik yöneticisi”

müdür: (Ar. müdür⁴⁹⁹) “müdür”

predsedatel: (Rus. председáтель⁵⁰⁰) “başkan.”

tütün brigadiri: (T. tütün + Rus. brigadir + T. i) “tütün işlerinden sorumlu ustabaşı.”

proforg: (Rus. профóрг⁵⁰¹) “sendika başkanı.”

şef: (Rus. шеф < Fr. chef⁵⁰²) “baş, şef, patron, başkan.”

yasla müdürü: (Rus. yasla⁵⁰³ + Ar. müdür + T. ü) “okul müdürü.”

yönetici: (yönet-ici) “yönetici.”

zvenevoj: (Rus. звеньевóй⁵⁰⁴) “grup şefi.”

zvenevojka: (Rus. звеньевóйка) “grup şefi kadın.”

1.9.5. Mühendislikle İlgili Meslekler

injenyer: (Rus. инженер⁵⁰⁵) “mühendis.”

baş injener: (T. baş + Rus. инженер) “başmühendis.”

yarı injeneri: (T. yarı + Rus. injener+i) “yarı mühendisi.”

1.9.6. Esnaf ve Zanaatkârlıkla İlgili Meslekler

satıcıyka: (T. sat-ıcı+Slv. yka) “kadın satıcı.”

⁴⁹⁷ RTS, s. 313.

⁴⁹⁸ RTS, s. 574.

⁴⁹⁹ OTAL, s. 828.

⁵⁰⁰ RTS, s. 1238.

⁵⁰¹ RTS, s. 1336.

⁵⁰² RTS, s. 1911; TYKS, s. 215.

⁵⁰³ Rusça yazılışı için bkz. eğitim ile ilgili terimler bölümü.

⁵⁰⁴ RTS, s. 455.

⁵⁰⁵ RTS, s. 500

usta: (Fa. üstâd⁵⁰⁶) “usta.”

ustacı: (Fa. usta+T. cı) “ustacı.”

ustacılık zanaatı: (Fa. usta+T. cı+ T. lık + Ar. zanaat+ı) “ustacılık mesleği.”

zanaatçı: (Ar. zanaat [şinā‘at⁵⁰⁷]+T. çı), (zanaatçı TAS⁵⁰⁸) “zanaatkâr.”

1.9.6.1. Giyimle İlgili Meslekler

çobatar: ayakkabıcı.

terziyka: (Fa. derzî⁵⁰⁹+Slv. yka) “bayan terzi.”

1.9.6.2. Ev Eşyası Aletleriyle İlgili Meslekler

kaşıkçı: (kaşık+çı) “kaşık satan kimse.”

kilimci: (Fa. kilim [gilîm⁵¹⁰]+T. ci) “kilim dokuyup satan kimse.”

1.9.6.3. Gıda ve Beslenmeyle İlgili Meslekler

aşçıyka: (T. aşçı+Slv. yka) “bayan aşçı.”

1.9.7. Tarım ve Hayvancılıkla İlgili Meslekler

1.9.7.1. Tarımla İlgili Meslekler

agronom: (Rus. агроном⁵¹¹) “tarım uzmanı, ziraat mühendisi.”

baacı: (STT bağcı > GT. b[ağ>aa]), (Fa. baa [bâğ⁵¹²]+T. cı) “bağcı.”

çiftçi: (Fa. çift ‘toğrağı işlemek için beraber katılan iki hayvan’[cuft⁵¹³]+T. çı) “çiftçi.”

⁵⁰⁶ OSAL, s. 1316.

⁵⁰⁷ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (5.11.2019).

⁵⁰⁸ TAS, s. 1125.

⁵⁰⁹ OTAL, s. 201.

⁵¹⁰ OTAL, s. 333.

⁵¹¹ RTS, s. 7.

⁵¹² OTAL, s. 72.

çiftçilik: (çiftçi+T.lik) “çiftçilik.”

çiftçi: (STT çiftçi > GT. çif[f>v]tçi) “çiftçi.”

1.9.7.2. Hayvancılıkla İlgili Meslekler

at etiştiriciliği: (at + et-iş-tir-içi+lik+i) “at yetiştiriciliği.”

hayvancılık: (Ar. hayvan+T. cı+lık) “hayvancılık.”

sür hayvancılı: (STT sığır hayvancılığı > GT. s[ığır>ı]r hayvancıl[ığır>ı]),
(T. sür + Ar. hayvan+T.cı+T. lık) “sığır hayvancılığı.”

sırtmaç: (sığır+t+maç⁵¹⁴) “sırtmaç.”

1.9.8. Müzikle İlgili Meslekler

çalgıcı: (çal-gı+cı) “çalgı çalan kimse.”

kavalcı: (kaval+cı) “kaval çalan kimse.”

kemençeci: (Fa. kemânçe⁵¹⁵+T. ci) “kemençe çalan ve bunu kendine iş edinen kimse.”

kompozitor: (Rus. композитор < Fr. compositeur⁵¹⁶) “kompozitör, besteci.”

1.9.9. İnşaat İşleriyle İlgili Meslekler

arhitektor: (Rus. архитектор⁵¹⁷) “mimar.”

1.9.10. Hava İle İlgili Meslekler

sinoptik: (Rus. синоптик⁵¹⁸) “meteorolojist, meteoroloji uzmanı.”

⁵¹³ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (5.11.2019).

⁵¹⁴ KBS, s. 766; ÖTS, s. 4193.

⁵¹⁵ OTAL, s. 582.

⁵¹⁶ RTS, s. 580; TYKS, s. 116.

⁵¹⁷ RTS, s. 26.

⁵¹⁸ RTS, s. 1528.

1.9.11. Maliyeye İlgili Meslekler

buhgalter: (Rus. бухгалтер⁵¹⁹) “muhasibeci.”

buhgalterlik: (Rus. buhgalter+T. lik) “muhasibecilik.”

1.9.12. Ekonomi İle İlgili Meslekler

ekonomist: (Rus. экономист < Fr. économiste⁵²⁰) “iktisatçı.”

êkonomist: (bkz. ekonomist)

1.9.13. Meşru Olmayan Meslekler

hırsızlık: (hırsız+lık) “hırsızlık.”

1.9.14. Kara İle İlgili Meslekler

geolog: (Rus. геолог < Fr. géologue⁵²¹) “jeolog, yer bilimci.”

1.9.15. Avcılıkla İlgili Meslekler

au: (STT av > GT. a[v>u] → ünlülüşme olayı), (ab, av EUTS > av, āw~aw DLT > av KB⁵²²) “gölde, karada veya denizde yaşayan yabani hayvanları yakalama işi, av.”

avcılık: (avçı EUTS > avçı DLT > avçı KB⁵²³+lık > av+cı+lık) “avcılık.”

1.9.16. Güvenlikle İlgili Meslekler

bekçi: (‘sağlam, kavi, muhkem, güçlü, katı, sıkı, sert’ → bāk, bārک EUTS > bek, berk DLT > bek, berk KB⁵²⁴+çi > bek+çi) “bekçi.”

⁵¹⁹ RTS, s. 93.

⁵²⁰ RTS, s. 1934; TYKS, s. 55.

⁵²¹ RTS, s. 233; TYKS, s. 97.

⁵²² EUTS, s. 1, 25; DLT, s. 564; KB, s. 37.

⁵²³ EUTS, s. 25; DLT, s. 564; KB, s. 37.

⁵²⁴ DLT, s. 581,583; EUTS, s. 38,39; KB, s. 72, 75.

1.9.17. Askerlikle İlgili Meslekler

zaabit: (Ar. zābiṭ⁵²⁵), (zaabit TAS⁵²⁶) “amir, subay”

1.9.18. Büyüculükle İlgili Meslekler

büücü: (STT büyücü > GT. bōōcü → “y” ünsüzünün düşmesiyle “ü” ünlüsü), (büü+cü) “büyücü.”

büücüyka: (T. büücü+Slv. yka) “büyücü kadın”

1.9.19. Sanatla İlgili Meslekler

jonglör: (Rus. жонглёр⁵²⁷) “hokkabaz.”

resimci: (Ar. resim [resm⁵²⁸]+T. ci) “resim yapan kişi, ressam.”

Tarımla İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
agronom	63, 162, 165	3
baacı	165	1
çiftçi	23, 61, 69, 69, 128, 140, 166, 182, 183, 218, 219, 265, 265, 275	14
çiftçilik	9, 15, 23, 30, 30, 63, 100, 114, 147	9
çivtçi	168	1

Hayvancılıkla İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
at etiştiricili	49	1
hayvancılık	16, 69	2
sür hayvancılı	49	1
sırtmaç	232	1

⁵²⁵ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (5.11.2019).

⁵²⁶ TAS, s. 1124.

⁵²⁷ RTS, s. 377.

⁵²⁸ OTAL, s. 1037.

Sağlıkla İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aptekacı	252	1
babu	50	1
feldşer	165	1
hayvan doktorluu	164	1
ilaççı	50, 232	2
ilaççıyka	285	1
medsestra	96, 97, 210, 232, 249, 265, 280, 280, 292, 293, 300	11
sanitarka	214, 214, 215, 281	4
veterinar	101, 163, 165, 229, 253, 254, 254, 254, 292	9
veterinar doktor	100, 101, 291, 292, 303	5

İnşaat İşleriyle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
arhitektor	36	1

Hava İle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
sinoptik	159	1

Gıda ve Beslenmeyle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aşçıyka	44, 44, 291, 292, 293	5

Avcılıkla İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
au	60, 234	2
avcılık	39, 50, 50	3

Yöneticilikle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
brigadir	12, 12, 27, 35, 53, 63, 89, 115, 117, 117, 119, 119, 123, 124, 129, 162, 162, 162, 165, 217, 218, 236, 240, 245, 247, 296	26
bürokrat	168	1
corbacı	178	1
çorbacı	5, 7, 10, 11, 13, 18, 28,	55

	29, 35, 51, 54, 66, 85, 86, 90, 90, 91, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 121, 121, 123, 123, 132, 146, 146, 147, 168, 177, 203, 230, 236, 236, 236, 241, 245, 248, 257, 257, 257, 258, 259, 263, 266, 267, 270, 270, 279, 279, 296	
direktor	33	1
kolhoz başı	7, 7, 8, 9, 13, 14, 14, 15, 17, 19, 23, 23, 26, 28, 29, 34, 35, 35, 50, 63, 74, 82, 84, 85, 85, 86, 90, 100, 100, 103, 103, 105, 113, 115, 119, 124, 127, 133, 162, 166, 166, 168, 172, 172, 206, 242, 243, 243, 243, 244, 254, 264, 267, 280	54
kolhoz müdürü	136	1
kolhoz öndercisi	113, 167, 168, 303	4
müdür	239, 242	2
önderci	7, 9, 15, 28, 53, 53, 83, 90, 100, 103, 127, 168, 172, 184, 187	15
predsedatel	10, 10, 11, 11, 12, 12, 12, 15, 18, 27, 35, 56, 63, 83, 85, 91, 91, 91, 92, 93, 98, 100, 101, 102, 103, 114, 119, 121, 122, 123, 124, 131, 133, 146, 163, 167, 171, 172, 172, 173, 176, 176, 177, 206, 213, 236, 237, 240, 242, 243, 252, 253, 254, 254, 254, 257, 265, 266, 270, 270, 281, 284, 294, 294, 298, 300	66
proforg	28, 29, 133	3
şef	134, 134	2
tütün brigadiri	89, 134, 145	3
yönetici	266	1
yönetimnik	14	1
zvenevoy	165, 225, 226	3
zvenevoyka	91, 100	2

Maliyeye İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
buhgalter	28, 124	2
buhgalterlik	27	1

Ekonomi İle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
ekonomist	12, 13, 27, 28, 102	5
êkonomist	56	1

Mühendislikle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
baş injener	27	1
injener	12, 13, 18, 35, 36, 121, 124	7
yapı injeneri	36, 266	2

Güvenlikle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
bekçi	117, 178, 178, 243, 243, 243, 243, 254, 257	9

Askerlikle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
zaabit	167	1

Büyüculükle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
büücü	24	1
büücüyka	54	1

Müzikle İlgili Meslekler Tablosu

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
çalgıcı	90, 131, 196, 197, 200, 201, 204	7
kavalcı	200	1
kemençeci	200	1
kompozitor	203	1

Hizmetle İlgili Meslekler Tablosu

çamaşırcıyka	232	1
işçi	27, 34, 35, 89, 165, 167, 213, 233, 240, 269, 298	11
izmetçi	27, 129, 131, 165, 303	5
izmetçiyka	87, 87, 233, 233, 233	5
sekretar	11, 83, 84, 121, 167, 167, 252	7
şoföp	243	1
şoför	23, 117, 143, 155, 243, 243, 281, 281	8
yasla zanaatçıları	234	1
zaametçi	65, 93, 166, 166, 269	5
zaametçiyka	266	1

Sanatla İlgili Meslekler

çizgi resimcisi	173	1
jonglör	38	1
resimci	26, 63, 140, 171, 172, 173, 173, 176, 205, 226, 263	11

Esnaf ve Zanaatkârlıkla İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
satıcıyka	21, 21, 51	3
usta	27, 55, 129, 131, 166, 172, 176, 176, 177, 177, 177, 177, 177, 211, 222, 231, 237, 241	18
ustacı	129	1
ustacılık zanaatı	177	1
zanaatçı	34, 167, 234	3

Giyimle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
çobatar	138	1
terziyka	44	1

Ev Eşyası Aletleriyle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
kaşıkçı	58	1
kilimci	166	1

Meşru Olmayan Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
hırsızlık	15, 31, 304	3

Kara İle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
geolog	37	1

Eğitim – Öğretim İle İlgili Meslekler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
hoca	143, 144, 188, 190	4
pedagog	63, 268	2
profesor	143, 143, 143, 144, 144, 145	6
terbiediciyka	125, 205	2
terbiyedici	92	1
terbiyediciyka	87, 196	2
uçitilka	223	1
üüredici	7, 36, 64, 140, 144, 144, 144, 144	8
üüredicilik	145	1
yasla müdürü	86, 121	2

1.10. İklim, Hava ve Tabiat Olayları

Belli bir bölgede hâkim olan iklim tipine bağlı olarak gerçekleşen hava ve tabiat olaylarıyla ilgili sözcüklere de yer verilmiş ve romandan bu alana ait 24 sözcük derlenmiştir. Derleme sonucunda herhangi bir hava veyahut tabiat olayının ifadesinde kullanılan sözcüklerin standart Türkiye Türkçesinden çok büyük farklarla ayrılmadığı hatta ortak birçok kullanımların bulunduğu görülmüştür. Bunlar arasında “saurgun” sözcüğünün Gagauz Türkçesine özgü bir kullanım olduğu saptanmıştır.

Özellikle Trakya ve Anadolu ağızlarında görülen “çoban sargısı” ve “kürtün” sözcüklerinin aynı anlamlarıyla Gagauz Türkçesinde de kullanıldığı belirlenmiştir. Farklı olarak, Arapça “iklim” sözcüğü yerine Rusça “klimat” ve Gagauz Türkçesine Rumenceden geçmiş olan “furtuna” sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir.

Ayrıca “boran”, “booran” ile “saurgun” sözcükleri eş anlamlıdır ve tabloya göre üçü arasında “saurgun” sözcüğüne romanda daha fazla yer verilmiştir.

ayaz: (ayaz ‘serinlik, ayaz’ EUTS⁵²⁹), (ayaz ‘kuru soğuk’ TAS⁵³⁰) “çok soğuk hava.”

booran: (booran → asli “oo” ünlüsü) “bora, çok kuvvetli rüzgâr, fırtına.”

boran: bkz. booran

çii: (STT çiy > GT. ç[iy>ii] → “y” ünsüzünün düşmesiyle ii ünlüsü) “çiy.”

çimçirik çakması: (çimçirik + çakması) “şimşek çakması.”

çoban sargısı: (çoban sargısı ‘lapa lapa, iri taneli yağan kar’ DS⁵³¹) “büyük, iri taneli yağan kar.”

furtuna: (Rum. furtună, İt. fortunale⁵³²), (furtuna ‘fırtına’ DS⁵³³) “fırtına.”

gök gürlemesi: (gök + gür+le-me+si) “yağmurlu ve kapalı havalarda şimşek çakması, yıldırım düşmesi gibi olaylardan önce ya da sonra duyulan gürültü.”

gök gürültüsü: (gök + gürültü+sü) bkz. gök gürlemesi.

hava: (Ar. hevâ⁵³⁴) “hava.”

ilkyaz lüzgeri: (T. ilkyaz + Fa. lüzger [bkz. lüzgâr] + T. i) “ilkbahar rüzgârı.”

kaar: (STT kar > GT. kaar → asli “aa” ünlüsü) “kar.”

klimat: (Rus. климат⁵³⁵) “iklim.”

kraa: (STT kırağı > GT. kør[ağı>aa] → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle aa ünlüsü), (kıragu DLT⁵³⁶), (kıraa TAS⁵³⁷) “kırağı.”

⁵²⁹ EUTS, s. 27.

⁵³⁰ TAS, s. 99.

⁵³¹ DS, s. 1255.

⁵³² RTTRS, s. 94; TYKS, s. 69.

⁵³³ DS, s. 1880.

⁵³⁴ OTAL, s. 413.

⁵³⁵ RTS, s. 560.

kurak: (kurga- ‘yer kurumak’ DLT > kurga-k → kurgak ‘kıtılık, kuraklık’ DLT⁵³⁸) “kurak, yağışsız yıl, hava, mevsim.”

kuraklık: (kurak+lık) “kuraklık.”

kürtün: (kürtün ‘yağmaya yeni başlayan yumuşak kar’ TAS; kürtük, kürtün ‘kuytu yerlerdeki kar veya kum yığını; yeni yağmaya başlayan yumuşak kar; sertleşerek buza dönüşmüş kar’ DS⁵³⁹) “1. kar. 2. kar yığını.”

lüzgâr: (STT rüzgâr > GT. [r>l]üzgâr), (Fa. rüzgâr⁵⁴⁰), (lüzgar TAS⁵⁴¹) “rüzgâr.”

saurgun: (STT savur- > GT. saour-gun) “bora, tipi, fırtına.”

sel: (Ar. seyl⁵⁴²) “su taşkını, sel.”

tabiat: (Ar. tabîat⁵⁴³) “doğa.”

tabiyat: (STT tabiat > GT. iç seste “y” türemesi sonucu → tabiyat), (tabiyat TAS⁵⁴⁴) “tabiat, doğa.”

tufan: (Ar. tûfân⁵⁴⁵) “tufan, hızlı yağmur.”

yaamur: (STT yağmur > GT. y[ağ>aa]mur → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle aa ünlüsü), (yağmur, yamğur EUTS > yagmur, yamgur DLT > yağmur KB⁵⁴⁶) “yağmur.”

yaşlık: (yaş+lık) “yağmurdan sonraki ıslaklık, etrafın yaş, ıslak olması hâli.”

⁵³⁶ DLT, s. 713.

⁵³⁷ TAS, s. 617.

⁵³⁸ DLT, s. 747.

⁵³⁹ TAS, s. 683; DS, s. 3046-3047.

⁵⁴⁰ OTAL, s. 1054.

⁵⁴¹ TAS, s. 698.

⁵⁴² OTAL, s. 1087.

⁵⁴³ OTAL, s. 1180.

⁵⁴⁴ TAS, s. 962.

⁵⁴⁵ OTAL, s. 1295.

⁵⁴⁶ EUTS, s. 280; DLT, s. 942, 947; KB, s. 514.

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
ayaz	156	1
booran	156, 157	2
boran	155, 156, 156, 158, 159	5
çii	219, 224, 224, 269	4
çimçirik çakması	191	1
çoban sargısı	153, 153	2
furtuna	285	1
gök gürlemesi	191	1
gök gürültüsü	193	1
hava	19, 21, 53, 53, 91, 106, 110, 153, 153, 154, 154, 155, 158, 159, 188, 226, 256, 256, 278, 279, 279	21
ilkyaz lüzgeri	182	1
kaar	25, 46, 58, 83, 153, 153, 153, 153, 153, 153, 153, 153, 154, 154, 154, 154, 155, 155, 156, 156, 156, 157, 157, 158, 158, 158, 160, 161	28
klimat	25, 25, 57	3
kraa	152	1
kurak	25, 25, 41, 206, 224, 224	6
kuraklık	25, 40, 224, 224	4
kürtün	1. 155, 158 2. 157, 160	4
lüzgâr	27, 31, 53, 130, 146, 155, 155, 188, 191, 270, 280, 280	12
saurgun	84, 155, 155, 155, 156, 157, 158, 158, 159, 159, 160, 283	12
sel	280, 281	2
tabiat	53, 69, 92	3
tabiyat	186	1
tufan	283	1
yaamur	126, 191, 206, 221, 224, 226, 227, 227, 227, 227, 227, 269, 279, 279, 280, 280, 280, 280, 280, 283, 284, 284, 285, 286, 287	25
yaşlık	25, 227, 269, 269	4

1.11. Coğrafya

Taranan romanda coğrafya ile ilgili 22 sözcük yer almaktadır ve bu sözcüklerin önemli bir kısmı standart Türkiye Türkçesiyle özdeşlik göstermektedir. Burada dikkati çeken nokta Gagauz Türkçesinde “daa” sözcüğünün “orman” anlamında kullanılıyor olmasıdır. Bugün, Anadolu'nun (Kocaeli, Rize) ve Trakya'nın (Edirne, Deliorman bölgesi / Bulgaristan) bazı yörelerinde “dağ” sözcüğünün “orman” karşılığı olarak da kullanıldığı görülür.

Türkçe kökenli sözcükler dışında Arapça 2, Rusça 1, Rusça sözcük+Türkçe ek yapısında 1, Rumence 1 sözcük tespit edilmiştir.

bozkır: (boz+kır) “bozkır.”

çayır: “çayır.”

daa: (STT dağ > GT. d[ağ>aa] → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle aa ünlüsü), (‘dağ’ → tağ EUTS > tāg~tag DLT > tağ KB⁵⁴⁷), (‘orman’ → daa TAS; dağ DS⁵⁴⁸) “orman.”

daalık: (STT dağlık > GT. daalık), (dağ+lık) “ormanlık alan.”

dere: “dere.”

derecik: (dere+cik) “derecik.”

göl: (köl EUTS > k ul ~ köl DLT⁵⁴⁹) “göl.”

kaynak: (kayna-k) “suyun çıktığı yer.”

kır: (kıra ‘ekin ekilecek yer, tarla’ EUTS > kır DLT > ‘kır; mezar’ kır KB⁵⁵⁰) “kır.”

membä: (Ar. menba⁵⁵¹) “kaynak suyu, pınar.”

mera: (Ar. mer'a⁵⁵²) “otlak.”

⁵⁴⁷ EUTS, s. 219; DLT, s. 847; KB, s. 418.

⁵⁴⁸ TAS, s. 272; DS, s. 1321.

⁵⁴⁹ EUTS, s. 115; DLT, s. 736

⁵⁵⁰ EUTS, s. 176; DLT, s. 712; KB, s. 251.

⁵⁵¹ OTAL, s. 711.

orman: “orman.”

otlak: (ot+la-k) “mera, otlak.”

pınar: (mıñar DLT⁵⁵³) “su kaynağı, memba.”

pustiyalık: (Rus. pustiya [пустыя⁵⁵⁴] + T. lık) “çorak, boş, تنها yer.”

step: (Rus. степь < Fr. steppe⁵⁵⁵) “bozkır.”

step kırları: (Rus. step + T. kır +lar+ı)

tepe: (tepe ‘dağ’ DLT⁵⁵⁶) “tepe.”

toloka: (Rum. toloaká⁵⁵⁷) “sürülmemiş tarla.”

vadi: (Ar. vâdi⁵⁵⁸) “vadi.”

yamaç: “yamaç.”

yeryuvarlaa: (STT yer yuvarlağı > GT. yeryuvarl[ağı>aa]) “yer yuvarlağı, yerküre.”

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
bozkır	46	1
çayır	36, 68, 88, 129, 130, 130, 131, 131, 131, 224, 225, 225, 261, 280, 280, 280, 280, 281, 281, 288	20
daa	130, 135, 220, 296, 297	5
daalık	163	1
dere	25, 36, 40, 41, 41, 41, 41, 41, 41, 68, 68, 77, 88, 223, 223, 224, 226, 276, 276	19
derecik	276, 276	2
göl	41, 41, 226, 278, 278, 289, 295	7

⁵⁵² OTAL, s. 716.

⁵⁵³ DLT, s. 764.

⁵⁵⁴ RTS, s. 1350.

⁵⁵⁵ RTS, s. 1629; TYKS, s. 209.

⁵⁵⁶ DLT, s. 869.

⁵⁵⁷ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi...*, s. 258.

⁵⁵⁸ OTAL, s. 1319.

kaynak	40, 289	2
kır	36, 45, 63, 64, 68, 69, 86, 88, 88, 90, 91, 97, 100, 114, 120, 166, 166, 182, 188, 219, 219, 228, 230, 230, 230, 243, 243, 243, 244, 257, 265, 266, 269, 270, 270, 275	36
membä	113, 186, 287	3
mera	86, 86, 86, 113, 237, 238, 256, 269, 277	9
orman	186	1
otlak	46	1
pınar	186, 187, 225, 225, 225	5
pustiyalık	6	1
step	25, 45, 46, 46, 46, 86, 265, 265, 265	9
step kırları	26, 265	2
tepe	160	1
toloka	41, 46, 261, 262, 266	5
vadi	113, 113	2
yamaç	40, 40, 72, 72, 160, 160, 179, 207, 220, 224, 228, 244, 277	13
yeryuvarlaa	32	1

1.12 Mekânlar (Yerler)

Mekân (yer), romanın yapısını oluşturan ana unsurlardan biridir. Buna tabi olarak incelenen romanda olayların geçtiği veya herhangi bir vesileyle sözü edilen ülke, şehir, bölge, köy, kasaba ve mahalle gibi özel yer adları ile iç ve dış mekân adlarına da çalışmada yer verilmiştir. Ayrıca romanda olayların geçtiği mekânlar kurmaca veya ütöpik değil reeldir.

1.12.1. İç ve Dış Mekânlar

Ele alınan romandaki olay örgüsü dâhilinde tespit edilen mekânlar ve adları, iç ve dış mekânlar şeklinde ayrılarak verilmiştir. İç mekânlar başlığı tabii olarak, farklı amaçlarla kullanılan yapılar ile bu yapılar içinde bulunan bazı bölümlerin adlarını ihtiva eder. Ayrıca iç mekânlar, dış çevreyle belirli ya da belirsiz bir süre

iletişimin kısmen kesildiği örtülü yerler olduğundan kapalı mēkanlar olarak da değerlendirilebilir. Dış mēkanlar ise bunun tam zıttıdır. Açık mēkanlar şeklinde de ifade edilebilir. Romanda dış mēkanların yer yer coğrafi isimlerden yararlanılarak tasvir edildiği görülür (dere boyu, gölün boyu). Kimi zaman da “pınar (çeşme)” gibi yapı ismi veya “çardak” gibi barınak ismi kullanılarak “pınar başı”, “çardak altı” biçiminde dış mēkan betimlemelerine rastlanır. Bu tür betimlemelerin yanı sıra doğrudan dış mēkan belirten adlar da mevcuttur (park, başça, zoopark vb.). Her iki başlıktaki adlar, yalnızca belli kişi veya kişilerin kullanımında olan “özel mēkanlar” ile bütün insanların girebildiği ortak kullanıma sahip “genel mēkanlar” şeklinde bir ayrıma da tabi tutulabilir. Kantina, alış-veriş merkezi, restoran vb. yerler genel mēkanlara; ev, kuhne (mutfak), başça (bahçe), müdür kabineti gibi yerler özel mēkanlara örnektir.

Birinci ve ikinci başlık altında belirtili ve belirtisiz isim tamlaması hâlinde bulunan mēkan adları, kuruluş bakımından Türkiye Türkçesiyle denktir. (belirtili isim tamlaması → kontora [tamlayan] + nın [ilgi hâli eki] + salon [tamlanan] + u [iyelik eki] → kontoranın salonu), (belirtisiz isim tamlaması → oturuş [tamlayan] + salon [tamlanan] + u [iyelik eki] → oturuş salonu).

İç Mēkanlar:

ahır: (Fa. âhûr⁵⁵⁹) “büyükbaş hayvanların bakıldığı ve barındığı örtülü yer.”

ambar: (Fa. anbâr⁵⁶⁰) “ambar.”

aul: (Yun. aule⁵⁶¹) “ağıl.”

ayak yolu: (ayak + yol+u) “hela, abdesthane.”

beklemâ odası: (beklemâ + oda+sı) “bekleme salonu.”

bilyard zalı: (Rus. бильярд⁵⁶² + Rus. zal+ T. 1) “bیلardo salonu.”

dam: (dam ‘ahır’ TAS; DS⁵⁶³) “ahır.”

⁵⁵⁹ OTAL, s. 21.

⁵⁶⁰ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (18.10.2019).

⁵⁶¹ TYKS, s. 22.

⁵⁶² RTS, s. 61.

dinnenmāk odaları: (dinnen-māk + oda+lar+i) “dinlenme odaları.”

ev: “ev, yarı.”

garaj: (Rus. гара́ж, Bulg. гара́ж < Fr. garage⁵⁶⁴) “garaj.”

hayvan aulu: (Ar. hayvan + Yun. aul +u) “hayvan ağılı.”

institut: (Rus. институ́т < Fr. institut⁵⁶⁵) “enstitü.”

kabinet: (Rus. кабинет⁵⁶⁶) “kabine, yazıhane, oda.”

kamara: (Rus. ка́мера ‘oda’, Rum. cămăra ‘kiler’⁵⁶⁷) “küçük dar oda.”

kantina: (Rum. cantină⁵⁶⁸) “kafeterya, kantin.”

kladovka: (Rus. кладо́вка⁵⁶⁹) “depo, mahzen.”

klub: (Rus. клуб, Rum. club⁵⁷⁰) “kulüp.”

konak evi: (konak + ev+i) “misafirhane, konuk evi.”

kontora: (Rus. конто́ра⁵⁷¹) “büro, ofis.”

kontoranın salonu: (Rus. kontora+T.nın + Rus. salon+u) “büronun salonu.”

kufne: (bkz. kuhne)

kuhne: (Rus. кухня, Bulg. кухня⁵⁷²) “mutfak.”

kultura evi: (Rus. kultura [культура⁵⁷³] + T. ev+i) “kültür evi.”

labarotoriya: (bkz. laboratoriya)

⁵⁶³ TAS, s. 277; DS, s. 1348.

⁵⁶⁴ RTS, s. 229; BTTBS, s. 42; TYKS, s. 78.

⁵⁶⁵ RTS, s. 502; TYKS, s. 60.

⁵⁶⁶ RTS, s. 524.

⁵⁶⁷ RTS, s. 533; RTTRS, s. 47.

⁵⁶⁸ RTTRS, s. 44.

⁵⁶⁹ RTS, s. 557.

⁵⁷⁰ RTS, s. 561; RTTRS, s. 53.

⁵⁷¹ RTS, s. 586.

⁵⁷² RTS, s. 632; BTTBS, s. 80.

⁵⁷³ RTS, s. 627.

laboratoriya: (Rus. лаборатoрия, Bulg. лаборатoрия < Fr. laboratoire⁵⁷⁴) “laboratuvar.”

lavka: (Rus. лавка, Bulg. лавка⁵⁷⁵) “dükkân.”

medinstitut: (Rus. мединститут) “tıp enstitüsü.”

metodika kabinet: (Rus. metodika [методика⁵⁷⁶] + Rus. kabinet) “teknik oda.”

muzika kabinası: (Rus. музика [музыка⁵⁷⁷] + Rus. kabina [кабина < Fr. cabine]⁵⁷⁸+T. sı) “müzik kabini.”

müdür kabinesi: (Ar. müdür + Rus. kabinet+i) “müdür kabinesi, müdür odası.”

oda: “ev, iş yeri vb. yapıların yatma, oturma, çalışma amacıyla kullanılan bölümlerinden her biri.”

oturuş salonu: (T. oturuş + Rus. salon+u) “toplantı salonu.”

palata: (Rus. палата⁵⁷⁹) “hasta odası, koğuş.”

palatka: (Rus. палатка, Bulg. палатка⁵⁸⁰), (palatka TAS⁵⁸¹) “büyük çadır.”

proekt institutu: (Rus. proekt [проект < Fr. projet⁵⁸²] + Rus. institut+u) “proje enstitüsü.”

resim koleji: (Ar. resim [resm] + Fr. kolej [collège]⁵⁸³ + i) “resim koleji.”

restoran: (Rus. рестора́н⁵⁸⁴)” restoran, lokanta.”

salon: (салон < Fr. salon⁵⁸⁵) “salon.”

⁵⁷⁴ RTS, s. 633; BTTBS, s. 81; TYKS, s. 129.

⁵⁷⁵ RTS, s. 634; BTTBS, s. 81.

⁵⁷⁶ RTS, s. 706.

⁵⁷⁷ RTS, s. 736.

⁵⁷⁸ RTS, s. 524; TYKS, s. 99.

⁵⁷⁹ RTS, s. 1042.

⁵⁸⁰ RTS, s. 1042; BTTBS, s. 115.

⁵⁸¹ TAS, s. 802.

⁵⁸² RTS, s. 1305; TYKS, s. 183.

⁵⁸³ OTAL, s. 1037; TYKS, s. 113.

⁵⁸⁴ RTS, s. 1447.

sklad: (Rus. склад, Bulg. склѧд⁵⁸⁶) “depo, ambar.”

sport salonu: (Rus. sport [спорт⁵⁸⁷] + Rus. salon+u)

soba: “oda.”

şatra: (Bulg. шѧтър⁵⁸⁸) “çadır.”

tükân: (Ar. dükkân⁵⁸⁹ > GT. [d>t]ükân) → ünsüz tekleşmesi [kk>k]),
(tüken, tükân DS; dükan, dükân, düken TAS⁵⁹⁰) “dükkân.”

tütün kurutmak binası: “tütün kurutma binası.”

zal: (Rus. зал⁵⁹¹) “salon.”

İç Mekânlar

Sözcük	Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
ahır	101	1
alış-veriş merkezi	20	1
ambar	153, 166	2
aul	180, 188	2
ayak yolu	42	1
beklemâ odası	134, 245	2
bilyard zalı	117	1
dam	184	1
dinnenmâk odaları	165	1
ev	27, 40	2
garaj	166, 280	2
hayvan aulu	188	1
institüt	20, 20, 25, 26, 28, 32, 49, 49, 119, 173	10
kabinet	16, 23, 50, 83, 84, 89, 95, 103, 113, 114, 121, 122, 143, 144, 166, 167, 167, 209, 214, 232, 236, 241,	26

⁵⁸⁵ RTS, s. 1476; TYKS, s. 197.

⁵⁸⁶ RTS, s. 1535; BTTBS, s. 142.

⁵⁸⁷ RTS, s. 1610.

⁵⁸⁸ BTTBS, s. 169.

⁵⁸⁹ OTAL, s. 219.

⁵⁹⁰ DS, s. 4006, 4777; TAS, s. 339.

⁵⁹¹ RTS, s. 61, 413.

	246, 293, 300, 301	
kamara	225	1
kantina	105, 238	2
kladovka	176	1
koledj	155	1
kolej	145, 164, 166	3
konak evi	173	1
klub	158, 158	1
kontora	7, 16, 50, 51, 51, 52, 61, 63, 83, 90, 98, 100, 120, 134, 172, 234, 242, 243, 267, 267, 300	21
kontoranın salonu	145	1
kufne	147	1
kuhne	108, 291, 291, 293	4
kultura evi	51, 90, 117, 166, 166, 219, 269	7
kümes	188, 284	2
labarotoriya	292	1
laboratoriya	292	1
lavka	51	1
medinstitut	137	1
metodika kabinet	268	1
muzıka kabinası	143	1
müdür kabinesi	62	1
oda	49, 50, 63, 65, 68, 109, 122, 125, 165	9
oturuş salonu	11	1
palata	214, 214, 215, 280	4
proekt institutu	8, 18, 20, 142, 171, 173	6
resim koleji	206	1
restoran	114, 138, 138, 138, 139, 228	6
salon	9, 9, 10, 11, 61, 100, 145, 263	8
sklad	84	1
soba	87, 93, 93	3
sport salonu	246	1
şatra	88	1
tükän	20, 51, 51, 51, 51, 51, 130, 219	8
tütün kurutmak binası	89	1
zal	10, 10, 11, 12, 27, 28, 65, 100, 101, 102, 102, 103,	25

	117, 145, 146, 160, 206, 240, 245, 245, 246, 246, 252, 252, 253	
--	---	--

Dış mekânlar:

almalık: (alma+lık) “elma bahçesi.”

aul: (Yun. [bkz. iç mēkan]) “avlu.”

aul içi: (Yun. aul + T. iç+i) “avlu içi.”

aul boyu: (Yun. aul + T. boy+u) “avlu boyu.”

aul aşırı: (Yun. aul + T. aşır+ı) “avlu dışı, avlu ötesi.”

başça: (Fa. bağ-çe⁵⁹²) “bahçe.”

çalmar: (çalmar ‘etrafı taşla veya çalıyla çevrilmiş üstü açık ağıl’ TAS; DS⁵⁹³) “sundurma.”

çardak altı: (Fa. çâr-tâk⁵⁹⁴ + alt+ı) “çardak altı.”

grajd: (Rum. grajd ‘ahır’⁵⁹⁵) “at çiftliği.”

derä boyu: (derä + boy+u) “dere boyu.”

dinnenmāk alanı: (dinne-māk + alan+ı) “dinlenme alanı, dinlenme yeri.”

ekinnik boyu: (ekin+lik>nik + boy+u) “ekinlik boyu.”

fidannık başçası: (Yun. fidan+T. lık>nık + Fa. başça+T.sı) “fidanlık bahçesi.”

gölün boyu: (göl+ün + boy+u) “gölün boyu., göl boyu.”

kapu önü: (kapu + ön+ü) “kapı önü.”

koyun aulu: (T. koyun + Yun. aul+T.u) “koyun ağılı.”

⁵⁹² OTAL, s. 72.

⁵⁹³ TAS, s. 225; DS, s. 1060.

⁵⁹⁴ OTAL, s. 173.

⁵⁹⁵ RTTRS, s. 98.

muзей: (Rus. музей⁵⁹⁶) “müze.”

панайыр: (Yun. paniguris⁵⁹⁷) “daha çok küçük yerleşim yerlerinde kurulan büyük pazar.”

парк: (Rus. парк < Fr. parc⁵⁹⁸) “park, açık alan, dinlenme yeri.”

пınар başı: (pınar + baş+ı) “çeşme başı.”

питомник: (Rus. питомник⁵⁹⁹) “fidanlık.”

yol boyu: (yol + boy+u) “yol boyu.”

зоопарк: (Rus. зоопарк⁶⁰⁰) “hayvanat bahçesi.”

Dış Mekânlar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
almalık	90, 92	1
aul	35, 40, 41, 41, 57, 62, 71, 75, 107, 108, 152, 158, 158, 162, 175, 178, 178, 182, 196, 216, 217, 219, 241, 276, 278, 281, 281, 284, 287	29
aul aşırı	35, 227, 249, 265, 265	5
aul boyu	71, 75, 107, 148	4
aul içi	8, 8, 42, 82, 104, 107, 129, 149, 163, 179, 212, 225, 231, 278, 298	15
başça	41, 42, 57, 73, 91, 166, 180	7
çalmar	221	1
çardak altı	186, 221, 303	3
derä boyu	68, 123, 280	3
dinnenmāk alanı	22	1
ekinnik boyu	190	1
fidannık başçası	91	1
gölün boyu	130, 294, 294	3
kapu önü	19, 42, 71, 77, 78, 80, 179,	10

⁵⁹⁶ RTS, s. 736.

⁵⁹⁷ YES, s. 388.

⁵⁹⁸ RTS, s. 1050; BTTBS, s. 115; TYKS, s. 169.

⁵⁹⁹ RTS, s. 1110.

⁶⁰⁰ RTS, s. 468.

	184, 217, 297	
koyun aulu	112, 184	2
muzeı	26, 33, 34, 50, 173, 239, 239, 239, 240, 240, 240	11
panayır	20, 90, 253	3
park	21	1
pınar başı	187, 187	2
pitomnik	162, 166	2
yol boyu	218, 230	2
zoopark	186	1

1.12.2. Köy, Şehir ve Kasaba

Metinden tespit edilen köy, şehir, kasaba (İzmail hariç), mahalle (Giban ve Marika hariç) adlarının Türkçe olduğu görülür. Tespit edilen yerleşim birimlerinin birisi dışında diğerleri Komrat dolayında yer alır.

Harun Güngör ve Mustafa Argunşah, Türkçe ad taşıyan yerlerin sadece Bucak bölgesiyle kısıtlı olmadığını, Bender (Moldova) ve İsmail (Ukrayna) bölgesindeki bazı yerlerin adlarının da Türkçe olduğunu aktarmışlardır. Akabinde Türkçe olan bu adlandırmaların tamamını Gagauzların yapmadığını, bazı yer adlarının onlardan önce Bucak'ta yaşayan Nogay Tatarlarından kaldığını belirtmişlerdir. Örneğin; *Baurçu, Karlık, Kongaz, Komrat, Kiryet, Tomay, Kobey, Kopkuy, Kirsuv, Avdarma* vs. Tatarlardan Gagauzlara miras kalmış Türkçe yer adlarıdır. Adları zikredilenlerden başka Gagauz Yeri'nde daha pek çok Türkçe isimli yerleşim yeri ile dağ, tepe, akarsu, dere, otlak, semt, mahalle vs. mevcuttur.⁶⁰¹

Gagauz Türkçesinde, köy sözcüğü “küü” şekliyle, Arapça “kasaba” sözcüğü Türkiye Türkçesindeki hâliyle değişmeden kullanılır.

Başküü: Kirsovo (Resmî adı: Chirsova, Rusça: кирсово)⁶⁰² olarak da bilinen Başköy, Gagauz Özerk Yeri'nde bulunur.

Bucak: Bucak, Moldova'nın (eski adıyla Besarabya'nın) güneyindeki yere verilen bölgenin adıdır.

⁶⁰¹ Harun Güngör ve Mustafa Argunşah, a.g.e., s. 123-124.

⁶⁰² J. Hatlas-M. Zyromski, “Bucak'taki Gagauzların Hayatında Din”, *TÜBAR*, (çev. Ramazan ADIBELLİ), XXIX, 2011, s. 545.

İzmail: İsmâil / İzmail; Ukrayna'nın Odessa bölgesinde, Tuna nehrinin üç kolundan biri olan Kilya kolu üzerinde XVI. yüzyılda kurulmuş eski bir Osmanlı kentidir. Kentin adı bugün, Türkçe telaffuza yakın bir şekilde "İzmail" olarak anılır.⁶⁰³

Kaarlık küüyü: Genellikle Çok Maydan / Çok Meydan (Resmî adı: Cioc-Maidan, Rusça: чок майдан⁶⁰⁴) adıyla bilinen Karlık köyü, Gagauz Yeri'nde bulunur.

Kırlannar: Kotovskoe (Resmî adı: Cotovscoe, Rusça: котовское⁶⁰⁵) adıyla da anılan Kırlannar, Moldova'nın güney tarafında bulunan Gagauzya'da bir köydür.

Kırlannar küüyü: (bkz. Kırlannar) "Kırlannar köyü." (s. 242)

Komrat: Komrat, Moldova Cumhuriyeti'nin yetkisi altında bulunan Gagauz Özerk Yeri'nin başkentidir.

Kongaz: Kongaz (Resmî adı: Congaz, Rusça: конгаз⁶⁰⁶), Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yer alan bir kasaba.

Kongaz küüyü: (bkz. Kongaz) "Kongaz köyü."

küü: (STT köy > GT. k[öy>üü]), (Fa. kûy⁶⁰⁷), (küü TAS⁶⁰⁸) "köy."

kasaba: (Ar. kasaba⁶⁰⁹) "kasaba."

Köy, Şehir ve Kasaba

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
Başküü	155	1
Bucak	25, 25, 25, 26, 49, 57, 86, 86, 265, 277	10
Dermenci	127	1
Dermenci küü	127	1
İzmail	136, 137	2

⁶⁰³ Feridun Emecen, "İsmâil", TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 23, İstanbul 2001, s. 82.

⁶⁰⁴ J. Hatlas-M. Zyromski, a.g.m., s. 545.

⁶⁰⁵ J. Hatlas-M. Zyromski, a.g.m., s. 546.

⁶⁰⁶ J. Hatlas-M. Zyromski, a.g.m., s. 545.

⁶⁰⁷ OTAL, s. 612.

⁶⁰⁸ TAS, s. 678-679.

⁶⁰⁹ OTAL, s. 566.

Kaarlık küüyü	160	1
Kırlannar	242, 242	2
Kırlannar küüyü	242	1
Komrat	18, 31, 171, 206, 206, 228	6
Kongaz	137, 143, 286	3
Kongaz küüyü	34, 134, 155, 180	4
kasaba	5, 7, 8, 8, 19, 20, 22, 23, 23, 31, 39, 41, 51, 58, 72, 90, 95, 101, 106, 109, 135, 136, 136, 138, 140, 143, 145, 157, 168, 171, 183, 186, 207, 239	34
küü	5, 6, 7, 7, 8, 8, 10, 12, 12, 14, 15, 15, 19, 26, 28, 28, 32, 33, 33, 33, 33, 33, 33, 34, 34, 36, 38, 38, 38, 39, 41, 41, 42, 44, 47, 54, 58, 60, 61, 61, 65, 69, 77, 79, 82, 86, 86, 90, 91, 102, 106, 106, 107, 109, 109, 113, 113, 115, 115, 115, 117, 117, 120, 125, 128, 128, 128, 128, 136, 137, 138, 140, 143, 143, 143, 145, 146, 146, 147, 155, 156, 157, 157, 158, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 171, 175, 180, 183, 186, 193, 195, 195, 204, 212, 213, 216, 218, 219, 222, 222, 225, 225, 228, 229, 232, 238, 239, 247, 247, 250, 250, 253, 254, 256, 275, 276, 276, 277, 280, 281, 282, 284, 284, 298, 298, 299, 300, 301, 303, 303, 303	137

1.12.3. Mahalleler

Gagauz Türkçesinde, Arapça kökenli mahalle sözcüğü “maale” şekliyle kullanılır. Romanda anılan mahallelerin 4’ü de Beşalma köyünde yer almaktadır. Gagauzların, mahalle adlandırmalarına bakıldığında “Taş köprü” ve “Teknelik” Türkçe adlardır. Romanda, Teknelik adıyla anılan mahalleye bu adın çok önceden

verilmiş olduğu bilgisi yer alır. Ayrıca söz konusu mahalleye kuş bakışı bakıldığında tekneyi andırması sebebiyle bu adın verildiğinin söylenmesi, Gagauzya’da bunun gibi yer adlarının verilişinde etkili olan faktörün ve alınan kıstasın ne olduğunu kısacası arka planını göstermesi bakımından önemlidir. Metinde, Taş köprü denilen mahalleye neye dayanılarak bu adın konulduğu hakkında bir bulguya rastlanmasa da orada bulunan taştan inşa edilmiş tarihî bir köprüden dolayı bu adı almış olabileceği düşünülebilir. O hâlde birtakım adlandırmaların dış çevredeki unsurların, yapıların ve herhangi bir yerin görüntüsünün dikkate alınarak yapıldığı kanısına varılır.

maale: (STT mahalle > GT. m[aha>aa]le), (Ar. mahalle⁶¹⁰), (maale TAS⁶¹¹)
“mahalle.”

Giban maalesi: Giban mahallesi.

Taş köprü maalesi: Taş köprü mahallesi.

Teknelik maalesi: Teknelik mahallesi.

Varika maalesi: Varika mahallesi.

Mahalleler

Sözcük	Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
maale	34, 40, 41, 77, 79, 178, 187, 225, 225, 232, 257, 276, 277	14
Giban maalesi	90	1
Taş köprü maalesi	41	1
Teknelik maalesi	40, 40, 179, 250, 297	5
Varika maalesi	19	1

1.12.4. Ülkeler

Romandan 7 ülke adı ile 1 bölge adı tespit edilmiştir. Tespit edilen adların, Gagauz Özerk Yeri’yle coğrafi yakınlık gösteren yerler olması dikkati çekmiştir. Bu ülke adlarının kimisinde, yaşanan birtakım ses olaylarının etkisiyle söyleyiş

⁶¹⁰ OTAL, s. 650.

⁶¹¹ TAS, s. 705.

farklılıkları meydana gelmiştir. Özellikle “Rusya” adının değişik biçimlerine rastlanmıştır. Rusya adı, Rusçada “Rossiya” şeklindedir. Bu ülke adında görülen söyleyiş farklılıkları Rus dilindeki şekli esas alınarak açıklanacak olursa; “Rossiya” adını oluşturan seslerden “s” ünsüzünün örneklerin birinde teklediği görülmüş, iki örnekte de “o” geniş ünlüsünün daralarak “u” sesine dönüştüğü gözlenmiştir.

GDR: GDR; Alman Demokratik Cumhuriyeti’nin, İngilizce kısaltmasıdır (German Democratic Republic).

İzrail: İsrail, başkenti Kudüs olan bir Orta Doğu ülkesi.

Kişinev: Kişinev, Moldova’nın başkenti olan şehirdir.

Kişinöv: (STT Kişinev > GT. Kişin[e>ö]v), (bkz. Kişinev)

Kostroma bölgesi: Rusya Federasyonunda bir oblast veya vilayet.

Moldova: Moldova, Avrupa kıtasının doğu kesiminde bulunan bir ülkedir. Başkenti Kişinev’dir.

Moskva: (STT Moskova > GT. Moskøva) Moskova, Rusya Federasyonu’na başkentlik yapan şehirdir.

Romun: Romun ifadesiyle Balkanlar’ın kuzeyinde yer alan Romanya kast edilmiştir.

Rossiya: (Rus. россия) Rusya, Doğu Avrupa bölgesinde yer alan bir ülkedir.

Rusya: (bkz. Rossiya)

Russiya: (bkz. Rossiya)

Ülkeler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
GDR	21	1
İzrail	141, 141	2
Kişinev	20, 63, 65, 110, 113, 113	6
Kişinöv	18, 18, 19, 23, 26, 82, 136, 136, 136, 137, 142, 146,	21

	147, 151, 155, 213, 215, 217, 220, 222, 255	
Kostroma bölgesi	114	1
Moldova	83	1
Moskva	266, 266, 266, 267, 267, 267, 267	7
Romun	75	1
Rossiya	115	1
Rusya	6, 16	2
Rusya	32	1

1.12.5. Ova, Mera ve Nehirler

Dallar düzü: Gagauzya kırlarında bulunan bir ova.

popaz merası: “otlak.”

Tomay merası: Kanaatimizce Tomay merası, Çadır Lunga dolayındaki Tomay kasabasında bulunan bir meraya verilmiş addır.

Tuna deresi: Tuna deresiyle, Avrupa'dan Karadeniz'e dökülen ve Avrupa kıtasının en uzun ikinci nehri olan Tuna nehri kast edilmiştir.

Ova, Mera ve Nehirler

Sözcük	Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
Dallar düzü	113	
Popaz merası	269	1
Tomay merası	294	1
Tuna deresi	86	1

1.13. Mevsim, Ay Ve Günler

1.13.1. Aylar

Ay, gün ve mevsim adlarının derlendiği bu bölümde ilgi çekici olan kısım, Gagauz Türklerinin yılın ayları için kullandığı adlandırmalardır. Bu adlandırmaların aylara özel olan bazı durumlara (bayram, ritüel vs.) ve ayların onlarda ifade ettiği anlama göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Mayıs ayı, hıdırellezin kutlandığı ay

olarak ön plana çıkması sebebiyle aynı zamanda “hederlez ayı” olarak da anılmaktadır. Karşılaşılan diğer adlandırmaların da tıpkı verilen örnekteki gibi son derece orijinal olduğu görülmektedir.

Romandan, nisan ayı için kullanılan iki (*aprel, çiçek ayı*), mayıs ayı içinse üç (*hederlez ayı, pipiruda ayı, may*) ayrı ad tespit edilmiştir. Bu ay adlarından *aprel* ve *may* Rusça aracılığıyla Gagauz Türkçesine girmiş sözcüklerdir.

Diğer yandan Gagauz Türkçesinde görülen “gücük ay”, “güçük ay”, “kirez ayı” ve “orak ayı” Anadolu ve Trakya ağızlarında aynı anlamda kullanımına rastlanılan ay ifadeleridir. Mart ve kasım, Türkiye Türkçesinde kullanıldıkları hâliyle bu sahada yer alır. Ayrıca mart ayı, “baba marta” olarak da ifade edilir.

aprel: (Rus. апрел⁶¹²) “nisan, nisan ayı.”

baba marta ayı: “mart ayı.”

büük ay: “ocak ayı.”

çiçek ayı: “nisan ayı.”

gücük ay: (‘şubat ayı’ → gücük YTS; gücük TAS; gücük, gucuk, güdükay, güjüyh DS⁶¹³) “küçük, kısa ay, şubat ayı.”

güçük ay: (‘şubat ayı’ → güccüg ay, güccüg ay TAS; güçük DS⁶¹⁴) “küçük, kısa ay, şubat ayı.”

hederlez ayı: (STT hıdırellez > GT. heder[el]lez “-el” hece yutumu ile → hederlez), (Ar. hıdr+ilyās⁶¹⁵) “mayıs ayı, hıdırellez ayı.”

kasım: (Ar. kâsım) “kasım ayı.”

kirez ayı: (‘haziran ayı’ → kiraz ayı, kirez ayı DS⁶¹⁶) “haziran ayı.”

mart: (Rus. март⁶¹⁷) “mart ayı.”

⁶¹² RTS, s. 23.

⁶¹³ YTS, s. 101; TAS, s. 471; DS, s. 2209.

⁶¹⁴ TAS, s. 471; DS, s. 2209.

⁶¹⁵ TETTL, s. 312.

⁶¹⁶ DS, s. 2875, 2877.

may: (Rus. май⁶¹⁸) “mayıs ayı.”

may ayı: “mayıs ayı.”

orak ayı: (‘temmuz ayı’ → orak, orakay, orakayı DS⁶¹⁹) “temmuz ayı.”

pipiruda ayı: (Bulg. peperuda [пеперуда] “kelebek”⁶²⁰) “kelebek, mayıs ayı.”

1.13.2. Günler ve Mevsimler

Gün ve mevsim adlarında, ay adlarında olduğu gibi farklı bir kullanım söz konusu değildir. Sadece gün adlarının bazısında, ses bakımından standart Türkiye Türkçesinden ufak bir farklılaşma gözlenir. Onun dışında adlar benzerdir.

Gagauz Türkçesinde mevsim adları ise *yaz*, *kış*, *güz*, *ilkyaz* olarak Türkiye Türkçesiyle aynı şekilde yazılıp söylenmektedir.

Günler

afta: (STT hafta > GT. øafta), (Fa. hefte⁶²¹), (afta TAS⁶²²) “hafta.”

cumaa: (Ar. cum 'a⁶²³) “cuma.”

cumaaertesi: (Ar. cum 'a + T. ertesi) “cumartesi.”

cumaertesi: bkz. cumaaertesi

cumarte: (STT cumartesi > GT. cumarteø) “cumartesi.”

cumartesi: bkz. cumaaertesi

çarşamba: (Fa. çâr-şenbih⁶²⁴) “çarşamba.”

pazar: (Fa. bâzâr⁶²⁵) “pazar günü.”

⁶¹⁷ RTS, s. 686.

⁶¹⁸ RTS, s. 676.

⁶¹⁹ DS, s. 3285.

⁶²⁰ TBBTS, s. 509.

⁶²¹ OTAL, s. 406.

⁶²² TAS, s. 30.

⁶²³ OTAL, s. 164.

⁶²⁴ OTAL, s. 173.

pazar günü: (Fa.pazar + T. gün+ü) “pazar günü.”

pazertesi: (STT pazartesi > GT. paz[a>e]rtesi), (Fa. pazar + T. ertesi) “pazartesi.”

perşembe: (Fa. penc-şenbih⁶²⁶) “perşembe.”

salı: (STT salı > GT. sal[ı>i] “salı.”

Mevsimler

güz: (küz EUTS > k̄üz~küz DLT > күз KB⁶²⁷) “güz, sonbahar.”

ilkyaz: (‘ilkbahar’ → ilkyaz TAS; ilkyaz DS⁶²⁸) “ilkbahar.”

kış: (kış EUTS > kış DLT > қыш KB⁶²⁹)

yaz: (‘yaz, ilkbahar’ yaz EUTS > ‘yaz, ilkbahar’ yāz, yāz > ‘yaz, ilkbahar’ yaz KB⁶³⁰) “yaz mevsimi.”

Aylar

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aprel	178	1
çiçek ay	179	1
baba marta ayı	82, 82, 83, 152, 152, 174	6
büük ay	84	1
gücük ay	22, 24, 61, 66, 138	5
güçük ay	21	1
hederlez ayı	136, 218, 218, 219, 220, 225, 250	7
kirez ay	270, 275, 275	3
mart	21, 143, 147, 152, 152, 153	6
may	218, 218, 218, 220, 220	5
may ayı	218, 218	2
orak ayı	294	1
pipiruda ayı	225	1

⁶²⁵ OTAL, s. 84.

⁶²⁶ OTAL, s. 1004.

⁶²⁷ EUTS, s. 124; DLT, s. 759; KB, s. 305.

⁶²⁸ TAS, s. 535; DS, s. 2531.

⁶²⁹ EUTS, s. 177; DLT, s. 716; KB, s. 252.

⁶³⁰ EUTS, s. 291; DLT, s. 962; KB, s. 533.

Günler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
afta	35, 76, 91, 152, 182, 188	6
cumaa	44, 44, 73	3
cumaaertesi	196	1
cumaertesi	179	1
cumarte	72	1
cumartesi	41, 70, 88, 129, 179, 206	6
çarşamba	44	1
pazar	41, 70, 71, 72, 73, 75, 90, 91, 94, 260, 261	11
pazar günü	187	1
pazertesi	75, 187, 197	3
perşembe	152	1
salı	152	1

Mevsimler

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
güz	27, 39, 70, 166	4
ilkyaz	25, 57, 65, 70, 83, 84, 84, 84, 84, 87, 92, 100, 110, 113, 113, 129, 153, 166, 166, 171, 174, 175, 182, 183, 185, 218, 224, 269	28
kış	21, 25, 25, 46, 57, 62, 69, 87, 91, 92, 158, 159, 182, 196, 219, 285	16
yaz	25, 41, 166, 174, 227, 265, 265, 276, 285, 287, 294	11

1.14. Takvimler

Gagauzcada takvim için Slavca ve Rumencede görülen “kalendar” sözcüğü kullanılmaktadır. Yine “ortodoks takvimi” ve “resmî takvim” şeklindeki ifadelerin, “kalendar” ismi önüne Rusçadan alıntılanan sözcüklerin getirilerek sağlandığı görülmektedir.

kalendar: (Rus. календъръ, Bulg. календър, Rum. calendar⁶³¹) “takvim.”

ofițial kalendar: (Rus. ofițial [официáльн]⁶³² + Rus. kalendar) “resmî takvim.”

pravoslav kalendari: (Rus. praslov [правослáв]⁶³³ + Rus. kalendar+ı) “Ortodoks takvimi.”

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
kalendar	152	1
ofițial kalendar	174	1
pravoslav kalendar	128	1

1.15. Yönler

Romanda karşılaşılan yön adları ana yön bildiren sözcüklerdir. Bunlardan “batı”, “poyraz” ve “gün duusu” Türkiye Türkçesi yazı dilinde de bulunan adlardır. Fakat *güney* için kullanılan *üülen tarafı* Gagauz Türkçesine özgü bir adlandırmadır.

Ayrıca, gün doğusu tamlaması Gagauzcadaki gibi *gün dūsu* şekliyle Kuzeydoğu Bulgaristan ve Doğu Rodop Türk ağzlarında da kullanılmaktadır.

batı: “batı, güneşin battığı yön.”

gün duusu: (gündüdu/gündüsu ‘doğu’ TAS⁶³⁴) “gün doğusu, doğu.”

poyraz: (Yun. boreas⁶³⁵) “kuzey.”

üülen tarafı: “güney.”

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
Batı	22, 57, 194, 279	4
gün duusu	40, 50, 51, 194	4
Poyraz	44, 155, 237	3
üülen tarafı	44, 50, 86, 86, 194, 279, 284	7

⁶³¹ RTS, s. 531; BTTBS, s. 71; RTTRS, s. 43.

⁶³² RTS, s. 1032.

⁶³³ RTS, s. 1228.

⁶³⁴ TAS, s. 475.

⁶³⁵ TYKS, s. 180.

1.16. Taşıtlar ve Makineler

Bu bölümde ulaşım araçları ve iş makineleri için kullanılan sözcüklere yer verilmiş ve bunlar iki ayrı başlıkta gösterilmiştir. Romandan ulaşım araçlarıyla ilgili 8, iş ve acil durum makineleriyle ilgili 6 sözcük belirlenmiştir.

Ulaşım araçları ve makineler, teknik alanla ilişkili olduğundan belirlenen sözcüklerin çoğu Rusçadan alıntıdır. Rusça alıntı sözcükler arasında hem “makine” hem de “otomobil, araba” anlamı bulunan “maşına”nın, Anadolu ve Trakya ağızlarında (Kuzey Trakya) da “makine” anlamıyla kullanıldığı gözlenir. Yine “kombayna” sözcüğünün Gagauz Türkçesindeki anlamıyla Doğu Rodop, Deliorman, Razgrad ve Silistre Türk ağızlarında kullanımına rastlanılır.

Ulaşım Araçları

araba: “araba.”

avtobus: (Rus. автобус < Fr. autobus⁶³⁶) “otobüs.”

gemi: (kâmi EUTS > kemi, kimi DLT > kime KB⁶³⁷) “gemi.”

maşına: (bkz. maşına)

maşına: (Rus. машина, Rum. maşină < İt. macchina ‘makine’⁶³⁸) “otomobil, araba.”

motoşikl: (Rus. мотоцикл⁶³⁹) “motosiklet.”

transport: (Rus. транспорт / Fr. transport⁶⁴⁰) “taşıma, ulaşım.”

uçak: (uç-ak) “uçak.”

vertolöt: (Rus. вертолёт⁶⁴¹) “helikopter.”

⁶³⁶ RTS, s. 4; TYKS, s. 162.

⁶³⁷ EUTS, s. 105; DLT, s. 702, 720; KB, s. 257.

⁶³⁸ RTS, s. 692; RTTRS, s. 135; TYKS, s. 137.

⁶³⁹ RTS, s. 733.

⁶⁴⁰ RTS, s. 1717; TYKS, s. 227.

⁶⁴¹ RTS, s. 112.

İş ve Acil Durum Makineleri

greyder: (Rus. грёйдер < İng. grader⁶⁴²) “yol makinesi.”

kombayna: (Rus. комбайн⁶⁴³), (kombay, kombayın, kombayna, kombayne ‘biçerdöver’ TAS⁶⁴⁴) “biçerdöver.”

maşına: (maşına, maşına, maşine ‘makine’ TAS; maşına, maşna ‘her tür makine’ DS⁶⁴⁵) “makine.”

tehnika: (Rus. тэхника⁶⁴⁶) “makineler.”

traktor: (Rus. трактор < Fr. tracteur⁶⁴⁷) “traktör, motor.”

yangın maşinası: (T. yangın + Rus. maşına + T. sı) “yangın söndürme makinesi.”

Ulaşım Araçları

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
araba	146, 207, 242, 253, 253, 257, 258, 258, 270, 279	10
avtobus	12, 51, 90, 136, 136, 136, 137, 137, 143, 155, 155, 155, 157, 157, 158, 158, 217, 242, 242, 242	20
gemi	215, 280	2
maşına	190, 281	2
maşına	25, 62, 65, 91, 92, 92, 93, 103, 106, 107, 120, 126, 126, 126, 128, 169, 170, 172, 176, 190, 194, 195, 197, 206, 209, 210, 211, 212, 213, 220, 222, 242, 242, 252, 254, 256, 257, 257, 258, 258, 258, 260, 260, 261, 261, 275, 275, 278, 280, 280, 280, 280, 281, 281, 284, 290	56

⁶⁴² RTS, s. 267; TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (28.09.2019).

⁶⁴³ RTS, s. 576.

⁶⁴⁴ TAS, s. 642.

⁶⁴⁵TAS, s. 717, 718; DS, s. 3135.

⁶⁴⁶ RTS, s. 1693.

⁶⁴⁷ RTS, s. 1716; TYKS, s. 227.

mototikl	63, 63, 72, 195, 217, 217, 217	7
transport	195, 206	2
uçak	215	1
vertolöt	213, 213, 213, 214, 215	5

İş ve Acil Durum Makineleri

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
greyder	15	1
kombayna	63	1
maşına	19, 73, 166, 269	4
tehnika	120, 120, 166, 280	4
traktor	51, 72, 106, 120, 166	5
yangın maşinası	89	1

1.17. Hukuk

Romandan tespit edilen 8 hukuk terimi arasında Türkçe kökenli yalnız 1 sözcük bulunur. Bu sözcük, Türkiye Türkçesinden anlam bakımından ayrılır. Yani “kapan” sözcüğünün “hapishane” anlamında kullanımı Gagauz Türkçesine mahsustur. Ayrıca yabancı kökenli sözcüklerden kurulan tamlama biçimindeki terimlerin üçü de sonuna Türkçe bir ek almıştır. Bunlara ilaveten Rusça “zakon” sözcüğüne Türkçe +*suz* yapım eki getirilerek yeni bir sözcük türetildiği göze çarpmıştır.

kanon: (Rus. канон⁶⁴⁸) “kanun, kural.”

kapan: (kap-an) “hapishane.”

miras dokumentleri: (Ar. miras [mîrâs⁶⁴⁹] + Rus. dokument [документ⁶⁵⁰] + T. ler+i) “miras dokümanları.”

notarius: (Rus. нотариус⁶⁵¹) “noter.”

pravoslav kanonnarı: (Rus. pravoslav [православ⁶⁵²] + Rus. kanon + T. lar>nar + ı) “ortodoks kanunları.”

⁶⁴⁸ RTS, s. 535.

⁶⁴⁹ OTAL, s. 758.

⁶⁵⁰ RTS, s. 328.

⁶⁵¹ RTS, s. 874.

ştraf: (Rus. штраф⁶⁵³) “ceza.”

zakon: (Rus. закон⁶⁵⁴) “kanun, yasa.”

zakonsuz: (Rus. zakon + T. suz) “yasaya aykırı, kanunsuz.”

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
kanon	15, 15, 31, 31, 128, 140, 152	7
kapan	233, 233, 233	3
miras dokumentleri	140	1
notarius	140, 141, 142	3
pravoslav kanonnarı	183	1
sovet zakonnarı	31	1
ştraf	124	1
zakon	39, 123, 172	3
zakonsuz	166	1

1.18. Din

Bu bölümde dinî terimler; İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik olarak ayrılarak verilmiştir. İslamiyetle ilgili 13, Hristiyanlıkla ilgili 23, Musevilikle ilgili 2 sözcük tespit edilmiştir. Gagauzlar, Hristiyanlık inancına bağlı oldukları hâlde bu sahada Müslümanlık ile ilgili kavramlara rastlanması dikkati çekmiştir.

Aşağıda verilen dinî terimler arasında Rusça, Rumence ve Yunanca yanında Arapça ve Farsça alıntı sözcükler de görülmektedir. Arapça ve Farsça alıntılar İslamiyetle ilgili terimler bölümünde karşımıza çıkmaktadır.⁶⁵⁵

⁶⁵² RTS, s. 1228.

⁶⁵³ RTS, s. 1921.

⁶⁵⁴ RTS, s. 409.

⁶⁵⁵ Arapça ve Farsça kökenli İslami terimlerin Gagauz Türkçesine hangi yoldan geçtiği hususu L. A. Pokrovskaya tarafından değerlendirilmiştir. Pokrovskaya, Gagauzların Hristiyanlık inancında görülen Arapça ve Farsça dinî terimlerin Gagauz Türkçesine, onların Bulgaristan’da yaşadıkları dönemde Müslüman Türklerle yakın münasebetleri sonucunda sözlü bir biçimde geçtiği ihtimalinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu terimler Karamanlıca dinî kitaplar yoluyla Gagauz Türkçesine girmiştir. Pokrovskaya, Moşkov’un çalışmasına dayanarak Hristiyan Gagauzlarda 19. yüzyılın sonunda Karamanlıca dinî eserlerin yaygın olduğunu ifade etmiştir. Zira Gagauzların Kilise Slavcası ve Rumen dilinde yapılan ayinleri anlamadıkları için papazların onları kiliseye çekmek amacıyla Grek harfli Türkçe metinlerden parçalar okuduğunu dile getirmiştir. Yine Moşkov’un ifadesine göre diğer

İslamiyet

ahret dünnee: (STT ahiret > GT. ahret + STT dünya > GT. dün[yn>nn]e → ilerleyici benzeşme), (Ar. âhiret + Ar. dünyâ) “ahiret, öbür dünya.”

Alla: (bkz. Allah)

Allaa: (bkz. Allah)

Allaah: (bkz. Allah)

Allah: (Ar. Allah⁶⁵⁶) “Allah.”

Allaa kiyatları: (Ar. Allaa + Fa. kâgaz⁶⁵⁷ + T. lar+ı) “Allah kitapları, kutsal kitaplar”.

betva: (Fa. bed + Ar. du ‘ā⁶⁵⁸) “beddua.”

büü: (STT büyü > GT. büöü), (büü TAS⁶⁵⁹) “büyü.”

cendem: (STT cehennem > GT. → aykırılışma olayı ile “nn>nd” → cendem⁶⁶⁰), (Ar. cehennem⁶⁶¹), (cendem ‘cehennem’ TAS⁶⁶²) “cehennem.”

dinsiz: (Ar. [dîn⁶⁶³] din + T. siz) “dinî inançtan yoksun.”

dua: (Ar. duâ⁶⁶⁴) “dua.”

duva: (STT dua > GT. duva → iç ses “v” türemesi), (duva TAS⁶⁶⁵) “dua.”

dillerde yapılan ibadete göre akraba dil sayılan Karamanlıca okumaların, Gagauzlar arasında bir hareketlilik sağladığını, dolayısıyla bu durumun da Karamanlıca eserlerin giderek yaygınlaşmasına neden olduğunu vurgulamıştır. Böylece Karamanlıca eserlerdeki Arapça ve Farsça sözcükler Gagauz Türkçesine geçmiştir. Ancak elbette bu dinî terimler Hristiyanlık inancına göre anlamlandırılarak kullanılmıştır. (L. A. Pokrovskaya, “Gagauzların Hristiyan Dinî Terminoloji Sistemindeki Müslümanlıkla İlgili Unsurlar”, (Çev. Bülent Hünerli), *Kesit Akademi Dergisi*, Y. 3, S. 7, 2017, s. 424-425.)

⁶⁵⁶ OTAL, s. 33

⁶⁵⁷ OTAL, s. 553.

⁶⁵⁸ TS, s. 573.

⁶⁵⁹ TAS, s. 194.

⁶⁶⁰ Özkan, *Gagavuz Türkçesi*,... s. 82.

⁶⁶¹ OTAL, s. 147.

⁶⁶² TAS, s. 207.

⁶⁶³ OTAL, s. 212.

⁶⁶⁴ OTAL, s. 215.

⁶⁶⁵ TAS, s. 337.

ecel: (Ar. ecel⁶⁶⁶) “ecel, ölüm vakti.”

günaa: (STT günah > GT. gün[ah>aa]), (Fa. günâh⁶⁶⁷), (günaa TAS⁶⁶⁸) “günah.”

günah: (bk. günah) “günah”.

hayır dua: (Ar. hayr⁶⁶⁹ + Ar. duâ) “hayır dua.”

hayır duva: (bkz. hayır dua)

oruç: (< T.T. oruç < Fa. rûze⁶⁷⁰) “oruç.”

öbür dünnee: (T. öbür + Ar. dünya) “öbür dünya, ahiret.”

raametli: (STT rahmetli > GT. r[ah>aa]metli), (< TT. rahmetli < Ar. rahmet⁶⁷¹ + T. li), (raametli TAS⁶⁷²) “rahmetli.”

Hristiyanlık

ateist: (Rus. атеист⁶⁷³ < Fr. athèiste⁶⁷⁴) “tanrıtanımaz kimse.”

ayazma: (Yun. ayiazma⁶⁷⁵) “okunmuş, kutsanmış su.”

basurman: (Rus. басурман⁶⁷⁶) “başka bir dinden, mezhepten olan, dinsiz, kâfir.”

büük afta: “büyük hafta, din yortusu, büyük orucun yedinci haftasıdır.”

büük hafta: bkz. büük afta.

büük oruç: “büyük oruç, paskalyadan yedi hafta önce başlayan oruç.”

et orucu: “büyük oruca iki hafta varken başlayan oruçtur. 7 gün sürer.”

⁶⁶⁶ OTAL, s. 228.

⁶⁶⁷ OTAL, s. 344.

⁶⁶⁸ TAS, s. 474.

⁶⁶⁹ TS, s. 867.

⁶⁷⁰ OTAL, s. 1051.

⁶⁷¹ TS, s. 1641.

⁶⁷² TAS, s. 854.

⁶⁷³ RTS, s. 28.

⁶⁷⁴ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (15.09.2019).

⁶⁷⁵ YES, s. 57.

⁶⁷⁶ RTS, s. 39.

hristian: hristiyan. (Rus. христиан⁶⁷⁷)

hristiyan: (bkz. hristian)

hristiyan yortuları: (Yun. hristiyan + Yun. yortu + T. lar+ı) “hristiyan bayramları”.

hristos: (Rus. христос⁶⁷⁸, Yun. khristos⁶⁷⁹) “hristos.”

hristoz: (Rus. hristos > GT. hristo[s>z] “hristos.”

İsus: İsus Hristos, İsa Mesih.

İsus Hristos: İsus Hristos, İsa Mesih.

ispiyada: (Rus. исповѣд⁶⁸⁰) “hristiyan dininde günah çıkartma işinin adı.”

klise: (Yun. eklisia⁶⁸¹) “kilise.”

komka: “komünyon, Rabbin sofrası.”

kruça: (Rum. cruce⁶⁸²) “haç.”

nafra: “dinî törenden sonra dağıtılan kutsanmış ekmek”.

paskellä orucu: (Yun. paskellä [paskhalia⁶⁸³] + Fa. oruç+u) “paskalya orucu, büyük oruç”.

Petrov orucu: “bu orucun zaman aralığı Paskalya bayramına göre belirlenir. On beş ila otuz gün kadar sürebilmektedir. Petrov orucu, Troitsa (Paskalya’dan elli gün sonradır) denilen bayramdan yedi gün sonra başlayıp 12 Temmuz’da sona erer⁶⁸⁴. Romanda kirez ayında yani Haziran ayında olduğu bilgisi yer almaktadır.

⁶⁷⁷ RTS, s. 1859.

⁶⁷⁸ RTS, s. 1859.

⁶⁷⁹ TYKS, s. 84.

⁶⁸⁰ RTS, s. 511.

⁶⁸¹ TYKS, s. 110.

⁶⁸² RTTRS, s. 325.

⁶⁸³ TYKS, s. 170.

⁶⁸⁴ İrina, Iusumbeli, “Gagauz Yerinde Kadın”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 265.

popaz: (Yun. papas⁶⁸⁵), (popaz TAS⁶⁸⁶) “papaz.”

pravoslav: (Rus. правосла́в⁶⁸⁷) “ortodoks dini.”

pravoslav hristian: (Rus. pravoslav + Rus. hristian) “ortodoks hristiyan”

pravoslav klisä yortusu: (Rus. pravoslav + Yun. klisä + Yun. yortu + su) “ortodoks kilise bayramı.”

pravoslav yortuları: (Rus. pravoslav + Yun. yortu + T. lar + ı) “ortodoks bayramları.”

yortu: (Yun. eorti⁶⁸⁸) “hristiyan bayramı.”

Musevilik (Yahudilik)

çıfıt: (Ar. cehûd⁶⁸⁹) “yahudi”.

yahudi: (Ar. yehûdî⁶⁹⁰) “yahudi.”

İslamiyet

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
ahret dünne	192	1
Alla	55, 57, 71	3
Allaa	28, 48, 50, 71, 197, 233, 233, 279, 286, 286, 298	11
Allaah	77	1
Allah	34, 64, 73, 73, 79, 185, 197, 197, 273, 274, 285, 286, 289, 297, 302	15
Allaa kiyatları	58	1
betva	6, 6, 6, 286	4
Büü	6	1
cendem	6, 192, 283	3
Din	79, 182	2
dinsiz	102	1
Dua	105	1
Duva	34, 78, 224	3

⁶⁸⁵ TYKS, s. 167.

⁶⁸⁶ TAS, s. 843.

⁶⁸⁷ RTS, s. 1228.

⁶⁸⁸ YES, s. 238.

⁶⁸⁹ OTAL, s. 146.

⁶⁹⁰ OTAL, s. 1350.

günaa	65, 140, 246	3
günah	48, 70, 93, 96, 119, 171, 189, 192, 273, 274, 274, 288, 289, 289	14
hayır dua	286	1
hayır duva	34	1
oruç	44, 72, 73, 75, 75, 147, 147, 170, 170, 181, 183	11
öbür dünnee	20, 72	2
raametli	72, 78, 102, 187, 188, 189	6

Hristiyanlık

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
ateist	297	1
ayazma	69, 212, 216, 216, 216	5
basurman	102	1
büük afta	75	1
büük hafta	72	1
büük oruç	72, 129, 130	3
et orucu	70, 70	2
hristian	69, 182, 183, 183, 189	5
hristiyan	181, 219	2
hristiyan yortuları	70	1
hristos	183, 183, 187	3
hristoz	182, 182	2
İsus	181, 182	2
İsus Hristos	9	1
ispiyada	165	1
klise	34, 50, 69, 102, 128, 160, 180, 182, 196, 196, 196, 197, 197, 219	14
komka	160, 183	2
kruça	50, 196	2
nafra	216, 216	2
paskellâ orucu	69, 181	2
Petrov orucu	275	1
popaz	34, 212	2
pravoslav	66, 219	2
pravoslav hristian	285	1
pravoslav klisâ yortusu	174	1
pravoslav yortuları	69	1

yortu	14, 61, 61, 61, 61, 61, 61, 61, 63, 66, 66, 66, 66, 66, 69, 69, 69, 70, 70, 79, 84, 129, 130, 131, 131, 133, 134, 136, 143, 143, 174, 182, 183, 183, 195, 196, 196, 218, 219, 219, 220, 220, 220, 250, 251, 252, 253, 253, 253, 254, 255, 255, 263, 270, 285, 294, 295, 296	57
-------	---	----

Musevilik (Yahudilik)

çıfit	138, 138, 139, 139, 141, 141	6
yahudi	141, 141	2

1.19. Yönetim Ve Siyaset

Yönetim ve siyaset alanıyla ilgili derlenen sözcüklerin tamamına yakını Rusça alıntılardan oluşmaktadır. Romandan yönetim başlığına ait 25, siyaset başlığına ait 9 sözcük saptanmıştır.

Gagauz Türkçesinde “idare, yönetim” anlamında Rusça “pravlenie” sözcüğü kullanılmaktadır. Bu başlık altında “toplantı” anlamında kullanılan sözcüklerin çeşitliliği dikkati çekmektedir: “zasedanie/zasedanya”, “toplantı”, “oturuş”. Tablodaki verilere göre Türkçe “oturuş” ve “toplantı” sözcüklerinin kullanımı daha çok tercih edilmektedir. Hatta Gagauz Türkçesine has olan “oturuş” sözcüğü yaygın olarak kullanılmaktadır. Gerek yönetim gerekse siyasi alanla ilgili ulaşılan bu terimler Gagauzların bir dönemki sosyal ve siyasi yapısı hakkında ipuçları vermektedir.

Yönetim:

aza: (Ar. a'zâ⁶⁹¹) “üye.”

⁶⁹¹ OTAL, s. 63.

disiplin cezası: (Rus. disiplin [дисциплина < Fr. discipline⁶⁹²] + Ar. ceza [ceza⁶⁹³] + sı) “disiplin cezası.”

dokument: (Rus. документ < Fr. document⁶⁹⁴) “doküman.”

kolhoz: (Rus. колхоз⁶⁹⁵) “kolektif çiftlik.”

kolhoz yönetimi: (kolhoz + STT yönetim > GT. yönetimi), (Rus. kolhoz + T. yönetim+ i) “kolhoz idaresi, yönetimi”.

komisiya: (bkz. komissiyä) “komisyon, komite.”

komissiyä: (Rus. комиссия⁶⁹⁶)

komitet: (Rus. комитет⁶⁹⁷) “komite.”

küü soveti: (STT köy > GT. k[öy>üü]), (T. küü + Rus. sovet [совет⁶⁹⁸] + i) “köy konseyi.”

miting: (Rus. митинг < İng. meeting⁶⁹⁹) “miting, toplantı”.

oturuş: (otur-uş) “toplantı.”

pravlenie: (Rus. правление⁷⁰⁰) “idare, yönetim.”

pravleniya: (Rus. правления) “yönetim kurulu.”

pravleniyä: (bkz. pravleniya)

pravleniya azaları: (Rus. pravleniya + Ar. aza + T. lar + i) “yönetim kurulu üyeleri.”

pravleniyä azaları: (bk. pravleniya azaları)

proekt: (Rus. проект⁷⁰¹) “proje.”

⁶⁹² RTS, s. 315; TYKS, s. 48

⁶⁹³ OTAL, s. 156.

⁶⁹⁴ RTS, s. 328; TYKS, s. 50

⁶⁹⁵ RTS, s. 574.

⁶⁹⁶ RTS, s. 577.

⁶⁹⁷ RTS, s. 578.

⁶⁹⁸ RTS, s. 1578.

⁶⁹⁹ RTS, s. 717; TYKS, s. 147.

⁷⁰⁰ RTS, s. 1227.

proêkt: (bkz. proekt)

profkom-profsoyuz komitet: (Rus. profkom [профкóм⁷⁰²] + Rus. profsoyuz [bk. profsoyuz] + Rus. komitet) “sendika komitesi.”

profsoyuz: (Rus. профсоюз⁷⁰³) “sendika.”

profsoyuz komiteti: (Rus. profsoyuz + Rus. komitet + i) “sendika komitesi.”

raykom: (Rus. райкóм⁷⁰⁴) “bölge komitesi.”

rayon komitet: (Rus. rayon [райóн⁷⁰⁵] + Rus. komitet) “bölgesel komite.”

rayispolkom: (Rus. райисполкóм⁷⁰⁶) “halk temsilcileri icra komitesi.”

seminar: (Rus. семина́р < Fr. sèminaire⁷⁰⁷) “seminer.”

sovet sistema: (Rus. sovet [совèт⁷⁰⁸] + Rus. sistema[систèма⁷⁰⁹]) “konsey, meclis sistemi.”

toplantı: (toplan-tı) “toplantı.”

zasedanie: (Rus. заседáние⁷¹⁰) “toplantı.”

zasedaniya: (bkz. zasedanie)

Siyaset:

diktatura: (Rus. диктатúра⁷¹¹) “diktatörlük, diktatora.”

ideologiya: (Rus. идеолóгия < Fr. idèologie⁷¹²) “ideoloji.”

⁷⁰¹ RTS, s. 1305.

⁷⁰² RTS, s. 1336.

⁷⁰³ RTS, s. 1336.

⁷⁰⁴ RTS, s. 1400.

⁷⁰⁵ RTS, s. 1400.

⁷⁰⁶ RTS, s. 1400.

⁷⁰⁷ RTS, s. 1515; TYKS, s. 200.

⁷⁰⁸ RTS, s. 1578.

⁷⁰⁹ RTS, s. 1530.

⁷¹⁰ RTS, s. 435.

⁷¹¹ RTS, s. 311.

⁷¹² RTS, s. 474; TYKS, s. 89.

komunist partiya: (Rus. komunist [коммунист “kommunist”⁷¹³] + Rus. partiya [< bkz. partiya] “Komünist partisi.”

kuvet: (Ar. kuvvet⁷¹⁴) “iktidar.”

partkom: (Rus. партком⁷¹⁵) “parti komitesi.”

partiya: (Rus. партия⁷¹⁶) “parti.”

partorg: (Rus. парторг⁷¹⁷) “parti organizatörü, parti başkanı, alt parti örgütü yöneticisi.”

rejim: (Rus. режим < Fr. régime⁷¹⁸) “rejim, yönetim biçimi”.

sovhoz: (Rus. совхоз⁷¹⁹) “devlet çiftliği.”

Yönetim

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aza	15, 168, 174	3
dişiplin cezası	124	1
dokument	13, 20, 22, 90, 142, 148, 270, 291	8
kolhoz	5, 7, 7, 9, 9, 10, 10, 12, 12, 12, 14, 14, 14, 15, 20, 27, 27, 27, 27, 28, 28, 33, 33, 61, 61, 72, 88, 90, 93, 101, 104, 105, 106, 115, 119, 127, 130, 134, 147, 162, 165, 165, 166, 166, 166, 166, 166, 167, 168, 168, 172, 172, 172, 173, 220, 222, 243, 243, 243, 266, 266, 270, 270, 304	64
kolhoz önetimi	234, 235	2
komisiya	171, 172	2
komissiyä	37	1
komitet	23, 167	2

⁷¹³ RTS, s. 578.

⁷¹⁴ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (18.09.2019).

⁷¹⁵ RTS, s. 1052.

⁷¹⁶ RTS, s. 1052.

⁷¹⁷ RTS, s. 1053.

⁷¹⁸ RTS, s. 1440; TYKS, s. 190.

⁷¹⁹ RTS, s. 1580.

küü soveti	12, 50, 197, 252	4
miting	220	1
oturuş	9, 9, 11, 27, 30, 100, 103, 103, 114, 124, 168, 235, 235, 243, 266	15
pravlenie	196	1
pravleniya	6, 9, 30, 93, 206, 294	6
pravleniyä	243	1
pravleniya azaları	14, 15, 30, 124, 266, 270	6
pravleniyä azaları	100	1
pravleniya organı	124	1
proekt	12, 13, 32, 73, 143, 267	6
proëkt	19, 20	2
profkom-profsoyuz komitet	29	1
profsoyuz	61, 146, 266	3
profsoyuz komiteti	266	1
raykom	13, 15, 28, 29, 166, 167, 167, 171, 270	9
rayon komitet	12, 167	2
rayispolkom	15	1
seminar	49, 113, 113, 115, 242, 242, 290, 290, 294	9
sovet sistema	12, 15, 86, 140	4
toplantı	9	1
zasedanie	243	1
zasedaniya	168	1

Siyaset

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
diktatura	29	1
ideologiya	69, 128, 239	3
komunist partiya	9, 12, 15, 23, 29, 167, 168	7
kuvet	31	1
partkom	168, 168	2
partorg	29, 29, 89, 89, 102, 103	6
partiya	15, 28, 172, 172, 184	5
rejim	31, 182	2
sovhoz	30	1

1.20. Eğitim

Kadem Kaynaa romanından eğitim ile ilgili 19 sözcük tespit edilmiş ve bu sözcüklerin tamamına yakınının Rusça olduğu gözlenmiştir.

Tabloda yer alan sayısal verilere göre; Gagauz Türkçesinde okul anlamında, Rusça “şkola” sözcüğü, Türkçe “okul” sözcüğüne oranla daha fazla kullanılmaktadır. Romanda “şkola” sözcüğüne ve bunun “skola” biçimine toplamda 11 kez denk gelinmesine karşın “okul” sözcüğüne sadece 1 defa rastlanılmıştır. Aynı durum “anaokulu, kreş” anlamına gelen “uşak başçası” ile “yasla” sözcüklerinde de görülmektedir. Eserde, Rusça “yasla” sözcüğünün tekrarı, tamlama şeklinde olan diğer sözcüğe göre sayıca daha çoktur.

Yine, “öğrenci” için hem “üürenici” hem de “student, studentka” sözcüklerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Fakat bu iki sözcük arasında tekrar sayısı bakımından çok büyük bir fark yoktur.

Eş anlamlılık gösteren bu örneklere son olarak Türkçe “uzman” ile Rusça “speşialist” sözcükleri dâhil olmaktadır. Bu iki sözcük arasında da kullanım sıklığı yüksek olan “speşialist” sözcüğüdür.

Bu bölümde tamlama şeklinde 4 sözcük bulunur. Bu tamlamaları oluşturan sözcüklerin kökenleri çeşitlilik gösterir. Türkçe sözcük+Rusça sözcük+Türkçe ek, Arapça sözcük+Fransızca sözcük+Türkçe ek şeklinde olanlar bulunduğu gibi üzerine herhangi bir Türkçe ek almamış sadece Rusça sözcüklerden meydana gelmiş bir örneğe de rastlanmıştır.

biblioteka: (Rus. библиотѐка⁷²⁰) “kütüphane, kitaplık.”

bilim simpoziumnarı: (T. bilim + Rus. симпóзиум⁷²¹ < Fr. symposium⁷²² + T. lar > nar +ı) “bilim sempozyumları, bilimle ilgili sempozyumlar.”

didaktik material: (Rus. дида́ктика < Fr. didactique + Rus. матери́ал < Fr. matèriel⁷²³) “öğretici metaryel.”

⁷²⁰ RTS, s. 60.

⁷²¹ RTS, s. 1527.

⁷²² TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (21.09.2019).

diplom: (Rus. диплóm < İt. diploma⁷²⁴) “diploma.”

disertaþiya: (Rus. диссертация⁷²⁵) “tez.”

ekzamen: (Rus. экзámен⁷²⁶) “sınav.”

intelligentiya: (Rus. интеллигèнция⁷²⁷) “aydınlar, münevverler.”

kanikul: (Rus. каникул⁷²⁸) “okul tatili.”

klas: (Rus. класс⁷²⁹) “sınıf, derslik.”

okul: “okul.”

pedagogika: (Rus. педагогика < Fr. pèdagogie⁷³⁰) “pedagoji, eğitim bilimi”.

praktika: (Rus. прáктика⁷³¹) “uygulama, sınav.”

sadik: (Rus. сад⁷³²) “anaokulu.”

speşialist: (Rus. спеціаліст⁷³³) “uzman.”

stipendiat: (Rus. стипендиát⁷³⁴) “burslu, burs alan”.

student: (Rus. студèит < İng. student⁷³⁵) “öğrenci”.

studentka: (Rus. студèитка) “kız öğrenci.”

studentlik: (Rus. student + T. lik) “öğrencilik.”

skola: (bkz. şkola)

şkola: (Rus. шкóла⁷³⁶) “okul.”

⁷²³ RTS, s. 311; TYKS, s. 46; RTS, s. 690; TYKS, s. 141.

⁷²⁴ RTS, s. 312; TYKS, s. 47.

⁷²⁵ RTS, s. 314.

⁷²⁶ RTS, s. 1932.

⁷²⁷ RTS, s. 503.

⁷²⁸ RTS, s. 535.

⁷²⁹ RTS, s. 557.

⁷³⁰ RTS, s. 1057; TYKS, s. 172.

⁷³¹ RTS, s. 1230.

⁷³² RTS, s. 1474.

⁷³³ RTS, s. 1605.

⁷³⁴ RTS, s. 1631.

⁷³⁵ RTS, s. 1646; TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (21.09.2019).

universitet: (Rus. университет < Fr. universitè⁷³⁷) “üniversite.”

uşak başçası: (uşak + başça + sı)

uzman: “uzman.”

üürenici: (öğ>üürenici), (üüren-ici) “öğrenci.”

yasla: (Rus. ясли⁷³⁸) “kreş, anaokulu”.

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
biblioteka	145	1
bilim simpoziumnarı	49	1
didaktik material	92	1
diplom	7, 7, 7, 8, 8,	5
disertaţiya	49	1
ekzamen	37, 37	2
kanikul	155	1
klas	255	1
okul	12	1
pedagogika	36, 37, 91	3
praktika	137	1
sadik	167	1
skola	170	1
speşialist	8, 9, 9, 10, 11, 12, 33, 91, 114, 119, 134, 166	12
stipendiat	166	1
student	136, 143	2
studentka	143, 144	2
studentlik	16, 22, 32, 229	4
şkola	51, 165, 166, 166, 255, 269, 277, 279, 281, 281	10
universitet	166	1
uşak başçası	7, 7, 10, 12, 22, 131, 162, 166, 167, 242, 242, 291, 303	13
uzman	12	1
üürenici	155, 181	2
yasla	5, 5, 5, 11, 27, 28, 39, 40, 42, 55, 57, 57, 65, 83, 86,	48

⁷³⁶ RTS, s. 1915.

⁷³⁷ RTS, s. 1783; TYKS, s. 232.

⁷³⁸ RTS, s. 1957.

	87, 88, 88, 92, 94, 95, 98, 103, 110, 115, 117, 121, 122, 133, 153, 163, 166, 178, 178, 196, 205, 216, 231, 236, 237, 252, 260, 260, 264, 266, 268, 269, 291	
--	--	--

1.21. Dans ve Müzik

Bu başlık altında romanda karşılaşılan dans, türkü, şarkı adları ve bir müziğin icrasında kullanılan enstrümanlarla ilgili sözcüklere yer verilmiştir.

Dans:

dans: (Fr. danse⁷³⁹) “dans.”

polka: (Leh.⁷⁴⁰) “bir dans adı.”

tango: (Rus. танго < Fr.tango⁷⁴¹) “tango.”

vals: (Rus. вальс < Fr. valse⁷⁴²) “salon dansı.”

Müzik:

benim nazlı yalpak canavarım: “bir şarkı adı.”

daul: (STT davul > GT. daøul), (Ar. tabl⁷⁴³), (daul TAS⁷⁴⁴) “davul.”

etot mir priduman ne nami: “Rusça bir türkü adı.”

gitara: (Rus. гитара⁷⁴⁵) “gitar.”

hava: (Ar. hevâ⁷⁴⁶) “müzik, türkü, şarkı parçalarında tür.”

mne nraivitsya: “Rusça bir türkü adı.”

⁷³⁹ TYKS, s. 41.

⁷⁴⁰ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>,(18.12.2019).

⁷⁴¹ RTS, s. 1674; TYKS, s. 220.

⁷⁴² RTS, s. 100; TYKS, s. 234.

⁷⁴³ OTAL, s. 1180.

⁷⁴⁴ TAS, s. 284.

⁷⁴⁵ RTS, s. 238.

⁷⁴⁶ OTAL, s. 413.

muzika: (Rus. музыка < Fr. musique⁷⁴⁷) “müzik.”

nadejda: “Ruşça bir türkü adı.”

kaval: “üflemeli çalgı aleti.”

kemençä: (Fa. kemânçe⁷⁴⁸) “kemençe.”

klarnet: (Rus. кларнет < Fr. clarinette⁷⁴⁹) “bir tür üflemeli çalgı.”

konçert: (Rus. концерт⁷⁵⁰) “konser.”

oglan: “Gagauz dilinde bir türkü adı.”

pipiruda türküsü⁷⁵¹: “pipiruda gününe özel söylenen türkü.”

polonez: (Rus. полонез < Fr. polonaise⁷⁵²) “polonez adlı dansın müziği.”

turnalar: “Gagauz dilinde bir türkü adı.”

türkü: (T. türk+Ar. ĩ⁷⁵³) “türkü.”

Dans

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
dans	202	1
polka	158, 159	2
tango	202, 202, 202, 203, 203	5
vals	112, 163, 203, 203, 203, 203, 203, 204, 204	9

Müzik

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
benim nazlı yalpak canavarım	203	1
daul	197	1

⁷⁴⁷ RTS, s. 736; TYKS, s. 152.

⁷⁴⁸ OTAL, s. 582.

⁷⁴⁹ RTS, s. 557; TYKS, s. 111.

⁷⁵⁰ RTS, s. 589.

⁷⁵¹ “Ver, Allahım, yaamur, tarlalara çamur, teknelerä hamur” (s. 225)

⁷⁵² RTS, s. 1181; TYKS, s. 179

⁷⁵³ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (28.07.2019).

etot mir piduman ne nami	207	1
gitara	207, 207, 208, 209	4
hava	117, 197, 201, 201, 202, 202, 204	7
kaval	200	1
kemença	131, 200	2
klarnet	131	1
konçert	83, 220, 220, 250, 250, 250, 250, 252, 253	9
mne nraivitsya	207	1
muzika	20, 21, 61, 64, 65, 67, 68, 90, 131, 200, 202, 205, 207, 250, 257	15
nadejda	207	1
oglan	207	1
pipiruda türküsü	225, 225	2
polonez	65	1
turnalar	207	1
türkü	117, 117, 179, 179, 180, 181, 207, 207, 207, 207, 207, 220, 225, 250	14

1.22. Resim

Romandan, güzel sanatların bir kolu olan resim ile ilgili 5 sözcüğe ulaşılmış ve bu sözcükler arasında farklı -Gagauz Türkçesine özgü- bir kullanım dikkati çekmemiştir.

boya: “resim yapmada kullanılan yağlı ve sulu boya.”

fırça: (Yun. vouítsa⁷⁵⁴) “resmi boyamaya yarayan bir araç.”

resim: (Ar. resm⁷⁵⁵) “resim.”

resim sergisi: (Ar. resim + T. sergi+si) “resim sergisi.”

⁷⁵⁴ YES, s. 162.

⁷⁵⁵ OTAL, s. 1037.

mozaika: (Rus. мозаика < Fr. mosaïque⁷⁵⁶) “mozaik, renkli küp formundaki taş, mermer veya toprak parçalarının bir yüzey üzerine yerleştirilmesiyle yapılan resim.”

mozayika: (bkz. mozaika)

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
boya	125	1
fırça	125, 205	2
mozaika	24, 25, 169, 171, 172	5
mozayika	169, 169	
resim	23, 24, 25, 169, 170, 173, 205, 205, 206, 206, 206	11
resim sergisi	205, 206, 206	3

1.23. Sinema

film: (Rus. фильм < Fr. film⁷⁵⁷) “film.”

kino: (Rus. кино⁷⁵⁸) “sinema.”

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
film	79, 79, 79, 150, 150	5
kino	79, 79, 80	3

1.24. Felsefe, Sosyoloji, Mantık

Bu başlıklar altındaki terimlerin çoğunluğu Rusça alıntılardan oluşmakta, Türkçe kökenli üç sözcük görülmektedir. (*göç, meci, saa duygu*).

Felsefe:

ateizma: (Rus. атеизм < Fr. athéisme⁷⁵⁹) “ateizm.”

ateizma filosofiyası: (Rus. ateizma + Rus. filosofiya+sı) “ateizm felsefesi.”

filosofiya: (Rus. философия⁷⁶⁰) “felsefe.”

intuitiv: (Rus. интуиция, Rum. intuiție⁷⁶¹) “önsezi.”

⁷⁵⁶ RTS, s. 722; TYKS, s. 151.

⁷⁵⁷ RTS, s. 1826; TYKS, s. 69

⁷⁵⁸ RTS, s. 553.

⁷⁵⁹ RTS, s. 28; TYKS, s. 21.

⁷⁶⁰ RTS, s. 1826.

saa duygu: (saa + duygu) “sağduyu.”

Sosyoloji:

devlet: (Ar. devlet⁷⁶²) “devlet.”

emigrafiya: (Rus. эмиграция⁷⁶³) “göçme, hicret”

êtnografiya: (этнография⁷⁶⁴) “etnografya.”

göç: (köç EUTS > köç DLT > köç KB⁷⁶⁵) “göç.”

meci: (STT imese > GT. ømec[e>i]) “imese.”

soñalist sistema: (Rus. soñalist [социалист⁷⁶⁶] + Rus. sistema [система⁷⁶⁷]) “sosyalist sistem.”

soñalist toplum: (Rus. soñalist + T. toplum) “sosyalist toplum.”

Mantık:

logika: (Rus. логика⁷⁶⁸) “mantık.”

prinçip: (Rus. принцип < Fr. principe⁷⁶⁹) “prensip.”

Felsefe

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
ateizma	182, 182, 274	3
ateizma filosofiyası	192	1
filosofiya	22, 165	2
intuitiv	128	1
saa duygu	47	1

⁷⁶¹ RTS, s. 505; RTTRS, s. 110.

⁷⁶² OTAL, s. 205.

⁷⁶³ RTS, s. 1941.

⁷⁶⁴ RTS, s. 1946.

⁷⁶⁵ EUTS, s. 113; DLT, s. 733; KB, s. 273.

⁷⁶⁶ RTS, s. 1601.

⁷⁶⁷ RTS, s. 1530.

⁷⁶⁸ RTS, s. 660.

⁷⁶⁹ RTS, s. 1274; TYKS, s. 182

Sosyoloji

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
devlet	9, 16, 23, 28, 30, 30, 61, 61, 69, 140, 147, 166, 167, 195, 195, 195, 219, 304	18
emigrafiya	141	1
êtnografiya	239	1
göç	141	1
meci	41, 258, 261, 261, 262, 262, 262, 263	8
soşialist sistema	29, 165	2
soşialist toplum	141	

Mantık

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
logika	63, 64, 169	3
printip	47	1

2. YAPI BAKIMINDAN FİLLER

2.1. Basit Fiiller

Türkçede sözcük kökleri isim ve fiil olmak üzere iki kısma ayrılır. Muharrem Ergin; kökü, “*anamlı en küçük dil birliği*” olarak ifade etmesi yanında “*bir sözcüğün anlamı ve yapısı bozulmadan ayrılamayan şeklidir*”⁷⁷⁰ biçiminde tanımlamıştır. Basit fiiller de kök durumundaki fiillerdir. Buradan hareketle fiil kökü başlığı altında yapılan tanımlar aynı zamanda basit fiili de tanımlar diyebiliriz.

Ergin; bu iki kök çeşidinden fiil kökünü, “*hareketleri karşılayan köklere fiil kökleri diyoruz*”⁷⁷¹ şeklinde açıklarken Tahsin Banguoğlu’da “*doğada olup bitenleri ifade etmeye yarayan anlam unsurları (duy-mak, ak-mak)*”⁷⁷² olarak tarif etmiştir. Zeynep Korkmaz, “*Gramer Terimleri Sözlüğü*”nde fiil kökü için “*Oluş, kılış veya hâl (durum) anlatan fiil cinsinden sözcüklerin yapı bakımından daha basit ögelere bölünemeyen anlamlı kısmı (al-, ye-, yar-, git-, aç- vb.)*”⁷⁷³ tanımını yaparak buna

⁷⁷⁰ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 2013, s. 106.

⁷⁷¹ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 109

⁷⁷² Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara 2015, s. 146.

⁷⁷³ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri...*, s. 94.

örnek teşkil eden fiilleri sıralamıştır. Berke Vardar, “Dilbilim Terimleri Sözlüğü”nde, “fiil kökü” terimindeki fiil sözcüğü yerine bunun eş anlamlısı olan eylem sözcüğünü kullanması sonucu ortaya çıkan “eylem kökü” terimi hakkında “*Eylem nitelikli bir göstergenin sözlük birimi özelliği taşıyan anlambirimi (gör-mek, bak-mak vb.)*”⁷⁷⁴ ifadesine yer vermiştir. Zeynep Korkmaz, yukarıda adı geçen eserinde “fiil kökü” yanında “basit fiil” ve “kök fiil” ifadelerini de kullanarak basit fiil ve kök fiil için tek bir tanım yapmıştır: “*Yapıca ve anlamca daha basit ögelere ayrılamayan, tek ya da iki heceli kök fiil (yaz-, oku-, at-, gir- vb.)*”⁷⁷⁵.

Bir önceki paragrafta verilen tanımlara ve tanımlarla birlikte gösterilen örneklere istinaden basit fiil veya diğer bir deyişle kök fiil; fiil olan sözcüklerin herhangi bir yapım ekiyle genişletilmemiş ve sözcüğün daha küçük anlamlı birimlere ayrılamayan hâlidir. En küçük sese kadar indirgenebilen birimin ise bir anlam taşıması gereklidir.

Türkiye Türkçesinde basit fiiller, genellikle tek ses birliğinden (heceden) oluşur. Hece sayısı birden fazla olanlara az rastlanır. Bunlar da çoğunlukla iki hecelidir. Aslında bugün tek ses birliğine indirgenemeyen basit fiillerin bazısının Türkçenin en eski devirlerine bakıldığı zaman tek heceye kadar indirilebildiği görülür⁷⁷⁶.

Necmettin Hacıeminoğlu, en eski Türkçe döneminde tek ünlüden oluşan 16 basit fiilin bulunduğunu belirtir. Yani Eski Türkçede bulunan 8 uzun ünlü ile 8 normal uzunluktaki ünlünün aynı zamanda tek ünlüden ibaret basit fiiller olduğunu söyler⁷⁷⁷. Bu durumda örneğin *aç-*, *bak-*, *il-* ‘*bağlamak*’ gibi tek heceli sayılan fiillerin; *aç-* < *a-ç-*, *bak-* < *ba-k-*, *il-* < *i-l-* şeklinde daha basit birimlere bölünebildiği ve hece sayılarının da birden ikiye yükselmiş olduğu görülür. Ancak bunlarla birlikte bir kısım basit kabul edilen diğer fiiller, zaman içerisinde

⁷⁷⁴ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2002, s. 98.

⁷⁷⁵ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 37, 150.

⁷⁷⁶ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 107.

⁷⁷⁷ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, İstanbul 2016, s. 21.

birbirleriyle birleşerek daha küçük birimlere bölünemeyecek bir hâl almıştır (Ayrıca bkz. *ara-*, *daya-*, *acı-*, *ılı-*, *oku-*, *ışı-*, *sası-*, *üre-*, *süpür-* vb.)⁷⁷⁸.

Bundan başka, Zeynep Korkmaz'ın “donmuş fiiller” adını verdiği birtakım basit yapıllı fiiller de mevcuttur. Korkmaz; bahse konu fiillerin esasen edilgenlik, dönüşlülük, işteşlik, ettirgenlik eklerinden birini bünyesinde barındırdıkları hâlde, dilimizde kök biçimleri kullanımda olmadığı için basit fiil sayıldıklarını belirtir (*avut-*, *dağıt-*, *dağıl-*, *işit-*, *kurtul-*, *ısıt-*, *yakış-*, *kıskan-*, *kaldır-*, *düşün-*, *barış-* vb.)⁷⁷⁹.

Buraya kadar Türkiye Türkçesinde basit fiillerle ilgili söz edilen bu hususlar Gagauz Türkçesinin basit fiillerinde de gözlenir.

Basit fiiller, meydana geldiği seslerin (ünlü / vokal, ünsüz / konsonant) durumuna göre sınıflandırılır⁷⁸⁰. “Kadem Kaynaa” adlı romandan ulaşılan Gagauz Türkçesinin basit fiilleri için de aynı sınıflandırma sistemi uygulanmıştır. Yapılan sınıflandırma sonucunda ortaya çıkan 15 başlık aşağıdaki gibidir:

2.1.1. Tek ünlü yapısındaki basit fiiller

i-: (STT ye- > GT. i-), (i- TAS⁷⁸¹) ağızda çiğnedikten sonra yutmak.

– Bu diil ayıp iş, ölä dünnää kurulu - cannılar läazım *isin*, gezsın, kıpırdasın, ozaman hereri çekecek. (s. 102)

2.1.2. Ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller

an-: bahsetmek, sözünü etmek, hatırlamak.

Sansın, diil çoktan aralarında bulunan dostlarını, Yakovu, *andılar*. (s. 143)

as-: bir şeyi aşağıya doğru gelecek şekilde sarkıtmak, sermek.

⁷⁷⁸ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara 2014, s. 488.

⁷⁷⁹ Zeynep Korkmaz, a.g.e., s. 488.

⁷⁸⁰ Örneğin; Rıdvan Öztürk, “Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil” kitabında basit fiilleri öncelikle “bölünemeyen basit fiiller” ve “bölünebilen basit fiiller” şeklinde iki genel başlığa ayırmış sonrasında bu iki başlığı da kendi içinde fiillerin ses yapılarına göre sınıflandırarak vermiştir. İlgili kısım için bkz. Rıdvan Öztürk, *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 11-16.

⁷⁸¹ TAS, s. 536.

İpä geçirili yımırtayı kiriştä enserä **astılar**. (s. 152)

ek-: bırakmak.

Arifliini neredä **ektin?** (s. 123)

et-: (STT yet- > GT. øet-) yetmek.

– Bizä bir kazan su **etür**, suacıylan sana aar olur. (s. 186)

ih-: (ihmak ‘bitki güçlenip dirilmek, canlanmak’ DS⁷⁸²) büyümek, gelişmek, canlanmak (bitki için).

Nicä görersin, burada fidan, başka eşillik zor tutulêr, çiçek tä siirek açêr – bişey **ihmêêr**. (s. 5)

ur-: (STT vur- > GT. øur-), (urmak EUTS⁷⁸³ > urmak ~ ürmak DLT > urmak KB⁷⁸⁴) 1. elindeki bir şeyi ya da elini bir yere hızlı bir biçimde çarpmak. 2. yansımak. 3. hızla bir yere çarpmak. 4. bir şeyi başka bir şey üzerine hızla çarparak ses çıkarmak. 5. saplamak, kakmak. 6. algılamak, hissedilmek.

1. (...) - Kristinanın gözlerindä yalabık noktacık peydalandı, o yumuruunu maşinanın demir yerinä **urdu**. (s. 194)

2. Ansızın uuldadı maşına, faraların şavkı **urdu** dirää. (s. 126)

3. “İha-iha –i -ha-ha!”, – adamnar çökmektä ayaklarını **urarak**, “hop”, “hop”, “Ha te şindi, sora genä! (s. 201)

4. O düşünücä, kim var nicä bu vakıt gelsin, kapuya **urdular**, da Andrey girdi içeri, verdi seläm. (s. 251)

5. (...) sımarladı işä çıkaceykan, aulda topıraa kırk kazma **ursun**. (s. 175)

6. Yaslaya girärkän, taa tokattan onun burnusuna bir titsi yaalı pis koku **urdu**. (s. 291)

⁷⁸² DS, s. 2461.

⁷⁸³ Fiilin EUTS’de “vurmak” yanında “dikmek, düzenlemek, koymak” anlamları da vardır EUTS, s. 266.

⁷⁸⁴ DLT, s. 922; KB, s. 496.

üz-: (STT yüz- > GT. øüz-), (yüzmek (suda) DLT⁷⁸⁵) suda yüzmek.

Adam selâ aykırı orayı dooru **üzdü**, ama kaavi akıntı alardı onu çayırlarına. (s. 281)

2.1.3. Ünlü+ünlü yapısındaki basit fiiller

uu-: (STT ov- > GT. ov-[-> uu-]→ “v” ünsüzünün baştaki “o” sesini daraltıcı etkisi ve bu ünsüzün erimesiyle ortaya çıkan “uu-” fiili), (ovmak, uvmak DLT⁷⁸⁶), (uumak TAS⁷⁸⁷) ovmak.

Çekinip pençeredän, o **uudu** ensesini, yaktı tigarasını. (s. 52)

2.1.4. Ünlü+ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller

aut-: (STT avut- > GT. aøut-), (avıtmak KB⁷⁸⁸) avutmak.

Onu canından silmää çalışman umutsuz, kendini **autman** boşa. (s. 299)

Yaşamakta çok türlü olaylar gelip, geçärdi, ama hristian olan halkı bişey **autmadı** onun en önemni yortusundan atılmaa. (s. 183)

2.1.5. Ünlü+ünsüz+ünsüz yapısında olan basit fiiller

ört-: (örtmek EUTS > örtmek DLT > örtmek KB⁷⁸⁹) 1. korumak, gizlemek gibi amaçlarla üstüne bir şey koymak. 2. gizlemek. 3. kaplamak.

1. (...) – karı çöktü holluun yanında, fitasının klokanın kafasını **örttü**, aldı onu kanatlarından kucaana. (s. 185)

2. Ayledä, saklayıp, **örtürdi** kakusunun zararlarını, satmaazdı onun afacanını. (s. 78)

3. Hava sertleşmedän, partallı iiri kaar yeri sessiz **örtürdi**. (s. 153)

⁷⁸⁵ DLT, s. 994.

⁷⁸⁶ DLT, s. 780, 926.

⁷⁸⁷ TAS, s. 1034.

⁷⁸⁸ KB, s. 38.

⁷⁸⁹ EUTS, s. 153; DLT, s. 790; KB, s. 363.

2.1.6. Ünsüz+ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller:

bur-: burmak, bükmek.

Kim nicä becerer, dudaklarını *burarak* savaşırdı geniş açmaa aazını, yımırta sa kayêr, aazına verilmeer. (s. 75)

buv-: boğmak. (STT boğ- > GT. b[o>u][ğ>v-]→ buv-), (boğmak EUTS > bogmak DLT > boğmak KB⁷⁹⁰)

Buvacam mındarı, da hepsi ilinnenecek, kurtulacêk sendän. (s. 96)

çal-: 1. türkü söylemek. 2. ötmek.

1. *Çalardılar* rus dilindä türküleri: “Nadejda”, “Etot mir priduman ne nami”, “Mne nravitsya...” (s. 207)

2. Sabaalarda çii bile düşmäâzdi, pıksa, datmayıp çiidän, bülbüllär dä *çalmêêr*. (s. 224)

çök-: (çökmäk EUTS > çökmek DLT > çökmek KB⁷⁹¹) 1. oturmak. 2. çömelmek. 3. duman, karanlık, sis etrafı kaplamak. 4. batmak. 5. sarsılmak, bir şey canlılığını kaybetmek.

1. Aulun dibindä, derä boyunda o kart salkım aacın çıplakta kalmış aşınık kökünä *çöktü*.

2. Adam *çöktü* ona, köpek kalaanı uuşturdu saabinin yanaana. (s. 261)

3. Artık, karannık *çökürdi*, Akiliş babu kızını başçadan çıkaramaazdı. (s. 57)

4. Nereyi dalga - biz dä orayı, tezdä dibä *çökeceymizdän* korku kapêr. (s. 32)

5. Heryerdä artık duyulêr, büyük Sovet Birlii adında gemi aşaa *çöker*, onu kurtarmak üzerünä köktän, büyük reformalar lââzım, (...) (s. 114)

dal-: 1. bir yere veya suyun içine girmek. 2. bir şeye kapılmak.

⁷⁹⁰ EUTS, s. 46; DLT, s. 592; KB, s. 96.

⁷⁹¹ EUTS, s. 65; DLT, s. 628; KB, s. 133.

1. Yıkayıp, Kristina geçirdi tantelili gecä gölmeeni, **daldı** yorgan altına: (s. 60)

– Kristinayı aarayın, bän birkaç kerä **daldım**, ama bulmadım, – baardı Gani. (s. 282)

2. Andrey **daldı** aar düşünmeyä. (s. 25)

duy-: (tuymak ‘duymak; hissetmek, tanımak’ EUTS > tuymak ‘hissetmek, fark etmek, sezmek’ DLT⁷⁹²) “hissetmek.”

1. (...) – Kristina belindä onun titireyän sıcak elini **duydu**. (s. 159)

Ama onu koruyan bir büyük fasıl kuvedi **duydu**. (s. 302)

Buluştan sora Andrey aklına getirämedi, ne zamandan kendini bölä mutlu **duymadı**. (s. 239)

dür-: kaç çatmak.

Üfkeli **dürüp** kendini, o darttı aazlı, sert urdu ayaklarını beygirin yannarına, nedän hayvan debreşip, hızlandı kaçmaa. (s. 132)

düz-: (tüzme EUTS > düzmek DLT > düzmek KB⁷⁹³) 1. düzmek, tamir etmek, düzenlemek. 2. düzmek, derlemek, tertip etmek, hazırlamak. 3. ortamın ya da bir kişinin durumunu, tavrını düzeltmek, değiştirmek.

1. – Onun yok neresini **düzmää**. (s. 12)

2. Çalışma arkadaşlarının hallarını soruşup, proêktları aktardılar, yakışannarı ayırdılar, dokumentleri **düzdülür**. (s. 20)

3. – Deersin fikirin başka uurdaydı mı? Neyä mayıldın? – adamın usullu sesi **düzdü** ortalayı. (s. 37)

kar-: (karmak ‘Oğuzlarda katmak, karıştırmak’ DLT⁷⁹⁴) karmak, karıştırmak.

⁷⁹² EUTS, s. 256; DLT, s. 906.

⁷⁹³ EUTS, s. 260; DLT, s. 914; KB, s. 484.

⁷⁹⁴ DLT, s. 684.

Cumartesi kazılmışı deredän suylan yımışadardılar, ona saman katardılar da beygırlärlän çamur *karardılar*. (s. 41)

kon-: (konmak ‘bir yerde geceleme’ EUTS > konmak DLT > konmak KB⁷⁹⁵) 1. (uçak, kuş, toz vb.) 1. bir yere inmek. 2. yurt edinmek. 3. oturmak.

1. Vertolöt *kondu* yakındaki kotun meydanında. (s. 213)

Küüyä gideceykän, o evi temizledi, ama bilinmäz neredän toz enidän *konmuştu* hereri: (...) (s. 138)

2. İstoriyamızı da bizä pek açıklamêêrlar, ama olmalı, dedelär diil iiliindän *konmuş* Bucaa. (s. 26)

3. Adamnar taman sofrada avşam ekmeenä oturmuştu. Bän *yannarina* kondum. (s. 217)

pin-: (STT bin- > GT. [b>p]in-), (pin- TAS; DS⁷⁹⁶) 1. binmek. 2. çıkmak.

1. Bakmayrak doktorun yasak etmesinä, o da vertolöta *pindi*. (s. 213)

2. Bu sabaada burada birkaç kişi artık toplanmıştı, açan Kristina bir solukta *pindi* ikinci kata. (s. 134)

sap-: istikamet değiştirmek.

Gezicilär kasaba yorgunnuundan dinnenmää sapada, dikmä daalıcaa *saptılar*. (s. 207)

sar-: çevrelemek, sarmak, kuşatmak.

Brigadadan adamnar *sardi* onu, birdän tutunup, birkaç kerä baarışlı yukarı attılar. (s. 133)

Bän şarfımnan seni *saracam*. (s. 160)

say-: 1. düşünmek. 2. varsaymak.

⁷⁹⁵ EUTS, s. 181; DLT, s. 727; KB, s. 270.

⁷⁹⁶ TAS, s. 837; DS, s. 3456.

1. *Sayêrim* sovet ideologiyası çok zarar getirdi karının avtoritetinä, oldu biraz yanniş annayış karının yerinä yaşamakta.

2. *Sayalım*, ani annamadın, ne bän istedim söylemää.. (s. 204)

sen-: (senmek ‘sakinleşmek’ DS⁷⁹⁷) durulmak.

Fontanın dolayanında kavgalar *sendi*. (s. 124)

sıy-: (STT sığ- > GT. sı[ğ>y-]), (sıgmaq ‘uymak, sıgmaq, hoşa gitmek’ EUTS > sıgmaq ‘sıgmaq’ DLT⁷⁹⁸) 1. sıgmaq. 2. mec. birine katlanamamak, dayanamamak

– Kristina, sän inceciksin, te buracaa *sıyacan* - dedi yıllık Länka. (s. 91)

Onun ürää kızkardaşını hiç kabletmedi - azetmedi, *sıymadı* ondan. (s. 76)

sız-: (sızmaq ‘yorgun düşmek’ EUTS > sızmaq ‘su süzülme, akmak’ DLT > sızmaq ‘erimek, sızmaq KB⁷⁹⁹) 1. uyuyup kalmak. 2. bir şey yavaş yavaş akmak.

1. Kış günnerindä uykuya verilmeyän en şımarıklı zulumnar da, ilkyaz havasında kaçınmaktan yorulup, *sızardılar*. (s. 87)

2. Saa elinnän o sıktı yarayı, ama bastıran parmaan altından kan *sızdı*. (s. 163)

sin-: (siñmek ‘saklanmak’ DLT > singmek ‘saklanmak; hazmedilmek’ KB⁸⁰⁰) saklanmak.

Çıkmaa etiştirmeycek deyni, *sindi* araya, sidenye örtüsünü çekti uuruna. (s. 253)

yıv-: (STT yığ- > GT. yı[ğ>v-]), (yıgmaq EUTS > yıgmaq DLT > yıgmaq KB⁸⁰¹) yıgmaq.

Kızın üstündän kaarları silkti, ama saurgun genä ona kaar *yıvardı*. (s. 157)

⁷⁹⁷ DS, s. 3583.

⁷⁹⁸ EUTS, s. 202; DLT, s. 817.

⁷⁹⁹ EUTS, s. 205; DLT’de bu fiilin yukarıda belirtilen anlamından başka üç anlamı daha bulunmaktadır. DLT, s. 822; KB, s. 398.

⁸⁰⁰ DLT, s. 824; KB, s. 399.

⁸⁰¹ EUTS, s. 294; DLT, s. 969; KB, s. 537.

yol-: yırtmak, çekmek, koparmak.

Sarfoş ayı onun üstünü *yolardı*. (s. 126)

yon-: (yonmak ‘kesmek, yontmak’ DLT⁸⁰²) mec. yontmak, değiştirmek.

Zorlu zeetlär adamı eki *yonêr*, eki kırêr, – dedi Kosti, annayıp dostunun halını. (s. 221)

2.1.7. Ünsüz+uzun ünlü yapısında olan basit fiiller:

buu-: (STT boğ- > GT. b[oğ>uu-] → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “uu” ünlüsü), (boğmak EUTS > bogmak DLT > boğmak KB⁸⁰³), (buu- ‘boğmak’ TAS⁸⁰⁴)

1. boğmak, nefesini kesmek. 2. büsbütün kaplamak. 3. bunaltmak.

1. – Olacam, ani seni bitkiyâdan *buumadım*. (s. 96)

2. Bân şindi üüreneçäm, nesoy yahnı bu, taa tokattan *buuêr*. (s. 291)

3. – Ne mutlu sizä, – mayıl oldu o daldakı serbest cannara Pişmannık, darsıklık, ayıplık yaşları *buuardı* onu. (s. 260)

büü-: (STT büyü- > GT. büü- → büü-), (bädümäk EUTS > bedümek DLT > beğümek KB⁸⁰⁵), (büü- TAS⁸⁰⁶) 1. büyümek, boyutun artması. 2. yetişmek. 3. artmak.

1. – O kulakta kaba yonca *büüyer* desäm annamıycıynız, zerä o bizim dildä. (s. 243)

2. Kristina *büüdü* Taş köprü maalesindä, ama taa küçüktän sevärdi küüyün bu tarafını: ... (s. 41)

3. Sovet vatandaşların varlıklı *büüdü*: kaavi evlerä kilimnär, televizorlar, yardımcı elektrik maşınalar, doal gaz balonnarda geldi. (s. 29)

⁸⁰² DLT, s. 981.

⁸⁰³ EUTS, s. 46; DLT, s. 592; KB, s. 96.

⁸⁰⁴ TAS, s. 189.

⁸⁰⁵ EUTS, s. 37; DLT, s. 580; KB, s. 68.

⁸⁰⁶ TAS, s. 197.

dii-: (STT deĝ- > GT. d[eĝ>ii-] → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “ii” ünlüsü), (tegmek DLT), (dii- ‘değmek, dokunmak’ TAS⁸⁰⁷) değmek.

Kendini boşa ezmä, ama sän dä unutmä, şindän sora sän bir benimsin - incä parmacıklar adamın korlu dudaklarına **diidi**. (s. 290)

duu-: (STT doğ- > GT. d[oğ>uu-] → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “uu” ünlüsü), (toğmaq, tokmaq EUTS > toğmak DLT > toğmak KB⁸⁰⁸), (duu- ‘doğmak, dünyaya gelmek’ TAS⁸⁰⁹) 1. doğmak, dünyaya gelmek. 2. ay, güneş vb. doğmak.

Andey, sän o soruşu bilersin. Var bir laf: “Neredä **duudun**, orada faydalı oldun”. (s. 300)

Te ölä, benim küçücüüm, eni gün **duuêr**... (s. 194)

düü-: (STT döv- > GT. d[öv>üü-] → “v” ünsüzünün düşmesiyle “üü” ünlüsü), (düü ‘dövmek’ TAS⁸¹⁰) 1. dövmek, bir yere sertçe çarpmak. 2. esmek.

1. Dışandan salkım fidanın dalları **düüyärdi** pençereyä. (s. 280)

2. Sert ufak kaarlan karışık fena lüzgär poyrazdan **düüyärdi**. (s. 155)

gii-: (STT giy- > GT. g[iy>ii-] → “y” ünsüzünün düşmesiyle “ii” ünlüsü), (kädmaq EUTS > keğmek DLT > keğmek KB⁸¹¹), (gii- ‘giymek’ TAS⁸¹²) giymek.

Büün zanaatına gitmää Kristina sevdii güvez fistanını **giidi**. (s. 82)

yaa-: (STT yağ- > GT. y[ağ>aa-] → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü), (yağmaq EUTS > yağmak DLT > yağmak KB⁸¹³), (yaa- ‘yağmak’ TAS⁸¹⁴) yağmak; gökten yağmur, dolu, kar düşmek.

– Gençlik - bir delilik. Hava bulutlanêr, ko **yaasın**, taman vakıdı! (s. 256)

⁸⁰⁷ TAS, s. 307.

⁸⁰⁸EUTS, s. 243-244; DLT, s. 886; KB, s. 456.

⁸⁰⁹ TAS, s. 334.

⁸¹⁰ TAS, s. 340.

⁸¹¹ EUTS, s. 103; DLT, s. 699; KB, s. 234.

⁸¹² TAS, s. 445.

⁸¹³ EUTS, s. 280; DLT, s. 940; KB, s. 513.

⁸¹⁴ TAS, s. 1074.

2.1.8. Ünlü+ünsüz+ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller

işit-: (aşidmāk, aşıtmāk, işidmāk, işitmāk, EUTS > işitmek DLT > eşitmek, işitmek KB⁸¹⁵) duymak.

Kristina gagauzların dilin, kultasının problemleri için ilkin Joradan *işittiydi*. (s. 174)

Havezini Kristinaya aalemdän *işiderim*. (s. 146)

oban-: (STT aban- > GT. [a>o]ban-) abanmak.

– S-s-s-än l-l-lâzımsın, – peltekleli o, da *obandı* Kristinanın üstünä. (s. 125)

2.1.9. Ünsüz+ünlü+ünsüz+ünlü yapısında olan basit fiiller

dala-⁸¹⁶: (dalamaq, talamaq ‘ısırmak, sokmak, yaralamak’ YTS⁸¹⁷) ısırmak.

Kristina yumdu gözlerini, *daladı* aşıakı dudaanı, ellerini sıktı güüsünä. (s. 132)

– Boşa ona yer alması dememişlär, – Andrey dä *daladı* pındıktan, ... (s. 238)

dire-: (diremeg, diremek ‘inat etmek, üstelemek, direnme’ DS⁸¹⁸) direnme.

Sildi-geçti yeri öpeyim, ama sura *diredi* kendini, başka beygir olaydı, aktarlanıp tukurlanacâydı biraz. (s. 133)

farı-: (farımaq YTS⁸¹⁹) yorulmak.

Birkaç kerä dönüp geniş kırı, kaçmaya alışsız at başladı *farımaa*. (s. 230)

hoca-: olgunlaşmak, akıllanmak.

⁸¹⁵ EUTS, s. 77, 99, 100; DLT, s. 670; KB, s. 160, 206.

⁸¹⁶ GT.’de kullanılan *dala-* fiili, EUTS’de ve KB’de *tala-* şekliyle “talan ve yağma etmek” anlamıyla yer almaktadır. EUTS, s. 221; KB, s. 419.

⁸¹⁷ YTS, s. 60, 201.

⁸¹⁸ DS, s. 1513.

⁸¹⁹ YTS, s. 89.

İnsan bölä *hocêêr*, akıllanêr. (s. 192)

şıla-: (şılamak YTS; şılamak TAS; DS⁸²⁰) parlamak.

Pençeredä şavk *şılaardı*. (s. 108)

yeri-: (STT eri- > GT. → ön seste y türemesi [y]eri-), (erüme, erimek DLT > erimek KB⁸²¹) mec. erimek, yok olmak, ortadan kalkmak.

Her bu kuzucuk diri kalarsa, dirilecek onun en paalı saklı istedikleri, *yeryecek* şüpesi, ani Andreyä o kendisi şılak gibi läüzımnı. (s. 111)

2.1.10. Ünsüz+ünlü+ünsüz+ünsüz yapısında olan basit fiiller

dart-: (tartmak ‘tartmak; çekmek’ EUTS > tartmak ‘(bir şeyi) çekmek’ DLT > tartmak ‘tartmak, uzatmak, çekmek, çıkarmak’ KB⁸²²), (dartmak, tartmak, tartmak ‘çekmek’ YTS, dartmak ‘asılmak, çekmek’ DS, dartmak TAS⁸²³) 1. itmek. 2. çekmek.

1. Kapuyu *darttı* - açılmadı - kitliydi... (s. 79)

2. Kristina *darttı* kolunu, ama adam onu acıyadan sıkıp, kolvermedi. (s. 211)

sürç-: (sürçmek DLT⁸²⁴) 1. dengesini kaybetmek. 2. bozulmak.

1. *Sürçüp*, hayvan dooruldu. (s. 132)

2. Hepsi annêêr, sistema *sürçer*, işlämeer. (s. 31)

2.1.11. Ünlü+ünsüz+ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller

ısıt-: ısıtmak, hoş bir hâle getirmek. (s. 189)

– Allo, – Andreyin raat kadifä sesi *ısıttı* onun kulaanı.

⁸²⁰ YTS, s. 198; TAS, s. 950; DS, s.

⁸²¹ DLT, s. 644; KB, s. 157.

⁸²² EUTS, s. 227; DLT, s. 858; KB, s. 427.

⁸²³ YTS, s. 61; DS, s. 1373; TAS, s. 282.

⁸²⁴ DLT, s. 841.

2.1.12. Ünsüz+uzun ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller

daal-: (STT dağıl- > GT. d[ağı>aa]l- → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü) 1. dağılmak, bir kuruluş fesholunmak. 2. yavaş bir biçimde yok olmak, kaybolmak. 3. yayılmak. 4. yıkılacak durumda olmak.

1. Cuvap sorulmadı kimseydän. “Üg- vod- sroy” *daaldı*. (s. 86)

2. Uygun düzenä koyulu devlet *daalacêk*. (s. 304)

3. – Allo, da, – kızın uslu sesi *daaldı* onun damarlarına. (s. 169)

4. – Yapı *daalêr*, nası- nicä kaavilensin, düzölsün läözüm, ... (s. 12)

daat-: (STT dağıt- > GT. d[ağı>aa]t- → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü) 1. dağıtmak, bozmak, yıkmak. 2. ulaştırmak, teslim etmek, iletmek. 3. bölüştürmek. 4. bir şeyin başka bir şey üzerindeki etkisini azaltmak.) 5. toplu hâldeki bir şeyi ayırmak, dağıtmak. 6. bir şeyi herkese ayrı olacak şekilde vermek.

1. İşlär çeketti: bir taraftan yapardılar üüsek aul - koruntu usakların tarafına, öbür taraftan - eski yapıyı yıkardılar, *daadardılar*. (s. 34)

2. Bu avşam kızları oyaladım, onuştan borcum *daadaym* onnarı evlerine. (s. 108)

3. İlk filcan rakıyı gençlerin kısmeti için buyurup, biraz düün imeklerinden aldıktan sora, çiiizi *daattılar*. (s. 200)

4. Kristina alatladı *daatmaa* onun kuşkuluunu: ... (s. 70)

5. Kendi dä tüüleri yıkayıp, kurutmaa *daattu* tavanda gazeta üstünä: ... (s. 71)

6. O sebeplän meralara truba *daadaardılar*. (s. 86)

süün-: (STT sön- > GT. s[ö>üü⁸²⁵]n-) sönmek.

Ama son zamannarda o duyardı, nesä etişmeer, yalnız geçer, *süüner*. (s. 15)

⁸²⁵ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi ...*, s. 53.

yaan-: (yanmaq EUTS > yanmak DLT > yanmak KB⁸²⁶) korkutmak, tehdit etmek.

“Bän sizi yıkıycam bu fontanda, buzlu su haşlak gelecek!” – **yaandı** o fikircä. (s. 117)

2.1.13. Uzun ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller

üür-: (STT öğür- > GT. ööür- → gerileyici benzeşme ile de “ö” ünlüsünün “ü” olması sonucu → üür-) öğürmek.

Yahnı kaynayan çüvenin kapaanı açtıynan Kristinanın içi kalkındı, o **üürdü** kusmaa. (s. 291)

2.1.14. Uzun ünlü+ünsüz+ünlü yapısında olan basit fiiller

üüre-: (STT üre- > GT. üüre-) üremek, artmak, çoğalmak.

Otlar **üürüürdi** saat-saattan. (s. 269)

2.1.15. Ünsüz+ünlü+ünsüz+ünlü+ünsüz yapısında olan basit fiiller

yakış-⁸²⁷: uymak, yaraşmak, uygun olmak.

Bobam istäärdi yapı injeneri, tasarımcı - arhitektor olayım. “Bu zanaat karı tarafına da **yakışêr**. (s. 36)

Öndercinin kabinedinä kapuyu açtıynan, Kristina birdän-birä annayamadı, **yakışêr** mı girsin, osa beklesin mi? (s. 83)

⁸²⁶ EUTS, s. 284; DLT, s. 948; KB, s. 519. *Yan-* fiilinin her üç eserde “tehdit etmek” anlamı dışında EUTS’de “geri gelmek, dönmek; yaymak”, DLT’de “vazgeçmek; geri dönmek; kusmak; yanmak”, KB’de “geri dönmek” anlamları da bulunmaktadır.

⁸²⁷ “yakış-” fiili görünüşte fiilden fiil yapan -(ı)ş- ekiyle genişletilmiştir. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi -(ı)ş- ekinin eklendiği fiil kökü günümüzde kullanımda olmadığından “yakış-“ fiili basit fiil olarak değerlendirilmektedir. Bu fiil, yak-(ı)ş- şeklinde tahlil edilebilir. Fiil kökü olan “yak-“, EUTS’de *yakmak* ‘yakışmak, hoşça gitmek’; DLT’de *yakmak*, “yaklaşmak, dokunmak, yakmak” olarak birden çok anlamda, KB’de *yakmak* “yaklaşmak; uyuşmak” anlamıyla yer alır (EUTS, s. 280; DLT, s. 942, 943; KB, s. 515). EUTS hariç DLT ve KB’de “yakış-“ şekline de rastlanır (DLT, s. 943; KB, s. 516).

Büük Paskellä günnerindä sade kayet läüzımnı uurlarda - hayvannarda, parniklerdä işi *yakışmaazdı* brakmaa. (s. 184)

yısın-: (STT ısın- > GT. başta “y” türemesi → yısın-), (isinmäk EUTS > isinmek DLT > isinmek KB⁸²⁸) ısınmak.

– Korkma. Bir parça vakit kuru çetin yerdä dä gelecek, ani dalgadaysın. Biraz *yısındın* mı? (s. 283)

yısıt-: (bkz. yısın-) yakmak, ısıtmak.

– Onnara, olmalı, diil kolay, – gülümsedi Andrey, – kim sobaları *yısıdêr*? (s. 93)

Basit Fiiller Tablosu

Fiil	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
an-	127, 143, 215, 219, 220	5
as-	152	1
aut-	45, 60, 68, 142, 175, 183, 234, 275, 299	9
autma-	183	1
bur-	75	1
buu-	1. 96, 97 2. 291, 293, 295 3. 260	6
buv-	96	1
büü-	1. 19, 28, 32, 33, 175, 175, 182, 243, 269, 285, 290, 301 2. 41, 81 3. 26	15
çal-	1. 179, 207, 225, 225, 270. 2. 224.	6
çök-	1. 88, 123, 156, 186, 208, 273, 274, 301. 2. 185, 201, 202, 211, 260, 271. 3. 34, 57, 79, 79, 122, 155, 199, 276, 280. 4. 32. 5. 114.	25
daal-	1. 86 2. 304 3. 169, 230, 294 4. 12	6
daat-	1. 34, 102, 102, 304 2. 108 3. 200 4. 70, 147 5. 71 6. 86	10
dal-	1. 41, 60, 109, 276, 281. 2.	6

⁸²⁸ EUTS, s. 98, 99; DLT, s. 668; KB, s. 201.

	25.	
dala-	21, 54, 85, 97, 132, 147, 205, 216, 238, 241	10
dart-	1. 54, 68, 79, 95. 2. 132, 211, 236	7
dii-	288, 288, 290	3
dire-	133, 202, 236	3
duu-	1. 101, 111, 165, 253, 294, 300. 2. 129, 152, 152, 191, 194	11
düü-	1. 280 2. 155	2
duy-	1. 8, 14, 14, 15, 24, 27, 51, 58, 73, 107, 109, 110, 122, 153, 159, 162, 190, 191, 192, 206, 208, 208, 215, 216, 230, 232, 239, 239, 242, 242, 263, 268, 271, 278, 278, 291, 292, 292, 294, 297, 299, 300, 301, 301	44
duyma-	1. 239, 242, 291, 292, 299. 2. 162, 263.	7
dür-	132	1
düz-	1. 12, 13, 82. 2. 20, 82, 140, 295. 3. 37, 84.	9
ek-	123	1
esir-	1. 160, 226, 228. 2. 131, 158, 260	6
et-	13, 109, 125, 160, 186	5
farı-	230	1
gii-	82, 139, 224, 251	4
hoca-	192	1
ih-	5, 102	2
i-	32, 58, 102, 158, 199, 207, 233, 238, 250	9
işit-	17, 44, 94, 97, 103, 123, 140, 146, 151, 174, 189, 190, 190, 208, 213, 215, 218, 224, 250, 250, 263, 268, 272, 286, 298	25
kar-	41	1
kon-	1. 138, 179, 213, 217. 2. 26. 3. 217.	6
oban-	125	1
ört-	1. 36, 185. 2. 78, 128. 3.	5

	153.	
pin-	1. 62, 92, 170, 213, 282, 284. 2. 134.	7
sap-	51, 90, 117, 207, 260	5
sar-	15, 44, 94, 111, 133, 160, 294	7
say-	1. 38, 55, 98, 98, 174, 205, 249, 268. 2. 204	9
sen-	25, 124.	2
sıy-	1. 91 2. 76	2
sız-	1. 87. 2. 163, 212.	3
sin-	253	1
süün-	15, 188	2
sürç-	1. 132 2. 31	2
şıla-	7, 18, 31, 108, 112, 130, 176, 185, 190, 222, 230, 250, 251	13
ur-	1. 77, 95, 95, 132, 194, 214, 232, 236, 237, 260. 2. 126. 3. 201. 4. 251. 5. 174, 175, 212, 269. 6. 291, 291, 292.	19
uu-	52, 52, 80, 157, 158, 245, 274, 274, 283, 284	10
üür-	291, 295	2
üüre-	114, 269	2
üz-	223, 281, 281, 282, 282, 282, 286	7
yaa-	256, 269	2
yaan-	68, 80, 96, 117, 119, 159, 211, 236, 249, 276	10
yakış-	22, 34, 36, 39, 54, 65, 83, 83, 91, 126, 139, 149, 163, 184, 226, 238, 244, 252, 264	19
yeri-	111	1
yısın-	283	1
yıv-	41, 155, 157, 158, 197	5
yol-	96, 126	2
yon-	221	1

2.2. Türemiş Fiiller

Türkçede, isim ve fiillere farklı görevlerdeki yapım eklerinin getirilmesi suretiyle yeni sözcükler türetilir. Bu, Türkçenin en yaygın yeni sözcük yapma /

türetme yöntemidir. Yapım ekleri, herhangi bir kök veya gövdenin sonuna ilave edilir. Bu özelliğiyle Türkçe, dillerin yapı bakımından gruplandırılmasında eklemeli diller sınıfında yer alır ve sondan eklemeli dil olarak tabir edilmesi de bu sebeptendir. Söz edilen ekleme işleminin uygulanması sonucu meydana gelen yeni sözcük ya isim ya da fiildir. Şu anki konu alanının fiiller olması sebebiyle burada sadece yapım ekleri kullanılarak türetilmiş fiiller ele alınacaktır.

İsim ya da fiil türünden bir sözcüğün kök veya gövdesine türlü yapım ekleri eklenerek oluşturulmuş fiillere türemiş fiil denir. Türemiş fiiller yapan yapım ekleri, eklendiği kök ya da gövdenin türüne göre “isimden fiil yapan ekler” ve “fiilden fiil yapan ekler” olmak üzere iki başlık altında toplanır. Buna göre *Kadem Kaynaa* romanından, Gagauz Türkçesinde kullanıldığını tespit ettiğimiz isimden fiil ve fiilden isim yapma ekleri şunlardır:

2.2.1. İsimden Fiil Yapan Ekler

2.2.1.1. +IA-, +IE- / +nA-, +nE-

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Gagauz Türkçesinde de isimlerden fiil oluşturmada kullanılan eklerden en işlek olanı *+la-*, *+le-*’dir. Gagauzcada, ekin bu biçimi yanında ilerleyici benzeşme yoluyla *+na-*, *+ne-* hâlini almış şekli de kullanılmaktadır.

aa+la-⁸²⁹: (STT ağla- > GT. [ağ>aa]la-), (ıglamak EUTS > ıglamak DLT⁸³⁰) ağlamak.

– *Aala*, canım, *aala*. Göz yaşınnan acı yavaşlıyıp gider..., akıl yıkanıp açılêr. (s. 248)

adım+na-: adımlamak, gezinmek.

Gördüü gibi Kristinayı, Vasi baka kaldı, sıbıttı elindän ipi, ona karşı *adımnadı*. (s. 55)

alat+la-: (alatlamak TAS, alatlamak DS⁸³¹) acele etmek.

⁸²⁹ *ağla-* fiilinin izahı için bkz. TETTL, s. 112.

⁸³⁰ EUTS, s. 85; DLT, s. 655.

Kıştan sora insan *alatlardı* çekettirmää toprakta işi. (s. 57)

– Bunda şüpemiz yok, – artık bozuk halda Kristina *alatladı* çıkmaa. (s. 86)

amaz+la-: (STT gammaz [Ar. gammâz⁸³²] > GT. ön sesteki “g” sesinin düşmesi ve Arapçadan alıntılanan *gammaz* sözcüğündeki asli ikiz ünlüsü “m” seslerinin tekleşmesi sonucu → amaz⁸³³ + T. la-) herhangi bir şeyi birisine bildirmek, anlatmak, ihbar etmek.

– Var bizim Kiränenin işi benimnän, – yaanardı o kızkardaşına, ani *amazlamış*, nicä batüsü diil çoktan elini kestiynän, kandan korktuydu ... (s. 159)

alif+le-: (STT alev > GT. al[e>i][v>f]+le-), (aleflemek ‘alevlenmek’ TAS⁸³⁴) 1. alevlendirmek, heyecanlandırmak. 2. sinirlendirmek.

1. – O broş beni *alifledi*, – kız dayadı yanaanı taazä traşlı sert yanaa, – saa ol, – onun soluu yakardı Andreyin kulaanı. (s. 150)

2. O naalet, esirik, zulum uşak gibi, istäärdi kimi-sä raatsız etmää, *aliflemüü*, dä bu takım acısını sendirmää... (s. 111)

Malinin gözlemelerini mi özledin? Senin yerindä olaydım, çoktan *aaladıydım*. (s. 173)

an+na-: (STT anla- > GT. a[nl>nn]a-), (añlamak DLT > anlamak KB⁸³⁵) anlamak.

– Girdiinän evä birtaa kolvermeyecek mi? – zeedä lafsız Vasi onu *annadı*. (s. 160)

arka+la-: (arka ‘zor zamanlarda yardım eden kimse, destek’ DLT > arka ‘yardımcı’ KB⁸³⁶) yardımcı olmak, destek vermek.

– Zararımız burada yok. Sän taa gençsin. Taa ii *arkala* bizi... (s. 168)

⁸³¹ TAS, s. 45; TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (18.08.2019).

⁸³² OTAL, s. 318.

⁸³³ Nevzat Özkan, a.g.e., s. 83.

⁸³⁴ TAS, s. 48.

⁸³⁵ DLT, s. 553; KB, s. 20.

⁸³⁶ DLT, s. 556; KB, s. 23.

aşaa+la-: (STT aşağıla- > GT. aş[ağı>aa]la- → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü) yönetim işlerinde iş düzeyinde görülen aşağı doğru düşüş, zayıflama ve bozulma.

İlerki, şansora büyük yaşlı kolhoz başı, angısına devlet planından kaarä, önemni bişey yoktu, artık önetimni götürmää enseymääzdi, işlər *aşaalardı*, dolaşardı. (s. 14)

auç+la-: (STT avuçla- > GT. aøuçla-) avuçlamak.

Adam kayıllı bakışlan kızın elini altyandan *auçladı*. (s. 209)

ayazma+la-: (Yun. ayazma [ayiazma⁸³⁷] + T. la-) okunmuş su ile bir yeri kutsamak.

Däduylan barabar maaledä buldular bir delikanni çocuk, da karannık çökärkän, yakıp mumnarı, günnükledilər hem *ayazmaladılar* eni yapının temelini. (s. 34)

ayoz+la-: (Yun. ayoz [ayazo⁸³⁸] + T. la-) kutsamak.

– Sizdä talant! – şaşa kaldı Kristina, – ama siz beni *ayozlamışınız*. (s. 174)

baa+la-: (STT bağla- > GT. baøala-), (bağlamak EUTS > bağlamak DLT⁸³⁹) bağlamak.

Bu iş için komuşu avşamdan ona bir delikli şınacık verdi, angısını Kristina iplän belindä kolanına *baaladı*. (s. 269)

baaş+la-: (STT başışla- > GT. b[ağı>aa]şla-), (bağışlamak DLT > bağışlamak KB⁸⁴⁰) hediye etmek, bağışlamak.

Kristina açtı cantasını, neredän ilkin malisinä bir şişä parfüm *baaşladı*. (s. 148)

⁸³⁷ YES, s. 57.

⁸³⁸ YES, s. 57.

⁸³⁹ EUTS, s. 31; DLT, s. 570.

⁸⁴⁰ DLT, s. 570; KB, s. 53.

bal+la-: sağdıçlara damadın annesinin bal, babasının ise şarap ikram etmesi olayı.

Kaynata hepsinä şarap buyur etti, onun aardına kayınna adetçä *balladı* saadıçları, sora gelinnän gıveeyi hem düüncüleri: ko gençlerin yaşaması, bal gibi tatlı, şarap gibi kaavi, olsun. (s. 199)

betva+la-: (betva [Fa. bed + Ar. du‘ā⁸⁴¹] + T. la-) lanetlemek, ilenmek.

Da bän te ne isteerim sölemää, kızım: çıkarkan evindän, Truşçu Kosti can acısından çirkin *betvalamış* bu erleri. (s. 6)

bızaa+la-: (STT buzağıla- > GT. b[u>ı]z[ağı>aa]la-), (buzagulamak DLT⁸⁴²) buzağılamak.

Adamnara mezelik koyarkan, lafettilär fermada işleri, tamızlık inek için, ani tezdä läüzımdı *bızaalasın*. (s. 221)

bint+le-: (Rus. bint [бѣнт⁸⁴³] + T. le-) sargıyla sarmak, bantlamak.

Stöpa yardımnadı innemesini sıkın Vasinin kolunu *bintlemää*, da stroykanın maşinasını getirmää kaçtı. (s. 210)

buzaa+la-: (STT buzağılamak > GT. buza[ağı>aa]la-) buzağılamak.

Onnarın lafindan annaşıldı, ani tamızlık Marta adında inek *buzaaalarmış*, doktor yardımı läüzım olmuş. (s. 253)

büü+le-: (STT büyüle- > GT. büöüle-) büyülemek, bir kimseyi kendine bağlamak.

Neylän bu kız beni zeetli *büüleer?* (s. 120)

ceza+la-: (Ar. cezâ⁸⁴⁴ + T. la-) ceza vermek.

Kabaathlı sayarsanız, *cezalayın*, nicä sizdä geçer, ama onun yeri diil uşaklar arasında, – başladı yımışaklık göstermää Kristina. (s. 99)

⁸⁴¹ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (20.08.2019).

⁸⁴² DLT, s. 605.

⁸⁴³ RTS, s. 62.

⁸⁴⁴ OTAL, s. 156.

çın+na-: (STT çınla- > GT. [ç>c]ınna-) çınılamak.

Sensiz ortalık *çinnêêr*, – şakasız dedi resimci. (s. 173)

çelik+le-: kuvvetlendirmek.

Bu kenarsız kahr, dayanılmaz sancı yaptı kendi işini: *çelikledi* körpâ karakteri, o akrannarından vakıttan ileri etişkin oldu... (s. 142)

çevrâ+le-: çevrelemek, kuşatmak, içine almak.

Eskilerdän türlü koruntular yapaardılar, başçalarda çiçekleri onnarlan *çevrelürdilür*. (s. 73)

dolay+la-: çevresini dolaşmak.

Finişa etiştii gibi, yavaşdarak beygiri, Vasi *dolayladı* meydanı, sora döndü geeri. (s. 132)

donak+la-: (tona- ‘donatmak, düzeltmek, giydirmek’ EUTS⁸⁴⁵ + k + la-) süslemek.

– Süüt *donaklayacêk* bizim fontanın dolayanını! Onun gölgesindän uşakları sevindirecek su şırıldaması. (s. 162)

eni+le-: (STT yenile- > GT. øenile-) yenilemek.

– Tanas, ya getir “apteçkanızı”, o sizdä lââzım olsun, diil çoktan onnarı hererdä *eniledik*. (s. 164)

enser+le-: bir kimseyi vurarak yere sermek.

– Nesoy kuyu o stroykanın teritotiyasında? – dışarda Andreyin içini delän bakışi bir kıpıma serinniktän titsilenän Vasiyi *enserledi* yera. (s. 118)

gaga+la-: galamak.

Kloçka birdän *gagaladı* parmaanı. (s. 184)

⁸⁴⁵ EUTS, s.246.

günnük+le-: (din.) (STT günlük > GT. ilerleyici benzeşme ile → günnük + le-) günlük buhuru yakmak, günlüklemek.

Däduylan barabar maaledä buldular bir delikannı çocuk, da karannık çökärkän, yakıp mumnarı, **günnükledilär** hem ayazmaladılar eni yapının temelini. (s. 34)

haber+le-: (Ar. haber⁸⁴⁶ + le-) haber etmek, bilgi vermek.

Telefonu da susaardı. **Haberledilär** Andrey Konstantinoviçi. (s. 250)

ham+na-: (STT hamla- > GT. hamna-) hamlamak, yemek.

Sofradan bir tarafta uşaklar, biri birinnän diişileräk, iptä sallanan yımirtayı **hamnaardı**. (s. 82)

havez+le-: (STT heves > GT. h[e>a]ve[s>z]le-), (Ar. heves⁸⁴⁷ + T. le-) heveslendirmek.

Onun sölenmesi Kristinayı **havezläürdi**. (s. 152)

iş+le-: (işlämäk EUTS > işlemek ‘iş yapmak’, işlemek DLT > işlemek KB⁸⁴⁸)1. çalışmak, iş yapmak. 2. (toğrağı) işlemek. 3. bir şey veya bir yer iyi çalışmak.

1. Hava suuk diil, **işleyecek** taa, – dedi Vasi. (s. 154)

2. Traktor brigadalarında, garajda topluydu kırları **işleyän** tehnika, maşınalar. (s. 166)

3. Bük yapılarında erleşik inek, koyun, domuz, beygir, kuş fermalar doluydu düzgün hayvannan, neredä **işlärdi** kaavi tehnika. (s. 165)

kaavi+le-: (STT kavi > GT. kaavi), (Ar. kavi⁸⁴⁹ + T. le-) kuvvetli hâle getirmek, güçlendirmek, geliştirmek.

⁸⁴⁶ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (22. 08.2019).

⁸⁴⁷ OTAL, s. 413.

⁸⁴⁸ EUTS, s. 100; DLT, s. 658, 679; KB, s. 206.

⁸⁴⁹ OTAL, s. 571.

Küüdä kollektiv çiftçiliin daanıklıını topladı, *kaaviledi*, rayonda ilk yerä kaldırdı, kendinä saygı kazandı. (s. 15)

kef+le-: (Ar. keyf⁸⁵⁰ > GT. keøf + T. le-) keyiflendirmek, neşelendirmek.

– Kristinka, neçin? – Andreyin soluu gıdıkladı kulaanı, nazlandıran sesi geçti içinä, *kefleyän* sıcak daaldı güüdesinä. (s. 230)

keez+le-: (STT gezle- > GT. [g>k]eezle-), (kezlemek DLT⁸⁵¹) nişan almak.

Kristina iildi, bir taşçaaz yerdän kaldırdı, attı onu, da uzacıkta duvar temelin köşesindä dikinä duran lätı *keezledi*. (s. 37)

kireç+le-: (Fa. girec⁸⁵² + T. le-) bir yerin duvarlarına kireç sürmek, kireçle badanalamak.

Bu vakıtta kontoranın salonunu *kireçledilär*, boyadılar, perdeleri diiştirdilär. (s. 145)

konuk+la-: (konuk EUTS > konuk, konuklamak DLT > konuk KB + la-⁸⁵³) misafir etmek, ağırlamak, konuk etmek.

Sizin yardımınız için şükürüz, – bu lafları kolhoz başı söledi, açan *konukladı* rayondan öndercileri kolhozun derin maazasından zaybir şarabınnan. (s. 172)

köstek+le-: bir işe engel oluşturmak, engellemek.

O çeketti sıralamaa problemalı engelleri, ani *köstekleerlär* işi götürmää. (s. 101)

kuvet+le-: (STT kuvvet > GT. kuøvetle-), (Ar. kuvvet⁸⁵⁴ + T. le-) güçlendirmek, kuvvetlendirmek.

Ama belliydi bir iş, ani yortular läözüm, onnar insanı biri birinä yakınnaştırêr, besleer onun ruhunu, çalışmaya, yaşamaya havezi *kuvetleer*. (s. 134)

⁸⁵⁰ OTAL, s. 590.

⁸⁵¹ DLT, s. 709.

⁸⁵² OTAL, s. 334.

⁸⁵³ EUTS, s. 181; DLT, s. 728; KB, s. 270.

⁸⁵⁴ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (25.08.2019).

mee+le-: (mee [yans.] + le) melemek, belli belirsiz bir şeyler söylemeye çalışmak.

– Marku, sän dä ne *meelersin* burnu altından? (s. 103)

mek+le-: (STT emekle- > GT. ømekle-), (meklemek / mekgemek / mekkemek TAS⁸⁵⁵) emeklemek.

Vasi üzükoynu *mekledi* arkası üstünnä kaar içindä acıylan karışık gülän kızın yanına. (s. 160)

mındar+la-: (STT murdar > GT. m[u>ı][r>n]darla-), (Fa. murdâr⁸⁵⁶ + T. la-) pisletmek, murdarlamak.

Sän – püsür etekli, bozuk aazlı, taa *mındarlayacan* mı dünneyi? (s. 96)

nasaat+la-: (STT nasihat > GT. nas[iha>aa]t+ la- → “h” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü), (Ar. nasîhat⁸⁵⁷ + T. la-) öğütlemek, nasihat etmek.

Duyarsan kabaatını, yanılmanı, sakınma evallaa gelmää, – *nasaatlardı* Akiliş babu. (s. 73)

neet+le-: (STT niyet > GT. n[iye>ee]tle- → “y” ünsüzünün düşmesiyle “ee” ünlüsü), (Ar. niyyet⁸⁵⁸ + T. le-) niyetlenmek.

– Ama bu cancaaz läüzım dirilsin, – acıylan sesindä dedi Kristina, o artık *neetlediyidi*: her bu kuzucuk diri kalarsa, dirilecek onun en paalı saklı istedikleri, yeriyecek şüpesi, ani Andreyä o kendisi şılak gibi läüzımnı. (s. 111)

– Saplaycêykan fişkanı topaa, istediini *neetlä*, kızım. (s. 180)

nişan+na-: (STT nişanla- > GT. n[i>ı]şanna-), (Fa. nişân⁸⁵⁹ + T. na-) nişanlamak, işaret koymak.

Andrey Konstantinoviç ne-sä bloknotunda *nişannaardı*, gözün ucunnan da siiredärdi kızı. (s. 16)

⁸⁵⁵ TAS, s. 724.

⁸⁵⁶ OTAL, s. 799.

⁸⁵⁷ OTAL, s. 947.

⁸⁵⁸ OTAL, s. 987.

⁸⁵⁹ OTAL, s.984.

pak+la-: (Fa. pāk⁸⁶⁰ + T. la-) temizlemek.

– Hm..., – adam buazını *pakladı* gibi, – bu bizim işimiz... (s. 18)

para+la-: (Fa. pâre ‘parça’⁸⁶¹ + T. la-) 1. hırpalamak, iyice dövmek. 2. parçalamak.

1. Küçüklüümdän beeri taa düüşmediydim, – şaşa kalardı Kristina, – bilerim, yumuruklan yufkalını gösterersin, ama, gelärdi, *paralayım* büyük aazlıyı. (s. 99)

2. Kızı bir yanına yattırdılar, sırtından haladı *paralayıp*, yarık yerlerini sıkı baaladılar. (s. 212)

peltek+le-: pelteklemek, tutuk ve titrek bir şekilde konuşmak.

– S-s-s-än l-l-lâzımsın, – *peltekledi* o, da obandı Kristinanın üstünä. (s. 125)

raatsız+la-: (SST rahatsız > GT. r[aha>aa]tsız + la- → “h” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü), (Ar. râhat⁸⁶² + T. sız + T. la-) rahatsız etmek.

Buluştan sora kızı zeetli fikir *raatsızlaardı*: “...ya biri birimizi kısmetsiz yaparsak? Bunu artık geçirämeycäm.” (s. 113)

resim+ne-: (STT resimle- > GT. resim[ml>mn]e-), (Ar. resm⁸⁶³ + T. ne-) resim yapmak, resmetmek.

– Angı akıllı *resimnemiş* bu tabloyu? – sarkazmalı dedi kolhoz başı. (s. 63)

sap+la-: 1. Saplama, takmak. 2. (toprağa) bir şeyi ekmek.

1. Yakasına marţişor *sapladı*... (s. 83)

2. Taa kaavicä fişkannarı başçada *sapladular*. (s. 180)

selem+ne-: (STT selamla- > GT. sel[a>e]m + ne-), (Ar. selâm⁸⁶⁴ + T. ne-) selamlamak. (s. 303)

⁸⁶⁰ OTAL, s. 998.

⁸⁶¹ OTAL, s. 999.

⁸⁶² OTAL, s. 1021.

⁸⁶³ OTAL, s. 1037.

Taazä topraklı territoriyada kireçli fidancıklar incä yapraklı dalcaazlarınnan burayı gelenleri *selemnüürdi*.

ses+le-: seslemek, kulak vermek, söz dinlemek.

Hepsi buna şaşıp kaldıydı. İnsan arasında laf gidärdi, ani o delibaş *seslemiş* anasını. (s. 33)

Kızlar büyükleri *seslesin* läüzüm. (s. 81)

Tosun onun kamçisini *sesledi*. (s. 232)

sız+la-: (sız(ı) + la-), (sızlamak EUTS > sızlamak DLT⁸⁶⁵) 1. ağrımak, acımak. 2. mec. canı acımak, bir şeye üzülmek, sıkıntı duymak. 3. havlamak.

1. Ayazdan kemikleri *sızlaardı*, kolları kaskatılanardı. (s. 156)

2. Büyük kahırdan sora şen üzlü, çetin harakterdä, aalamaya zor verilän kızçaazın gözü çabuk sulanardı. Güüsündä taazä yara taa kayet *sızlaardı*. (s. 110)

3. Önündä sluş kalkan köpää saabi sevdi, ama o maşınaya dooru fasıl *sızlaardı*. (s. 257)

sımar+la-: (STT ısmarla- > GT. ilk hecedeki “ı” ve “s” seslerinin birbiriyle yer değıştirmesi (göçüşme) sonucunda → sımarla-) ısmarlamak, bir işin yapılmasını söylemek.

Planda olmayan seminara gideceykän pedsedatel *sımarladı* piknii hazırlasınnar, o gelmärsä dä yortuyu yapsınnar. (s. 295)

stavroz+la-: (Yun. stavroz [stavros ‘haç, artı işareti’]⁸⁶⁶ + T. la-) haç biçimindeki tapınma işaretini yapmak.

Arada yaşlı düüncülär, kaldırıp gözlerini kilitli klisä kapularına, saa elindä bireri toplu üç parmaanı koyardı ilkin annısına, sora güüsünä, saa hem sol omuzuna –

⁸⁶⁴ OTAL, s. 1087.

⁸⁶⁵ EUTS, s. 205; DLT, s. 823; KB’de “sızı, ağrı” anlamındaki “suzıg” sözcüğü sadece isim olarak yer almaktadır. Fiil şekli bulunmamaktadır (s. 398).

⁸⁶⁶ YES, s. 453.

bu takım *stavrozlaardılar* kendilerini, Allaha duva ederäk, gençlerä kismet hem uygunluk versin. (s. 197)

suaz+la-: (STT sıvazla- > GT. s[ı>u]øaz+la-) sıvazlamak.

– Bizim dostluumuzu herkezi annayamaz, diil mi ölä, benim çakal doru atım,- kız beygirin sarı-morumsu annısında biyaz lekeyi *suazladı*. (s. 228)

su+la-: su vermek.

Kuşları kümesä kapadı, *suladı* köpää. (s. 188)

suvaz+la-: (STT sıvazla- > GT. s[ı>u]vazla-) sıvazlamak, bir şeyin üzerinde yavaşça elini gezdirmek.

Kristina oturdu Petruğanın yanına, *suvazladı* onun uzun kalın peliini. (s. 81)

şaka+la-: bir kimse etrafı şenlendirmek.

Bulanaceynız burada, kimseyi bilmeycek nedän, – gevrek ses ortalı *şakalaardı*. (s. 52)

şamar+la-: şamarlamak, hafifçe vurmak, şamar atmak.

Çevik adam yakışıklı atladı yerä, *şamarladı* beygirin sırtını, yayık parmaklarınnan elesini karıştırdı. (s. 132)

şstamp+le-: (Rus. şstamp [штамп⁸⁶⁷] + T. le-) damgalamak.

– Sanêrsın, bunu resimneyän vardır kıra mı çıktıy? Ona sımarladılar işi, o da kafasız *şstampleêr* onu. (s. 64)

ştukaturka+la-: (Rus. ştukaturka ‘sıva’ [штукатурка⁸⁶⁸] + T. la-) sıvamak, boyamak.

İşçilerin biri eşiin boyunda duvarı *ştukaturkalaardı*. (s. 240)

taaze+le-: (Fa. tâze⁸⁶⁹ + T. le-) 1. Bir işi tekrarlamak, bir daha yapmak. 2. Yenilemek. 3. Bir şeyi taze ve yeni olanla değiştirmek.

⁸⁶⁷ RTS, s. 1920.

⁸⁶⁸ RTS, s. 1922.

1. – Nesoy geç? Gecä erken sabaaya dönär oldu. Çayı kaç kerä oldu *taazeleerim*. (s. 108)

2. Olacêk kolayı, sän dä denizin dalgasında kuvedini *taazeleyüsin*. (s. 195)

3. Akiliş babu sofrayı *taazeleyip*, Andreyi sofraya teklif etti. (s. 223)

takaza+la-: (Ar. taḳāzā⁸⁷⁰ + T. la-) azarlamak, uyarmak.

Taa bu yaştan kızlınnan klubta gecä yarısından saurlanmaa, boba lafını seslämemää, bu mu diil başsızlık!? – sert üfkäylän *takazalaardı* boba. (s. 80)

taman+na-: (STT tamamla- > GT. tama[m>n]na- → öncelikle “tamam” sözcüğü dişileşme olayı ile “taman” biçimine dönüşür.⁸⁷¹ Daha sonra bu sözcük üzerine +la ekinin eklenmesi sonucu ilerleyici benzeşme yoluyla tamanl>nna- biçimi ortaya çıkar.) (Ar. tamâm⁸⁷² + T. la-) tamamlamak.

Millet dedelerdän kalma adetleri – kendi temelini korumaa boorcunu bu takım *tamannêêr*. (s. 175)

tembih+le-: (Ar. tenbîh⁸⁷³ + T. le) tembih etmek.

Nicä gölgesiz fidan yok, ölä da kısmetsiz insan olmaz, – *tembihlärdi* profesör. (s. 144)

tepe+le-: hırpalamak.

– Baare *tepeledin* mi islää bozuu? Ne yardıma çaarmadın? – gülümseyeräk sordu medsestra. (s. 97)

tepme+le-: (täpmäk EUTS > tepmek DLT > tepmek KB⁸⁷⁴ → tep – me + le-) tekmelemek.

⁸⁶⁹ OTAL, s. 1217.

⁸⁷⁰ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (30.08.2019).

⁸⁷¹ Nevzat Özkan, a.g.e, s. 77.

⁸⁷² OTAL, s. 1202.

⁸⁷³ OTAL, s. 1255.

⁸⁷⁴ EUTS, s. 234; DLT, s. 869; KB, s. 437.

Dışarda Andrey ilkin sınaştırdı Kristinayı Tarpana yaklaşmaa: “Beygir, nicä insan, beenmeer ona geeridän yklaşsınar, ozaman o kış atıp, var nicä *tepmelesın*.” (s. 150)

tertip+le-: (Ar. tertîb⁸⁷⁵ + T. le-) düzenlemek, toplamak.

Büük yortu yaklaştıkça, evi *tertipläürdilär* içyandan hem dışandan. (s. 183)

tukur+la-: (tukur [yans.] + la-) yuvarlamak, tekerlemek.

Gençlär çukura yakın yamaçta, kotta, yakacak toplardı: baa çırpısı, kuru fidan dallarını, işä yaramaz skatları burayı *tukurlaardılar*. (s. 72)

tükürüç+le-: (tü [yans.] + kür-üç+le-) tükürüklemek.

Te burasını var nicä *tükürüçleyäsin*. (s. 164)

ucuz+la-: değeri kalmamak, değersizleşmek.

Zerä tabiyattan uzaklaştıkça, yaşamak maanası *ucuzlêêr*”, – kızın aklından bu fikirlär diildi seftä geçsin. (s. 186)

usta+la-: (Fa. usta [üstâd⁸⁷⁶] + T. la-) bir şeyi yapmak, inşa etmek.

Bu kapuyu diil lăâzım açmaa, kapalıykan da ötäänsı şilêêr. Kim “*ustaladı*” kapuyu? – sert sordu o. (s. 176)

usul+la-: uslandırmak, yatıştırmak, sakinleştirmek.

– Git günahdan uzaa, ba, pijon, – Andreyin yok edän bakışı *usullaar* gibi etti brigadiri. (s. 119)

ürek+le-: (STT yürekle- > GT. öürekle-) birini yüreklendirmek.

“Bravo!“, “Aferim!“, “Dädu Sava çetin ol!” – her taraftan baarmaklar artık, duymayan ihtiärlını, adamı *ürekläürdi*. (s. 202)

yansı+la-: yansılamaq, birinin söz ve davranışlarını alaycı bir tavırla tekrarlamak, taklit etmek.

⁸⁷⁵ OTAL, s. 1267.

⁸⁷⁶ OTAL, s. 1316.

“Bän dä diişilerim”. Taa biraz siiretti kendini, çıkardı pembä dilceezini aynaya dooru, sansın, kimisä **yansıladi**, da attı kendini divana. (s. 60)

yardım+na-: yardım etmek.

Stöpa **yardımnadi** innemesini sıkkan Vasinin kolunu bintlemää, da stroykanın maşinasını getirmää kaçtı. (s. 210)

yok+la-: dokunarak yoklamak, incelemek, aramak.

1. O gölmään sol yanındaki cöbünü **yokladı:** – Ama burada bişey yok!?! (s. 271)

2. Kristina daptur geldi, ama baarmadı. – Kim bu? – **yokladı** o başını tutan elleri. Andrey susardı. (s. 62)

yorga+la-: (yor-ı-g-a⁸⁷⁷ > yorøga > yorga + la-) atın biniciyi sarsmayacak şekilde yürümesi.

Tırısa alıştıırılmış at ilkin **yorgaladı**. (s. 230)

yortu+la-: (Yun. yortu [eorti⁸⁷⁸] + T. la-) kutlamak.

– Bän dört kerä taa yavaş ihtiärlêêrim: benim yılımda irmi dört ay var, duuma güünümü dört yılda bir kerä gücük ayın irmi dokuzunda **yortulêêrim**. (s. 138)

zeet+le-: (STT eziyet > GT. øz[iye>ee]t + le- → “y” ünsüzünün düşmesiyle “ee” ünlüsü), (Ar. eziyyet⁸⁷⁹ + T. le-) eziyet vermek, üzmek.

Belli ki yaptıkları için onu çok kerä pişmannık **zeetlaürdi...** (s. 77)

zengin+ne-: (Fa. sengīn + T. ne-) zenginlemek.

⁸⁷⁷ DLT ve KB’de ‘yürüme’ anlamında *yor-* fiili bulunur. Aynı anlamdaki *yori-* fiiline ise DLT ve KB ile beraber EUTS’de de rastlanır. DLT’de *yoru-* şekli de vardır. Daha sonra *yori-* fiili, fiilden isim yapan -k / -g ekini alarak isimleşir. Bu sözcük, EUTS’de *yoriğ*, *yoriğ* ‘yürüme, yürüyüş; usul, yol, gidiş’, DLT’de *yorık*, *yoruk* ‘hareket, koşma ve yürüme; huy; gidişat, davranış’, KB’de *yorık* ‘mizaç, karakter, akıcı’ şekil ve manalarıyla yer alır. DLT’de *yoriga* sözcüğü tek başına geçerse de “yoriga at” ifadesinde sıfat görevinde kullanımına rastlanır (EUTS, s. 302; DLT, s. 981; KB, s. 552-553).

⁸⁷⁸ YES, s. 238.

⁸⁷⁹ OTAL, s. 281.

Kolhozlar **zenginmediydi**: aşınır-aşınmaz, diil pek silik rezina skatlarını traktorların, başka maşınaların tekerleklerinden çıkarıp, eniyä diıştırirdilər. (s. 72)

+la- ekinin isim kökünden ayrılarak -n- dönüşlülük, -ş- işteşlik ve -t- ettirgenlik ekleriyle kaynaşması sonucu birleşik durumdaki +lan-, +laş-, +lat- ekleri ortaya çıkmıştır. +la- eki isimden fiil türetme fonksiyonuna sahip olsa da oluşturduğu fiillerin bazıları bugün o hâliyle kullanılmıyor olabilir. Örneğin, *yaşlan-*, *sessizleş-*, *aydınlata-* fiilleri; *yaşla-*, *sessizle-*, *aydınlata-* olarak yalın bir biçimde kullanılmamaktadır. O hâlde bu gibi örnekler; +lan-, +laş-, +lat- birleşik eklerinin doğmasına sebep olurken bunların kullanımını da mecbur kılmaktadır.

Önce +la- ekini sonrasında -n-, -ş- veya -t- çatı eklerinden birini almış fiillerin, Gagauz Türkçesinde +la- ekli biçimi kullanılmıyorsa bunlar, isimden fiil yapan +lan-, +laş-, +lat- ekleri altında verilmiştir. Kullanılıp kullanılmadığının teyiti için taranılan roman esas alınmış fakat fiilin +la-’lı şeklinin burada geçmemesi durumunda Gagauz Türkçesi Sözlüğü’ne bakılmıştır. İkisinden birinde +la- ekli biçiminin bulunması hâlinde fiil, doğal olarak fiilden fiil yapan -n-, -ş-, -t- ekleri altında gösterilmiştir.

2.2.1.2. +lAn- / +nAn-

+lan- eki; isimden fiil türeten +la- / +le- yapım ekine, fiilden fiil yapma eki -n-’nin eklenmesiyle teşekkül etmiştir. Romanda, bu eki bünyesinde bulunduran 14 fiil saptanmıştır. Bunlar, daha önce belirtildiği üzere Gagauz Türkçesinde +la- ekli kullanımı bulunmayan fiillerdir. Yine +la- ekindeki gibi bu ekin de ilerleyici benzeşme yoluyla +nan- biçimine dönüşmüş şekli 3 örnekte gözlenmiştir.

can+nan-: (Fa. cân⁸⁸⁰ + lan-) canlanmak.

Kızın gevrek şaşan sesindän hepsi **cannandı**. (s. 24)

duruk+lan-: oyalanmak, kalmak, duraklamak, durmak.

– Kızlar, **duruklanın** birazçık, alacam sizi evä dooru. Onun kabinedinä girmesinnän çıkması bir oldu. (s. 103)

⁸⁸⁰ OTAL, s. 140.

İşçilerin biri eşin boyunda duvarı ştukaturkalaardı. Kristina selâm vermää *duruklandı*: (s. 240)

geç+len-: gecikmek, geç kalmak.

Yolda Andrey evä *geçlenmiş* Kostiyân karşılaştı. (s. 119)

girgin+nen-: yiğitlik gösterisi yapmak.

– Sän da pek *girginnänmä*, bileriz senin da yufka yerini, – usullandırardı onu kız. (s. 159)

hodul+lan-: (Ar. fuđül⁸⁸¹ + T. lan-), ('kibirleşmek, kimseyi beğenmemek' hodullanmak DS⁸⁸²) kabadayılanmak, büyüklenmek, gururlanmak, kasılmak.

1. Kendi da olmuştu, nicä buura *hodullanarkan* – şiş hem kırmızı-mor. (s. 95)

2. – O ilersini aldı, da en ürük acemi – surayı ayırdı. Var nicä baasa konayım, ilk er onun, – çocuk brigadiri için *hodullanardı*. (s. 129)

dik+len-: bir kimseye kafa tutmak, başkaldırmak, karşı gelmek.

– Kär ölä olsun, kimin ne işi? – *diklendi* Kristina, da taa o an pişman oldu. (s. 63)

kaskatı+lan-: 1. Uyuşmak, donmak, katılaşmak. 2. Bir şeyden soğumak.

1. Ayazdan kemikleri sızlaardı, kolları *kaskatılanardı*. (s. 156)

2. Adamın düşündüünä görä, taa derin havezä onun canı artık *kaskatılandı*, da büyük duyguya kapılmak çocukluk davranışı gibi gelärdi. (s. 16)

pire+len-: sinirlenmek, kızmak.

– Kayet diil yeri, – brigadir bakındı kabinettä, – bunun sonu olacêk başka yerdä, – yaanarak *pirelenärdi* o. (s. 236)

pişman+nan-: (Fa. peşîmân⁸⁸³ + T. la-n-) pişman olmak. (s. 83)

⁸⁸¹ ÖTS, s. 1978.

⁸⁸² DS, s. 2394.

Kristina girär gibi olduynan taa *pişmannandı*, ama geeri çıkmaa artık géçti.
(s. 83)

sabur+lan-: (STT sabır > GT. sab[ı>u]r), (Ar. sabr + T. la-n-) sabırlanmak, sabretmek.

– Kıstaf sizä bu yaz, *saburlanın*, tezdä bollaa çıkacêynız, – dedi kolhoz başı, bakarak o dar köşeyä, neredä şımarardı uşaklar. (s. 265)

saur+lan-: (STT savur- > GT. saour- → saur-la-n-), (sawurmak, sawrulmak DLT⁸⁸⁴) savrulmak, dalgalanmak.

Te patlattılar tüfek, da atlılar yerindän ileri birdän kopetti. Kuşkulu beygirlerin elesi lüzgerli koşuda *saurlandı*. (s. 132)

serioz+lan-: (Rus. serioz [серьёз⁸⁸⁵] + T. la-n-) ciddileşmek.

– Taa gerçek yok näänı, – *seriozlandı* kolhoz başı. (s. 206)

şüpe+len-: (STT şüphelen- > GT. Şüpøelen-), (Ar. şübhe⁸⁸⁶ + T. le-n-), (şüpelenmek TAS⁸⁸⁷) şüphelenmek.

– Sän çok kerä mi karannaa kalêrsın? – *şüpelendi* adam. (s. 66)

Ozaman o taa bilmääzdi, *şüpelemääzdi* dä, ani üüselttikçä üüretim uuruu, o, onu başlayan annamamaa, yakın senselelerdän uzaklaşêr. (s. 81)

üfke+len-: (STT öfkelen- > GT. [ö>ü]fkelen-), (öpkä, övkä EUTS > öpke, öwke DLT > övke⁸⁸⁸+le-n-), (‘öfkelenmek, kızmak, kızarak uzaklaşmak’ → öpkele-, öpkile- > övkele-⁸⁸⁹n-), (üfgelenmek / üfkelenmek TAS⁸⁹⁰) öfkelenmek.

⁸⁸³ OTAL, s. 1010.

⁸⁸⁴ DLT, s. 810, 811.

⁸⁸⁵ RTS, s. 1520.

⁸⁸⁶ OTAL, s. 1171.

⁸⁸⁷ TAS, s. 960.

⁸⁸⁸ EUTS, s. 152, 155; DLT, s. 788, 794; KB, s. 367.

⁸⁸⁹ DLT, s. 788; KB, s. 367.

⁸⁹⁰ TAS, s. 1048.

Enilikleri kabletmeyän, gençlerdän, özellikläñ karı tarafından büük yaşta buhgalter İvan İlyiç homurtulu *üfkelenđi*: – O çukmannıya çok mu taa sesirgeneceniz? (s. 124)

2.2.1.3. +IAŞ-

+laş- eki, görevi isimden fiil yapmak olan +la- eki üstüne, fiilden fiil yapan -ş- ekinin eklenmesiyle oluşmuştur. Bu ekle türetilen fiillerin çoğunda bir şeyi karşılıklı yapma anlamı vardır. Romanda, bu ekin yer aldığı 7 örneğe rast gelinmiştir.

dost+laş-: (Fa. dūst⁸⁹¹ + T. laş) dost, arkadaş olmak.

Muhtarlan annaşmanıza ozaman şaştım. – Artık *dostlaştık*. (s. 279)

sarp+laş-: şiddeti artmak, kuvvetlenmek

Kötü hava git-gidä *sarplaşardı*. Karannık taa gündüzdän çöktü. (s. 155)

şenne-n-: (STT şenlen- > GT. şen[ln>nn]-) şenlenmek.

İkisi dā, annaşıp gibi, ilin *şennendi*, ki uzlaşma kayıllı bulundu. (s. 204)

er+leş-: yerleşmek.

– *Erleşärsäm* orada, seni dā o taraflarlan tanıştıracam.

kiyatla-ş-: (STT kâğıt > GT. a-ı > i-a ünlüleri arasında yaşanan yer değıştirme sonucunda⁸⁹² → kiyat), (Fa. kiyat + T. laş), (TAS’de kiyat, kiyat⁸⁹³ şekilleri mevcuttur.) mektuplaşmak.

Aşırıdan bilim adamnarınnan *kiyatlaşêr*. (s. 26)

yer+leş-: bir yere oturmak, yerleşmek.

– ...Eyê-hê-hê-hê-hê-ê-ê-!, – işidildi ona, ama zoordu annamaa o adam sesi mi, osa booran uluması mı? “Bana, olmalı, ses geleer”, *-yerleşärdi* o kuytuda. (s. 156)

⁸⁹¹ OTAL, s. 217.

⁸⁹² Nevzat Özkan, a.g.e., s. 93.

⁸⁹³ TAS, s. 626, 633.

uzak+laş-: 1. (birinden) uzak durmak, yabancılaşmak. 2. bir şeyden uzağa gitmek.

Ozaman o taa bilmääzdi, şüpelenmääzdi dä, ani üüselttikçä üüretim uuruu, o, onu başlayan annamamaa, yakın senselelerdän *uzaklaşêr*. (s. 81)

Kuvetsiz insana göründü, ani ona en paalı kaavi, geniş arkalı adam *uzaklaşardı* hodul hem ilin. (s. 297)

2.2.1.4. +ı-

Yalnızca bir örnekte görülen bu ekin çok işlek olmadığı anlaşılmaktadır. Sözcüğün aslı *yalap*'tır. Fakat "ı" ünlüsünden dolayı sözcük sonundaki "p" sesi tonluluşarak "b" ünsüzüne dönüşmüştür.

yalab+ı-: (yala[p>b]+ı-), (yalabımağ, yalabumağ YTS; yalabımağ TAS; yalabımağ, yalabumağ DS⁸⁹⁴) parlamak.

Yakasında *yalabıyardı* ufacık broş. (s. 16)

2.2.1.5. +irgen-:

İsimlere gelerek fiil yapan bu ek, birkaç ekin birleşmesinden meydana gelmiştir. Açılımı +ir-ge-n- biçimindedir⁸⁹⁵. Ek, bu biçimiyle Eski Türkçede isimden fiil yapma eki olan -ırka- / -irke- ekine benzemektedir. Yine Eski Türkçe döneminde kullanılan *özirken- 'kendine gelmek, dönmek'*, *alpkırka- 'sebat göstermek, yiğit süsü vermek'*, *alpkırkan- 'yiğitçe davranmak'* fiilleriyle mukayese edilebilir⁸⁹⁶. Gagauz Türkçesinde +irgen- eki iki örnekte karşımıza çıkmıştır.

ses+ir-ge-n-: kulak vermek, bir şeyi dinlemek, duymak.

– Kristinka, yä, *sesirgen* türküyä, – yalpak yalvardı brigadir,- bizim vakıdımızdan hava. (s. 117)

⁸⁹⁴ YTS, s. 231; TAS, s. 1070; DS, s. 4132.

⁸⁹⁵ Nevzat Özkan, a.g.e., s. 109.

⁸⁹⁶ Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 44, 208.

Karı kapalı kapu aşırı kızın odasına *sesirgendi*, aalamêêr mı? Ses işidilmääzdi. (s. 122)

sus+ur-gan-: susmak, sessiz kalmak (bir süreliğine).

Kristina *susurgandı*, bulamaazdı basmasını, yaşlarını elinnän sildi. (s. 144)

2.2.1.6. +a-:

Nevzat Özkan; +a- ekinin, günümüze nazaran Eski Türkçede kullanılabilirliğinin daha fazla olduğunu belirtmiş ve bugün bazı sözcüklerde bu ekin kullanımının devam ettiğini dile getirmiştir⁸⁹⁷.

oyna-: (oyun+a- > oy(u)n+a-) 1. eğlenmek, oyalanmak gibi maksatlarla bir şeyle meşgul olmak, uğraşmak. 2. kımıldamak. 3. müzik eşliğinde hareket etmek.

1. Azalan uşaklar dışarda *oynaardı*. (s. 231)

2. Kristinanın boyuna yapışan büyük güllü incä satin sarafanında yalpak lüzgercik *oynaardı*. (s. 136)

3. – Biz seninnän klubta polka da taa dönecez, düz horuyu da *oynayacêz!* – onun yalpaklı kızıştırardı Kristinayı. (s. 158)

Özkan, *yavaşı-* örneğini +a- eki altında değerlendirmiş ve *yavaş* isim kökünden türetilen bu fiille ilgili, *yavaşa-* şeklinin bulunduğunu da belirterek ikisinden birinde ünlü değişmesi yaşandığından bahsetmiştir⁸⁹⁸. Romanda, sözcüğün *yavaşa-* biçimi bulunmamaktadır.

yavaş+ı-: 1. yavaşlamak, bir şeyin sesi veya hızı alçalmak ya da azalmak; hafiflemek. 2. sakinleşmek. 3. iş yapma ve hareket etme hızının azalması.

1. Yukardan selcääz hızlı akardı, aşaaada, biraz genişlenip, *yavaşıyardı*. (s. 41)

O bekledi köpään sızlaması *yavaşısin*, denedi çıkmaa, ama Muhtar bir salmak bütün maaleyä kaldırdı. (s. 257)

⁸⁹⁷ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi...*, s. 108.

⁸⁹⁸ Nevzat Özkan, a.g.e., s. 88.

– Aala, canım, aala. Göz yaşınnan acı *yavaşıyıp* gider..., akıl yıkanıp açılêr. (s. 248)

2. Vakitlar diişildi, boba ihtârladıkça *yavaşıdı*. Anaları geçindikân sora, o karışmaazdı bişeyâ. (s. 81)

3. – ...Nicâ biliner, bobam yapı kurmakta büük ustaydı. Şindi biraz *yavaşıdı* – yıllar. (s. 36)

2.2.1.7. +(A)l- / +l-:

İşleklik sahası dar olan bu ek, genellikle sıfat türünden sözcüklere eklenerek olma bildiren fiiller türetir⁸⁹⁹.

boş+al-: 1. dolu bir şey boş hâle gelmek. 2. etrafta kimse kalmamak.

1. Üülen devirildiynän çamur kuyusu *boşaldı*. (s. 262)

2. “...Onu, ani kapladıydı dünneyi, ani gelârdi düşlerinâ, kandırdı yanık içini akılsızlınnan kaybetti. *Boşaldı* dolay, onunnan genâ sade bela - yalnızlık.” (s. 124)

dooru+l-: (STT doğrul- > GT. d[og̃>oo]rul- → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “uu” ünlüsü) 1. bir şey doğrulmamak, düz bir hâl almamak. 2. doğrulmak, bir tarafa yönelmek. 3. toparlanmak, düz, dik bir hâle gelmek.

1. Onu kaar gömârdi. “Lââzım kalkmaa, gitmää, gitmää” – uyku arasında işlârdi fikiri, ama seslemâzdi kolları, *doorulmaazdı* ayakları. (s. 156)

2. Arabanın tekerlekleri kendileri küüdân gerää gibi uzacık Kişinöv şossesinâ *dooruldu*. (s. 146)

3. Sürçüp, hayvan *dooruldu*. (s. 132)

“siirel- ve suul-” fiillerinin kökleri “siirek” ve “suuk” sözcükleridir. Bu misallerde sözcük sonundaki -k ünsüzü, +l- ekinin getirilmesiyle düşmüştür.

⁸⁹⁹ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 181.

siire(k)+l-: (STT seyrel- > GT. s[ey>ii]rel- → “y” ünsüzünün düşmesiyle “ii” ünlüsü) seyrelmek, azalmak.

İneklerdä azaldı süt, **siireler** bızaalayan ineklär. (s. 101)

suu(k)+l-: (s[oğ>uu]l- → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “uu” ünlüsü) soğulmak, soğumak.

– Korkêêrim seni edenmää, sınaşmaa sana. Kül edän duygudan **suulmaa** zor olur. (s. 230)

2.2.1.8. +(A)r-:

Çoğunlukla renk adlarından oluş bildiren fiiller meydana getirir. Romanda, bu ekle türetilmiş iki örnek bulunur. Örneklerin ikisi de bir renk adıdır.

eş+er: (STT yeşer- > GT. øeşer-), (yaşarmak EUTS > yaşarmak DLT > yaşarmak KB⁹⁰⁰), (yaş+ (a)r-) yeşermek.

Fışkancık **eşerir** sä, nası-nicä neetin tamannanacêk, – inannı dedi karı. (s. 180)

sar+ar-: (ET. OT. sarığ ‘sarı’+ar-⁹⁰¹) sararmak.

Fidannarda enez yollanan körpä yapraklar **sararıp**, kıvrışardı, birazı yerä silkinärdi, nedän aaçlar olardı yoluk saçlı, lişalı kellä gibi. (s. 224)

2.2.1.9. +dA-

Yansıma seslere gelerek bunlardan fiiller türeten bir ektir. Romandan, bu ekin yer aldığı 9 fiil tespit edilmiştir.

çingır+da-: (STT çingırda- > GT. [ç>c]ingırda-) çingırdamak.

Yular **çingırdadı**... (s. 302)

fışır+da-: fışır-fışır ses çıkarmak.

⁹⁰⁰ EUTS, s. 289; DLT, s. 957; KB, s. 530.

⁹⁰¹ KBS, s. 735.

Yukarda kasvetsiz kuşların uyku önündä eşinmesi *fışırdaardı*. (s. 123)

fisir+de-: fisıldamak.

Kendim görmedim, işitmedim, ama insan boşa sölämeyecek, – *fisirdüardı*
Kristinanın kulaanda yaslayı gözedän, Zafira babunun tutnuk sesi. (s. 5)

Akiliş babu içirtti ona üç yudum ayazma, yısladı başını okunmuş suylan,
fisirdeyrük: “gecä korku üstündän taa geçmedään, ilaç olur”. (s. 69)

gıcır+da-: gıcırdamak.

Açan bitki kapuyu sarsalaya-sarsalaya kuvedi kesiler, kapu yavaşıcık
gıcırdayarak kendi açılêr. (s. 68)

kıpır+da-: kımıldamak, kıpırdanmak.

– Bu diil ayıp iş, ölä dünnää kurulu – cannılar läázım isin, gezsın,
kıpırdasın, ozaman hereri çekecek. (s. 102)

pufur+da-: atın çıkardığı bir ses, solumak.

Yular cıngırdadı... Kulaanda Tarpan horlayıp, *pufurdadı*... (s. 302)

şırıl+da-: (su vb. şeyler) şırıl şırıl akmak.

Kuraa çektiynän, dolayda çöşmelär kuruyardı, ama bu derecik enikunu hep
bir *şırılardı*. (s. 41)

şurul+da-: şırıldamak.

Duruk serin su oynayışlı *şurulardı*. (s. 301)

uul+da-: (STT uğulda- > GT. uoul-da-) uğuldamak.

Ansızın *uuldadı* maşına, faraların şavkı urdu dirää. (s. 126)

İsimden Türemiş Fiiller

Fiil	Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aala-	80, 80, 88, 110, 122, 127, 160, 173, 232, 248, 248	11

adımna-	55, 107	2
alatla-	11, 11, 13, 14, 21, 35, 51, 51, 57, 57, 57, 64, 70, 72, 74, 75, 76, 78, 86, 90, 109, 115, 115, 133, 135, 156, 162, 169, 187, 191, 197, 211, 211, 212, 212, 218, 219, 232, 235, 250, 258, 270, 279, 280, 291, 291, 296	47
amazla-	159	1
alifle-	1. 64, 112, 150, 263, 267 2. 111, 205	7
anna-	10, 11, 15, 17, 18, 19, 29, 31, 33, 33, 34, 36, 47, 47, 52, 53, 56, 75, 76, 80, 86, 89, 94, 94, 95, 97, 97, 98, 99, 104, 105, 109, 112, 114, 119, 121, 123, 126, 126, 132, 137, 138, 138, 142, 149, 150, 151, 160, 175, 178, 179, 182, 185, 189, 189, 190, 190, 191, 192, 194, 200, 207, 208, 208, 214, 214, 214, 215, 221, 221, 222, 228, 229, 229, 231, 235, 236, 247, 247, 247, 247, 248, 248, 249, 251, 253, 254, 254, 254, 255, 257, 257, 258, 263, 268, 272, 273, 277, 279, 279, 281, 287, 290, 291, 298, 301, 301	108
arkala-	168	1
aşaaala-	14	1
auçla-	209	1
ayazmala-	34, 34	2
ayozla-	174, 202	2
baala-	164, 212, 269, 286	4
baaşla-	50, 50, 67, 84, 140, 148, 153, 185, 277, 294	10
balla-	199, 199	2
betvala-	6	1
bızaala-	101, 221	2
bintle-	210	1
boşal-	1. 262 2. 41, 124	3

buzaala-	253	1
büüle-	120	1
cannan-	24, 102	2
cezala-	99, 124	2
cınna-	87, 173, 175	3
cıngırda-	108, 302	1
çatlat-	1. 130 2. 118	2
çelikle-	142	1
çevräle-	51, 73	2
diklen-	63, 127, 236	3
dolayla-	8, 132, 196, 199, 230, 257	6
donakla-	162	1
doorul-	1. 156 2. 20, 146, 231, 300 3. 132	6
dostlaş-	278, 279	2
duruklan-	54, 103, 240, 303	4
enile-	6, 164, 195	3
enserle-	118	1
erleş-	141, 143	2
eşer-	180	1
fışırda-	123	1
fisirde-	5, 69, 100, 206	4
gagala-	184	1
geçlen-	108, 119	2
gıcırda-	68	1
gırginnen-	159	1
günnükle-	34, 34, 72	3
haberle-	170, 250, 274	3
hamna-	82	1
havezle-	87, 152, 266	3
hodullan-	95, 129	2
işle-	1. 15, 23, 34, 55, 91, 137, 154, 156, 166, 176, 218, 235, 243, 269, 294 2. 165, 166 3. 165	18
kaavile-	14, 15, 82, 120	4
kaskatılan-	1. 156 2. 16	2
keezle-	37, 38, 38, 294, 295	5
kefle-	230	1
kıpırda-	102	1
kireçle-	145, 183	2
kiyatlaş-	26	1
konukla-	75, 172, 197	3
köstekle-	101, 162	2
kuvetle-	134, 168	2
meele-	103	1

mekle-	160	1
mındarla-	96	1
nasaatla-	73, 87, 103	3
neetle-	111, 180, 180	3
nışanna-	10, 16, 174, 264	4
oyna-	1. 11, 11, 37, 39, 39, 87, 231, 231, 265 2. 136 3. 158, 197, 199, 202, 202, 202, 203, 204	18
pakla-	18, 21, 154, 238, 244, 269, 271	7
parala-	99, 212	2
pirelen-	236	1
peltekle-	125	1
pişmannan-	83	1
pufurda-	302	1
raatsızla-	113	1
resimne-	17, 17, 63, 64, 87, 87, 125, 125, 174, 226, 240, 263	12
saburlan-	50, 97, 210, 265	4
sapla-	1. 83, 84, 149 2. 180, 180	5
sarar-	224	1
sarplaş-	155, 272	2
selemne-	303	1
seriozlan-	206	1
sesirgen-	35, 41, 43, 47, 57, 102, 111, 112, 117, 119, 122, 124, 168, 189, 208, 213, 257, 263, 288, 302	20
sesle-	33, 35, 65, 81, 93, 138, 156, 156, 232, 254, 256, 289	12
sızla-	1. 156 2. 110, 133, 189, 299 3. 257, 258	7
sımarla-	13, 23, 64, 175, 177, 213, 216, 295	8
siirel-	101, 105, 194	3
stavrozla-	197	1
suazla-	223, 228, 244, 250, 271, 272, 275, 277, 294	9
sula-	188	1
susurgan-	54, 144	2
suul-	230, 230	2
suvazla-	24, 48, 81, 81, 111, 144, 157, 178, 186	9

şakala-	52	1
şamarla-	132, 157, 238, 287	4
şennen-	106, 204, 226, 245, 278	5
şırıl-da-	41	1
ştampe-	64	1
ştukaturkala-	240	1
şurul-da-	301	1
taazele-	1. 108 2. 152, 195 3. 223	4
takazala-	43, 80, 98	3
tamanna-	22, 69, 125, 175, 228, 286	6
tembihle-	144, 291	2
tepele-	97	1
tepmele-	62, 119, 150	3
tertipl-e-	71, 100, 183, 262	4
tırmala-	96	1
tukurla-	72	1
tükürüçle-	164, 164	2
ucuzla-	186	1
ustala-	176, 267	2
usulla-	119	1
uzaklaş-	1. 81 2. 158, 254, 269, 272, 297	6
uulda-	126, 283	2
üfkelen-	124, 277	2
ürekle-	202	1
yalabı-	5, 16, 146, 303	4
yardımn-a-	107, 210, 221, 223, 230, 269	6
yansıla-	60, 77	2
yavaşı-	1. 24, 36, 41, 89, 104, 154, 205, 230, 248, 257, 283 2. 81, 84 3. 36, 100	15
yerleş-	137, 156, 175, 258, 277, 288	6
yokla-	271, 62	2
yorgala-	230	1
yortula-	138, 218	2
zeetle-	13, 26, 32, 37, 58, 70, 77, 106, 182, 216, 221, 237, 261, 268, 301	15
zenginne-	72	

2.2.2. Fiilden Fiil Yapan Ekler:

2.2.2.1. -ala-:

Sıklık ifade eden, bir işin az aralıklarla yinelendiğini gösteren bir ektir⁹⁰².

koo-la-: (STT kovala- > GT. k[ova>oo]+la- → “v” ünsüzünün düşmesiyle “oo” ünlüsü) kovalamak.

Biz diiliz o korkaklardan, muukayı *kooladık*, biz ondan kaavi çıktık! (s. 232)

sars-ala-: sarsmak, sallamak.

Taa bir kerä bu tekrarlanarsa, yaş yerin dä kalmayacêk, – *sarsaladı* onu Andrey da iirençli itirdi. (s. 127)

2.2.2.2. -(ı)l-:

-(ı)l-eki, edilgenlik ve meçhullük ifade eden fiiller türetir, bu ekle türetilen fiiller olma bildirir⁹⁰³. Böyle fiillerde hareketin veya işin kim tarafından gerçekleştirildiği belli değildir veya söylenmemiştir. -(ı)l- ekiyle yapılmış bazı fiillerde ekin edilgenlik işlevinden çok dönüşlülük yani kendine kendine olma işlevinin üstün geldiği görülür⁹⁰⁴. (Örneğin; iil-, dapıl-, süzül-, atıl- vb.).

-l- eki sonu ünsüzle biten fiillere eklenir. Zaman zaman ekin, -n-, -ş- ve -tir- ekleriyle genişletilmiş fiil gövdelerine eklendiği örneklere de tesadüf edilir. (yollanı-, etiştiril-, etişil- vb.)

aktar-(ı)l-⁹⁰⁵: (aqtarmak EUTS > axtarmak DLT⁹⁰⁶ + (ı)l-), (aqtarılmak EUTS) 1. devrilmek, yuvarlanmak. 2. kaynamak. 3. bir şey bir yerden başka bir yere taşınmak.

⁹⁰² Nevzat Özkan, a.g.e., s. 115; Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 182.

⁹⁰³ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 204.

⁹⁰⁴ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 184.

⁹⁰⁵“aktarıl-” fiili, Gagauz Türkçesindeki ilk anlamıyla ve “aqtarılmak” şekliyle EUTS’de yer almaktadır. Aynı zamanda adı geçen eserde fiilin, (ı)l- ekini almamış gövde hâli de “çevrilmek,

1. Annaşıp, ani bitki kerä yamaca tırmanêrlar, onnar lüzgär gibi kaydılar aşaa da **aktarıldılar** kürtün içinä. (s. 160)

2. Kuşu haşlamaa su ateştä artık **aktarılarıdı**. (s. 70)

3. – Truşçu Kostininin kemicekleri uzak yabancı toprakta, olmalı, **aktarıldı**, – dedi Zafira babu, yaklaşıarak bu gümbürtüyä. (s. 34)

annad-(ı)l-: anlatılmak. (s. 239)

Ekskursiyalarda dedelerin yaşamak yolu, kahramannı için **annadılaardı**.

annaş-(ı)l-: anlaşılmak, belli olmak.

Bu avşam Kristina ölä laflar buldu, ki **annaşıldı** - burasını bu halda brakmaa olmaz.

at-(ı)l-: 1. reddetmek. 2. uzaklaştırılmak. 3. vazgeçmek. 4. inkâr etmemek, reddetmemek, söylediğinden dönmemek.

1. Andrey denedi kızın bel kemiin aşaaasını uumaa, ama o **atıldı**. (s. 274)

– Biz kendini yalvardan diiliz. Bölä tekliftän kim **atılêr?** (s. 103)

2. O boydan insana, adetlerindän, dinindän, kendi milli giyimnerindän **atılmak** - ölümdü. (s. 79)

3. Kristina **atıldı** neettän, şaşmaa hem kutlamaa çorbacıyı merkez kasabadan dönmesinnän. (s. 121)

baaşlan-(ı)l-: birine bir şey hediye edilmek.

Baaşlanılarıdı basmacık, peşkir. (s. 188)

dap-(ı)l-: (STT kapıl- > GT. [k>d]apıl-) kapılmak.

– Sendän ileri bän geçmeyecäm, hadi gir sän, – **dapıldı** ona bu üzsüz. (s. 136)

dönmek” anlamıyla bulunmaktadır. DLT’de yalnızca “axtar-” şekliyle “yıkmak, devirmek; kürek yardımıyla bir şeyi bir yerden başka bir yere aktarmak” manalarında geçmektedir.

⁹⁰⁶ EUTS, s. 9; DLT, s. 545.

diiş-(i)l-: (STT değiş- > GT. d[eği>ii]ş-(i)l-) değişme işine konu olmak, değişmek, biçim veya durum değiştirmek.

“...Vasi... biraz **diişilmiş**, güüdedän genişlenmiş, ama üzündä hep o sersem bakış, şalvir sırtması senär olmuş...” (s. 60)

– Geçti o vakıtlar, Pavli. Yaşamak çoktan **diişildi**. (s. 104)

– Bundan söylenmişin maanası **diişilmüz** ki. (s. 279)

duy-(u)l-: 1. hissedilmek. 2. (bir söz, haber ya da koku) her yere yayılmak.

1. Eski evelki işlerdä dä korunan insana kayet gerekli bir enerjiya **duyulardı**. (s. 153)

...Te geldi bu genç insan, da **duyuldu** keskin taazä esinti. (s. 16)

2. Şaşlaa kızıştırlanan ateşlerin tütünnü isin burnuyu dürtän hem aazını sulandıran kokusu artık hererdä **duyulardı**. (s. 131)

düü-l-: (STT dövül- > GT. d[öü>üü]-l- → “v” ünsüzünün düşmesiyle “üü” ünlüsü) damar hızlı hızlı vurmak, kalp çarpmak.

– **Düüler**, mali, cancaazı **düüler!** (s. 112)

düz-(ü)l-: 1. tamir edilmek, onarılmak. 2. düzenlenmek, tertip edilmek.

– Yapı daalêr, nası- nicä kaavilensin, **düzülsün** lâazım, – hepsi söledii fikiri topladı bireri brigadir Vasi. (s. 52)

– Temel koyulu, kalan gözelliklär taa soraya kalacêk, açan territoriya **düzülecek**. (s. 116)

erleştir-(i)l-: yerleştirmek.

Kirişlär duvarlar üstünä **erleştiriliydi**. (s. 166)

etiş-(i)l-: (STT yetişil- > GT. øetişil-) varılmak, yetişilmek, ulaşılmak.

Sofrada duva ettilär oruçu geçirip, saa-selem Paskelleyä **etişilsin**. (s. 75)

ii-l-: (STT eğil- > GT. [eği>ii]l- → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “ii” ünlüsü), (‘eğmek’ → eg- > eg- (i)l- → egilmek DLT > egilmek KB⁹⁰⁷) eğilmek.

– Senin yerindä olsam, aalaarım, – çocuk **iildi**, enikunu uuşturdu suuk yanaanı onun kızgın üzünä.

işid-(i)l-: (STT işitil- > GT. işi[t̪>d]il- → Türkiye Türkçesinden farklı olarak Gagauz Türkçesinde, *işit-* fiil köküne getirilen “i” ünlüsü sondaki “t” ünsüzünü tonlulaştırmıştır), (işidilmäk, işitilmäk EUTS⁹⁰⁸) işitilmek, duyulmak.

Kultura evindän muzıka **işidilärdi** – çalgıcılar avşam tañlarına hazırlanardı. (s. 90)

kap-(ı)l-: 1. bir şeye veya bir kimseye kapılmak, etkisinde kalmak. 2. ansızın yakalamak, çekip kapmak. 3. sürüklenmek.

1. – Ama ondan atılmaa, suulmaa olmaz, – genç adam acıyadan öpärdi kızı, ani **kapıldıydı** bu kıpımadan bilinmedii kuvedini kesän dalgaya. (s. 231)

2. Bir anda incä el **kapıldı** sert auca. (s. 39)

3. – Biz, allä, dalgaya **kapıldık**, genä sallêêr, – kuşkulandı Kristina. (s. 283)

kireçlen-(i)l-: kireçlenmek, kireç sürülmek.

May ayın birindä Uluslararası İşçilerin Dayanışma Bayramını yortulamaa deyni, öncä küüdä zaametli hazırlık yapıları: temizlenilärdi sokaklar, **kireçlenilärdi** aaçlar, direklär, yol boyunda bordürlar. (s. 218)

kopar-(ı)l-: hızla gitmek, hızlanarak geçmek. (s. 132)

İlkin hepsinin kaçması birtakımcaydı, sora iki yarışçı, angıların biri Boranda uçan Vasiydi, ileri **koparıldı**. (s. 132)

piş-(i)l-: büyümenin beklenenden daha erken durması olayı, büyüme geriliği.

Doçi aaçlık uşaadı, vakıdında büüyämedii için **pişilmişti**. (s. 77)

⁹⁰⁷ DLT, s. 633; KB, s. 143.

⁹⁰⁸ EUTS, s. 100.

savaş-(i)l-: çabalanmak, çalışılmak.

Çok milletlik yerinä tek bir Sovet halkı kurmaa *savaşıld*. (s. 239)

serp-(i)l-: serpilmek, yayılmak.

Zar-zor kaldırıma çıktıynan sık-sık soluyarak, ikisi dä *serpildi* yerä. (s. 282)

sölen-(i)l-: (STT söylenil- > GT. söle-n-(i)l-) bir şey söylenmek, denilmek.

– Vakıt geldi, o yapıyı oturtmaa yerina, – dedi predsedatel ölä, ani zordu annamaa, şaka mı, gerçek mi *söleniler*. (s. 18)

Çok yılda toplanma darsıklı küsü kırsadan *sölenilmeer*. (s. 56)

süz-(ü)l-: beklemek.

– Kasavetindä onun, ani kimsi burada çin sabaalendän *süzüler*, – dayanamadı kanırık laflı Lambu – kolhozun alaf hem em cuvapçısı. (s. 134)

yollan-(ı)l-: bir işe başlanmış olmak.

...İş artık *yollanıldı*, dostsaydın bizä, yardım ol. – polemikayı uzatmaa istämedi kolhoz başı. (s. 168)

2.2.2.3. -n-:

-n- eki de Türkçenin eski dönemlerinden beri kullanılan işlek bir fiilden fiil türetme ekidir. Bu ekin esas işlevi, dönüşlü fiiller türetmektir. Dönüşlülük ekini almış fiiller genellikle olma ifade eder, çok olmamakla birlikte yapma ifade eden örneklerine rastlansa da bunlar çok değildir. -n- dönüşlülük ekiyle türetilmiş fiillerin bir kısmı dönüşlülükten ziyade edilgenlik ifade etmektedir⁹⁰⁹: *donan-*, *sölen-*, *paklan-*, *gerçeklen-* misallerinde olduğu gibi. Diğer yandan -n- eki, kendisinden önce başka bir fiilden fiil yapım ekini almaz, çoğunlukla fiil köklerine, bazen de isimden türetilmiş fiil gövdeleri üzerine gelir. Örneğin; *adan-*, *ayın-*, *keflen-*, *baalan-* vb. Kendisinden sonra fiilden fiil türetme eklerinden birini alması mümkündür. Bunun misalleri diğer ekler altında gösterilmiştir. Sıralanan örneklerde de görüleceği gibi

⁹⁰⁹ Muharrem Ergin, a.g.e, s. 202-203.

dönüşlülük bildiren bu ek, ünlü ile biten fiillere doğrudan, ünsüz ile biten fiillere ise araya bir yardımcı ses alarak bağlanır.

ada-n-: 1. bir isteğin gerçekleşmesi için kutsal sayılan bir şeye niyette bulunmak. 2. İthaf etmek.

Bu yortuya karşı avşamdan gengerä çiçään ucunu kırkıp, kısmet deneniler: sabayadan kırkık genger çiçää büüdüsä, mutlulaa umut *adanêr*. (s. 285)

Andrey kendi dâ taa dübüdüz verilmääzdi fikirä, ani bitki vakıtta hepsi Kristinanın hatırlı adına *adanêr*. (130)

alifle-n-: alevlenmek, heveslenmek, heyecanlanmak.

Anılardan *aliflenip*, karı annattı, nicä Pazar günü, horudan sora, avşamnen, rubalarını diişmedään, pınara suya alatlaardılar. (s. 187)

Aliflenip, kız susaraktan bilezii mayıllı siiretti. (s. 287)

ayakla-n-: ayağa kalkmak.

Kolverdiktän sora o *ayaklanarak* sarsaladı kafasını: – Sildi-geçti yeri öpeyim, ama sura diredi kendini, başka beygir olaydı, aktarlanıp tukurlanacêydık biraz. (s. 133)

ay-(ı)n-: (STT ayıl- > GT. ayı[l>n-]) ayılmak, kendine gelmek.

Ayn! – Andrey bakışınnan yok yedärdi önündekisini. (s. 296)

ayla-n-: (aylanmak ‘dönmek’ YTS; aylanmak ‘gezmek; dönmek, devretmek’ DS; ‘kuşun dönerek uçuşması’ TAS⁹¹⁰) 1. (bir şeyin etrafında) dönmek, dolanmak. 2. Yanıt beklemeden söze devam etmek, yanıt beklememek.

Poçta önündä kopuk asfaltın kuyusunu o *aylandı*. (s. 51)

– Olmalı, dooruluk yok ne Yerdä, ne Göktä, – kız doorudan cuvaptan *aylanıp*, lafı başka tarafa çekti. (s. 274)

baala-n-: bağlanmak, yürekten bağlı olmak, sevmek.

⁹¹⁰ YTS, s. 20; TAS, s. 105; TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (15.10.2019).

Akıllı hayvan okadar **baalandı** çorbacısına, ani çok kerä, zaptan boşanıp, ona evä eki kontoraya geler. (s. 120)

baar-(ı)n-: (STT bağrın- > GT. b[ağ>aa]r-(ı)n-) bağırmaq, bağırıp çağırmaq.

– Onun üzünä sölä, ba, ne burada boş **baarnêrsın?** – debreştirärdi onu Pantı. (s. 135)

bolla-n-: 1. (işler) çoğalmak. 2. kurtulmaq, serbest kalmak. 3. rahatlamak, refah içinde yaşamak.

1. Bu vakıt, açan o taa çok kırda bulunardı, başka uurda işlär **bollanırdı**. (s. 100)

2. Kristina kendini direyip, korundu onun sarılmasından, **bollandı** onun sıkı ellerindän. (s. 202)

3. – Acı aalemdäykän, bän da girginim, – şindiyädän oflamasını sıkı insan, biraz **bollandı**. (s. 164)

Etmışinci yılların sonunda, devletin durgunnuk dönümündä, yaşamak **bollandıydı**. (s. 195)

cezala-n-: (Ar. cezâ⁹¹¹+ T. la-n-) cezalandırılmak, ceza verilmek.

Farklı düşünenlerin aardı aaranardı, **cezalanardı**. (s. 29)

çek-(i)n-: çekilmek, kendini bir tarafa veya geriye çekmek.

Kristina bir tarafa **çekindi**. (s. 91)

çık-(ı)n-: bir yana doğru çıkmak, geri çekilmek.

Andrey orayı yaklaştı, görüp Kristinanın halını, **çıkındı** bir tafapta dirään ardına. (s. 21)

çiine-n-: (STT çiğnen- > GT. ç[iğ>ii]nen- → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “ii” ünlüsü) çiğnenmek, ayaklar altına alınmak, hiçe sayılmak.

⁹¹¹ OTAL, s. 156.

Neredä ayozluk **çinener**, orada işlär ilerlämeer. (s. 102)

dinne-n-: (STT dinlen- > GT. di[nl>nn]e-n-]), (tın ‘can, soluk, ruh’ EUTS > t̄n, t̄n ‘nefes, ruh’ DLT > t̄n ‘nefes, ruh’ KB⁹¹² + la-n-) dinlenmek.

Dayan taa birazçık, işlär kolaylandıynan, brigadalardan insana, vereriz kolaylık, denizin boyunda **dinnensin**.

dona-n-: (donanmaq, tonanmaq YTS⁹¹³), (tona- ‘donatmaq, düzeltmek, giydirmek’ EUTS⁹¹⁴- n-) süslenmek.

Troița günnerinädän Bucaan kırları çiçekli otlarlan **donanêr**. (s. 265)

düzgünne-n-: (düzgü[nl>nn]en-) hazırlanmaq.

Büün o parfüm kutusunu açtı. Halını hoşlandırmaa belli-belersiz **düzgünnendi**. (s. 83)

eş-(i)n-: kıpırdanmaq.

Zalda karılar sakınıp, gözlerini kolverdi, adamnarın kimsi yerindä eşindi. (s. 102)

geç-(i)n-: (geçinmek ‘ölmek’ YTS; TAS; DS⁹¹⁵) ölmek.

– Sanêrım, sayın hoca Yakovun da vakıtsız **geçinmesindä** büyük kabaatım var... (s. 190)

gerçekle-n-: doğrulanmaq.

Ana yurtluk, millet köklerinä duygu, angularınnan bizim herkezimizin kan soyluu temellener, yotularımıza, adetlerimizä, kulturamıza ilişikliimizlän **gerçeklener**. (s. 195)

gii-n-: giyinmek.

Günäärkän çıkmaa, genç insan annaardı, akılsızlık onu baseder. (s. 190)

⁹¹² EUTS, s. 237; DLT, s. 877; KB, s. 441.

⁹¹³ YTS, s. 71, 210.

⁹¹⁴ EUTS, s.246.

⁹¹⁵ YTS, s. 90; TAS, s. 425; DS, s. 1962.

– Mamu, serin, sän sä **günmemişin**, ne var suuk kapmaa. Gir içeri, tezdä bän dä gidecäm. (s. 47)

havezle-n-: (STT heveslen- > GT. h[e>a]ve[s>z]len-), (Ar. heves⁹¹⁶ + T. le-T. n-) heveslenmek.

Çoy, **havezlenip**, denäardı kendini, ama tezdä dolaşıp, brakıladı ouynun sincirindän. (s. 201)

hırla-n-: (hır [yans.] + la-n-) (köpekler için) hırlamak.

Sündük sinsor ansızdan tokat altından çıkêr da **hurlanêr**. (s. 65)

homurda-n-: (homur [yans.] + da-n-) can sıkıntısı ve öfkeyle bazı anlaşılmaz şeyler söylemek.

“Alla raazı olsun” cevap yerinä burnu altında **homurdandı**: “Bir da kusurcu da, hereri dä karışêr...” (s. 240)

ilinne-n-: hafiflemek, rahatlamak.

– Buvacam mindarı, da hepsi **ilinnenecek**, kurtulacêk sendän. (s. 96)

isla-n-: sulanmak.

Pıksa, çiftçiliktä hergün işlenir, zerä hayvannar doyurulsun, parniklär **islansın** läüzım. (s. 147)

işle-n-: çalışılmak. (s. 147)

Pıksa, çiftçiliktä hergün **işlenir**, zerä hayvannar doyurulsun, parniklär islansın läüzım. (s. 147)

kaç-(ı)n-: (kaçınmak TAS⁹¹⁷) koşuşmak, uğraşmak.

Kocası aşırıdan ilaççıları getirdi, çok **kaçındı** onu ayaa kaldırınca, ama başka uşakları olmadı. (s. 50)

kaavile-n-: sağlamlaşmak, güçlenmek.

⁹¹⁶ OTAL, s. 413.

⁹¹⁷ TAS, s. 560.

– Yapı daalêr, nası- nicä *kaavilensin*, düzüksün läázım, – hepsi söledii fikiri topladı bireri brigadir Vasi. (s. 12)

kefle-n-: (STT keyiflen- > GT. keflen-) 1. keyiflenmek, şenlenmek. 2. sarhoş olmak.

1. *Keflendiynän* o bıkmazdı tekrarlamaa, ani yaşamasında iki büyük havezi var – avcılık hem Doni, angıarsız ona dünnä boş olaceydı... (s. 50)

2. – Te Gița batü *keflenmiş*, – Kristinanın sesi satmadı şaşkınnını. (s. 126)

kıpırda-n-: kımıldanmak, kıpırdanmak.

Aldı kiyadını da oturdu kuzuya yakın. Bir nedän sora kuzu *kıpırdandı*, innemesi me-e-elemeyä benzedi. (s. 111)

Kristina, inatlı susarak, yerindän *kıpırdanmadı*. (s. 80)

konukla-n-: misafir ağırılanmak, ziyafet verilmek.

İmeklän üklü masalarda sayısız insan *konuklanardı*. (s. 196)

köstekle-n-: kösteklenmek, ayağına bir şey takılıp düşmek ya da düşer gibi olmak.

Ansızın Boran *kösteklendi*, siildi-gitti düşsün. (s. 132)

– Yavaşı, da ikinci katta eşiklerdä *kösteklenmä*, – insanın alifliini suultmak boşunaydı. (s. 24)

neetle-n-: (STT niyetlen- > GT. neetlen-), (Ar. niyyet⁹¹⁸ + T. le- + T. n-) niyetlenmek, düşünmek.

Aul içini çez-çevrä dolaylayıp, *neetlendi* burada büyük iş açmaa. (s. 8)

– Aslı, bän *neetlenmeerim* dä kandillemäa masada, – Kristinanın yorgunnuu mayıllıydı, makar, burnusunu üfkä biraz çimdikläardı. (s. 109)

nişanna-n-: (STT nişanlan- > GT. nişannan-) işaretlenmek, nişanlanmak.

⁹¹⁸ OTAL, s. 986.

Büük orucun tutulmasından sora, ilk cumartesi beygirlerä, at koşusunnan baalı, Todur günü *nışannanardı*. (s. 129)

otala-n-: (od, ot EUTS > ot DLT > ot KB⁹¹⁹ →ot-ala-n-⁹²⁰) zehirlenmek.

Hem dedi, her Gafi dilini dalaarsa, kendi zihirindän *otalanacêk*. (s. 97)

pakla-n-: temizlenmek.

Çalgıcılar eniknu denäardı muzıka tertiplerini: kemeñeci gıdzırdadırdı kemeñeyi, kavalcı, sinip bir tarafta, enikunu kavala, *paklansın* deyni, üfläardı. (s. 200)

peydala-n-: (Fa. peydâ⁹²¹ + T. la-n-) peydahlanmak, oluşmak, ortaya çıkmak.

Son zamannarda şirpotrebın arasında import malları siirek *peydalanaardı*, o zaman uzun insan sırası dizilärdi. (s. 21)

Kimseydä *peydalanmaazdı* taazä girişlik. (s. 15)

raatsızla-n-: rahatsızlanmak, huzursuz olmak. (raatsızlanmak / raatsızdanmak TAS⁹²²)

– Kristina İvanovna. Neçin sorêrsın? Sän dä mı bu iş için *raatsızlandın*? (s. 256)

Geçmeer gün *raatsızlanmasın*. (s. 265)

resimnärlä-n-: resimlenmek, resmedilmek. (s. 223)

Onnar çeşitli *resimnärländi*.

sertle-n-: (Fa. sert [serd⁹²³]+T. le-n-) sert bir tavır almak. sözlerinde veya davranışlarında sert olmak.

⁹¹⁹ EUTS, s. 138, 144; DLT, s. 779; KB, s. 347. “ot” sözcüğünün “zehir” anlamı yanında DLT’de “bitki, yulaf; hayvan yemi; ilaç; ateş, alev”; KB’de “duman, ateş; ilaç; ot” anlamları da bulunmaktadır. EUTS’de ise sadece “ateş; bitki, ilaç otu, ot” anlamlarıyla yer almakta “zehir” anlamı bulunmamaktadır.

⁹²⁰ otalan- fiilindeki -AlA- ekiyle ilgili görüşler için bkz. Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 182.

⁹²¹ OTAL, s. 1010.

⁹²² TAS, s. 856.

Görüp, ani yalpaklıklan olmêêr, pırsedatel *sertlendi*, ki Kristina üürenik insan, lääzım annasın, ani bölä olmaz. (s. 11)

sesle-n-: birinin sözü dinlenmek, sözüne kulak asılmak. (s. 147)

Kolhozda bir çorbacı *seslensin* lääzım, nicä ayledä boba.

sıy-(ı)n-: (STT sığ- > GT. sı[ğ>y]-(ı)n-) sığmak, sığışmak. (s. 137)

Kristina avtobusa zar-zor *sıyındı*. (s. 137)

silk-(i)n-: (silkinmek DLT⁹²⁴) 1. Üstünü başını silkmek. 2. Düşmek, değmek (yaprak, dal, meyve vb.)

1. Kalktyinan, *silkineräk*, Kristina gücenikli dedi, ani lääzım daalışınar. (s. 161)

2. Fidannarda enez yollanan körpä yapraklar sararıp, kıvrışardı, birazı yerä *silkinärdi*, nedän aaçlar olardı yoluk saçlı, lişalı kellä gibi. (s. 224)

söle-n-: (STT söylen- > GT. sölen-) (sözlenmek ‘kendisi konuşmak, sözünü açıklamak’ DLT⁹²⁵) 1. söyleme işi. 2. söylenmek, kendi kendine konuşmak.

1. O fikra sıkça *sölenärdi*, açan kimsa gerçek işi fikircä alatlattırdı. (s. 17)

Hem Allaa kiyatlarında boşa *sölenmeer*: “Sizi gücendirännär için hayırlı duva edin”. (s. 58)

2. – Diil çoktankı yaralar taa taazä, şindi da bak sän ne başımıza uuradı, – *sölenärdi* medsestra, ilaçlayrak yarayı. (s. 232)

şakala-n-: şaka yapmak, şakalaşmak.

“Ona imää vermä, boyaylan fırça ona eter” – *şakalanardı* kızlar. (s. 125)

Alatlamışım zeedä lafetmää, – adam *şakalanmadı*, – gideyim, taa prost olmamız bozulmadaan, sölä svatäyä, bekim, uraarım onun elini öpmä. (s. 74)

⁹²³ OTAL, s. 1098.

⁹²⁴ DLT, s. 824.

⁹²⁵ DLT, s. 833.

taazele-n-: 1. bir duygu ya da düşüncenin tekrar canlanması. 2. taze hâle gelmek.

1. Evdä mezarlıktan sora Kristinayı darsıklık sardı: orada *taazelendi* onun kederi anası hem kakusu için. Hoca Yakovu bitki yola geçirmäk aklına geldi... (s. 188)

2. Bütün teni *taazelenürdi*. (s. 276)

tamanna-n-: tamamlanmak.

Fışkancık eşerir sä, nası-nicä neetin *tamannanacêk*, – inannı dedi karı. (s. 180)

titsile-n-: ürpermek.

İlkin güüdesi *titsilendi*, dikennendi, sora sınaştı. (s. 276)

titsi-n-: (ditsinmek, titsinmek YTS, ditsinmek, diksinmek, diysinmeyh DS, ditsinmek TAS⁹²⁶) 1. korkmak. 2. tiksilmek, iğrenmek.

1. – *Titsinmä!* Bu bän, Kristina! Korkma! – serinniktän hem duygulanmaktan titirekli ses tanınmayandı. (s. 277)

2. Adam benizini atmıştı diil sade acıdan – o kandan *titsinürdir*. (s. 210)

tukurla-n-: 1. yuvarlanmak, dönmek, devrilmek 2. yuvarlanarak düşmek, süzölmek. 3. işler bir şekilde yürömek, ilerlemek.

1. Çıktıynan yola, tekerleklär, sansın, kendileri *tukurlandı* aşaa, çekettirilmiş eni yapıya dooru. (s. 62)

2. – Vera, neçin bölä zeet bana? – yaşlar *tukurlandı* gözlerin ucundan yanaklarına. (s. 249)

3. Kolhoz işleri *tukurlanaardı* kendi zaatına. (s. 16)

usulla-n-: sakinlemek, uslanmak.

⁹²⁶ YTS, s. 70, 208; DS, s. 1526; TAS, s. 315.

Birçala tapınmıştı kıza, ama artık var aylesi, **usullansın** lääzım, kız da kendini çeksin, – akıl örüdüardı Dmitri Vasilyeviç. (s. 253)

– **Usullan**, kennu kariysın. Bak kendinä, neyä dönmüşün, Gafi!? – utandırmaa savaştı üzsüz insanı Kristina. (s. 95)

uu-n-: (STT uğunmak > GT. uøu-n-) uğunmak, bir şeye sürtünmek.

– Bizdä dä tatlı kadem! – o pütürcekli aucunu sürüttü kızın saçlarına, taazä traşlı çenä **uundu** kaba yanaa. (s. 288)

üleştirle-n-: (ülä- > üle- > üle-⁹²⁷ş-tir-le-n-), (ülüşmäk EUTS > üleşmek DLT⁹²⁸) üleştirilmek, bölüştürülmek.

Kurban bulguru senseleyä, komşulara **üleştirlenürdi**. (s. 219)

ürekle-n-: (yüreklenmek ‘yiğitlik göstermek, yüreklenmek’ DLT⁹²⁹) yüreklenmek, cesaretlenmek.

Saabinin kabinedindä artık oturardı injener Vani, nedän kız biraz **üreklendi**. (s. 121)

yolla-n-: (yollanmak DS, yollanmak TAS⁹³⁰)1. Bir yerden çıkmaya kalkışmak. 2. Bir tarafa doğru yola koyulmak, yürümek. 3. Yeşillenmek.

1. Siz dä ileriya bilin, beni gücendirmää diil kolay, diilim o aarlılardan, makar..., – bitirtmedään lafını, Kristina **yollandı** çıkmaa. (s. 18)

2. Kişineva etiştinyän Kristina Vaniylän proëkt institutuna dooruldular, Andrey kolhozun problemlarını çözmää Çiftçi Ministerliinä **yollandı**. (s. 20)

3. – Hererlerdä eşillik **yollanmış**, yıl gerçektän uygun çekeder, – bozdu suskunnuu Kristina. (s. 25)

yaltıkla-n-: (STT yaltaklan- > GT. yalt[a>1]klan-) yaltaklanmak, yalakalık yapmak.

⁹²⁷ EUTS, s. 272; DLT, s. 932, KB, s. 504.

⁹²⁸ EUTS, s. 272; DLT, s. 932.

⁹²⁹ DLT, s. 994.

⁹³⁰ DS, s. 4290; TAS, s. 1111.

Toprakta kendini çorbacı duyan adam çinovniklerin önündä *yaltıklanmaazdı*, kendini çiiinetmäazdı. (s. 114)

yısla-n-: ıslanmak.

– Aklınızda mı, nicä sora Geergiyi dereyâ eki gölä atardık, da kendilerimiz *yıslanardık*, fit flâşka olardık, yakında bulunan insannarı da islaardık, – ilerletti lafi Savta bulü, – döndüynän evä, toplanmış undan lalangı hem başka imeklär yapardık. (s. 226)

zeedele-n-: (STT ziyade > GT. z[iya>ee]dele-n- → “y” ünsüzünün düşmesiyle “ee” ünlüsü), (Ar. ziyâde⁹³¹ + T. le-n-) çoğalmak.

Biz kaldırıma tırmaşalım läazım, burada korkunçlu – su hep bir *zeedelener*. (s. 282)

zeetle-n-: üzölmek, acı çekmek, eziyetlenmek.

Vera *zeetlenürdi*, ani bu biri birini akılsız sevän insannara yardım edämeer. (s. 300)

– *Zeetlenmä* okadar, kızım. (s. 111)

üü-n-: (STT övün- > GT. [övü>üü]n- → “v” ünsüzünün düşmesiyle “üü” ünlüsü) övünmek.

– Nicä? – soruşlu *üüندی* Kristina, – şindi sizdä sıra, – gösterdi o lâtı gözünän. (s. 38)

2.2.2.4. -ş-:

-ş- eki, fiil kök ve gövdelerinden işteş çatılı fiiller kurar. Bu ekin temel işlevi bir işin, bazen iki bazen de ikiden fazla kişinin karşılıklı veya ortaklaşa olarak yapıldığını bildirmesidir.

Ek, bundan başka bizatihi oluş ifade etme işlevine de sahiptir. Yani getirildiği fiil kök veya gövdesi kendi kendine oluşma anlamı verir⁹³².

⁹³¹ OTAL, s. 1386.

aala-ş-: ağlaşmak, yakınmak, sızlanmak, şikâyet etmek. (aalaşmak TAS⁹³³)

Eni yapıda işleyennär *aalaşardı*, ani bu yaz denizdä dinnenmeyi kaçırêrlar.
(s. 294)

baar-(ı)ş-: bağırmak. (baarırmak TAS⁹³⁴)

Hepsi esirdiydi, *baarışardı*, şennenirdi. (s. 226)

buu-ş-: (boğuşmak EUTS > boguşmak DLT⁹³⁵), (buuşmak TAS⁹³⁶)
boğuşmak, mücadele etmek.

Pasınkasının üstyanından dirää sarılı Kristina, tüküreräk, aar innemeli
direşmäklän bir dolaşık katınka tel yumaandan kurtulmaa *buuşardı*. (s. 282)

daal-(ı)ş-: dağılmak, ayrılıp uzaklaşmak.

Bıkıp oturmaya, kızlar çiçek aaramaa *daalıştı*. (s. 208)

– Onnar uzaa *daalışmadı*, – yannadıp kafasını pençerä tarafına, Kristina
gösterdi dışarı dooru, neredän işildilärdi adam sesleri. (s. 11)

dart-(ı)ş-⁹³⁷: (STT tartış- > GT. [t>d]art-(ı)ş-), (dartışmak TAS⁹³⁸)
tartışmak, bir konuyla ilgili görüş ve düşünceler belirtilerek ortak bir karara varılmak.

Ertesi günü maasus oturuşta, gerää gibi *dartışıp*, kararladılar ikisini dä,
kabaatına görä, cezalamaa, ama kolhoz başın teklifinä görä kabaatlılarnın ikisinä dä
distiplin cezası koyuldu. (s. 124)

dire-ş-: (tireşmek DLT⁹³⁹), (direşmek DS; direşmek TAS⁹⁴⁰) gayret
göstermek, direnmek, ayak diremek, inat etmek.

– Burayı.. Au-u-u! – booranın inadına *direşıptü* baardı Kristina. (s. 157)

⁹³² Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 187.

⁹³³ TAS, s. 45.

⁹³⁴ TAS, s. 129.

⁹³⁵ EUTS, s. 46; DLT, s. 593.

⁹³⁶ TAS, s. 191.

⁹³⁷ “dartış-“ fiili DLT’de, “tartış-“ şekliyle bulunsa da Gagauz Türkçesinde kullanılan anlamından farklı anlamlarla yer almaktadır. Bkz.: DLT, s. 859.

⁹³⁸ TAS, s. 282.

⁹³⁹ DLT, s. 883.

⁹⁴⁰ DS, s. 1514; TAS, s. 311.

O sade puflayarak, *direşıptü* kızın sakırğa gibi ellerindän kurtulmaa savaşırdı. (s. 96)

doku-ş-: (STT tokuş- > GT. [d>t]okuş-), (toķı- > tokı- > toķı-ş- → toķışmak ‘vuruşmak’ EUTS > tokışmak, tokuşmak ‘savaşmak’ DLT > toķışmak ‘vuruşmak, savaşmak’ KB⁹⁴¹) tokuşmak, çarpışmak.

Kristina çıkarkan, Vasi taman girmää neetlenärdi. Onnar, ne kalsın, *dokuşacêydi*. (s. 245)

dön-(ü)ş-: dolanmak, gezinmek.

Erken sabaaylen içerdä *dönüşürkän*, Akiliş babu söledi, ki şansora ilkyaz günnerindä läüzım olacêk ayın ardına dikkatlı gözletmä: ... (s. 175)

et-(i)ş-: (yit- > yet-, yit- > yet-⁹⁴² (i)ş- → yetişmek DLT⁹⁴³), (etişmek ‘yetişmek, ulaşmak; büyümek’ TAS⁹⁴⁴) 1. yetişmek, varmak, gelmek. 2. Büyümek, yetişmek.

– Te *etiştik*, yerindä hepsini annayacêz. (s. 254)

Popaz merasında papşoylaa *etiştinyän*, Kristina kilometraya uzanan papşoy sıralarına işçileri dizincä, gün biraz yukarı çıktı. (s. 269)

il-(i)ş-: (il- ‘diken, çalı vb. takılıp çekmek’ > il- ‘ilişmek, bağlamak, düşmek, kurmak, düşmek’⁹⁴⁵ (i)ş- → ilişmek DLT > ilişmek KB⁹⁴⁶) 1. İlişmek, takılmak, sataşmak. 2. (el bir şeye) takılmak. 3. Sirayet etmek.

1. İşini alak-bulak yapıp, aaraardı, kimi iştän alsın, kimä *ilişsin*. (s. 95)

2. – Şindi laflar, olmalı, boşa, – Andrey dönmää etti, jüketin enindä kopça *ilişti* masa bezin püskülünä, çekti onu. (s. 242)

⁹⁴¹ EUTS, s. 244; DLT, s. 889; KB, s. 457.

⁹⁴² EUTS, s. 299; DLT, s. 967; KB, s. 535.

⁹⁴³ DLT, s. 967.

⁹⁴⁴ TAS, s. 376.

⁹⁴⁵ DLT, s. 664; KB, s. 193.

⁹⁴⁶ DLT, s. 664; KB, s. 196.

3. Çok kerä acemi gençlerä Kristina nasaatlaardı: “...küçükleri olmaz güücendirmää, zerä ozaman onnar yalan sölmää ürener. Belli, ki bu büyüklerä dä *ilişer.*” (s. 87)

kaavile-ş-: kuvvetlenmek, güçlenmek, iyi duruma gelmek, sağlamlaşmak.

Yıl-yıldan onnar *kaavileşti*, herbirin vardı yeri, yapısı, neredä topluydu brigadanın tertipleri, tehnika araçları, oradaydı brigadayı kullanan brigadirlerin, agronomnarın, zvenevoyların, uçotçiklerin odaları. (s. 165)

Birkaç kerä gündä anasına emmää kolverip, kuzuyu *kaavileşincä* içerdä tuttular. (s. 112)

karşla-ş-: (STT karşılaş- > GT. karşılaş-) karşılaşmak.

– Andrey aldı yongayı, deneyän boz-eşil bakış *karşlaştı* sıralı kara-mor gözlärlän, nedän ikisi dä bir kıpıma sakınar gibi oldu. (s. 37)

kıvra-ş-: eğrilmek, kıvrılmak.

Fidannarda enez yollanan körpä yapraklar sararıp, *kıvraşardı*, birazı yerä silkinärdi, nedän aaçlar olardı yoluk saçlı, lişalı kellä gibi. (s. 224)

kız-(ı)ş-: 1. (mec.) sinirlenmek. 2. (mec.) bir şey yeniden alevlenmek. 3. (sohbet) hareketlenmek, koyulmak, hararetlenmek. 4. hızlanmak, şiddetlenmek, azışmak.

1. – Kalêr, koşuya katılannarı siiretmää, – Kristina da çocuun günahsız ünmesindän *kızıştı*. (s. 130)

2. Haliz sevgiysä, *kızıştır* enidän. (s. 32)

3. Hepsi şennendi, laflar enidän *kızıştı*. (s. 106)

4. Karılara bu da läâzımdı: kimin elindä ne razgeldiysä – şişä, borkan suylan doldurup, *kızıştılar* yıslanmaa. (s. 226)

kop-(u)ş-: başlamak. (kopuşmak ‘çıkmaq başlamak’ TAS⁹⁴⁷)

⁹⁴⁷ TAS, s. 650.

Dışandan salkım fidanın dalları düüyardı pençereyâ. **Kopuştu** lüzgerli yaamur. (s. 280)

kuvetsile-ş-: (STT kuvvetsiz > GT. kuvøetsiøleş-) kuvvetsizleşmek, güçsüzleşmek.

Annayıp, ani kız **kuvetsileşer**, Vasi aldı onu kucaana. (s. 158)

otur-(u)ş-: ('oturmak' → olğurmak, olturmak EUTS > oldurmak, olturmak DLT > oldurmak KB⁹⁴⁸) yerleşmek, mesken tutmak.

Bıkıp kaçkın yaşamaya, **oturuşmuşlar** bu az verimni step kırlarında, bolay kimsey onnarı dürtmesin. (s. 26)

sar-(ı)m-a-ş-: (sar-(ı)m+a-ş-⁹⁴⁹), (şarmaşmak, sarmaşmak 'sıkı bir biçimde sarılmak; dolaşmak' YTS, sarmaşmak 'kucaklaşmak' DS, sarmaşmak 'sarılmak; dolaşmak' TAS⁹⁵⁰) sarılmak, yanaşmak.

Vasi çok düşünmedään, saa elinnän Kristinaya **sarmaştı**. (s. 211)

selämne-ş-: selâmlaşmak.

Andrey, açarkan tokatları, **selämneşti** komuşuylan, biraz lafettiktän sora, geldi. (s. 260)

sın-(a)ş-: (sınaşmak 'alışmak' TAS; sınaşmak, sınışmak 'alışmak' DS⁹⁵¹) alışmak.

İlkin güüdesi titsilendi, dikennendi, sora **sınaştı**. (s. 276)

şakala-ş-: şakalaşmak, şaka yapmak.

Bütün o gün onnar gezdilär bilä, **şakalaştılar**, çok güldülär. (s. 141)

suva-ş-: (STT sıvaş- 'bulaşmak' > GT. S[ı>u]vaş-), (sıvaşmak, sıvışmak, suvaşmak 'bulaşmak' DS⁹⁵²) bulaşmak.

⁹⁴⁸ EUTS, s. 141; DLT, s. 775; KB, s. 343.

⁹⁴⁹ KBS, s. 739.

⁹⁵⁰ YTS, s. 181; DS, s. 3547; TAS, s. 875.

⁹⁵¹ TAS, s. 892; DS, s. 3609.

Mızga samannı çamur *suvaşmasın* kalıba, herbir doldurup çıkarmaktan sora onu yıslaardılar. (s. 261)

tık-(ı)ş-: (tık-⁹⁵³(ı)ş- → tıkışmak DLT⁹⁵⁴) doluşmak, dolmak, tıklımak.

İneli kaar *tıkışaardı* yakalarına, en aazlarına, haşlayrak, yapışardı suratına, ellerinä. (s. 156)

tırma-ş-: tırmanmak.

Kavaktan tutunarak, şkolanın başında çalmar örtüsünä *tırmaşardılar* Varçi hem şoför Gani. (s. 281)

ur-(u)ş-: (urışmak, uruşmak ‘vuruşmak, çarpışmak’ DLT > uruşmak KB⁹⁵⁵) kavga etmek.

– Esabıma gelmeer, ani o sınık benizliylän genä *uruştun*. Arifliini neredä ektin? Tanımêêrım benim girgin kızımı. (s. 123)

uyvaş-: (STT uyuş- (uyu-ş) > GT. Orta hecede yer alan “u” ünlüsünün düşmesi ve “v” ünsüzünün türemesi sonucu → uyvaş-) uyuşmak.

Bütün dünneedä suskunnuk oldu, zerä *uyvaştıydı* can yeri. (s. 297)

yanna-ş-: (STT yanaş- > GT. → ünsüz ikizleşmesi sonucu yanaş-) yanaşmak.

– Diilsin kabinettä ba, al kürää elinä, *yannaş* hepsinnän barabar yangını yavaşıtmää, üüretmää çeketmiş! (s. 89)

yar-(a)ş-: (STT yarış- > GT. yar[ı>a]ş-), (yarışmak ‘at yarıştırmak, yarışmak’ DLT⁹⁵⁶) yarışmak.

Andrey Konstantinoviçlän *yaraştık*, kimin gözü taa keskin. (s. 42)

yara-ş-: yaraşmak, yakışmak.

⁹⁵² DS, s. 3622, 3702.

⁹⁵³ DLT, s. 876.

⁹⁵⁴ DLT, s. 876.

⁹⁵⁵ DLT, s. 924; KB, s. 498.

⁹⁵⁶ DLT, s. 954.

Kristina yaklaştırdı onu yakasına: – Nicä? *Yarařêr* mı? – kızın broşkada taşçaazlar gibi yalabık gözleri soruşluydu. (s. 149)

yıv-(ı)ř-: (STT yığış- > GT. yı[ğ>v]ıř-), ('toplamak, yığmak' → yığ- > yığ- > yığ⁹⁵⁷ (ı)ř- → yığışmak 'buğday, arpa vb. şeyleri bir yere yığmada yardımda bulunmak' DLT) yığışmak, bir yerde toplanmak. (s. 91)

Kızlar yalvartmadı kendilerini, kıstaf oturaklarda biri-birinin kucaana şamatalı *yıvıştlar*. (s. 91)

2.2.2.5. -t-:

Eski Türkçeden beri var olan ve aktif olarak kullanılan -t- eki, oldurganlık ve ettirgenlik (oldurma ve yaptırma) ifade eden fiiller yapar. Ek, sonu vokalle ve l, r konsonantlarıyla biten fiillere aracısız olarak herhangi bir yardımcı ünlüye gerek kalmadan doğrudan bağlanır. Ancak ç, m, p, k konsonantlarından biriyle biten fiillere -t- eki eklenirken araya bir yardımcı ünlü girer⁹⁵⁸.

Eski Anadolu Türkçesinde görülen ve Gagauz Türkçesinde kullanılmaya devam edilen "durut-" fiilinde, fiil kökü r konsonantıyla (*dur-*) bitmesine karşın -t- sesinden önce araya yardımcı ünlü geldiğinin görülmesi az önce r sesi ile ilgili belirtilen duruma bir istisna teşkil eder⁹⁵⁹.

Aşağıda sıralanan fiillerde görüleceği gibi -t- eki, kendisiyle aynı fonksiyona sahip fiilden fiil yapan -(u)r- / -(i)r-, -l- ve isimden fiil yapan +na- / +ne- (+la- / +le-), +ı-, ile +da- ekinden sonra gelmiştir.

alatla-t-: (alatlatmak TAS⁹⁶⁰) acele ettirmek.

– Hadi ikinci filcannarın duası toplanın uşaan bobasını, anasını, däduları, malileri, zere uzun tutacêk, – *alatlattı* Anka. (s. 105)

anna-t-: anlatmak.

⁹⁵⁷ EUTS, s. 294; DLT, s. 969; KB, s. 537.

⁹⁵⁸ Muharrem Ergin, *Türk Dil ...*, s. 211.

⁹⁵⁹ A.g.e., s. 211.

⁹⁶⁰ TAS, s. 45.

Zafira babu yaklaştı oradaki popaza, **annattu** neresi ne, sordu, ne hem netürlü yapmaa, aldı hayır duvası.

aşaala-d-: aşağılatmak, tenzil etmek, değersizleştirmek.

Sistemada çok yanniş yer var, ani **aşaaladêr** çiftçiyi. (s. 23)

bolla-t-: (ortamı) gevşetmek, rahatlatmak, gerginliği bozmak.

Kaarcaaz mı hepsini içanna kooladı? – sıkıntılı **bolatmaa** deyni, sordu Vera. (s. 154)

büü-t-: (bädütmäk EUTS > bedütmek DLT > beğütmek KB⁹⁶¹) büyütme.

Akiliş babu genç dul kaldı. Dört ool **büüttü**. (s. 75)

Pitomniklerdä eni baalarlara deyni kırılığa haşlaardılar, tepliçalarda başçalara rassad **büüdärdilar**. (s. 166)

cangırda-t-: çangırdatmak.

Kapu önündä Sofi babu **cangırdattu** kazanı. (s. 185)

cıngırda-t-: çingırdatmak.

Akiliş babu gitti kuhneyä, çeketti çaşkaları **cıngırdatmaa**. (s. 108)

çatla-t-: (çat [yans.]lat-) 1. çatlak hâle gelmek. 2. birinin sabrını taşımak.

1. Diil çoktan hayvan tırnaanı **çatlatmış**, pıksa, o taa aşaa diil. (s. 130)

2. – Vasinin sarkazmalı iması ölä dä kinni çorbacıyı **çatlattı**. (s. 118)

dur-(u)t-: durdurmak, sakinleştirmek.

Ama Vasiyi **durutmaa** şansora zordu. (s. 119)

esir-t-: şımartmak. (s. 82)

Kristina geçti onnarın yanına, **esirtti** ölä da şımarık küçükleri.

fışırda-t-: fışır fışır ses çıkartmak.

⁹⁶¹ EUTS, s. 37; DLT, s. 580; KB, s. 69.

Sıcak lüzgercik kazalları enikunu *fişirdadardı*. (s. 270)

ii-t-: eğiltmek.

O çetin bakıştan çoyu kafasını *iltti*. (s. 10)

ilinne-t-: hafifletmek.

– Canını mı *ilinetmää* isteersin?

ipra-t-: (STT yıprat- > GT. ø[ı>i]prat-) yıpratmak.

Göz yaşları *ipradêr* içini, ama taa zor, açan onnar dökülmeer. (s. 260)

kabar-t-: (kabartmak ‘çoşturmak, tahrik etmek’ DS⁹⁶²) 1. Kışkırtmak, tahrik etmek. 2. Gururlandırmak, birinin gururlanmasını sağlamak.

1. Giğa sandı onu *kabardêrlar*, da hendän kızıştı. (s. 127)

2. – Sayın Georgiy Parlak, siz beni *kabartmadaan* olur mu? – şakayı kaptı Kristina. (s. 173)

kıvrat- (kıvir-t): (bkz. kıvrıt-), (kıvratmak ‘tel, ip gibi şeyleri katlayıp burmak ya da bükme’ DS⁹⁶³) 1. (ip vb. şeyleri) burmak, tamamen bükme. 2. Ellerini müziğe göre kıvrarak oynamak, kıvrırmak.

1. İçerdä malisi pala dokumaa deyni iilän eski parçadan ip *kıvradardı*. (s. 42)

2. Ortada geniş pergeldä karılar, güdelerini enikunu sarstırıp, kadıncayı ellerinnän *kıvradardı*: “İha-iha –i –ha-ha!”. (s. 201)

kıvrıt- (kıvir-t): (STT kıvrıt- > GT. kıvør(ı)t-), (kıvratmak ‘hızlandırmak, aceleleştirmek’ DS⁹⁶⁴) 1. kıvrırmak, bükme. (180) 2. durmaksızın, hızlı bir şekilde çalmak. (s. 201)

Birkaçını verdi Kristina feneç esabı *kıvrıdıp*, ikona önünä assın. (s. 180)

⁹⁶² DS, s. 2582.

⁹⁶³ DS, s. 2853.

⁹⁶⁴ DS, s. s. 2853.

Kızıışık çalgıcılar durmamayca havaları biri biri aardına *kıvrıdardı*. (s. 201)

kudur-t-: öfkelenndirmek, çok kızdırmak.

Vasiyi *kudurdaardı* Kristinanın şındaki hodullu, diilmäzlii, ama bunu üzdä o göstermedi.

sars-(ı)t-: sarsmak, etkilemek.

Kayet içtän itraf Andreyi *sarsıttı* gibi, yakındaki gümedän bir körpä dalcaaz koparıp, onu kızın kucaana attı. (s. 209)

saor-t-: (sawurtmak DLT⁹⁶⁵) savurtmak, bir şeyi elinde sallamak.

– Bän bilerim, – çocuk kucakladı kızını da birkaç kerä onu *saurttu*, nedän ikisinin dä kafası döndü. (s. 161)

serinne-t-: (STT serinlet- > GT. serinne-t-) serinletmek, serinlik vermek.

Sıcak buulu zaldan sora avşam lüzgercii *serinnedärdi*. (s. 146)

siirel-t-: seyreltmek, azaltmak.

Küüyä gitmesini dä Kristina kayet *siirelitti*... (s. 145)

suul-t-: soğutmak.

– İnsanı Allaha inandan biraz *suultular*, ama başladı duyulmaa, ani Allahsız yaşamak – yanniş yol, insan boş, kof içli kalêr... (s. 73)

sür-(ü)t-: sürtmek, değdirmek.

Atıp uzun saçlarını ardına, açtı üzünü, kaba elini yanaklarında, omuzlarında *sürüttü*. (s. 60)

ükle-t-: (STT yüklet- > GT. öüklet-) yükletmek.

Adamnarın birazı kuyudan çamuru diirennärlän nosilkalara *ükledärdi*, taşıyannar da onu kalıplara boşaldardı. (s. 261)

üür-t-: öğürtmek.

⁹⁶⁵ DLT, s. 811.

Tez geeri döneceeni Anütaya söyleyip, o çıktı, alçakta fidannaar içinä indi. Onu kusmaa *üürdürüürdi*. (s. 295)

yanna-t-: (STT yanla- > GT. ya[nl>nn]at-) yana doğru yatırmak, eğmek.

Kristina durgunup, *yannatti* kazanı, buyur etti adama içmää. (s. 187)

yavaşı-t-: 1. sakinleştirmek, yavaşlatmak. 2. yavaşlatmak, hızını kesmek. 3. hafifletmek.

1. – Herkerä da bölä geç olmeêr, evdä birär gün kalêrlar. Kırıcıda o da yok, – *yavaşıttı* adamı kolhoz başı. (s. 105)

2. İnsanda şamata kalktı. Kim ne baara bildi: “Vasi tutun! “ , “*Yavaşıtt* Boranı!” (s. 132)

3. Te bu tabletka acıyı *yavaşıdacêk*, – usullandırdı onu Kristina, da tabletkeyi zorlan ona yutturdu... (s. 210)

yımışa-t-: (STT yumuşat- > GT. y[u>ı]m[u>ı]şat-) yumuşatmak.

Cumartesi kazılmışı diredän suylan *yımışadardılar*, ona saman katardılar da beygırlärlän çamur karardılar. (s. 41)

zeedele-t-: çoğaltmak, arttırmak.

Pravleniyanın azaları ozamankı predsdateli bükämediydi, *zeedeletsin* kolhozçulara papşoyu. (s. 270)

2.2.2.6. -(a)r-

Faktitif ekleri arasında işleklği en az olan bu ekle türetilmiş bir örneğe rastlanmıştır.

kız-ar-: 1. utanmak, sinir olmak, ağlamak vb. sonucunda yüzün, yanakların ve gözlerin kırmızı bir renk alması. 2. çarpma, darbe vb. sonucu vücudun herhangi bir yerinin kızarması. 3. yanmak.

1. Karılar pişkin, sınaşık – yanakları *kızardı*, o sa azbuçuk içkidän bir günü görmemiş gevşek filiz gibi bim-biyaz oldu. (s. 106)

2. Vera aardına geliverdi, omuzunu baktı: kopuk enin altında diil derin soyuk yer *kızarmıştı*. (s. 232)

3. Ankaların tokadında *kızardı* ığara korcaazı. (106)

2.2.2.7. -(i)r-:

Bu ekin işlevi oldurgan ve ettirgen fiiller kurmaktır. -(a)r- ekine göre işleklik bakımından daha aktif kullanılan bir ektir. Bu ekin özelliği konsonantla biten fiil köklerine eklenmesidir. Araya yardımcı bir ünlü alır. Sonu ş, ç, t konsonantlarıyla biten fiil köklerine daha fazla getirildiği görülür. Bunların dışında y, ğ, p ile biten fiillere getirildiği de gözlenir. Eski Türkçe döneminde söz konusu ek, -(u)r- biçimiyle görülür.⁹⁶⁶

es-(i)r-: 1. şımarmak. 2. ötmek.

Hepsimiz fläška olduk, karılar *esirdi*, kimseyi ne Jorayı yardımcılarının, ne Vasiyi brigadasının, kuru brakmadılar. (s. 228)

O yasla önündä skemneyä oturdu, kaldırdı gözlerini yukarı, neredä *esirärdi* kuşlar. (s. 260)

piş-(i)r-: (bışurmak, pışurmak EUTS > bışurmak DLT⁹⁶⁷) pişirmek.

Bölä lafederäk, tauu süüş *pişirdilür*, başka manca yaptılar. (s. 71)

şaş-(ır): şaşırmaq.

– Sizä kolay demää. Bän *şaşırırım*, angı elimä furkulişayı almaa, nicä bıçaa tutmaa. (s. 139)

– Mali, mali! Kaçarak burayı! – Kristina *şasırdı*, ne yapsın sevinmeliktän. (s. 112)

doy-(u)r-: 1. Açlık duygusunu gidermek. 2. Geçindirmek.

⁹⁶⁶ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 209-210.

⁹⁶⁷ EUTS, s. 41, 157; DLT, s. 586.

1. – Of, benim beygirdän siirek inän hem fidanda yatan zululum, – “nazlandırdı o artık kos-koca uşaanı, – e, hadi *doğurayım* seni”, ... (s. 48)

2. Ama akli başında adamnarı annaardı – te böleleri tutêr devlet çiftçiliini, onnar *doğurêr* memleketi. (s. 114)

it-(i)r-: ittirmek.

– Olsa kimin için boklaa girmää, – Kristina iirenikli *itirdi* karıyı, silkti üstünü. (s. 96)

2.2.2.8. -dır-:

Türkçede öteden beri fiilden fiil türetmede kullanılan bu ek; -t-, -(i)r-, -(a)r- gibi faktitif bir ektir. Tabii olarak bu eklerle aynı işlevi paylaşır. Yani oldurma ve yaptırma bildiren fiiller kurar. Faktitif eklerinden diğerlerine göre en sık kullanılanı bu ektir⁹⁶⁸.

Gagauz Türkçesinde -dır- ekiyle yapılmış fiillere göz atıldığında bu ekin Türkiye Türkçesindeki gibi sonu vokalle veya konsonantla biten tek heceden ibaret fiillere getirildiği görülür (sin-dir-, dat-tır-, duu-dur- vb.). Aynı zamanda konsonantla biten tek heceli fiillerden başka, herhangi bir fiilden fiil yapım ekiyle genişletilmiş dolayısıyla yine konsonantla biten birden fazla heceli fiil gövdelerine de eklenmektedir. (ayın-dır, kızış-tır- vb.). Aşağıdaki fiillerde -dır- ekinin genellikle -n-, -ş- ve -t- ile biten fiillere eklendiği dikkati çeker.

alatlattır-: acele ettirmek.

O fikra sıkça sölenârdi, açan kimsa gerçek işi fikircâ *alatlattırdı*. (s. 17)

ayın-dır-: kendine gelmek, ayılmak.

Bu Kristinayı birdän *ayındırdı*, o hızlı kalktı: ... (s. 272)

aylandır-: dolandırmak, döndürmek.

– Stöpa uzaktan *aylandırdı* lafi, söylemää, ki Vasi dayansın. (s. 210)

⁹⁶⁸ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 212.

Onnar oturdu dışarda şopron altında uşakların alçak skemneciindä. – Çok aylandırmayacam. (s. 227)

bat-tır-: batırmak, saptamak.

– Allahım, naşı bu?!- korku taa kapmadıydı kız, o itirdi bu içkili erifi, ama o **battırdı** tırnaklarını onun kollarına. (s. 125)

bollan-dır-: 1. (ortamı) gevşetmek, rahatlatmak, gerginliği bozmak. 2. Gevşek bırakmak, gevşetmek; rahatlatmak.

1. – Neylän kazandım bu hatırı bilmeerim, ama büyük ilinnik verdiniz bir cana, – arada gergiyi şakaylan **bollandırdı** Kristina. (s. 137)

2. Vasi ileri etti kendini, iildi beygirin lüzgerlenän elesinä, **bollandırdı** edää. (s. 132)

dalgalan-dır-: rahatsız, huzursuz etmek.

Onu acıladıktan, **dalgalandırdıktan** sora peydalanan bu tabeetindän haberi yoktu. (s. 54)

dart-tır-: durdurmak.

– Genä bän cansız, – Andrey kesinlikli bastı tormoza, maşınayı **darttırdı**. (s. 260)

dat-tır-: (STT tattır- > GT. [t>d]attır-), (tat- > tat-tır-) tattırmak.

Sofra kurardık, komşulara imeklerden **dattırdık**... (s. 226)

debeş-tir-⁹⁶⁹: (STT depeştir- > de[p>b]øeştir-), (debeştirmek ‘unutulmuş veya saklı bir şeyi söylemek, meydana çıkarmak’ DS⁹⁷⁰) tahrik etmek, kışkırtmak.

– Var korkunuz, ani gülüntü mü olacêynız? – **debeştirärdi** Kristina, jonglör gibi, taşcaazları yukarı atarak. (s. 38)

⁹⁶⁹Gagauz Türkçesinde *debeştir-* ve *debreştir-* fiilleri, Derleme Sözlüğü’nde belirtilen anlamıyla da kullanılmaktadır. Ancak romanda sadece yukarıda verilen anlamlarıyla geçmiştir.

⁹⁷⁰DS, s. 1393.

debreş-tir-: (STT depreştir- > GT. de[p>b]reştir-), (debreşdirmek, debreştirmek ‘unutulmuş veya saklı bir şeyi söylemek, meydana çıkarmak’ DS) 1. Tahrik etmek. 2. Depreştirmek, nüks etmek, azdırmak.

1. – Onun üzünä sölä, ba, ne burada boşa baarmêrsın? – *debreştirürdi* onu Panti. (s. 134)

2. – Bän da şindiyädän kendimi bilmääzmişim. *Debreştirdikçü-debreştirdi*, taa kabledincä, – durgudamaazdı gülmesini kız. (s. 98)

dinnen-dir-: dinlendirmek. (s. 168, 294)

Maninin diil çoktankı zasedaniyada saklı sölediinä görä, gerçektän dä vardı bir genel ev, neredä *dinnendirürdilär*, keflendirürdilär. (s. 168)

dostlaş-tır: dostlaştırmak, dost olmak.

Bu iş gençleri *dostlaştırdı*. (s. 125)

duu-dur-: doğurmak, doğdurmak.

Duudurmaktan sora körpä insan aar hastalandı. (s. 50)

erleş-tir-: yerleştirmek.

Çorbacısız kaldıynan, bir vakıt boş durdular, taa sora uşaklara yasla burada *erleştilür*. (s. 5)

– İleriyä bil, kolhozda insanı işä *erleştirer* “kolhozun pravleniyası” kadrlar bölümünnän barabar. (s. 93)

iliş-tir-: geçirmek, takmak.

Kristina kimin sä elindän kurää kapıp, tosunun motkasına kaptırdı, ama hayvan aldırmadı, buynuzunu onun omuzuna *iliştirdi*. (s. 232)

işit-tir-: (eşüttürmek DLT > eştürmek KB⁹⁷¹) duyurmak.

– Yok kimä bunnarı *işittirmää*. (s. 114)

⁹⁷¹ DLT, s. 647; KB, s. 162.

“Problemayı uşaklara eni yapı için çoktan açtık, ama kimseyä *işittirümedik*.
(s. 167)

ayaklan-dır-: bir işletmeyi ekonomik bakımdan iyileştirmek.

Buncak yıl saalını verdin o hayvannarın fermasını *ayaklandırınca*, şimdi dä bu cuvaplı ük. (s. 14)

kal-dır-: sürmek.

Bu üzerä, o dolaşık kırkınıcı yıllarda, onnari küüdän *kaldırdılar*. (s. 6)

keflen-dir-: keyiflendirmek.

Bölä gergin sinirli halı gevşetmää kasabada, Maninin diil çoktankı zasedaniyada saklı sölediinä görä, gerçektän dä vardı bir genel ev, neredä dinnendirärdilər, *keflendirärdilər*. (s. 168)

kıpış-tır-: kıpıştırmak, kırıştırmak, göz kapaklarını açıp kapamak.

Serpintilerdän o fasıl burnusunu buruştırdı, sık-sık uzun kırpikli gözlerini *kıpıştırdı*, da iildi su içmää. (s. 23)

kızıştır-: 1. sinirlendirmek, öfkelen-dirmek. 2. alevlendirmek, isteklendirmek. 3. heyecanlandırmak.

1. – Ama sän taa bilmeersin mi, kimä yapıyı kurêrız? – Andreyin irençli sesi *kızıştırdı* Vasiyi. (s. 118)

2. Horu pergelindä iki-üç yannaşık oynayan adam barabar çökeräk, oyunu *kızıştırdı*: - Hop- hop- hop!... (s. 201)

Baba marta ayın ilk günüydü. Taazä sıcak soluk geçärdi hereri: insanın halına, neetlerinä, *kızıştırdı* işä, kaaviläardı umudu ileriyä. (s. 82)

3. Kızın serbest davranışlı hem üfkelen-dirärdi, hem *kızıştırdı*. (s. 47)

kinnen-dir-: (STT kinlendir- > GT. kin[ln>nn]endir-), (Fa. kin [kîn⁹⁷²] + T. nen- T. dir-) kinlendirmek.

Onda güreşardı iki kuvet: biri *kinnendirardı* onu bu yufkalık için, öbürü dä çekardı onu, pençeredän görünän, onun zeetini bilmeyän, yolda kasvetsiz gidän genç insana. (s. 52)

raatlan-dir-: sakinleştirmek, rahatlandırmak, rahatlatmak.

İçtän taazä duygulu adam telefondan *raatlandırđı* sevgilisini, dayanıksız geeri dönmeyi adadı. (s. 290)

sarplaş-tır-: (sesini) sertleştirmek, yükseltmek, sert konuşmak.

Gör, te onnar çıktılar, maskaralar! – yapıma sertliklän *sarplaştırardı* sesini karı, – çok geçmeyecek, kalanı da, çıkacêk – artık üç aftaya yakın geçti. (s. 185)

sen-dir-: dindirmek, durultmak, hafifletmek, sakinleştirmek.

Ya taa ii düşünelim, adamnara netürlü şükürlü laflar söyleycez, – İvanka bulü kızışan baarışı *sendirdi*. (s. 145)

O naalet, esirik, zulüm uşak gibi, istäärdi kimi-sä raatsız etmää, aliflemää, dä bu takım acısını *sendirmää...* (s. 111)

sınaş-tır-: (sınaştırmak ‘alıştırmak’ TAS⁹⁷³) alıştırmak.

Kristinanın aklına geldi, nicä onun uzun pelik istediini bilärkän, bobası *sınaştırardı* onu erken kalkmaa: gün duumadaan dışarı çıkmaa, peliin ucuna demirdän bir bişey baalamaa, da bir saat kadar ölä gezmää, o vakıt var nicä kapu önünü süpürmää, kuşlara em vermää... (s. 19)

O neetlendi sıkça Kadem kaynaandan evä içmää taazä su getirmää. Omuzlarını suacıya *sınaştırmaa*. (s. 187)

sm-dir-: 1. bıktırmak. 2. korkutmak, sindirmek. (sındımak ‘sindirmek, bıktırmak’ TAS⁹⁷⁴)

⁹⁷² OTAL, s. 599.

⁹⁷³ TAS, s. 892.

1. – A-a-a, Andrey Konstantinoviç!. Hepsi islää, ama te bu evä geç gelmesi *sındırêr*. (s. 104)

2. Dolayı *sındırmış* artık, kuduz köpää! – Kristina sarsalaardı Gafiyi saçlarından, delibaşka da onun üstünü yolarkan çenesini tırmaladı.

– A-a-a, Andrey Konstantinoviç!. Hepsi islää, ama te bu evä geç gelmesi *sındırêr*. (s. 104)

silk-tir-: (silk-⁹⁷⁵tir-) başını iki yana sallamak.

Andrey baktı onun ardına: “...uydum bu dangalaan aklına, ne olêêr benimnän?” *silktirdi* o kafasını. (s. 237)

suvaş-tır-: sıvaştırmak, bulaştırmak.

O eninnän hepsini silmää etti, ama taa *suvaştırdı* yanaklarına. (s. 190)

şaş-tır-: şaşırtmak.

Derin fikirdä halk yarattı fıkralar kızı *şaştırdı*. (s. 60)

şüpelen-dir-: şüphelendirmek.

Kristinanın oyalanması Akiliş babuyu *şüpelendirdi*. (s. 278)

Onnarın son buluşmasında çocuun evlenecää için bişey *şüpelendirmediydi*. (s. 143)

titsilen-dir-: 1. korkutmak. 2. büzülmek, bir köşeye sinmek. 3. hoşlanmamak, buruşmak, tiksirmek.

1. Bu bakış Kristinayı *titsilendirärdi* taa küçüklüündän, açan başladıydı kendini annamaa. (s. 76)

2. ...brakılıp yastıktan, Kristina, çaprazlayıp ellerini, uudu kollarını, *titsilendirdi* kendisini. (s. 158)

⁹⁷⁴ TAS, s. 893.

⁹⁷⁵ DLT, s. 824.

3. Sizä mayılım gider, ama, olmalı, sınaşamayacam, – *titsilendirerek* kendini, Kristina şarabı geeri verdi. (s. 106)

ulaş-tır-: (STT bulaştır- > GT. ılaştır-) bulaştırmak.

Onun ürektän günahsız, gevrek gülmesi *ulaştırdı* taa birkaçını, angıları saklanıp biri biri ardına, kapalı aazlan kıyışksız güldülär. (s. 244)

Boşa dememişlär: “Düün düünü *ulaştırarmış*”. (s. 205)

usullan-dır-: uslandırmak, sakinleştirmek.

– Sän da pek girginnänmä, bileriz senin da yufka yerini, – *usullandırardı* onu kız. (s. 159)

uzaklaş-tır-: 1. yabancılaştırmak. 2. birini kendinden uzağa doğru itirmek, uzaklaştırmak.

1. –Bakınca, kim onu deyärsä. O yakın cannarı *uzaklaştırdı*. (s. 208)

2. – İleriyä yerä bän kendim atlayacam, zerä başka türlü bizdän gusar olmayacêk, – o, elini adamın güüsünä dayayıp, *uzaklaştırdı* onu kendindän. (s. 151)

üfkelen-dir-: öfkelenlendirmek.

Kızın serbest davranışlı hem *üfkelenlendirirdi*, hem kızıştırdı. (s. 47)

üleş-tir-: (ülüştürmäk EUTS⁹⁷⁶) bölüştürmek.

Tä büün dä küüdä *üleştirdiler* ikişär kolaç sayı sekizin yazısı biçimindä. (s. 175)

üreklen-dir-: yüreklenlendirmek, cesaretlendirmek.

– Hepsinin faydası yavaş-yavaş olacêk, – *üreklenlendirirdi* ihtarı Vera. (s. 824)

yakınlaş-tır-: yakınlaştırmak, insanlar arasında sıkı bir duygusal bağ ve ilgi oluşturmak. (s. 134)

⁹⁷⁶ EUTS, s. 272.

Ama belliydi bir iş, ani yortular lääzım, onnar insanı biri birinä *yakınnaştırêr*, besleer onun ruhunu, çalışmaya, yaşamaya havezi kuvetleer.

yakış-tır-: yaraştırmak, uydurmak, uygun görmek.

Dün onnara gözüm ilişti, dä pek *yakıştırdım* fontanın dolay yanına onnarı.
(s. 85)

yannaş-tır-: yanaştırmak.

Saadıç krestnişaylan steonoz olmanın yerinä (steonozlaa Bolgrada eki başka uzak yerä kliseyâ saklı gidärdilär) tutuştırurup uzun şiritta baalı mumnarı, gelinnän güveeyi *yannaştırdılar*. (s. 196)

yollan-dır-: 1. göndermek. (s. 54) hareket ettirmek, çalıştırmak. (s. 62) 2. Başlamak, yoğurmak. (s. 186)

– Aklımda yoktu kimi sä denemää. Yakıştıрмаarsan, bän başkasından *yollandıracam*. (s. 54)

yerleş-tir-: 1. Bir kimsenin bir yere yerleşmesini sağlamak. 2. Herhangi bir nesneyi bir yere koymak.

1. Avşamnen onu kolhozun konak evindä *yerleştirdilər*. (s. 173)

2. Ana–kuş klonklayarak, dolayanında samannarı gagasınnan dooruttu, sokup kafasını altına, *yerleştirdi* yımırtaları, da, sansın, sakınarak acıtmaa altındaki dirilän cannarı, hodullu çöktü. (s. 186)

Eni yapının ibiinä fırlıdaa *yerleştirdilər*. (s. 249)

2.2.2.9. -gun-:

Türkçenin daha önceki dönemleri ile tarihî ve çağdaş diyalektlerinde kullanımına rastlanılmayan⁹⁷⁷ bu ek, Gagauz Türkçesinde yalnızca bir örnekte karşımıza çıkmıştır.

⁹⁷⁷ Nevzat Özkan, a.g.e., s. 116.

dur-gun-: 1. durmak. 2. üstüne düşmek, vakit harcamak, ilgilenmek. 3. bir yerde durmamak, oraya yerleşmemek. 4. durmamak, kalmamak. 5. durmadan, sürekli tekrarlanmak.

1. – Siz taştanmısınız, osa suuk demirdän mi? *Durgunun*, bän inecäm. (s. 260)

2. – O çukmannının yanında aramızda çoyu çaaşırılılar beş kapeyka yapmêêr, ama soruş bunda diil, yaptı için herkezi cuvapta lââzım olsun, – predsedatel özensizdi çok-çok bu olayda *durgunmaa*. (s. 124)

3. – Nicä istoriyadan biliner, evel bu yerlerdä insan pek *durgunmaazmış*, yapınmaazmış. (s. 25)

4. – O ne girişmiş, tezdä *durgunmayacêk*, uşaklar taa kaymaa, üşümää etiştirecek. (s. 153)

5. – İnsanı küüyä çıkararı, karşı gelän maşinalardan kişilär, *durgunmadaan* söläärdi, ne olêr orada. Kristina birisindä dä yoktu. (s. 281)

2.2.2.10. -gut-:

Eski Türkçe ve Orta Türkçe döneminde (Karahanlı ve Harezmi sahasında) görülen bu ek, günümüzde Türkiye Türkçesinde kullanılmaz. Eski Türkçe ile Karahanlı ve Harezmi sahasında ekin -gut- / -güt- şekli yanında -kut- / -küt-, -kıt- / -kit- şekilleri de bulunmaktadır. (Örneğin; körkit-, körküt-, turgut-)⁹⁷⁸. Necmettin Hacıeminoğlu, sözü edilen bu eklerin birkaç ekin kaynaşmasıyla meydana gelmiş olduğunu belirtir ve açılımını -gut- < -g-u-t- (turgut- < tur-u-g-u-t-) şeklinde yapar⁹⁷⁹. Ek, Gagauz Türkçesinde -gut- şekliyle bir örnekte görülür.

dur-gut-: (durgutmak ‘durdurmak; ayakta durmak, tutmak, bırakmak’ TAS⁹⁸⁰) 1. durdurmak. 2. tutmak.

⁹⁷⁸ Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 41, 61, 95.

⁹⁷⁹ Necmettin Hacıeminoğlu, a.g.e., s. 41.

⁹⁸⁰ TAS, s. 335.

1. Karşıda trasada Kristina tranzit avtobusu “İzmail – Kişinöv” *durguttu*. (s. 136)

O kalktı, enikunu tokada dooruldu. Andrey onu *durgutmadı*. (s. 300)

2. Cannı olannar bu kuşkulu kıpımda hepsi soluunu *durguttu*, – Kristina da sesini kaldırmadı. (s. 133)

2.2.2.11. -se-:

Nevzat Özkan; bu ekin, isimden fiil yapan +sa ekinden ortaya çıkmış olabileceğini belirtmiştir⁹⁸¹.

en-se-: (STT yen- > GT. Øen-se-), (yense-, yensi- ‘yenmek, sindirmek, ezmek ve aşağılamak’ TAS; DS⁹⁸²) yenmek, bastırmak.

Küülülär çetin durdular, da *ensedilär*. (s. 167)

“Sevgi diil raşional duygu, logikaya uymêêr.”, – o istâmedi *ensemää* duyguyu, ani çekârdi Kristinaya. (s. 169)

2.2.2.12.-ştur- (-[u]ştur-):

Ekin aslı -(u)ştur- şeklindedir. Fakat Gagauz Türkçesinin bazı ses özelliklerinden dolayı ekin başındaki yardımcı ünlü fiil köküyle birleşmiş gibi gözükmektedir.

Ek, anlaşıldığı üzere işteşlik eki -ş- ile ettirgenlik eki -tır- / -tur-’un birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Birleşik bir ektir. Ettirgenlik ve işteşlik fonksiyonunu yitirmiş olan bu ek, bir işin sıkça ve daimî olarak yapıldığını gösteren fiiller kurar⁹⁸³. Romandan bu ekle türetilmiş bir örnek saptanmıştır.

uu-ştur-: (STT ovuştur- →ov-(uş)tur- > GT. [ov>uu]ştur-) ovuşturmak, ovup durmak.

Adam çöktü ona, köpek kalaanı *uuşturdu* saabinin yanaana. (s. 260)

⁹⁸¹ Nevzat, Özkan, a.g.e., s. 118.

⁹⁸² TAS, s. 1098, DS, s. 4248

⁹⁸³ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 188.

Fiilden Türemiş Fiiller

Fiil	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aalaş-	84, 120, 177, 182, 247, 275, 284, 286, 294	9
adan-	130, 285	2
aliflen-	187, 287, 295	3
aktarıl-	1. 160 2. 70 3. 34	3
alatlat-	105	1
alatlattır-	17	1
annad-(i)l	239	1
annaşıl-	11, 12, 12, 13, 16, 16, 20, 20, 43, 48, 69, 72, 77, 81, 101, 103, 128, 128, 129, 137, 138, 148, 163, 214, 235, 240, 253, 261	28
aşaalad-	23, 247	2
atıl-	1. 70, 103, 104, 126, 138, 274, 286 2. 79 3. 49, 64, 121, 148, 183, 230 4. 101	15
ayaklan-	133	1
ayaklandır-	14	1
ayın-	117, 236, 296	3
ayındır-	272	1
aylandır-	13, 94, 109, 210, 227	5
aylan-	1. 11, 51, 150, 246, 276 2. 274	6
baalan-	120	1
baarın-	134	1
baarış-	226, 254	2
baaşlanıl-	188	1
battır-	125	1
bollan-	1. 100 2. 202 3. 159, 164, 195, 274	6
bollandır-	1. 19, 64, 137, 181, 192 2. 29, 126, 132, 181	9
bollat-	154	1
buuş-	281, 281	2
büüt-	23, 33, 75, 88, 166, 166, 168, 270	8
cangırdat-	60, 185, 221	3
cezalan-	29	1
cıngırdat-	108	1

çatlat-	118, 130	2
çekin-	35, 91, 106, 202	3
çıkın-	21, 41, 201, 227, 240	5
çiinen-	102	1
dalgalandır-	54	1
daalış-	11, 11, 45, 110, 125, 154, 161, 177, 179, 208, 223, 234, 235, 273, 298	15
dapıl-	43, 136, 260	3
dartış-	124, 171	2
darttır-	260	1
dattır-	226, 238	2
debeştir-	38, 39	2
debreştir-	1. 134 2. 98, 98	3
diişil-	19, 60, 60, 69, 70, 71, 81, 82, 91, 104, 148, 163, 167, 181, 191, 272, 275, 279	18
dinnen-	13, 72, 87, 88, 91, 91, 94, 107, 139, 156, 188, 195, 228, 272, 275, 290, 294, 297	18
dinnendir-	168, 294	2
direş-	96, 157	2
dokuş-	245	1
donan-	265	1
dostlaştır-	125	1
doyur-	1. 48, 255, 255, 270 2. 114	5
dönüş-	175, 255	2
durgun-	1. 23, 126, 156, 170, 187, 194, 206, 220, 260, 270 2. 124 3. 25 4. 153 5. 281	14
durgut-	1. 42, 57, 68, 79, 93, 94, 136, 206, 234, 235, 300 2. 133	12
durut-	119	1
duudur-	50	1
duyul-	1. 16, 18, 18, 22, 32, 37, 42, 48, 65, 66, 72, 74, 78, 94, 150, 153, 173, 185, 186, 190, 212, 258, 267, 270, 278, 288, 289, 292, 298, 302 2. 13, 114, 131, 143	34
dүүл-	111, 112, 112, 232, 271,	6

	284	
düzül-	1. 12, 52 2. 116	3
düzgün-	83	1
ense-	167, 169	2
erleştir-	5, 93, 148	3
erleştiril-	166	1
eşin-	102	1
etiş-	1. 14, 20, 21, 26, 57, 68, 75, 88, 93, 98, 99, 107, 128, 132, 161, 178, 187, 199, 222, 222, 252, 254, 260, 264, 267, 270, 281, 282, 296 2. 269	30
etişil-	75	1
geçin-	190	1
gerçeklen-	182, 195	2
giin-	47, 190	2
havezlen-	154, 201, 268	3
hırlan-	65	1
homurdan-	57, 153, 184, 240, 245	5
iil-	23, 37, 64, 126, 132, 151, 157, 160, 211, 215, 270	11
iilt-	10, 177, 231, 244	4
ilinnen-	73, 96	2
ilinn-	50, 56, 90, 191, 251	5
iliş-	1. 95 2. 48, 139, 242, 271, 297 3. 87	7
iliştir-	232, 232	2
iprat-	47, 260	2
islan-	147	1
işidil-	20, 33, 52, 67, 84, 90, 112, 117, 124, 156, 178, 179, 180, 199, 211, 214, 225, 257, 265, 276, 287	21
işittir-	114, 167	2
işlen-	147	1
itir-	77, 96, 117, 125, 127, 136, 154, 161, 236, 248, 282) (s. 77, 96, 117, 125, 127, 136, 154, 161, 236, 248, 282	23
kabart-	1. 66, 127 2. 35, 173	4
Kaavilen	12, 30	2
kaavileş-	29, 112, 151, 165	4
kaçın-	12, 50, 103, 114, 162,	7

	194, 214	
kaldır-	6	1
kapıl-	1. 16, 22, 22, 37, 42, 75, 78, 189, 231 2. 39 3. 283	11
karşlaş-	9, 37, 131 135, 299	5
keflen-	1. 50 2. 126	2
keflendir-	168	1
kıpırdan-	11, 80, 111, 185	4
kıpıştır-	23, 37, 108, 245	4
kıvraş-	224	1
kıvrat-	1. 42 2. 201	2
kıvrıt-	1. 180 2. 201	2
kızar-	1. 106, 144 2. 232 3. 106	4
kızış-	1. 34, 127, 130, 232 2. 32, 32 3. 106, 263 4. 226	9
kızıştır-	1. 32, 116, 118 2. 82, 111, 158, 160, 185, 201, 202, 206, 244, 266, 278 3. 47	15
kinnendir-	52	1
kireçlenil-	218	1
konuklan-	196	1
koola-	99, 154, 216, 232, 232	5
koparıl-	132	1
kopuş-	280	1
kösteklen-	24, 132, 296	3
kudurt-	115	1
kuvetsileş-	158	1
neetlen-	8, 47, 82, 109, 186, 187, 245, 262, 274	9
nışannan-	129	1
otalan-	97	1
oturuş-	26	1
paklan-	73, 200	2
peydalan-	8, 8, 15, 21, 23, 32, 51, 52, 62, 66, 77, 82, 89, 90, 95, 125, 140, 169, 172, 174, 184, 192, 194, 195, 223, 251, 271	27
pişil-	77	1
pişir-	44, 71, 148, 182, 182	5
raatlandır-	30, 248, 258, 290	4
raatsızlan-	120, 256, 265	3
sarmaş-	14, 42, 60, 71, 71, 80, 120, 155, 211, 238, 282	11
sarplaştır-	185	1
sarsıt-	209	1

sarsala-	68, 96, 127, 133, 157, 259	6
saurlan-	80, 132	2
saurt-	132, 161, 163, 204, 231, 280	6
savaşıl-	92, 239	2
selâmneş-	78, 131, 176, 260, 262	5
sendir-	111, 145	2
serinnet-	146	1
sertlen-	11, 86, 157	3
serpil-	87, 282, 297	3
seslen-	147	1
sınaş-	37, 106, 230, 259, 271, 276	6
sınaştır-	19, 150, 152, 160, 187	5
sındır-	96, 104	2
sıyn-	137	1
siirelt-	145, 175	2
silkin-	1. 161 2. 224	2
silkir-	152, 237	2
sölen-	1. 10, 17, 58, 124, 133, 155 2. 87, 111, 157, 232, 245, 284	12
sölenil-	18, 124, 49, 56, 165	5
suult-	24, 73, 239	3
suvaş-	261	1
suvaştır-	190	1
sürüt-	18, 44, 60, 135, 215, 248, 288	7
süzül-	134	1
şakalan-	48, 74, 107, 125, 186	5
şakalaş-	141, 262	2
şaşır-	29, 112, 139, 214, 222, 232, 239, 266, 272	9
şaştır-	60, 121	1
şüpelen-	66, 81, 115	3
şüpelendir-	8, 94, 143, 278	4
taazelen-	1. 188 2. 19, 276	3
tamannan-	55, 180	2
tıkış-	156	1
titsilen-	118, 170, 276	3
titsilendir-	1. 76 2. 158 3. 106	3
titsin-	1. 277 2. 210	2
tukurlan-	1. 62, 133 2. 249 3. 16	4
ulaştır-	116, 205, 244	3
uruş-	123	1
usullan-	53, 95, 97, 125, 184, 203,	8

	253, 257	
usullandır-	81, 159, 191, 210, 301	5
uun-	120, 288	2
uuştur-	160, 209, 260	3
uyvaş-	297	1
uzaklaştır-	1. 208 2. 150, 151	3
üfkelendir-	47, 192	2
üklet-	261	1
üleştir-	72, 175, 175, 188	4
üleştiren-	219	1
üreklen-	121	1
üreklendir-	8, 23, 24, 34, 131, 139, 150, 156, 213, 250, 258, 284, 291	13
üün-	38	1
üürt-	295	1
yakıştır-	82, 85	2
yaltıklan-	67, 114	2
yannaş-	71, 89, 200, 205, 261	5
yannaştır-	196, 196	2
yannat-	11, 135, 187, 201	4
yaraş-	42, 183	2
yaraş-	149, 149	2
yavaşıtt-	1. 28, 105 2. 89, 132, 132, 230, 269, 276, 301 3. 210	10
yerleştir-	1. 173 2. 82, 186, 249	4
yımışat-	41	1
yıslan-	24, 88, 226	3
yıvış-	91	1
yollan-	1. 18 2. 20, 62, 62, 91, 92, 94, 115, 128, 155, 187, 212, 238, 241, 244, 270, 275, 278, 280, 281, 285, 286, 296, 297 3. 25	25
yollanıl-	168	1
zeedelen-	195, 282	2
zeedelet-	270	1
zeetlen-	37, 54, 111, 222, 254, 266, 300	7

2.3. BİRLEŞİK FİLLER

Türemiş fiiller bahsinde belirtildiği ve görüldüğü gibi dilimizde ekler yardımıyla hem isim hem de fiil türündeki sözcüklerden yeni fiiller elde edilir. Eklerin yanı sıra bu uğurda uygulanan diğer bir metod ise bir araya getirme (birleştirme) metodudur. Bir isim veya fiilin bir yardımcı fiille (isim+yardımcı fiil, fiil+yardımcı fiil) birleştirilmesi sonucu oluşan fiillere birleşik fiil adı verilir. İsim+yardımcı fiil biçiminde oluşmuş birleşik fiillerde isim unsuru üzerine et-, eyle-ol-, kıl- vb. yardımcı fiiller getirilir. Fiil+yardımcı fiil şeklinde oluşan birleşik fiillerde, yardımcı fiil direkt olarak fiil üzerine gelebilir. Ancak bu grupta genelde araya bir fiilimsi eki alarak oluşanlar daha yaygındır.

Gagauz Türkçesinde isim+fiil biçimindeki birleşik fiillerin, yukarıda zikredilen yardımcı fiiller yanında ismin üstüne yap- ver-, gel-, getir-, topla- fiilleri getirilerek de oluşturulduğu görülür. Elbette bunlarla oluşturulmuş birleşik fiil örneği et- ve ol- yardımcı fiilleriyle kurulanlara göre oldukça azdır. Aşağıda başlıklar altında görüleceği gibi Türkçenin bu yardımcı fiilleri sayesinde gerek Türkçe asıllı sözcükler gerekse Arapça, Farsça, Rusça, Rumence, Yunanca ve Bulgarcadan ödünçlenen sözcükler fiilleştirilmiş ve cümlede yüklem olabilecek konuma getirilmiştir. Kimi örneklerde yardımcı fiiller, bazen bir bazen de iki yapım ekiyle genişletilmiş sözcükler üzerine gelmiştir (Örneğin; askercilik et-, önderlik et-, duyarlı ol- vb.). Aynı zamanda et- ve ol- yardımcı fiillerinin edilgen (edil-), ettirgen (ettirt-) ve dönüşlü (olun-) biçimleri yani türemiş şekillerine de tesadüf edilmiştir (Örneğin; afedilme-, lafettirtme-, olun-). Gagauz Türkçesi birleşik fiilleriyle ilgili göze çarpan başka bir durum ise et- fiilinin, ünlem ifadesi olan “hadi” sözcüğüyle *hadi et-* şeklinde bir birleşik fiil meydana getirmiş olmasıdır. Yine aslında bağlaç olan fakat cümle içindeki kullanımına göre “birlikte” anlamı da veren “bilä” ifadesi, ol- fiiliyle birleştirilmiş ve *bilä ol-* birleşik fiili elde edilmiştir.

Gagauz Türkçesinde kaybol- fiiliyle birlikte bunun kayp ol- ve kaybel- şekillerinin de kullanıldığı romandan anlaşılmaktadır. Kaybel- örneğindeki el-; ol-

yardımcı fiilidir⁹⁸⁴. Bir örnekte görülen bu hâl Gagauz Türkçesinin ses özelliğine bağlı olarak ortaya çıkmış ve o>e ses değişimiyle ol- fiili, el- biçimine bürünmüştür.

Devrik cümlelerin hâkim olduğu Gagauz Türkçesinde yüklem ekseriyetle sonda yer almaz. Birleşik fiiller, cümle içinde yüklem görevi de yapabildiğinden *olêr duyarlı, yapardı temizlik* gibi isim unsuru ile yardımcı fiilin yer değiştirdiği örneklerle de karşılaşılır.

Birleşik fiillerin, isim+fiil şeklinden sonra fiil+fiil şekline gelecek olursak; çalışmada bu grup için üç başlık oluşturulmuştur. İlk başlıkta doğrudan bir fiil ve bir yardımcı fiille oluşmuş olanlara yer verilmiştir. Bu örneklerde iki fiil arasında bir fiilimsi eki bulunmaz. Birinci unsur olan fiil, örneklerin üçünde kök hâlinde (baset-, çeket- vb.), birinde ise birleşik fiil hâlinindedir (daptur gel-).

İkinci başlıkta bir fiil, bir fiilimsi eki ve bir yardımcı fiilden meydana gelen birleşik fiiller gösterilmiştir. Bu başlıkta fiilimsilerden *-mak / -maa* isim fiil eki ve *-ar* sıfat fiil eki ile kurulanlar ön plana çıkmaktadır. Fiil üzerine gelen *-maa* eki et-yardımcı fiiliyle, *-ar* eki ol- yardımcı fiiliyle birleşik fiil yapmıştır. İsim fiil ekinin *-mak* şekli ise ol- yardımcı fiiliyle kullanılmış ve bu kullanım sonucu ortaya çıkan *fiil+-mak ol-* biçiminde bir örnek tespit edilmiştir.

Bu fiilimsi ekleriyle kurulan birleşik fiiller işlev yönünden tamamlanmamış bir eylemden bahsetmektedir. Bir şeyi yapmayı istemek, amaçlamak, yapmaya çalışmak/kalkmak, bir işe niyetlenmek, girişmek anlamı verirler. Özellikle *-maa* ekli fiillerde bu anlamlar daha belirgindir. (dönmää et-, tutmaa et-, öpmää et-). *-ar* sıfat-fiil eki ile oluşan birleşik fiillerin bazısında “gibi olmak” anlamı vardır. Bu tip fiillerde yapılan eylem uzun sürmez. Örneğin; “kıskanar ol-” fiili, birini kıskanır gibi olmak manasındadır. Tabii bu anlamlar fiilin geçtiği cümlelerin görülmesiyle daha anlaşılır olacaktır.

Son olarak üçüncü başlıkta tasvir fiiller verilmiştir. Tasvir fiiller; yeterlik, tezlik ve süreklilik bildirmesi dolayısıyla üç çeşittir. Bunların nasıl teşkil edildiği

⁹⁸⁴ Nevzat Özkan, a.g.e., s. 169.

“tasvir fiiller” başlığı altında ayrı ayrı açıklanmıştır. Bu gruptaki örneklerin ikinci başlıktaki birleşik fiillerden ayrılan tarafi yardımcı fiileri ve işlevleridir.

2.3.1. İsim+Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller

2.3.1.1. İsim+Et- / Yet- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller

af+et-: (STT affet- > GT. “f” ünsüzünün tekleşmesi sonucu → af et-), (Ar. afv⁹⁸⁵ + T. et-) başışlamak, mazur görmek.

Maniyän Ankayı verdim kocaların elinä, te Kristinayı sana getirdim. Geçlendiimizi *af et.* (s. 108)

Andrey da tä karısını *af etmedi.* (s. 45)

İlin-ilin, kasvetsiz aşaa kolverilän Kristinanın haberi dä yoktu, ani adam tarafında onun amacından şaşmamazı, keskin akılı, çetin karakteri *af edilmeer.*

askercilik+et-: (Ar. asker + T. ci + T. +lik + T. et-) askerlik yapmak.

Adam tarafından herbiri vakıdında *askercilik edärdi*, onuştan hepsi adamnarın bu yortulu günä vardı ilişiklii.

az+et-/me-: (STT hazzet- / me- > GT. baştaki “h” sesinin düşmesi ve “z” ikiz ünsüzünün tekleşmesi sonucu → øazetme-), (Ar. hazz⁹⁸⁶ + T. et- / me-) hazzetmemek, hoşlanmamak.

Yaslada karılar islamaa ettilär zavhozu Dokayı, ama o *azetmedi* bundan, homurdanarak girdi ambara. (s. 153)

buyur+et-: 1. bir yere davet etmek, çağırmaq. 2. ikramda bulunmaq.

1. Onuştan yakın kişilerimi *buyur ederim* o günü restorana. (s. 138)

2. Kaynata hepsinä şarap *buyur etti*, onun aardına kayınna adetçä balladı saadıçları, sora gelinnän giveeyi hem düüncüleri: ... (s. 199)

⁹⁸⁵ OTAL, s. 14.

⁹⁸⁶ OTAL, s. 404.

cuvap+et-: (STT cevap > GT. c[e>u]vap et-), (Ar. cevâb⁹⁸⁷ + T. et-) cevap vermek.

Däduya sorêrim: “Angısı hasta?” “Bän çobatarım”, – *cuvap eder* ihtiar. (s. 138)

donak+et-: (donak sözcüğünün açılımı için bkz. donakla-) süslemek.

...Büük sevgi nışanı - gözäl yapı - uşak başçası küüyün görümnü yerini *donak eder* ölä, ani onu mayıllı siiretmedään yanından geçilmâz. (s. 303)

dua+et-: (Ar. duâ⁹⁸⁸ + T. et-) dua etmek, allah’a yakarış.

O büük yaamura ne olduunu oolundan üürendiynän, Doni bulü beladan kurtulmuş olannar için Allaha çok şükürlü *dua etti*. (s. 285)

duva+et-: (STT dua et- > GT. “v” türemesi sonucu → duva et-), (bkz. dua et-) dua etmek, allah’a yakarış.

Hem Allaa kiyatlarında boşa sölenmeer: “Sizi gücendirännär için hayırlı *duva edin*”. (s. 58)

duşmannık+et-: (STT düşmanlık > GT. gerileyici benzeşme ile → düşman + ilerleyici benzeşme ile → düşman[lık>nık][nl>nn]), (Fa. düşman⁹⁸⁹ + T. nık < lık + T. et-) birine karşı düşmanca davranışlar beslemek.

Kristinaya o çok engelli *duşmannık edärdi*, ama ona hep aaz görünärdi. (s. 235)

emin+et-: (STT yemin et- > GT. øemin et-), (Ar. yemîn⁹⁹⁰ + T. et-) yemin etmek, ant içmek.

Allahın önündä *emin etti*, sevgisinä can baalılını korumaa. (s. 302)

engel+et-: işinden alıkoymak, önlemek, zorlaştırmak, geciktirmek.

⁹⁸⁷ OTAL, s. 154.

⁹⁸⁸ OTAL, s. 215.

⁹⁸⁹ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (20.10.2019).

⁹⁹⁰ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (20.10.2019).

– Sıkı tutun! Uzanma bişeyi itirmää, savaşma üzmää - *engel edersin*. Veril bana. (s. 282)

Zaametli, sıkı ilkyaz işleri havezli bakmaa adetli yortuları *engel etmüzdi*. (s. 129)

gür+et-: üşüşmek, toplu bir biçimde gitmek.

Kapu açıldıynan, insan sürüsü *gür etti* içänna, dalga gibi kapıp Kristinayı, götürdü ileri. (s. 136)

hadi et-: (ünl. hadi + et-) davet etmek.

Biraz soruştuktan sora, Nikulay *hadi etti* onu bolniçada anasını, kızın da Nasta bulüsünü, dolaşsınar. (s. 279)

harç+et-: (Ar. harc⁹⁹¹ + T. et-) para harcamak.

Herbir problema için bizi haberlemeniz läüzüm, – diil seftä nasaatlasın kolhoz başı, – süt fermasına çok *harç ederiz*. (s. 103)

hayret+et-: (Ar. hayret⁹⁹² + T. et-) şaşmak, şaşa kalmak.

Adama zordu bulmaa, ne hem nesoy sölesin, dä acıtmasın ona inanmış olan körpä ruhu: “İçtennik için saa ol, o *hayret eder*. (s. 142)

ikra+et-: (STT ikrah et- > GT. ikraø et-), (Ar. ikrâh⁹⁹³ + T. et-) bir şeyden tiksirmek, ikrah.

Ama çiçek kokusunda bal okadar tatlıydı, ani Kristina evdä dä ballan ekmek kararsız idi. Sabaası kızın içi bulanardı: “Baldan *ikra ettim*. Avşam Koliyi seslämedim”. (s. 291)

ileri+et-: ileri, öne doğru eğilmek.

Vasi *ileri etti* kendini, iildi beygirin lüzgerlenän elesinä, bollandırdı edää. (s. 132)

⁹⁹¹ OTAL, s. 377.

⁹⁹² OTAL, s. 400.

⁹⁹³ OTAL, s. 487.

itraf+et-: (STT itiraf et- > GT. itəraf et-), (Ar. i'tirâf⁹⁹⁴ + T. et-) saklanan bir gerçeği açıklamak.

Siirek aliflenän adam kuşkulu *itraf etti*, ani Doni sıkça anêr ooluna, kızlan onu yakından tanıştırsın. (s. 215)

kabul+et-: (Ar. kabûl⁹⁹⁵ + T. et-) 1. bir şeye razı olmak, almak. 2. onaylamak. 3. bir hediye alması.

1. Hem Allahtan hayır duayı *kabul etməürsün*, o betvaya dönär. (s. 286)

2. O yıllarda devlet kuvedi en üüsek uurda alışksız karar *kabul etti*: çift etnik grupuna devlet sınırlarını açmaa. (s. 141)

3. – Bän beenerim hem isteerim benim baaşşlarım *kabul edilsin*. (s. 64)

kayb+et-: (STT kayıp > GT. kayıp), (Ar. gayb⁹⁹⁶ + T. et-) 1. bir kişinin dostluğunu, arkadaşlığını kaybetmek. 2. bir şeyi veya bir kimseyi yitirmek. 3. bir şeyin değeri düşmek.

1. Genç insan taa bitkiyädän annamayan yaptı yannışlı, açık annadı, ani canına önemni kişiyi heptän *kaybetti*. (s. 122)

2. – Kristina, pek annayamêêrım, nedän bölä düşünersin, ama herkezimiz, açan *kaybederiz* yakın bir kişiyi, duyêrız kabaatımızı onun önündä, ani vakıdınca annayamadık, koruyamadık, -o aldı kızın elini bileendän. (s. 191)

3. Hederlez ayın yortuları kolhozda sırasınca geçärdi, ama Andreyä onnar önemini *kaybetti*. (s. 220)

kop+et-: (kopetmek 'koşmak, süretle gitmek' TAS, DS⁹⁹⁷) koşmak, koşuya çıkmak, hızlı gitmek.

Te patlattılar tüfek, da atlılar yerindän ileri birdän *kopetti*. (s. 132)

laf+et-: (Fa. lâf⁹⁹⁸ + T. et-) konuşmak, söz etmek, sohbet etmek.

⁹⁹⁴ OTAL, s. 538.

⁹⁹⁵ OTAL, s. 549.

⁹⁹⁶ OTAL, s. 322.

⁹⁹⁷ TAS, s. 649; DS, s.

Avşam ekmeendän zevk alarak, onnar gülüp *lafedirdi*. (s. 58)

Adamnara mezelik koyarkan, *lafettilür* fermada işleri, tamızlık inek için, ani tezdä läüzımdı bızaalasın. (s. 221)

– Benim kusur taraflarımı *lafetmeyelim* - çok vakıt boşa gidir. (s. 159)

– Yapınız kendi işiniz, – *lafettirtmäärdi* o kimseyi. (s. 213)

met+et-: (STT methet- > GT. metøet-), (Ar. medh⁹⁹⁹ + T. et-) methetmek, övmek.

Resimci Jora franton önündä çemrekli işläärdi. Selämneşip, laf arasında predsedatel *metetti* onun becerikliini. (s. 176)

ortakçılık+et-: (ortak+çı+lık + et-) ortak duruma gelmek.

– Sınaşmaa läüzım, kolhoza girdin, nesoy *ortakçılık edecez?* – sataştı ona artık lafçı karılar. (s. 106)

önderlik+et-: (önder+lik + et-) öncülük, liderlik etmek. (s. 172)

– Sän, kızım, insana *önderlik edersin*. Duyarsan kabaatını, yanılmanı, sakınma evallaa gelmää, – nasaatlardı Akiliş babu.

pay+et-: bölüşmek.

Taa sora, gideceykän komuşulara üleştirmää kolaçları, koydu kızın cantasına birkaç kolaç - iştä insana *pay etsin*, sımardı işä çıkaceykan, aulda topraa kırk kazma ursun. (s. 175)

pişkin+et-: olgunlaştırmak.

Kaavileştirän, *pişkin edän* keskin sancıdan sora, o artık diildi o körpä, kayet sakınan kızçaaz. (s. 7)

prost+et-: (Bulg. prost + T. et-) affetmek.

⁹⁹⁸ OTAL, s. 620.

⁹⁹⁹ OTAL, s. 692.

– Kristina İvanovna, sa ol. **Prost et**, nekadar aazımı yaydım senin için! Ama tokatları da kapamaa lääzım! (s. 234)

Pişman insan geeri geldi, afını diledi, ama Andrey **prost etmedi**. (s. 47)

Doçi, beki da kayıldı, ama **prost edümääzdi** Kristinaya onun şıralı güzelliini, arifliini. (s. 76)

raatsız+et-: (STT rahatsız et- > GT. raatsız et- → raatsız sözcüğündeki ses olayı için bkz. raatsızla-) (Ar. râhat¹⁰⁰⁰ + T. sız + T. et-) rahatını bozmak, keyfini kaçırmak.

Kalabalım arasında da o ölä yerä deyni yakışıklı giimnän, başında kıvrak dartısınnan seçkindi. Ama kızın gülümsemeksiz üzü **raatsız etti** onu. (s. 189)

saar+et-: (STT sağır > GT. s[ağı>aa]r et- → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “aa” ünlüsü) sağır etmek, sağırlandırmak.

İleri gidärdilär, lüzgerä arkalarını dönüp. Bütün dünnää karma-karışıkta. Bük sızlayan uultu **saar edürdi**. (s. 155)

ses+et-: seslenmek.

Açtılar kapuy, **sesettilär**, Kristinaya, ama cevap işitmedilär. (s. 80)

siir+et-: (STT seyret- > GT. s[ey>ii]r et- → “y” ünsüzünün düşmesiyle “ii” ünlüsü), (Ar. seyr¹⁰⁰¹ + T. et-) seyretmek.

Kızı omuzlarından uzaklaştırıp, **siiretti** yakada broşkayı. (s. 150)

Andrey Konstantinoviç ne-sä bloknotunda nişannaardı, gözün ucunnan da **siiredürdi** kızı. (s. 16)

– Mari kız, orada ne okadar **siiredersin**? (s. 173)

svinçit et-: (Rum. svinçit [sfinçit¹⁰⁰²] + T. et-) kutsallaştırmak, kutsamak, takdis etmek.

¹⁰⁰⁰ OTAL, s. 1021.

¹⁰⁰¹ OTAL, s. 1105.

¹⁰⁰² RTTRS, s. 199.

Bu aulun içinä nekadar ayazma serptim, ama açan yok küüdä popaz, *svinñit etsin.* (s. 212)

şükür+et-: (STT şükret- > GT. şükür et-), (Ar. şükr¹⁰⁰³ + T. et-) şükretmek, teşekkür etmek.

Doni buna *şükür edärdi*, zerä o vakıtlar doktorluk yoktu, henez duuan uşakların taa çoyu ölärdi. (s. 50)

takaza+et-: (Ar. taḳāzā¹⁰⁰⁴ + T. et-), (takaza etmek ‘azarlamak, sitem etmek’ TAS, takaza etmek ‘küs olduğu bir kimseye iğneleyici sözler söylerek üzüntüsünü belirtmek; başına kakmak; tedirgin etmek, sıkıntı vermek’ DS¹⁰⁰⁵) azarlamak, paylamak.

– Sizi bunnara kolejdä üüredärkän, aklın neredäydi? – şakalı *takaza etti* Andrey. (s. 164)

teklif+et-: (Ar. teklîf¹⁰⁰⁶ + T. et-) 1. öneride bulunmak. 2. çağırmaq, davet etmek. 3. rica etmek, istemek.

1. Kristina bu işä komuşuyu - Zafira babunun güvesini, bay Toduru, *teklif etti.* (s. 87)

Tütün buludun içinä kalan Andrey dürüktü. Kristinayı oturmaa *teklif etmedi.* (s. 246)

2. Kişinövdaki komuşuykası, kimä Kristina evin anatarlarını, inanıp, brakardı, bu avşam çaya *teklif etti.* (s. 142)

3. Pavli öptü sakınan karısının yanaanı. İkincilää filcannarı doldururkan, o *teklif etti* sevgili eşi için şarabı buyursunnar. (s. 105)

tutsak+et-: gitmesine engel olmak.

¹⁰⁰³ OTAL, s. 1172.

¹⁰⁰⁴ TDK, <https://sozluk.gov.tr/>, (16.11.2019).

¹⁰⁰⁵ TAS, s. 965; DS, s. 4733.

¹⁰⁰⁶ OTAL, s. 1244.

– A-a-a, Andrey Konstantinoviç!. Hepsi islää, ama te bu evä geç gelmesi sindirêr. **Tutsak edersiniz** onnarı bölä geç vakıdadan. (s. 104)

vals+et-: (Rus. vals [вальс¹⁰⁰⁷] < Fr. valse¹⁰⁰⁸ + T. et-) vals yapmak.

Çalgıcılar, esap alıp bu kayet biri-birinä uyumnu **vals edün** çifti, uzattılar havayı. (s. 204)

vatic+et-: (STT vaftiz > GT. vaötiz et-), (Yun. vatic [baptizma¹⁰⁰⁹] + T. et-) vaftiz etmek. (s. 294)

– Bük kismet ayıp olmaz. Her aslı çıkarsa, bän o cancaazı **vatic edecäm**.

yalap yalap et-: (‘parıl parıl parlamak’ → yalap yalap itmek YTS, yalap yalap etmek TAS, yalap yalap etmek DS¹⁰¹⁰) parıldamak.

– Onu taa sora iicä bakıp, düşünemez. Şindi te bu sana, – Andrey bir taşcaazlı **yalap-yalap edün** broş uzattı kıza. (s. 149)

yardım+et-: bir kimseye herhangi bir şeyde yardımcı olmak.

Geçti afta koliva için boodayı dübektä düümää Kristina da **yardım etti**. (s. 182)

yasak+et-: yasaklamak.

Sert boba kızlarını nekadar pek sevärdi, okadar evelki adetlerä görä sıkı tutardı: karannık çöktüktän sora karının ayaa tokattan dışanna olmaz bassın; kızlara futasız gezmää, milllet rubalarını eni portuya diişirmää, saçını kesmää sert **yasak edürdi**. (s. 79)

Bilersin, Sovet sistema kanonnarına görä küülü insana kenttä yaşamaa deyni izin kiyatları düzmää **yasak ediler**. (s. 140)

yok+yet-: (STT yok et- > GT. yok + başta “y” türemesi → yet-) yok etmek.

¹⁰⁰⁷ RTS, s. 100.

¹⁰⁰⁸ TYKS, s. 234.

¹⁰⁰⁹ YES, s. 151.

¹⁰¹⁰ YTS, s. 231; TAS, s. 1071; DS, s. 4140.

– Adamnıktan çıkmışın, ba! Daada tutulmuş gibiysin! Ayın! – Andrey bakışınan *yok yedürdi* önündekisini. (s. 296)

zor+et-: (Fa. zûr¹⁰¹¹ + T. et-) zor olmak, güç ve zahmet vermek.

– Ne duruk su! Ama neçin okadar doldurmuşun, kızım? Alışksız sana, *zor etti*. (s. 187)

2.3.1.2. İsim+Ol- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller

aklında+ol-: unutmamak. (s. 224)

Beenmediindän duuma gününü nişannamaa, o biryerdä onu bildirmäzdi. Şüpesizdi, ani bu gün kiminsä *aklında olacek*.

bilä+ol-: (STT bile > GT. bilä ol-) birlikte olmak.

O çok kayıldı Kristinaylan Andrey *bilä olsun*, zerä adamın bildiinä görä, onnar biri biri için yaradılmaydı. (s. 222)

duyarlı+ol-: bir konuda duyarlı davranmak. (s. 89)

Kayet aar üktän onun üzündä pembä ter peydalandı: açan adam güüdedän hem sinirlerdän gerilimdä bulunêr, onda teerlän kan çıkêr, da o *olêr duyarlı*. (s. 89)

düzülü+ol-: tamir edilmiş olmak.

Biraz düşünüp, o telefonda ustaya Steu Toläya ii laflan söledi, ki yaarin uşaklar gelincä yaslaya, oradaki tokat *düzülü olsun*. (s. 237)

etişkin+ol-: (STT yetişkin > GT. øetişkin ol-) (insan için) olgunlaşmak, olgunluğa erişmek. (s. 142)

Bu kenarsız kahr, dayanılmaz sancı yaptı kendi işini: çelikledi körpä karakteri, o akrannarından vakıttan ileri *etişkin oldu*... (s. 142)

faydalı+ol-: (Ar. fâide¹⁰¹² + T. lı + T.ol-) yararlı olmak.

Te neredä Anütanın talantlı beceriklii resimnemäa *faydalı oldu*. (s. 125)

¹⁰¹¹ OTAL, s. 1389.

¹⁰¹² OTAL, s. 285.

fit fläška+ol-: sırılsıklam olmak. (s. 226)

– Aklınızda mı, nicä sora Geergiyi dereyâ eki gölä atardık, da kendilerimiz yıslanardık, *fit fläška olardık*, yakında bulunan insannarı da islaardık.

fläška+ol-: ıslanmak, sırılsıklam olmak. (s. 228)

Hepsimiz *fläška olduk*, karılar esirdi, kimseyi ne Jorayı yardımcılarının, ne Vasiyi brigadasının, kuru brakmadılar.

gelin+ol-: kız evlenmek.

– E, bizä *gelin olacêni* da, sanêrim, sevindirdin? Havezini Kristinaya aalemdän işiderim. (s. 146)

haylaz+ol-: aylıklık etmek, çalışmamak.

– Mali, bän bölä *haylaz olacam*, – dedi o naaletli. (s. 223)

kalaba+ol-: (Ar. galebe¹⁰¹³ + T. ol-), (kalaba YTS, kalaba TAS, kalaba DS¹⁰¹⁴ + ol-) kalabalık olmak.

Siirek gezän tranzit avtobuslar *kalaba olardı*, oturmaa yer yoktu, ama bekleyännär ayakça gitmeyä dä kayıldı. (s. 136)

karma-karışık+ol-: çok karışık hâle gelmek.

Allaa herbirinin fikirinä uyaydı, dünnä *karma-karışık olacêydi*. (s. 71)

kayb+el-: (STT kaybol- > GT. kayb[e>o]l-), (fiilin etimolojik tahlili için bkz. kayp ol-) 1. kaybolmak, yitmek, yok olmak. 2. bir yerle bağlantının kesilmesi. 3. görünmemek, gözden kaybolmak.

1. Sana inan *kaybelürsä*, beni kayet acıdacêk. (s. 122)

Bir adamın ömürü bittiyinän, dünnä *kaybelmeer*. (s. 177)

2. Telefon baalantısı bolniṭaylan *kaybeldi*. (s. 280)

¹⁰¹³ OTAL, s. 316.

¹⁰¹⁴ YTS, s. 122; TAS, s. 566; DS, s. 2606.

3. Şkola tokadın kazına yakın kimsä bulanık suda ba *kaybelürdi*, ba üzä çıkardı. (s. 281)

kayıl+ol-: (STT kail ol- > GT. iç seste “y” türemesi ve “i” vokalinin incelererek “ı” sesine dönüşmesi neticesinde → kayıl ol-), (Ar. kâil¹⁰¹⁵ + T. ol-) 1. razı olmak. 2. (bir düşünceyi) kabul etmemek, hemfikir olmamak. (s. 135)

1. – Biliner, su pozitif energetika verer, – sentimentliini göstermää istämeyip, suuk *kayıl oldu* Andrey,

Geldi Vani bir testecik toomruklanmış çiidemnän. (s. 24)

O *kayıl oldu* kendi bu işi üstünä almaa. (s. 70)

Maşına geeri yollandıynan, Andrey yalvardı, Kristina otursun ona küüyä dooru, ama kız *kayıl olmadı*: (s. 275)

– Siz *kayıl olmayınca* orayı gitmää şindi, bän buradan çıkmıycam, – dedi Kristina enikunu, ama çetin. (s. 11)

2. – Adamnık, insannık hererdä bir, – *kayıl olmadı* onunnan İlişka, – bir taraftan biz da kimär kerä daada tutulmuş gibiyiz. (s. 135)

kayp+ol-: (Ar. gayb¹⁰¹⁶ + T. ol-) kaybolmak.

Tarpannarın soyu tıkanmış, *kayp olmuş* XIX-cu asirin sonunda, taa çok o üzerä, ani stepi - bu hayvanın yaşadı yerini, insan çalışkannı sürmää başladı - azaldı otlaklar, tolokalar. (s. 46)

kurban+ol-: (Ar. kurbân¹⁰¹⁷ + T. ol-) 1. bir uğur için bazı şeyleri feda etmek. 2. ölmek.

1. – Burada biz sizi bu uura hazırlêêrız, – üüsek nasaatlı sestä dedi profesör, – „üüredicilik o bir kahramannık, angısına özel yaşamak çok kerä *kurban olêr*. (s. 145)

¹⁰¹⁵ OTAL, s. 555.

¹⁰¹⁶ OTAL, s. 322.

¹⁰¹⁷ OTAL, s. 607.

2. O borana birkaç can *kurban olduydu*. Ozaman Vasi onu ölümden kurtardı... (s. 158)

mayıl+ol-: (STT mail ol- > GT. → “kayıll ol-” fiilinde “kayıll” sözcüğüyle ilgili belirttiğimiz ses olaylarının aynısı bu birleşik fiildeki “mayıl” sözcüğü için de geçerlidir.), (Ar. mâil¹⁰¹⁸ + T. ol-), (TAS’de mayıl olmak ‘sevdaya tutulmak, gönül vermek’ anlamıyla yer alır¹⁰¹⁹.) hayran olmak, beğenmek.

Ko sizin işinizä *mayıl olsun* uşaklarınız, vnukalarınız, nicä biz şaşêrız däduların akına gerçektän ustalı işlerinä, – gençlerä akıl verärdi pedsedatel. (s. 177)

Havaya *mayıl olarak*, lafi orayı-burayı atıp, herkezi işinä daalıştı. (s. 154)

ödekli+ol-: (ödek+li + ol-) ödü patlamak, çok korkmak.

– Şaka-şaka, ama mali benimnän *ödekli olacêk*. Sıkça onu raatsız ederim. (s. 107)

pay+ol-: ikiye bölmek, dağıtmak, bölüşülmek.

Dün onnarı indirdilär başça brigadanın auluna, neradän *pay olunaceklar* kolhozun herbir bölümünä. (s. 162)

pişman+ol-: (Fa. peşîmân¹⁰²⁰ + T. ol-) yapılan bir işin uygunsuz olduğunun farkına vararak üzölmek.

– Kär ölä olsun, kimin ne işi? – diklendi Kristina, da taa o an *pişman oldu*. (s. 63)

prost+ol-: affolmak, affolunmak.

Öpüşlü selämneşip, hepsi biri birinnän *prost oldular*. (s. 78)

– Bu hafta *prost olunêr*. Acıttıysam, yanıldıysam, prost edin, – dedi kız. (s. 74)

¹⁰¹⁸ OTAL, s. 661.

¹⁰¹⁹ TAS, s. 720.

¹⁰²⁰ OTAL, s. 1010.

Çorbacılıkta atlı gezdiktän sora Andrey düşündü svatä Akilişi dolaşsın. Orucun önündä onunnan *prost olmadı*. (s. 147)

raat+ol-: (STT rahat ol- > GT. raat ol- → raat sözcüğündeki ses olayı için bkz. raatsızla-), (Ar. râhat¹⁰²¹ + T. ol-) rahat olmak, tedirgin veya üzüntülü olmamak.

Bu iş gençleri dostlaştırdı. Kristina taa *raat oldu*, makar içindä bir kuşkulu raatsızlık hep bir dürtärdi. (s. 125)

– Yakov şakaylan düzdü ortalı, – *raat ol*, annaşırız taa sora. (s. 141)

raatsız+ol-: (STT rahatsız ol- > GT. raatsız ol- → raatsız sözcüğündeki ses olayı için bkz. raatsızla-), (Ar. râhat¹⁰²² + T. sız + T. ol-) keyfi kaçmak, rahatı bozulmak.

Nasta bulünün yanında azbuçuk oturduktan sora, hasta karı *raatsız oldu*: – Gitmeniz gerek, yaamur gelär sä, maşınaylan bu alcaktan çıkamayacênız. (s. 280)

sevgili ol-: birbirine sevgi duymak.

Moldovada yaşayan herbir millettä *sevgili oldu*. (s. 83)

siirek+ol-: (STT seyrek > GT. s[ey>ii]rek ol-) seyrek, binde bir kere olmak.

– Belli, senin için ürää kopêr. Bölä kaçınmak bizdä *siirek olêr*. (s. 214)

spontanni+ol-: (Rus. спонтанный < Fr. spontanè¹⁰²³ + T. ol-) aniden olmak.

Yıslanmak büün *spontanni oldu*. (s. 228)

şaşkın+ol-: şaşkırmak.

– Avşamdan kabledilmä, taazä yahnı, – *şaşkın oldu* aşçıyka Paşi. (s. 291)

uurlu ol-: (STT uğur > GT. [uğu>uu]rlu ol-), (uur+lu + ol-) uğurlu olmak.

¹⁰²¹ OTAL, s. 1021.

¹⁰²² OTAL, s. 1021.

¹⁰²³ RTS, s. 1609; TYKS, s. 208.

Ver o kıza te bu aylä anı nişanını. Onun zodiacası korunduynan, senin da yolun *uurlu olur*, – karı umutluydu, ani oolunu bu kızlan diil sade belalar toplayacêk. (s. 286)

vakıdı ol-/ma-: (STT vakti olma- > GT. “vakit” sözcüğünde ikinci hecedeki “i” sesi GT.’de korunmuş ve ilerleyici benzeşmeyle “ı” sesine dönüşmüştür. Kelime sonundaki “t” sesi de tonlularak “d” olmuştur. → vakı[t>d]ı olma-), (Ar. vakt+ı + T. ol-ma-) bir şeye ya da bir kimseye ayıracak vakti olmamak. (s. 218)

Bundan tayna yapmamaa, kimseydä şüpä uyandırmamaa deyni, Kristina üüsek seslän dedi: – Görerim, darsımaa *vakıdınız olmamış*. (s. 218)

yashı+ol-: (yas+lı + ol-) matemli, hüzünlü olmak.

Kurak yılın ilkyazı geçir-geçmâz, dolay *yashı olardı*. (224)

yardım+ol-: (STT yardımcı ol- > GT. yardım ol-) yardımcı olmak, yardımda bulunmak.

...İş artık yollanıldı, dostsaydın bizä, *yardım ol*. (s. 168)

2.3.1.3. İsim+Yap- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller:

beter+yap-: (Fa. bed-ter¹⁰²⁴ + T. yap-) beter etmek, daha kötü vaziyete getirmek.

– Onun yerindä bän taa *beter yapacêydım*, – vazgeçmääzdi karı kendi lafindan. (s. 123)

fläşka+yap-: ıslatmak. (s. 226)

Ayırmaazdılar kimseyi -kızları da *fläşka yaptılar*. Şennää yaklaşan Vasi da kuru kalmadı.

temizlik+yap-: (Ar. temyîz¹⁰²⁵ + T. lik + T. yap-) temizlemek.

¹⁰²⁴ OTAL, s. 89.

¹⁰²⁵ OTAL, s. 1253.

Bu vakıt izmetçiykalar *yapardı temizlik*, terbiyedicikalar plannarını yazardı, resimnäardilär - hazırlanardılar derslerä. (s. 87)

2.3.1.4. İsim+Gel- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller:

adık+gel-: öne doğru eğilmek. (s. 153)

– Üstün mutluluk! – Kristina, *adık gelip*, kaarcaazları aazınnan tutardı. (s. 153)

titsi+gel-: tuhaf, garip gelmek.

– Beki bän bişey eni sölämeycäm, ama biliner, ani hepsi laflar hem işlär boşuna, açan küçük uşaklar bulunêr öla erdä, nereyi ayıp hem *titsi geler* girmää, – acıyılan sesindä dedi Kristina. (s. 10)

2.3.1.5. İsim+Topla- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller:

averä+topla-/ma-: zenginlememek.

Truşçular - çalışkan adamnardı. Haylaz olan *averä toplamêr*. (s. 5)

2.3.1.6. İsim+Ver- Yardımcı Fiiliyle Oluşan Birleşik Fiiller:

kayılık+ver-/me-: (Ar. kayıl+T. lık + T. ver- / me-) rıza göstermemek.

Ama birerdä buna *kayılık vermedilär* - Sovet sistemanın kanonlarına görä komunist partiyanın azası olan öndercileri, ne dä olsa, yerindän uuratmaazdılar, çıkarıp diıştirmääzdilär. (s. 15)

suda+ver-: (Rus. suda [судь/я¹⁰²⁶] + T. ver-) mahkemeye vermek, dava açmak.

Kolhoz önetimin oturuşunda istedilär Dokayı suda vermää, Kristina yasak etti: kendin dava kesmä, sana dä dava edilmeycek. (s. 235)

¹⁰²⁶ RTS, s. 1652.

İsim+Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller

Sözcük	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
af et-	18, 36, 45, 48, 108, 135, 145, 147, 178, 271, 293	11
askercilik et-	61, 75	2
averä toplama-	5	1
azetme-	66, 76, 153, 167	4
beter yap-	123	1
bilä ol-	222	1
buyur et-	1. 138, 300 2. 187, 199	4
cuvap et-	138, 233, 239	3
diri kal-	111	1
diz çek-	126	1
donak et-	303	1
dua et-	188, 285	2
duşmannık et-	216, 235	2
duva et-	58, 75, 78, 105, 150, 182, 197, 219, 286, 286, 302, 302	12
duyarlı ol-	89	1
düzülü ol-	236, 237	2
emin et-	47, 302	2
engel et-	13, 56, 67, 83, 129, 138, 172, 172, 248, 282	10
etişkin ol-	142	1
faydalı ol-	65, 85, 111, 115, 125, 168, 262, 300	8
gelin ol-	146, 181	2
gür et-	136	1
hadi et-	279	1
harç et-	103	1
haylaz ol-	7, 223	2
hayret et-	142	1
ıkra et-	291	1
ileri et-	132	1
itraf et-	215, 268	2
kabul et-	1. 101, 286 2. 141 3. 64	4
kalaba ol-	136	1
karma-karışık ol-	71	1
kaybel-	1. 12, 122, 156,177 2. 280 3. 281	6
kaybet-	1. 122, 124, 144 2. 122, 144, 156, 164, 167, 179, 191, 203, 214, 236, 252 3. 220	15

kayıllık getir-	171, 279, 298	3
kayıllık verme-	15	1
kayıll ol-	1. 11, 12, 24, 25, 26, 70, 71, 81, 84, 91, 104, 107, 115, 143, 169, 171, 206, 229, 250, 275 2. 135	21
kayp ol-	46	1
kopet-	132	1
kurban ol-	1. 145 2. 158	2
lafet-	8, 55, 58, 71, 73, 88, 91, 93, 101, 102, 118, 118, 151, 153, 159, 161, 170, 171, 178, 194, 213, 214, 215, 221, 233, 236, 236, 241, 246, 253, 254, 260, 261, 263, 266, 286, 287, 293, 295, 300	40
mayıl ol-	26, 58, 67, 91, 154, 177, 177, 180, 184, 200, 205, 223, 260, 290	14
metet-	22, 116, 118, 173, 176, 253, 256	7
ödekli ol-	107	1
payet-	58, 162, 162, 175, 266, 299	6
pay ol-	162	1
pişkin et-	7	1
pişman ol-	63, 96	2
prost et-	34, 47, 74, 76, 76, 77, 77, 104, 134, 138, 142, 193, 229, 234, 271, 288	10
prost ol-	72, 74, 75, 75, 76, 78, 147, 285	8
raat ol-	43, 109, 125, 141, 247, 283	6
raatsız et-	107, 111, 189, 266	4
raatsız ol-	280	1
saar et-	155	1
seset-	9, 35, 52, 58, 80, 104, 156, 172, 179, 185, 214, 221, 227, 253	14
sevgili ol-	83	1
siirek ol-	214	1
siiret-	7, 16, 17, 21, 36, 60, 90, 106, 130, 150, 153, 162, 169, 173, 173, 186, 202,	27

	205, 209, 217, 253, 266, 277, 287, 289, 295, 303	
spontannı ol-	228	1
suda ver-	235	1
svinçit et-	212	1
şaşkın ol-	80, 291	2
şükür et-	35, 50, 62, 233, 286	5
takaza et-	66, 164	2
teklif et-	1. 71, 87, 91, 143, 171, 207, 237, 250 2. 32, 34, 34, 53, 91, 98, 115, 119, 126, 136, 140, 142, 143, 147, 167, 196, 202, 203, 206, 223, 232, 246, 250, 254, 261, 287, 292 3. 105	36
temizlik yap-	87	1
titsi gel-	10	1
tutsak et-	104	1
uurlu ol-	83, 286	2
vakıdı olma-	218	1
vals et-	204	1
yalap yalap et-	149	1
yardım et-	56, 97, 182, 187, 206, 273, 280	7
yardım ol-	94, 129, 151, 168, 229, 251, 284	7
yasak et-	79, 140, 235	3
yaslı ol-	224	1
yok yet-	296	1
zor et-	187	1

2.3.2. Fiil+Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller

2.3.2.1. Fiil+Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller

bas+et-: (basetmek ‘fırlatmak’ TAS¹⁰²⁷) 1. (kendini bir şey üzerine) bırakmak, sarkmak, atmak. 2. fırlatmak, atmak.

1. Evdä Kristina *basetti* kendini divana. (s. 248)

Andrey *basetti* kendini karışan bulanık suya. (s. 282)

¹⁰²⁷ TAS, s. 131.

Vasi içandan onnarı artık esap aldıydı. Kristina düştüy gibi, o *basetti* kendini pençerä yerindän dışanna. (s. 154)

2. Ardı-ardına *basedilän* taş parçaların angısı urulardı, angısı ilişmääzdi incä direcää. (s. 38)

çek+et-: (çeketmek ‘başlamak; hızını arttırmak; bir yere doğru yola çıkmak, hareket etmek’ TAS, çeketmek ‘bir yere doğru yola çıkmak, hareket etmek’ DS¹⁰²⁸) başlamak, başlatmak, başlatılmak.

Akiliş babu gitti kuhneyä, *çeketti* çaşkaları cıngırdatmaa. (s. 108)

Parayı sıkalım, çünkü *çekettirdik* büyük iş. (s. 84)

Vasi kaynaardı diil sade o beterä, ani yapı *çekettiriler* ansızın. (s. 27)

daptur+gel-: (Bir birleşik fiil olan *daptur-* ‘doğru’ anlamındaki *tap* ismi ile *dur-* fiilinin birleşiminden ortaya çıkmıştır. → *tap* + *dur-* ‘doğrulmak, ayağa kalkmak’¹⁰²⁹), (*daptur gel-* birleşik fiilinin, DS’de ve TAS’de aynı anlamda “ol-” yardımcı fiilli şekli bulunmaktadır. → *dapdiri* olmak, *daptır* olmak, *daptur* olmak D; *dapduru* olmak, *dapdürü* olmak TAS¹⁰³⁰), (Gagauz Türkçesinde *daptur-* fiilinin sözlük anlamı ise “sıçramak, ürmek, irkilmek”dir¹⁰³¹.) birden sıçrayarak doğrulmak, ayaklanmak.

İşlenir günnerin birindä avşam üstü çalışma saatların bitkisinä dooru kabinedindä işinä bakan Kristina, keskin, titsi adam sesindän *daptur geldi*. (s. 209)

sus+ol-: sessizlik olmak.

Maşınaya oturduynan, arada *sus oldu*. (s. 25)

¹⁰²⁸ TAS, s. 234; DS, s. 111.

¹⁰²⁹ ÖTS, s. 1101.

¹⁰³⁰ DS, s. 1364; TAS, s. 280.

¹⁰³¹ GTS, s. 68.

2.3.2.2. Fiil+Fiilimsi+Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller

2.3.2.2.1. Fiil+-maa isim-fiil eki+et- Yardımcı Fiiliyle

aalaşmaa+et-: bir şeyden şikayet eder gibi olmak.

Geç avşamnen Kristina annadaarkan, ne olduunu, kam *aalaşmaa etti*, ani onun okadar büyük kabaatı yok. (s. 123)

atmaa+et: atmaya çalışmak, kalkmak.

– Ardına biz fidannarı dikecez! Çalılı güven bizä yakışmaz, onu almêêrız, – Kristina topraklı elinnän *atmaa etti* çalılı dalı da parmaanı derindän yardı. (s. 163)

boşanmaa+et-: kurtulmaya çalışmak.

Adamın kuvedindän hem kendi kuvetsizliindän Kristinayı korkulu sakınmak aldı. O *boşanmaa etti*, dä Andreyin gözlerindä kuşkulu düşüncüyü, sınırsız saburluklan dolu bakışı ansızın gördü. (s. 230)

çıkmaa+et-: çıkmaya çalışmak.

– Bana iftiraya sınaşmaa läözüm olmaycek, mer kendiniz için korkarsanız, – Kristinanın deneyän sesi diildi zihirsiz. O *çıkmaa etti*. (s. 259)

dönmää+et-: dönmeye kalkmak.

– Şindi laflar, olmalı, boşa, – Andrey *dönmää etti*, jüketin enindä kopça ilişti masa bezin püskülünä, çekti onu. (s. 242)

kaçmaa+et-: kaçmak için acele etmek.

İnsan *kaçmaa etti*, ama, adamın bayıldını düşünüp, döndü geeri. (s. 126)

kapamaa+et-: kapatmaya çalışmak, kapatmayı istemek.

Kız girdi aula, *kapamaa etti* tokadı, adam geçti içyanna. (s. 108)

öpmää+et-: öpmek istemek, öpmeye çalışmak.

– Küçükklüümüzdä, ilaç olsun deyni, mamu öpärdi acıyar yeri, – kayıllı dedi Kristina, da iilip, **öpmää etti** onun baalı omuzunu. (s. 211)

silmää+et-: silmeye kalkmak.

O eninnän hepsini **silmää etti** ama taa suvaştırdı yanaklarına. (s. 190)

süzmää et-: (elbiseyi, eşyayı) sıkmaya kalkmak.

Bir yanından, kim yıslanardı, kim biri birinin sırtında rubaları süzmää savaştardı. Vasi kaçırmadı kıpımı, **süzmää etti** Kristinanın belinä yapışık yaş fistanını. (s. 226)

tutmaa+et-: tutmaya kalkmak, tutmayı amaçlamak.

– Ya bakalım, ne oldu? – Andrey **tutmaa etti** elini, ama Kristina brakmadı. (s. 163)

tutunmaa+et-: tutunmaya çalışmak.

Urulup duvara, Vasi düştü, ama tez kalkıverdi, **tutunmaa etti** predsedatelin enindän, ama o darttı kolunu. (s. 236)

üfkelenmää et-: öfkelenmeye başlamak.

– İşlär uzadı, herbir işi ikilärsäk..., – **üfkelenmää etti** Vasi. (s. 241)

2.3.2.2.2. Fiil+-mak isim-fiil eki+ol- Yardımcı Fiiliyle

ayrılmak+ol-: ayrılmak, bir yerden uzaklaşmak.

Ayrılmak oldu artık dostlanmış halda. (s. 172)

2.3.2.2.3. Fiil+-ar sıfat-fiil eki+ol- Yardımcı Fiiliyle

aalaşar+ol-: şikayet etmek.

– Bir sancı sol tarafımda, – **aalaşar oldu** Andrey. (s. 271)

kıskanar+ol-: kıskanmış gibi olmak.

– Tarpan sana taa pek yamanêr, nekadar bana, – şakadan *kıskanar oldu* Andrey. (s. 228)

sakınar+ol-: sakınmak, biraz sakınır, utanır gibi olmak.

– Siz, siz.. Kim bölä sessiz gezer? – *sakınar oldu* insan. (s. 163)

Predsedatelin kabinedä çetin adımnamasından, hem dikatlı bakışından genç sekretar *sakınar oldu*, ama kendini tez elä aldı. (s. 167)

sarılar+ol-: sarılır gibi olmak, sarılmayı denemek, hafifçe kucaklamak.

Vasi hep okadar onu kolundan kaldırdı, *sarılar oldu*, kızın sivişän dartsısından şılayan alifli kulaanı öpüverdi. (s. 154)

sesirgenär+ol-: bir şeye kulak vermek.

– Büünädän sizi bilmäzmişim, – melodiyaya *sesirgenär olup*, düşünceli dedi kız. (s. 208)

susar+ol-: susmak, sesini birden kesmek.

Gözlerindä yaşlar uşak *susar oldu*. (s. 232)

süünär+ol-: zayıflamaya başlamak, zayıflamak, sönmek.

Kristina gün-gündän *süünär oldu*. Kaldıydı sade iki büük kara gözü, hem incä burnusu. (s. 144)

şaşar+ol-: şaşırmak, hayret etmek.

– Bu bir raslantı mı, osa ölä keskin gözün mü var? – *şaşar oldu* Andrey. (s. 37)

taraar+ol-: bir şeyi el yardımı ile taramak.

– Biz pek savaşacêz, – ilip Tarpanın cıdasına, Kristina incä parmaklarınnan *taraar oldu* onun elesini. (s. 151)

uyuklaar+ol-: uyuklamak, uyumuş hâlde kalmak.

Zevkликтän yorgun iki can, biri birinä sarılı *uyuklaar oldular*. (s. 289)

üfkelenär ol-: öfkelenir gibi olmak.

– Siz, sansın burada yaşamêersınız? – **üfkelenär oldu** Kristina. (s. 108)

yataar ol-: bir yöne doğru hafif eğilmek, kafasını koymak, yatar gibi olmak.

Adam **yataar oldu** atın ensesinä, akıllı hayvan annadı çorbacısını. (s. 132)

yatar+ol-: bkz. yataar ol-

Kız **yatar oldu** hayvanın cıdasına, ama savaşmadı onu yavaşıtmaa. (s. 230)

2.3.2.2.4. Fiil+ -a / -p zarf-fiil eki+ol- / geç-Yardımcı Fiilleriyle

konusa geç-: konuşmaya geçmek, başlamak, konuşmak.

Dostlar buyurdu birär filcan şarap, ardına meze aldılar, buna-şuna lafı atıp, derin düşünmeli **konusa geçtilür**. (s. 221)

yaklaş ol-: yaklaşmak.

Geç gezännär dolmaya **yaklaş olurkan**, enikunu açılan kapudan gözlerini kıpırtırarak, Akiliş babu sordu: – Sän mi, kızım? (s. 108)

Fiil+Fiil Şeklinde Oluşan Yardımcı Fiiller

Fiil	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aalaşar ol-	135, 137, 271	3
aalaşmaa et-	123	1
atmaa et-	163	1
ayırılmak ol-	172	1
baset-	1. 68, 126, 154, 248, 277, 282, 282 2. 38	8
boşanmaa et-	230	1
çeket-	13, 13, 18, 19, 23, 25, 25, 26, 27, 27, 27, 32, 32, 33, 34, 34, 35, 38, 42, 43, 44, 45, 55, 57, 57, 62, 69, 75, 83, 84, 89, 101, 102, 102, 108, 114, 121, 122, 122, 139, 141, 154*, 167, 167, 173, 176, 196, 207, 207, 212, 212, 229, 240, 243,	60

	249, 252, 252, 254, 261, 272	
çıkmaa et-	259	1
daptur gel-	62, 185, 209, 271	4
dönmää et-	242	1
kaçmaa et-	126	1
kapamaa et-	108	1
kıskanar ol-	228	1
konuşa geç-	221	1
öpmää et-	211	1
sakınar ol-	163, 167, 227, 267	4
sarılar ol-	154	1
sesirgenär ol-	208	1
sus ol-	25, 247, 266	3
susar ol-	232	1
süzmää et-	226	1
süünär ol-	144	1
şaşar ol-	37	1
taraar ol-	151	1
tutmaa et-	163, 236	2
tutunmaa et-	236	1
uyuklaar ol-	289	1
üfkelenär ol-	108	1
üfkelenmää et-	241	1
yaklaş ol-	108	1
yataar ol-	132	1
yatar ol-	230	1

2.4. TASVİR FİLLER

2.4.1. Yeterlik Fiili

Yeterlilik fiilleri, *bil-* yardımcı fiiliyle yapılır. Bu yardımcı fiil, asıl yani birinci unsur olan fiile -a zarf fiilinin eklenmesinden sonra gelir. -a *bil-* şeklinde kalıplaşmıştır. Romanda yeterlilik fiilinin olumsuz hâliyle daha çok karşılaşılmıştır. Olumlu yapıda 8 örneğe denk gelinmiştir.

Gagauz Türkçesinde, yeterlilik fiilinin olumsuzu Türkiye Türkçesindeki mantığa uygun olarak gerçekleştirilir. Her ikisinde de olumsuz şekil; *bil-* yardımcı fiiliyle yapılmaz. Eski bir yardımcı fiil olan *u-* üzerine -*ma* olumsuzluk ekinin

getirilmesiyle yapılır. Zeynep Korkmaz, “*kör-e u-ma- > göreme-*” fiiliyle bu durumu örneklendirmiştir. Fakat tek vokalden oluşan *u-* yardımcı fiilinin kendisi gibi tek vokalden ibaret olan *-a* zarf fiil ekiyle yan yana gelmesi sonucu ünlü kaynaşması yaşanmış ve bu yardımcı fiil eriyerek kaybolmuştur. Korkmaz, *u-* yardımcı fiilinin şekilce kaybolmuş olsa bile Eski Türkçe döneminden bu yana işlevini devam ettirdiğini belirtmiştir¹⁰³².

Olumlu hâli:

alabil-: alabilmek.

Vani da karısının sınırlamalarını sayıkladı umutlan, ani baare birazını beki kasabadan *alabilir*. (s.19)

baarabil-: bağırabilmek.

İnsanda şamata kalktı. Kim ne *baara bildi*: “Vasi tutun! “ , “Yavaşıt Boranı!” (s. 132)

gülâ bil-: gülebilmek.

Onun umutsuz neetinâ Kristina ne *gülâ bildi*, ne dâ karşı koydu. (s. 157)

ilinnedâbil-: hafifletebilmek.

– Bizim özel soruşumuz. Zorumuzu bir sän *ilinnedâbilirsin*. (s. 300)

olabil-: olabilmek.

– Hem var duygu, yardımnan annamaa, ani yaşamakta olamaz bişey yok, hep bir işteyiş olabilir, – Andrey temayı azbuçuk diıştirdi. (s. 221)

sıbidabil-: (sıpıtabil- > s[ı[p>b]ı[t>d]abil-), (‘fırlatmak, hızla atmak’ → sıpıtmak TAS, sıpıtmak, sıbıtmak DS¹⁰³³) sıpıtılabilmek, fırlatabilmek.

Gani annadaardı, nicä onnar bolniçada hepsindän bitkiyâ kaldılar, taman maşınaya pineceykän gel bir büyük dalga, kimi nereyi *sıbidabilärsä* – sıbıttı. (s. 284)

¹⁰³² Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi...*, s. 712.

¹⁰³³ TAS, s. 893; DS, s. 3613.

tırmaşabil-: tırmanabilmek.

Kim nereyi *tırmaşabilip*, sudan kurtuldu. (s. 284)

tutabil-: tutabilmek.

Makar bobası sevdii kızın başına bela geldii için adamca raatsızdı, ama buluşmakta kendini *tutabildi*. (s. 216)

Olumsuz hâli:

aalayama-: ağlayamamak.

Kristina kayıldı ortalı kaldırsın anırmaktan, ama *aalayamaazdı*. (s. 260)

adayama-: adayamamak, söz verememek, kesin bir şey söyleyememek.

– O genç, ama nelâr başından geçirdi ona etâr. Vazgeç ondan. – Te bunu *adayamayacam*. (s. 109)

aldadama-: (aldata- > alda[t>d]ama-) avutamamak.

Te nezaman duyulardı darsıklı yalnızlık. Onu *aldadamadı* ne okumak, ne televizor. (s. 94)

annayama-: anlayamamak.

Kristina birtürlü *annayamaazdı*, nedân onun kinni kıskançlı? (s. 87)

boşanama-: 1. kurtulamamak. 2. (yaş) akamamak.

– Diil senin işin! – *boşanamaazdı* kenkä ellerdän kız. (s. 296)

Yaşlar gözlerini içyandan yakardı, da bir türlü dışanna *boşanamaazdı*. (s. 297)

boşandırma-: bıraktıramamak, kurtulamamak.

– Esapsız... diil lââzım... kolver, herersi insan, hepsi bizâ bakêr, – kız *boşandırmaazdı* onun ellerini belindän. (s. 226)

büüyäme-: büyüyememek, vücut gelişim göstermemek.

Doçi aaçlık uşaadı, vakıdında *büüyämedii* için pişilmişti. (s. 77)

dalayama-: ısıramamak.

Kär yılan onu etişsä dä *dalayamêêr*, zerä gelincik sıçanını koruyêr onun sık, uzun kaygın kılçık gibi kıllı derisi. (s. 264)

durgudama-: durduramamak.

İlktän insanın gülecäâ çıkmazdı, ama birnedän şakayı kabledip, üçü dä kendilerini gülmektän *durgudamaazdı*. (s. 178)

enseyäme-: yenememek, üstesinden gelememek, yapamamak.

Başladım işleri *enseyämemüü*. (s. 14)

kabledäme-: kabul edememek.

Ateizma bilgilerindän sora, Kristina bunnarı fikirinä *kabledämüüzdü*, ama bu atributlar onun yaşamasının gerçek bir payı olduunu annardı. (s. 182)

resimneyäme-: resmedememek.

– *Resimneyämersiniz*, zerä, zengin düşlän, olmalı, farklı diilsiniz. (s. 17)

sınaşama-: alışamamak.

– ...”eşim küü yaşamasına *sınaşamadı*, dayanamadı. (s. 229)

uuradama-: (STT uğratama > GT. [uğ>uu]ra[t>d]ama- → “ğ” ünsüzünün düşmesiyle “uu” ünlüsü ve “t” sesinin tonlulaşmasıyla “d” ünsüzü) uğratamamak.

Direktä lampa da birkaç gün yanmêêr, uşakların işi, gelerlär buzaacıkları doyurmaa, sevmäâ. *Uuradamêêrız* onnar. (s. 255)

yardım edäme-: yardımcı olamamak.

Vera zeetlenärdi, ani bu biri birini akılsız sevän insannara *yardım edämeer*. (s. 300)

yok edäme-: ortadan kaldıramamak.

Bu halin keskinii geçär gibi olduunan, o düşündü, ani canından o soluk gibi läüzımnı duyguyu *yok edämecek*. (s. 297)

yısınama-: ısınamamak.

– Sanêrım, ateşä dä atsalar, *yısınamayacam*. (s. 283)

zorlayama-: zorlayamamak.

– Şüpän olmasın, beni hiç bir kerä, bir dä zaman kimsey *zorlayamayacak*, – kız kasavetsizdi. (s. 45)

Yeterlik Fiilleri

Fiil	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aalayama-	248, 260	2
adayama-	109	1
alabil-	19	1
aldadama-	94	1
annayama-	25, 83, 87, 161, 191, 191, 228, 233, 256, 291, 292, 292	12
baara bil-	132	1
boşanama-	1. 296 2. 297	2
boşandırırma-	226	1
büüyäme-	77	1
dalayama-	264	1
durgudama-	98, 178, 191, 216, 244, 278	6
enseyäme-	14, 14	2
ilinnedäbil-	300	1
gülä bil-	157	1
Kabledäme	182	1
olabil-	221	1
Resimneyäme	17	1
sıbidabil-	284	1
sınaşama-	88, 106, 229, 299	4
tırmaşabil-	284	1
tutabil-	216	1
uuradama-	255	1
yardım edäme-	300	1
yısınama-	283	1
yok edäme-	283, 297	2
zorlayama-	45	1

2.4.2. Tezlik Fiili

Tasvir fiillerin ikinci çeşidi olan tezlik fiili; bir asıl fiil ile *-i*, *-u* zarf-fiil ekinin, *ver-* yardımcı fiiliyle bir araya gelmesinden oluşur. Bu da *-i ver-* şeklinde kalıplaşmıştır. Romanda tezlik fiilinin olumlu hâli daha fazla kullanılmıştır. Olumsuz yapıda 1 örneğine ulaşılmıştır. Ayrıca asıl fiil ile yardımcı fiili birbirine bağlayan *-i /-u* zarf-fiillerinin *salver-* ve *kolver-* örneklerinde düştüğü gözlenmiştir.

Bu tasvir fiilinin olumsuz, *ver-* yardımcı fiiline *-ma* olumsuzluk ekinin eklenmesiyle yapılır.

Olumlu hâli:

alıver-: alıvermek, aniden almak.

Bu arada bir gözâl fontan donatımına razgeldi, angısını hemen **alıverdi**. (s. 114)

annayıver-: anlayıvermek, anında anlamak.

Kristina bunu **annayıverdi**, geliverdii acı fikiri “onnar beni şakaya tutêr” o attı kafasından, engel etmesin ona kararlılık olmaa. (s. 13)

atlayıver-: atlayıvermek, hemen atlamak.

Aradan aşaa inän sessiz maşına tokat yanında durgundu. Andrey, nicä herkerä, **atlayıverdi** yerä. (s. 170)

bulunuver-: bulunuvermek, kısa sürede bir yerde bulunmak, olmak.

– Yalnız bendä girginnik etişmeer, ama seni yardımıyacıydım, – **bulunuverdi** Vera. (s. 98)

buluver-: buluvermek, anında bulmak.

– Hazır mala ne kolay yer bulmaa! Andrey Konstantinoviç düşünsün, nicä onnarı çıkardacêk, yerini **buluvererlär**, – sarkazmalı güldü predsedatel. (s. 85)

çöküver-: çöküvermek.

Kışın son günneri hep taa kısa. Karannık, ansızın **çöküverürdi**. (s. 62)

daadiver-: (STT dağıtiver- > GT. daadiver-) dağıtivermek, aniden dağıtmak, bozmak. (s. 64)

– Dünnya aşırı diil, küüdän dä var kolayı orayı gitmää. Moçart, Paganini, Bah derin dürterlär..., – nostalgiyayı **daadiverdi** Andrey.

deyiver-: deyivermek, çabucak söylemek.

Yaklaştıynnan çöşmeyä, adamnar kızılı ileri kolverdi. Vani **deyiverdi**: “Su küçüünmüş”. (s. 23)

donadı ver-: donativermek, çabucak kurmak, donatmak.

Mani sofrayı çalıp almaya **donadı verdi**: sızırma, piinir, turşu, kaurulmuş biberlän borkan açtı, hardey, ev ekmää. (s. 105)

esapaliver-: hesapalivermek, gözden geçirmek.

Bunnarı Andrey bir göz kıpımında **esapaliverdi**. (s. 131)

etişiver-: yetişivermek, çabucak yetişmek, ansızın varmak.

Doorudan, aşaağı maaledän ilin kaçarak, o **etişiverdi** yaslaya, neredä bekçi raat, raat dışarda gezinürdi. (s. 178)

geçiver-: hemen geçivermek.

“Nası-nicä insana sesirgenmäm gerek”, – **geçiverdi** onun fikirindän. (s. 57)

gelifiver-: gelivermek, kısa sürede ya da ansızın gelmek.

Vera aardına **gelifiverdi**, omuzunu baktı: kopuk enin altında diil derin soyuk yer kızarmıştı. (s. 232)

getiriver-: getirivermek, çabucak getirmek.

Ayaana çabuk karı **getiriverdi** kanayı şaraplan, sızırma, piinir hem turşuyulan birkaç yakıcı ardey. (s. 221)

giriver-: girivermek, çabucak girmek.

Dışanda bekleyän birkaç içkici adam, may insanın topuklarına basarak, **giriverdilär** içanna, işä gideceykän içki payını almaa. (s. 51)

kalkıver-: kalkıvermek, hemen kalkmak.

Urulup duvara, Vasi düştü, ama tez **kalkıverdi**, tutunmaa etti predsdatelin enindän, ama o darttı kolunu. (s. 236)

kapıver: birden kapmak.

– Kristina-a-a! A-a-a! – tokadın kazıundan baararkan, Zani suya kaçırıldı, dalga onu **kapıveri**. (s. 282)

kaplayıver-: kaplayıvermek, hemen kaplamak.

Dürük bulutçuk **kaplayıverdi** kızın canını, da yılan gibi fikir çeldi hoşluunu. (s. 54)

kolver-: 1. koyuvermek, bırakmak, göndermek. 2. yaymak, sesi bir yerden vermek. (s. 131) 3. yeşermek. (s. 269)

1. Baada onnar beygiri dinnensin **kolverdilär**, kendileri kenarkı çotuk sırasında geziyâ çıktılar. (s. 228)

– Burada hepsi düşünülü, gösterili bitki çivicäädän. Sade al, erleştir, da **kolver** uşakları içinä. (s. 148)

2. Geçän yıllarda bu yortuda muzıkayı radiodan **kolverärdilär**. (s. 131)

3. Yaşlık bolluundan may herbir papşoy kökü yanından piç **kolvermişti**, angıları lääzımdı nası-nicä köklen çıkarılsın, zerä kesilän piç enidän büüyer. (s. 269)

öpüver-: birden öpmek.

Vasi hep okadar onu kolundan kaldırdı, sarılar oldu, kızın sivişän dartısından şılayan alifli kulaanı **öpüverdi**. (s. 154)

salver-: (STT salıver- > GT. saløver-) 1. salıvermek, bırakmak. 2. çıkmak, yetişmek.

1. (...) oyalandı onun elini **salvermää**. (s. 107)

2. Satta-patta kundak yerleri körpâ püskül *salverdiydi*. (s. 269)

söleyiver-: (STT söyleyiver- > GT. söøleyiver-) söyleyivermek, hemen söylemek.

Kristina İvanovna, – hepsini birdän *söleyiverip*, Veta da atladı gitmää. (s. 232)

toplayiver-: toplayıvermek, çabucak toplamak.

O *toplayı verdi* bir tepecik ot, kucaklayıp kızını, geçirdi otlar üstünä, – çök te burayı, topla ayaklarını: (s. 274)

yapıver-: çabucak yapmak.

O gevrek annattı, nicä onnar, çıkarıp kendilerini bilmezä, *yapıverdilär* dokumentleri. (s. 22)

Olumsuz hâli:

kolverme-: bırakmamak, kaçırmamak, çevirmemek.

Kristina dattı kolunu, ama adam onu acıyadan sıkıp, *kolvermedi*. (s. 211)

Bu düşünmedään, canın istemesinä görä olêr, – Andrey *kolvermäüzdi* kızını. (s. 275)

Tezlik Fiilleri

Fiil	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
aliver-	114	1
annayıver-	13	1
atlayıver-	107, 170	2
bulunuver-	98	1
buluver-	85, 138	1
çöküver-	62	1
daadıver-	65	1
deyiver-	23	1
donadı ver-	105	1
esapalıver-	131	1
etişiver-	178, 256	2
geçiver-	57, 269	2
geliver-	13, 39, 232	3

getiriver-	221	1
giriver-	51	1
kalkiver-	126, 236	2
kapiver-	282	1
kaplayiver-	54	1
kolver-	1. 8, 21, 23, 37, 48, 51, 63, 64, 79, 80, 102, 107, 112, 112, 117, 133, 136, 148, 150, 159, 161, 180, 186, 209, 226, 228, 237, 248, 251, 268, 277, 287, 295, 295, 295 2. 131 3. 269	37
kolverme-	7, 39, 47, 55, 100, 135, 160, 211, 216, 275	10
öpüver-	154	1
salver-	1. 107, 107 2. 269	3
toplayiver-	256, 274	2
yapiver-	22	1

2.4.3. Süreklilik Fiilleri

Süreklilik fiili, diğer iki tasvir fiil çeşidindeki yola göre *-a* veya *-p* zarf-fiil ekli asıl fiile *kal-* yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşur. Romanda, süreklilik ifade eden 5 örnek yer alır ve hepsi olumlu yapıdadır. Bu örneklerden biri, *kal-* yardımcı fiiliyle kurulmamış olsa da anlamca süreklilik bildirmektedir.

baka kal-: bakakalmak, şaşkınlık dolayısıyla ne yapacağını bilemez durumda donup kalmak.

Andrey *baka kaldı:* Kristinaya bu ayozlu günahsızlık yaraşmaazdı. (s. 74)

durakal-: durup kalmak.

Açık darsık, içinä geçän bakıştan adam *dura kaldı.* (s. 12)

şasha kal-: şaşırmak.

Ama açtıynan “Çalışmak kiyadını” *şasha kaldı:* – Diplomuna görä iş bulunmadı mı? (s. 7)

şasıp kal-: şaşırmak.

Kristina küüdän üürenmeyä gittiktän sora, Vasi ansızın evlendi. Hepsi buna *şaşıp kaldıydı*. (s. 33)

yollanıp kesil-: başlayıp durmak.

Yaamurcuk durup-durup, *yollanıp-kesilärdi*. (s. 227)

Süreklilik Fiilleri

Fiil	Romanda Geçtiği Yer	Tekrar Sayısı
baka kal-	55, 74	2
dura kal-	12	1
şaşa kal-	7, 99, 137, 174, 252	5
şaşıp kal-	33, 263	2
yollanıp kesil-	227	1

3. İKİLEMELER

İçerisinde ikileme bulunan cümlelerin diğer cümlelere göre daha etkili bir ifade gücüne sahip olduğu barizdir. Bilindiği üzere ikilemeler; anlamı kuvvetlendirerek pekiştiren, anlatıma zenginlik ve güzellik katan ahenk unsurlarıdır. Bu yönden ikilemelerin, ister sözlü olsun ister yazılı olsun ifadeye bir renklilik ve canlılık kazandırdığı muhakkaktır.

Bir şeyi durum, miktar, zaman, yön bakımından belirten sözcükler, aynı ya da yakın veyahut eş ya da zıt anlamıyla kullanılarak ikileme denilen söz öbekleri meydana getirilmiş ve bu yolla belirtilen anlam pekiştirilmiştir.

Bünyesinde pek çok dili barındıran Hint-Avrupa dil ailesinde ikileme örneği Türkçeye oranla oldukça azdır. Örneğin Korece ve Japoncada ikileme türüne rastlanır. Ancak bu iki yabancı dilde ikileme kullanımı Türkçe kadar yaygın değildir¹⁰³⁴. Bu bakımdan ikilemeleri, dilimiz için ayırt edici özellik gösteren nitelikli dil birimleri olarak vasıflandırmak yanlış olmaz.

İkilemelerin tarihi tıpkı atasözleri ve deyimler gibi Türkçenin en eski dönemlerine kadar uzanır. Doğan Aksan; bir kitabında Orhun yazıtlarından başlayarak Uygur, Karahanlı ve Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde geçen

¹⁰³⁴ Doğan Aksan, *Anadilimizin Söz Denzinde*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 81.

ikileme örneklerine yer vermiş, ikilemelerin özellikle Uygur dönemi eserlerinde çok sık kullanıldığına vurgu yapmıştır¹⁰³⁵. Aksan'ın ortaya koyduğu bu veriler, Türkçede ikileme kullanımının daha en eski devirlerden beri ne derece yaygın olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Türkçenin her devrinde, lehçesinde ve ağızlarında olduğu gibi Gagauz Türkçesinde de ikilemeler yoğun olarak kullanılır. Kadem Kaynaa romanından bu sahaya ait pek çok ikileme tespit edilmiştir. Tespit edilen ikilemeler, önce anlam sonra yapı bakımından incelenmiştir.

3.1. Anlamına Göre İkilemeler

Anlamına göre ikilemeler 5 gruptan oluşmaktadır. Bu gruplar arasında en fazla ikileme bulunduranı birinci gruptur. Yani ele alınan romanda aynı sözcüğün tekrarıyla elde edilen ikileme örneğine daha çok tesadüf edilmiştir. İkilemelerin sağladığı pekiştirme, güçlendirme, abartma (mübalağ), çoğaltma (bolluk)¹⁰³⁶ gibi anlamlar özellikle aynı iki sözcüğün yan yana gelmesiyle oluşturulan ikilemelerde daha çok hissedilir.

3.1.1. Aynı Sözcüklerin Yinelenmesiyle Kurulan İkilemeler

aar-aar “ağır ağır”, **azar-azar** “azar azar”, **bölük-bölük** “parça parça, dizi dizi”, **buunuk buunuk** “boğunuk, boğunuk”, **çok-çok** “uzun-uzun” **dik-dik** “ters ters”, **haylaz-haylaz** “haylazca”, **iiri-iiri** “eğri eğri”, **kesnik-kesnik** “kesik kesik, aralıklı”, **parça parça** “azar azar”, **pek-pek** “çok çok”, **sert sert** “sert sert, öfkeli bir biçimde”, **sık-sık** “sıkça”, **şen-şen** “neşeli ve mutlu bir biçimde”, **uzun-uzun** “uzunca bir süre”, **üüsek-üüsek** “yüksek yüksek”, **yavaş-yavaş** “yavaş bir biçimde; gitgide”

¹⁰³⁵ Bkz. Doğan Aksan, a.g.e., s. 82-85.

¹⁰³⁶ Vecihe Hatipoğlu, *Türk Dilinde İkileme*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981, s. 55-56.

3.1.2. Yakın ya da Eş Anlamlı Sözcüklerin Yinelenmesiyle Kurulan İkilemeler

çatlak-patlak “çatlak patlak”, **gün-ömür** “gün ömür”, **saa-selem** “sağ salim, zarar görmeden”

3.1.3. Zıt Anlamlı Sözcüklerin Yinelenmesiyle Kurulan İkilemeler

aşaa-yukarı “aşağı yukarı”, **ileri-geeri** “ileri geri”, **götürmeyä-getirmeyä:** (s. 222)

3.1.4. Biri Anlamlı Biri Anlamsız İki Sözcüğün Yinelenmesiyle Kurulan İkilemeler

pala-parta “pılı pırtı”, **şaş-beş** “şaş beş, şaşırmaq anlamında”, **ufak-tüfek** “ufak tefek”, **yalan-falş:** “yalan yanlış”, **zar-zor** “güçlülle”

3.1.5. Anlamsız İki Sözcüğün Yinelenmesiyle Kurulan İkilemler

alak-bulak “allak bullak”, **can-cun** “herhangi bir kimse”, **satta patta** “sat pat, orada burada, bazı yerlerde”

3.2. Yapısına Göre İkilemeler

Bu başlık altında isim ve fiil kök veya gövdelerinden kurulan ikilemeler aldığı eklere göre gruplanarak incelenmiştir. Bunun sonucunda 4 grup oluşturulmuştur.

3.2.1. Yapım Ekleriyle Kurulan İkilemeler

Bazı ikilemeler yapıca türemiş iki ismin yan yana gelmesiyle oluşmuştur. Romandan bu şekilde olan 8 ikileme belirlenmiştir. Bunların 4'ünün fiillerden, 4'ünün isimlerden türemiş biçimler olduğu görülmüştür (böl-(ü)k, az+ar). “belli-

belersiz, belli-belirsiz” örneği dışında diğer ikilemeleri oluşturan sözcüklerin ikisi de aynı türetme ekini almıştır.

bölük-bölük “parça parça, dizi dizi”, **buunuk buunuk** “boğunuk boğunuk”, **çatlak-patlak** “çatlak patlak”, **soluk solaa** “soluk soluğa” **azar-azar** “azar azar”, **belli-belersiz** “belli belersiz”, **belli-belersiz** “belli belersiz”, **biräär-biräär** “birer birer”, **birär-ikişär** “birer ikişer”

3.2.2. Hâl Eki Almış Sözcüklerle Kurulan İkilemeler

Metinden derlenen ikilemelerin önemli bir kısmı bu gruba dâhildir. Hâl eklerinin kimi zaman her iki isim unsuruna kimi zaman ise yalnızca ikinci isim unsuruna eklendiği görülür. Buna göre oluşturulan alt gruplar içerisinde, **isim+ayrılma hâli eki / isim+yönelme hâli eki** şeklinde kurulmuş ikilemeler sayıca daha fazladır. Birinci unsurun bir, ikinci unsurun iki farklı hâl eki aldığı 1 örnek belirlenmiştir (aardı aardına). Ayrıca “karannıktan karannaadak” diğerlerine göre farklı yapıda bir ikileme örneğidir.

Yalın Hâl / Yönelme Hâli Eki:

aaz-aaza “ağız ağıza”, **bitki-bitkiyâ** “eninde sonunda”, **laf-lafa** “konuşa konuşa anlamında”, **omuz omuza** “birlikte”, **soluk solaa** “soluk soluğa”, **uzun uzadaya** “uzun uzadıya, uzatarak”, **yerli-yerinä**¹⁰³⁷ “yerli yerine”

Yalın Hâl / Ayrılma Hâli Eki:

Buradaki ikilemelerde Türkiye Türkçesinin aksine *+dan* ayrılma hâli eki ikinci sözcüğe getirilmiş ve dolayısıyla ilk sözcük eksiz bırakılarak farklı bir ikileme oluşturma yoluna gidilmiştir.

gün-gündän “günden güne”, **saat-saattan** “saat saatten” **yıl-yıldan** “yıldan yıla”

İyelik Eki / İyelik Eki:

üzü-gözü “yüzü gözü”

¹⁰³⁷ İlk sözcük +lı yapım ekini almış türemiş bir isimdir.

İyelik Eki / İyelik Eki+Yönelme Hâli Eki:

aardı-aardına “ardı ardına, aralıksız olarak”, **ardı-ardına** “art arda, arka arkaya”

Ayrılma Hâli Eki / Yönelme Hâli Eki:

asirdän asirä “asırdan asıra”, **baştan ayaa** “baştan aşağı”, **beladan belaya** “beladan belaya”, **bişeydän-bişeyä** “bir şeyden bir şeye” **evdän evä** “evden eve”, **primejdiyadan primejdiyaya** “tehlikeden tehlikeye”, **sıradan sıraya** “sıradan sıraya”, **tablodan tabloya** “bir tablodan öteki tabloya”, **uzaktan-uzaa** “uzaktan uzağa, az buçuk”

Ayrılma Hâli Eki / Yönelme Hâli Eki+dek Edatı

karannıktan karannaadak “karanlıktan karanlığa dek, sabah karanlığından akşam karanlığına kadar”

Belirtme Hâli Eki / Yönelme Hâli Eki:

körü-körünä “körü körüne”

Ayrılma Hâli Eki / Belirtme Hâli Eki:

Bu örnekte ikilemenin aslındaki +a yönelme hâli eki, +ı belirtme hâli ekine dönüşmüştür. Bu da iki hâl eki arasında bir görev değişikliğine sebep olmuştur. Bu durumun “y” ünsüzünün darlaştırıcı etkisiyle ortaya çıktığı düşünülür. Hâl ekleri arasında meydana gelen işlev değişikliğine Gagauz Türkçesinde çok sık rastlanır¹⁰³⁸. Bahis konusu eklerin birbirinin yerini alması sadece burada görülen örnekle sınırlı değildir.

ordan-orayı “oradan oraya”

Belirtme Hâli Eki / Belirtme Hâli Eki:

küçüü-büüyü “küçüğü büyüğü”, **orayı-burayı** “oraya buraya”

Ayrılma Hâli Eki / Ayrılma Hâli Eki:

¹⁰³⁸ Nevzat Özkan, a.g.e., s. 125.

oradan-buradan “oradan buradan”

Bulunma Hâli Eki / Bulunma Hâli Eki:

oyanda-buyanda “o yanda bu yanda”

Yönelme Hâli Eki / Yönelme Hâli Eki:

buna-şuna: “buna şuna”

3.2.3. Fiilimsi Ekleriyle Kurulan İkilemeler

Bu başlık altındaki ikilemeler, tekrarlanan fiil kök veya gövdelerine fiilimsi eklerinin getirilmesiyle oluşturulmuştur. Romandan yapısında fiilimsi bulunan 15 ikileme tespit edilmiştir. 15 ikilemenin 14’ü zarf-fiil ekleriyle, 1’i sıfat-fiil ekiyle kurulmuştur. Zarf-fiil biçimindeki ikilemelerden -r...-maz ve -a/-ä zarf-fiilleriyle kurulanların çoğunlukta olduğu görülmüştür. Bu tür ikilemelerde birinci fiil hangi fiilimsi ekini almışsa ikinci fiil de o eki almıştır.

-r...-maz, aynı fiilin tekrar edilmesiyle ortaya çıkmış birleşik bir zarf-fiildir¹⁰³⁹. Bu birleşik zarf-fiilin ekli olduğu ikilemeler “...dığı gibi, tezlik, çabukluk, hemen arkasından olma” anlamı bildirir. Şekilce bir tarafı olumlu bir tarafı olumsuz şekilde oluşmuş ikilemelerdir.

a. Zarf-Fiil Ekleriyle Kurulan İkilemeler:

aldana-aldana “aldanarak”, **baara-baara** “bağıra bağıra”, **dinnenä-dinnenä** “dinlene dinlene”, **durup-durup** “bekleyerek, durarak”, **gid-gidä** “gitgide”, **git-gidä** “gitgide”, **sarsalaya-sarsalaya** “sarsa sarsa”, **uuna-uuna:** “uğuna uğuna”, **annaşılır-annaşılmaz** “anlaşılır anlaşılmaz”, **diiyär-diimäz** “değer değmez”, **duyulur-duyulmaz** “hissedilir hissedilmez”, **geçir-geçmüz** “geçer geçmez”, **istär-istemüz** “ister istemez”, **olur-olmaz** “olur olmaz”, **zeetlenir-zeetlenmüz** “eziyetlenir eziyetlenmez”

¹⁰³⁹ Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 133.

b. İfat-Fiil Ekleriyle Kurulan İkilemeler:

girän-çıkan: “giren çıkan”

3.2.4. Pekiştirme Ekleriyle Kurulan İkilemeler

Bu bölümde yer alan ikilemelerin kuruluşu Türkiye Türkçesinde uygulanan yolla aynıdır. Asıl sözcüğün ön sesine, kimi durumlarda ilk iki hecesine pekiştirmede kullanılan *m*, *p*, *r*, *s* ünsüzlerinden biri getirilerek yapılır.

ap-açık “apaçık”, **bom-boz** “çok boz”, **kos-koca** “koskoca”, **up-uzun** “upuzun”

3.2.5. Çekimli Fiillerden Kurulan İkilemeler

Bir örneğine denk gelinmiştir. Bu ikileme, emir kipinin 2. teklik şahsıyla çekime girmiş iki ayrı fiilden oluşmuştur.

çık-gez “çık gez”

4. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Bir dilin söz varlığı içerisinde atasözleri ve deyimler, halkın ortaya koyduğu ulusal ürünler olması vesilesiyle önemli bir yere sahiptir. Kuşkusuz, diğer sözlü kültür ürünleri gibi atasözleri ve deyimler de ait olduğu toplumun dilinden ve kültüründen izler taşır. Toplumların yaşayışına, karakterine, gelenek ve göreneklerine, geçmişine, duygu, düşünce, değer ve normlarına, hayat felsefesine, ekonomisine, dinî inançlarına dair daha pek çok şeyi bu veciz sözlerde bulmak olasıdır. O hâlde sözlü biçimde oluşturulan bu iki halk edebiyatı türü sosyokültürel hayatı birçok yönüyle aksettiren bir aynadır. Atasözleri ve deyimlere muhteva açısından bakıldığında konular çeşitlilik gösterir. Konuların çeşitliliğine bağlı olarak bünyelerinde muhafaza ettikleri maddi ve manevi öğeler bakımından her toplum için önemli dil ve kültür hazineleri durumundadırlar.

Öte yandan bir dilin belirli bir konuyla alakalı sözcük hazinesinin tespitinde başvurulan kaynaklar arasında atasözü ve deyimler başta gelir. Bu şekilde yapılmış

çalışmalara göz atıldığında atasözleri ve deyimlerin özellikle belli başlı temalarla ilgili zengin içeriğe sahip sözler oldukları görülür¹⁰⁴⁰.

Atasözleri ve deyimlerin günümüze dek kuşaklar boyunca aktarılacak yaşatılmasında anlamca ve biçimce gösterdikleri mükemmeliyet, dolayısıyla akılda kalacak yapıda teşkil edilmeleri etkili olmuştur. Kendine özgü üslubu ve biçimi olan bu dil ürünleri aynı zamanda halkın ifade kalıbı oluşturmadaki marifetini ve zêkasının inceliklerini ortaya koymaktadır.

Halk bilimi çatısı altında yer alan deyimler ve atasözleri; söz dizimi, şekil bilgisi, yapı, anlam ve köken bakımından araştırma konusu edinilebildiğinden filolojinin de çalışma alanına girerler. Ayrıca Ömer Asım Aksoy; hem atasözlerini hem de deyimleri sosyoloji, felsefe, psikoloji, eğitim bilimi, ahlak ve tarih gibi birçok disiplin tarafından türlü yönlerden incelenmeye değer millî varlıklar olduklarını belirtmiştir¹⁰⁴¹.

Konuşma dilinde olduğu kadar yazı dilinde de kullanılan atasözü ve deyimlerin ortak özelliklerinden biri de anlatıma akıcılık, canlılık ve incelik katmalarıdır. Pek çok şair ve yazar vücuda getirdikleri eserlerinde bu sözlü edebiyat türlerinden istifade ederek anlatımlarını süslemişler ve böylece eserlerine bir güç ve estetik kazandırmışlardır. Bu açıdan bir toplumun kullandığı dille oluşturulan edebî eserler atasözü ve deyimlerin belirlenmesinde büyük öneme sahiptir.

Türk lehçelerinin hemen hemen çoğunda atasözlerinin belli bir oranda derlenerek kitaplaştırıldığı söylenebilir. Tabii ki bu oran lehçeden lehçeye farklılık gösterebilir. Ancak deyimler için aynı şeyi söylemek zordur. Türk lehçelerindeki deyimler bugün hâlâ tam anlamıyla derlenebilmiş değildir. Söz konusu türle ilgili kaynakların azlığı da bu durumu desteklemektedir. Bu sebeple atasözleri ve deyimlere yönelik yeni derleme çalışmalarının yapılması zaruridir.

Gagauz Türkçesi atasözleri ve deyimlerine, Nevzat Özkan'ın "Gagavuz Edebiyatı" ve Atanas Manov'un "Gagauzlar" adlı eserlerinde rastlanır. Elbette bu

¹⁰⁴⁰ Misal; bir yerin atasözleri ve deyimleri orada kullanılan hayvan, akrabalık, meslek, adlarına ilişkin zengin bir malzeme sunmaktadır.

¹⁰⁴¹ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri Ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2017, s. 13.

kaynaklardan başka Türkiye dışında Gagauz atasözleri ve deyimleri üzerine yayımlanmış eserler mevcuttur. Bu iki eserde atasözleri ve deyimler ayrı bir bölüm olarak tek başlık altında verilmiştir.

4.1. Deyimler

Almancada “phraseologie” ve “idiomatik”, Fransızcada “phraséologie” ve “idiomatique” şeklinde adlandırılan dil biliminin özel bir alt dalı doğrudan deyimleri inceler. Bu alt dalda deyimler dildeki oluşumlarından, türlü yöndeki özelliklerine (biçim, anlam vb.) kadar ele alınır. Hatta farklı dillerde kullanılan deyimler toplanarak sözlükler hazırlanır¹⁰⁴².

Şükrü Elçin, Türk halk bilimi ürünlerinden deyimi “*İki veya daha çok sözcükten kurulu bir çeşit dil ifadesi olan, duygu ve düşüncelerimizi dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünümlü gramer unsurlarıdır.*”¹⁰⁴³ şeklinde tanımlamıştır. Ömer Asım Aksoy, deyim için “*Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.*”¹⁰⁴⁴ tanımını yapmıştır. Aksoy’un deyim tanımından farklı olarak Elçin’in tanımında deyimler sözcük türü olarak değerlendirilmiştir.

Tanımlarda da değinildiği gibi deyimler, genellikle yeni bir anlamı belirtmek üzere birden fazla sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşmuş söz öbekleridir. Bu söz öbeklerini oluşturan sözcükler bazen gerçek anlamıyla bazen de gerçek anlamının dışında kullanılır. Deyimler bu yönden iki gruba ayrılarak ele alınabilir. İkinci gruptaki deyimlerde birtakım anlam olayları ve benzetmelerle gerçek anlamından uzaklaşmış olan sözcükler artık tamamıyla farklı ve yeni bir anlamı örneğin insanın bir tutumunu, karakterini, fizikî ve psikolojik özelliklerini, karakterini veyahut bir olay ve durumu tasvir eder hâle getirilir. Bu tip örneklerde deyim anlamı ile içerdiği sözcüklerin anlamı arasında bir fark oluşur. Doğan Aksan; bu şekilde oluşmuş deyimleri, öğeleri / sözcükleri bakımından “*tam deyim*

¹⁰⁴² Doğan Aksan, *Anadilimizin Söz Denizinde*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006, s. 95.

¹⁰⁴³ Şükrü, Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 642.

¹⁰⁴⁴ Ömer Asım Aksoy, a.g.e., s. 52.

özelliği taşıyan ögeler” olarak belirtir ve verdiği örneklerle bunu açıklar. (Saman altından su yürütmek, kaş yapayım derken göz çıkarmak, pişmiş aşı su katmak, gözlerini kapamak (ölmek), can vermek, karnı burnunda, tereyağından kıl çeker gibi vs.). Diğer yandan yeni bir anlamı karşılamayan / yansıtmayan örneklerin “*sadece temel anlamında kullanılan ögeler*” şeklinde ayrı bir grupta toplandığını ifade ederek birkaç örnek sıralar. (boğazı kurumak, gam çekmek, gözleri sulanmak, telaşa düşmek, örnek olmak, ateşi düşmek vs.)¹⁰⁴⁵. Özetle denilebilir ki deyimlerin bütünü mecaz anlamlı değildir. Arasında mecazsız, gerçek anlamlı olanlar da bulunur.

Deyimlerle ilgili aktarılan genel birkaç husustan sonra araştırmamıza kaynaklık eden romandan derlediğimiz Gagauz Türkçesinde görülen deyimler şunlardır:

-A-

aaçlık çekmek: sefalet içinde bulunmak. (s. 25)

aardını aramak: ardını aramak, bir olayın nedenini araştırmak, öğrenmeye çalışmak için peşine düşmek. (s. 218)

aar gelmek: ağır gelmek, gücüne gitmek. (s. 190)

aaza alınmayacak veya alınmaz: söylenmesi uygun olmayan, ayıp sayılan, çirkin ve kaba (söz). (s. 95)

aazına bakmak: ağızına bakmak, birinin sözüne inanmak, onun söylediklerine göre davranmak. (s. 233)

aazına basma baalamak: bir kimseyi susturmak, susmak zorunda bırakmak. (s. 233)

aazına bir trofa almamak: gün boyunca bir şey yememiş olmak. (s. 43)

aazına kaşık uydurmak: herkesi memnun etmek. (s. 265)

aazında büümek: ağızında büyüme, bir yiyeceği içi almadığından yutmakta zorlanmak. (s. 48)

¹⁰⁴⁵ Doğan Aksan, a.g.e., s. 95-104.

aazının dadını bilmek: ağzının tadını bilmek, güzel, iyi yiyeceklerden anlamak. (s. 46)

aazı sulanmak: ağzı sulanmak, bir yiyeceği yeme isteği duymak, imrenmek. (s. 131, 262)

açık aazlan kalmak: çok şaşırarak. (s. 264)

açık söylemek: açık bir biçimde çekinmeden söylemek. (s. 234, 301)

adamnıktan çıkmak: insanlıktan çıkmak, insana mahsus özelliklerini kaybetmek ve yakışmayacak hareketlerde bulunmak. (s. 296)

adını lekelemek: adının kötüye çıkmasına neden olacak davranışlar göstermek. (s. 99)

afan-tufan etmek: ortalığı karıştırmak. (s. 233)

af dilemek: işlenen suç veya yapılan yanlış için bağışlanmayı rica etmek. (s. 47, 143)

af edin: affedersiniz. karşıt bir düşünceyi belirtirken söylenen bir söz. 2. Yanlış anlaşılma gibi durumlarda söylenen bir söz. (s. 11, 27, 259, 264)

af et: bağışla. (s. 108, 293)

afını dilemek: bağışlanmayı istemek. (s. 137)

afını dilemek: bağışlanmayı istemek. (s. 76, 84, 104, 131, 143, 205, 215, 216)

afını istemek: bağışlanmayı dilemek. (s. 73, 74)

akıl hocası: birine bir konuda yol göstermek, ne yapılacağını öğretmek. (s. 189)

aklı başında: akıllıca, doğru düzgün, akıllı başlı davranışlar gösteren kimse. (s. 114)

akıldan bozuk: akıllıca davranışlar sergilemeyen, mantıksız, saçma sapan hareketler yapan ve sözler söyleyen kimseler için kullanılan bir söz. (s. 95)

akıldan bozulmak: delirmek. (s. 283)

akılını almak: korkmak. (s. 48)

akılı çelinmek: etkilenmek. (s. 100)

akılı uçmak: bk. akılı uçmak. (s. 138)

akılın köşesindän bilä geçirmemek: hiç mi hiç düşünmemiş olmak. (s. 17)

akıl örütmek: düşünme yetisini kullanarak bir konuda fikir vermek, yol göstermek. (s. 25, 139, 193, 253)

akıl vermek: yol göstermek, akıl öğretmek. (s. 36, 37, 115, 122, 177)

akılı çelinmek: korkmak. (s. 239)

akılı uçmak: akılı önceden yaşanan bir şeye gitmek. (s. 14, 77, 189, 224, 276)

akılına gelivermek: hatırlayıvermek. (s. 39)

akılına gelmek: hatırlamak. (s. 19, 22, 65, 76, 78, 142, 188, 203, 242, 270, 287, 297, 299, 302, 303)

(kendi) akılına getirmek: hatırlamak. (s. 17, 53, 72, 136, 155, 225)

(birinin) akılına getirmek: hatırlatmak. (s. 176, 226)

akılına getirememek: hatırlayamamak. (s. 215, 239)

akılına getirtmek: hatırlatmak. (s. 11, 37)

akılına senmek: akılına gelmek, oturmak, akılında kalmak. (s. 15, 137, 169)

akılına uymak: başkasının düşüncesine göre hareket etmek, davranmak. (s. 27 akılına, 31, 118, 237)

akılında tutmak: unutmamak, bellemek. (s. 33, 36, 67, 194, 209, 268, 279)

akılından çıkmamak: unutmamak. (s. 175, 232)

akılından geçmek: düşünmek. (s. 14, 29, 76, 186, 273, 299, 302)

aklından geçirmek: düşünmek. (s. 68, 73)

(bir şey birinin) aklını almak: ilgisini çekmek, çok beğenmek. (s. 64) 2. korkmak. (s. 203, 210, 232, 277)

alarma kaldırmak: uyarıya geçirmek. (s. 29, 89, 213)

aldamaç dökmek: ziyafet vermek, misafirleri yemeklerle ağırlamak. (s. 105)

aldamaç koymak: bkz. aldamaç dökmek. (s. 219)

al kırmızı olmak: kızarmak, utanmak. (s. 273)

allaa biler: Allah bilir, “belli değil” manasında söylenen bir söz. (s. 48, 233, 298)

analiz yapmak: çözümlenmek, tahlil etmek (s. 9)

annamazdan gelmek: anlamazlıktan gelmek, bir şeyi anladığı hâlde farkında değilmiş gibi yapmak, anlamamış gibi davranmak. (s. 99)

araya girmek: yapılmakta veya konuşulmakta olan bir işe mâni oluşturacak başka bir şeyin çıkması. (s. 11)

ardına gitmek: peşine takılmak. (s. 257, 295)

arka aaramak: bir konuyla alakalı kendine koruyucu olacak, destek vererek arka çıkacak kimse aramak. (s. 103)

arkaya almak: korumak. (s. 233)

aslı çıkmak: gerçek olduğu belli olmak. (s. 155)

aslıyı çıkarmak: bir işin aslını, gerçeğini ortaya çıkarmak. (s. 216)

ateş böcää gibi: ışıl ışıl, parlak. (s. 171)

ateşle oynamak: zararlı işlerle uğraşmak.

ayaana çabuk (olmak): hızlı hareket eden kimseleri ifade etmek için kullanılır. (s. 221)

ayaklarını atmak: 1. yürümek, adım atmak. (s. 51) 2. oynanan oyuna göre ayaklarını hareket ettirmek. (s. 202)

aykırı gelmek: (bir şey) ters gelmek, uygun gelmemek. (s. 167)

aykırı gitmek: 1. yasa veya kanunlarla belirlenen bir şeye uygun olmayan, ters düşen bir iş yapmak. (s. 172) 2. birine ters ve kötü davranmak, zıt olmak. (s. 233)

ayı gibi: iri yarı. (s. 108)

aykırı olmak: ters, zıt olmak. (s. 31)

avariyaya düşmek: kazaya uğramak, kaza yapmak. (s. 142)

ayaa kalkmak: hasta bir insan ya da hayvan iyileşmek. (s. 112)

ayaa kaldırmak: hasta kimseyi iyileştirmek. (s. 50, 286)

-B-

baasa konmak: bahse girmek, iddialaşmak. (s. 39, 129)

baası kesmek: girilen bahse bir kimsenin şahitlik etmesi. (s. 39)

bahtı dönmek: bir kimsenin talihinin iyi yönde değişmesi. (s. 7)

bakışını atmak: kısa bir süre bakıp geçmek. (s. 101, 160, 248)

bakışını gezdirmek: bir şey üzerinde gözlerini dolaştırmak, onu hızlıca incelemek. (s. 24)

baş a çıkarmak: başlanılan veya başlanmaya niyet edilen bir işi tamamlamak, sonuna kadar getirmek. (s. 22)

baş a çıkaramamak: bir işin üstesinden gelememek. (s. 254)

baş a aarımak: baş a ağrımak. (s. 284)

baş aına bela almak: sakıncalı bir durumla karşılaşmak, sıkıntı veren ve tedirgen eden bir duruma düşmek. (s. 97)

baş aına uuramak: kötü bir durumla yüz yüze gelmek. (s. 232)

başını sallamak: Söylenilen bir şeyi onaylamak. (s. 243)

belaya sokmak: birini sonucu kötü bitecek bir duruma sevk etmek. (s. 220)

benizi atmak: yüzünün rengi birdenbire sararmak, solmak. (s. 56, 133, 159, 209, 291)

bereketli olmak: verimli olmak. (s. 22)

betva tutulmak: bedduası tutmak, birinin veya bir şeyin kötü hâle düşmesi için yaptığı ilencin gerçekleşmesi. (s. 6)

(kendini) bilmezeyâ çıkarmak: bilmezlikten gelmek. (s. 64, 256)

bilmezeyâ gelmek: bilmezlikten gelmek, haberi yokmuş gibi davranmak. (s. 243)

bilmezeyâ raslamak: bir şeyi anlamak, nolduğunu tahmin etmek. (s. 144)

bim-biyaz olmak: bembeyaz olmak, yüzünün rengi solmak, beti benzi atmak. (s. 53, 106)

borca baalanmak: birine borçlu hâle düşmek. (s. 64)

bura gibi şişmek: hindi gibi kabarmak, büyüklük taslamak, morarmak. (s. 233)

burnundan çıkmak: bir kimseyi yaptığına pişman etmek. (s. 27, 118)

buvaz-buvaza gelmek: çok şiddetli kavga etmek. (s. 114)

-C-

cadıyka görünmek: kötü kadın gibi görünmek. (s. 94)

can acısı: bedenin bir yerinde hissedilen şiddetli ağrı, acı. (s. 43)

cana yakın: sevimli, sokulgan kimse. (s. 190)

canı istememek: bir şeyi yapmaya, anlatmaya heves etmemek. (s. 298)

canı sıkılmak: bunalmak. (s. 9)

canı yanık: üzüntülü. (s. 50)

canına yer bulamamak: yerinde duramamak. (s. 80)

canında ilkyazı uyandırmak: bir kişinin mutlu olmasını sağlamak, sevindirmek. (s. 171)

canını ilinnetmek: ferahlamak. (s. 56)

canını sıkmak: bir şey birinin neşesini kaçırmak. (s. 6, 25, 110)

çekiş çekettirmek: kavga başlatmak, bir kimsenin söz ve davranışlarıyla hadise çıkarması, kavgaya sebep olması. (s. 95)

cendem gibi: cehennem gibi, sıkıntılı, kötü yer. (s. 6)

cöbündän ödemek: kendi malından, parasından ödemek. (s. 118)

cöplerini doldurmak: ceplerini doldurmak, ergonomik durumdan istifade ederek bol kazanç elde etmek. (s. 31)

cuvap sorulmamak: hesap sorulmamak, olumsuz sonuçlanan bir durumun nedenini araştırıp sormamak. (s. 86)

cuvapsız kalmak: cevapsız kalmak, herhangi bir cevap alınamamak. (s. 24, 99, 203)

cuvap verememek: bir şey açıklanmaz olmak. (s. 193)

-Ç-

çilelerini çıkarmak: çok kızdırmak, sinirlendirmek. (s.77, 89)

(birine bir şeyi) çok görmek: yadırgamak. (s. 77, 236)

çukura kaymak: (iş açısından) durum kötüye gitmek, gerilemeye başlamak. (s. 101)

-D-

daava kapanmak: bir işin nihayete varması, son bulmak, halletmek. (s. 8)

daava kesmek: davayı karara bağlamak. (s. 66)

dadı damaanda kalmak: yenilen veyahut içilen bir şeyin lezzetini unutamamak. (s. 105)

dadını çıkarmak: tadını çıkarmak, bir şeyin iyiliğinden, güzelliğinden ve sağladığı olanaklardan gereğince yararlanmak. (s. 49)

dan yeri aarmak: tan yeri ağarmak, hava belli belirsiz aydınlanmaya başlamak. (s. 279)

darsıklık sarmak: hüzün, keder çökmek, hüzünlenmek. (s. 110, 188)

darar-peran etmek: paramparça etmek, kırıp parçalamak. (s. 284, 304)

dibe çökmek: en kötü durumla karşı karşıya olmak. (s. 32)

dikiş tutmamak: herhangi bir sebepten dolayı bir yerde uzun müddet duramamak. (s. 211)

dili çözülmek: konuşmaya başlamak. (s. 157)

dili dolaşmak: sarhoşluk, heyecan, utangaçlık, korku vb. sebeplerden dolayı söylemek istediği şeyi bir türlü söyleyememek. (s. 125)

dili keskin: ağır ve kırıcı konuşan kimse. (s. 87)

dizlerinä düşmek: birine yalvarmak. (s. 296)

doorudan söylemek: lafi dolandırmadan söylemek. (s. 13)

dul kalmak: kadının veya erkeğin eşi vefat etmek. (s. 75)

dünneyä getirmek: dünyaya getirmek, doğurmak. (s. 50)

-E-

ele almak: bir şeyi ele geçirmek, yönetimi ele almak. (s. 31)

(birinin) esabına gelmek: elverişli olmak. (s. 144)

(birinin) esabına gelmemek: hesabına gelmemek, uymamak. (s. 20, 31, 123)

el etmek: uzaktan birine el sallamak. (s. 230)

eli ayaa tutmak: beden gücü iyi durumda olmak. (s. 14)

elinden gelmek: sözü edilen işi yapma becerisine sahip olmak. (s. 87)

el kalkmamak: bir şeyi yıkıp dağıtmaya kalkışmamak. (s. 304)

elleri etişmemek: bir işi yapmaya vakit bulamamak. (s. 231)

el öpmek: büyüklerimizin, hürmet gösterilmesi gereken kimselerin elini dudağa ve alna götürmek. (s. 74, 147)

el sallamak: birine selâm vermek. (s. 133)

erli-erinde: yerli yerinde, uygun bir biçimde, olması gerektiği gibi. (s. 100)

esabına gelmemek: düşüncesine uymamak. (s. 43)

esap almak: gözden geçirmek, incelemek, dikkate almak. (s. 17, 21, 23, 24, 24, 30, 32, 131, 137, 144, 154, 162, 163, 173, 176, 185, 187, 200, 204, 216, 226, 240, 241, 242, 243, 252, 254, 258, 267, 271, 273, 285)

eşil saymak: yeşil saymak, bir kimseyi henüz olgunlaşmamış saymak, öyle görmek. (s. 36)

etleri tikennenmek: korkma sonucu vücuttaki kılların kabarması. (s. 7)

evallaa gelmek: özür dilemeye gitmek. (s. 73)

-F-

fasıl gelmek: garip gelmek, tuhaf bulmak, yadırgamak. (s. 9)

fikirinâ uymak: bir işi başkasının düşüncesine göre yapmak ve davranmak. (s. 71, 296)

fikirdän bozuk olmak: akıldan bozuk olmak, akla uygun olmayan işler yapmak. (s. 27, 38)

fikirdän geçirmek: düşünmek. (s. 88)

fikirindän geçirmek: düşünmek. (s. 193)

fikirindän geçivermek: düşünmek. (s. 57, 269)

fikirindän geçmek: düşünmek. (s. 90)

fikir verdirememek: akıl erdirememek, bir olay ya da durumun nasıl olduğunu anlayamamak. (s. 281)

fikiri uçmak: akılı, düşüncesi başka bir şeyde olmak, akılı önceden yaşanan bir şeye gitmek. (s. 23, 82, 143)

-G-

geeri çekinmek: geri çekilmek, vazgeçmek. (s. 21)

geeri dönme: geldiği yere tekrar gitmek. (s. 5, 12, 126, 143, 145, 279, 281, 290, 295)

geeridä kalmak: geçmişte kalmak (zaman). (s. 6, 234, 275)

geeri kalmak: zaman olarak geride bulunmak. (s. 152)

gem koymak: atın ağzına gem adı verilen demir araçtan takmak. (s. 46)

geziyâ çıkmak: dolaşmaya çıkmak. (s. 228, 287)

gök çatlama: gök gürlemek. (s. 280)

görmezdän gelmek: görmemiş gibi davranmak. (s. 121)

(birinin veya bir makamın) gözü altında bulunmak: bir görevin doğru yapılıp yapılmadığını denetlemek. (s. 26, 29)

göz atmak: hızlı bir biçimde bakmak. (s. 11, 12, 77)

göz boyamak: kandırmak. (s. 30)

gözden çıkmak: gözden düşmek, bir kişiye olan itimadın kaybolması. (s. 109)

gözdän geçirmek: 1. bir şeyi anlamak için incelemek, her tarafına bakmak. (s. 8, 10, 62, 131, 204) 2. okumak. (s. 84)

göz koymak: bir kimseye veya bir şeye sahip olmak istemek. (s. 64, 119, 126)

gözlerini belirtmek: gözlerini belirtmek, gözlerini akı görünecek şekilde iyice açmak. (s. 96)

gözlerini büültmek: 1. genellikle kişinin öfkesini belli etmek için yaptığı hareket. (s. 6, 154) 2. şaşkınlığını belli etmek. (s. 106, 123, 140, 164, 244, 264, 267)

gözlerini kapamak: bazı şeyleri görmezden gelmek. (s. 168)

(bir şey) gözlerini karartmak: kıskançlık, umutsuzluk, istek gibi duyguların etkisiyle ne yaptığını bilmemek. (s. 299)

gözlerini yummak: gözlerini kapamak. (s. 5, 44, 58, 60, 132, 152, 215, 294)

gözü sulanmak: ağlamaklı olmak, gözlerine yaş dolmak. (s. 110)

gözü şılamak: gözlerinde mutluluk, sevinç ve istek belirlemek. (s. 185)

gözünden saklamak: bir şeye ilgi göstererek değer verip korumak. (s. 276)

gözüne ilişmek: ansızın, istemeden görmek. (s. 53, 85, 179, 186, 189, 277)

gözün önünde (olmak): hatırlamak. (s. 110, 175)

gözün önündä geçmek: bir şey zihninde canlanmak. (s. 79)

gözünü atmak: birine veya bir şeye doğru bakmak. (s. 12, 135, 165, 223, 251, 262)

gözünü kırmak: göz kırpmak. (s. 32, 252, 294)

göz önüne getirmek: zihinde tasarlamak, canlandırmak, betimlemek. (s. 17)

göz ucunnan siiretmek: çevredeki bir kimseyi ya da bir şeyi belli etmeden gözlemek, başını çevirmeyerek yandan bakmak. (s. 16, 106)

gücü etmemek: gücü yetmemek, zorluk yaşamak ve sıkıntı duymak. (s. 296)

gülme almak: alaya almak. (s. 22)

gülüntü olmak: gülünç hâle düşmek. (s. 38)

gülüntü etmek: insanın kendini ya da başka bir kimseyi gülünç duruma düşürmesi, rezil ve maskara etmesi. (s. 97)

günaha girmek: dinen uygun olmayan bir şey yapmak. (s. 70, 274)

günaha sokmak: bir kimsenin günah işlemesine, dinî yönden uygun olmayan, suç sayılan bir iş yapmasına sebep olmak. (s. 96)

gün devirilmek: güneş batmaya başlamak, dönmek. (s. 22)

gün duumak: gün doğmak, sabah olmak. (s. 19, 129, 152, 152, 191, 195, 265)

gün kavuşmak: akşam olmak. (s. 265)

günnâr çuvala düşmemek: (s. 58)

gün sırtmak: güneş doğmak. (s. 179)

-H-

halını hoşlandırmak: kendini mutlu etmek, iyi hissettirecek şeyler yapmak. (s. 82)

hasretlik çekmek: özlem duymak. (s. 173)

hatır gütmek: sevgi ve saygısını sürdürmek. (s. 50)

hatır için: hatırı için, birinin gönlü hoş olsun diye. (s. 48)

havez düşürmek: bir şeye heves etmek, ona karşı istek duymak. (s. 299)

havezini almak: hevesini kırmak. (s. 13)

haylak durmak: aylak, boş durmak, bir işle meşgul olmamak. (s. 42)

haylak kalmamak: sürekli bir şeyle meşgul olmak, boş oturmamak. (s. 223)

hoş görmek: ters bir davranışı hoşgörü ve anlayışla karşılamak. (s. 32)

hoşuna gelmemek: beğenmemek. (s. 92)

hoşuna gitmek: beğenmek, hoşlanmak. (s. 205)

-İ-

içi bulanmak: 1. midesi bulanmak, kusacak gibi hissetmek. (s. 19, 125, 212, 291, 293) 2. (s. 31)

içi içinä sıymamak: telaş göstermekten, üzülmekten kendini alamamak. (s. 88, 144)

içi kalkınmak: iğrenmek. (s. 127, 291, 292)

içi kaynamak: çok öfkelenmek, sinirlenmek. (s. 117)

içinä çekmek: 1. rızası olmayan bir şeye karşı sesini çıkarmamak. (s. 81) 2. soluk almak. (s. 251, 291)

içini dökmek: derdini paylaşmak. (s. 189)

içini sancılatmak: içini acıtmak. (s. 296)

içi sızlamak: üzüntü duymak, çok üzülme. (s. 133, 189)

içi titiremek: duygulanmak. (s. 52, 88, 160, 268)

ideyâ gelmek: aklına bir fikir gelmek. (s. 24)

ihlam gelmek: esin uyanmak, ilham gelmek. (s. 263)

iinä düşecek yer olmamak: bir yer çok kalabalık olmak. (s. 137)

ileri gitmemek: ilerlememek, gelişmemek. (s. 140)

ilgi tutmamak: bir işe karşı alaka duymamak, ilgisini çekmemek. (s. 44)

ilinnik vermek: ferahlık vermek, ferahlandırmak, sakinlik duymak, içi açılmak. (s. 137)

insannıktan çıkmak: insalıktan çıkmak, bir kişiye yakışmayan davranışlar sergilemek. (s. 99, 99)

işitmezdän gelmek: duymazlıktan gelmek, duymamış gibi yapmak. (s. 121, 245, 251)

iştah açmak: yemek istediğinin artması drumu. (s. 44)

-K-

kabaatı (birine ya da bir şeye) atmak: suçu bir kimsenin üzerine atmak. (s. 103)

kabaatı kendindä bulmak: suçu kendinde aramak. (s. 15)

kabaat yapmak: kabahat yapmak, suç işlemek, bir kusurda bulunmak. (s. 45)

kaçkın gitmek: kaçmak, birine elle günle değil de kaçarak varmak. (s. 50)

kaçkın yaşamak: kaçak ve gizlice bir yerde oturmak. (s. 26)

kafa aşıada gezmek: saygılı ve efendi bir kişiliğe sahip olmak. (s. 127)

kafası dönme: sersemlemek. (s. 161, 230, 295)

kafasına gün geçmek: başına güneş geçmek, güneş çarpmak, sıcak havada uzun süre güneş altında kalmak. (s. 272)

kafasından atmak: unutmak. (s. 13)

kafasını duvara urmak: pişman olmak. (s. 110)

kafasını sallamak: 1. uygun bulunmayan bir durum karşısında (ayıplama vb. maksatla) başını öne arkaya ya da iki yana doğru eğmek. (s. 43) 2. bir şeyle ilgili hiç umudun kalmadığını anlatan olumsuzluma hareketi. (s. 111) 3. söylenen bir şeyi onaylamak. (s. 157, 160, 248, 282)

kafasını silmek: bir kimse başını hızlıca sağa sola sallayarak kendine gelmek. (s. 128)

kahırını ilinnetmek: duyulan derin acı ve üzüntüyü hafifletmek. (s. 50)

kalın kafalı: bir şeyi geç anlayan, anlamakta güçlük yaşayan telakkisi kırı kimse. (s. 32)

karanna kalmak: karanlığa kalmak, gidilecek olan yere ulaşmadan hava kararmış olmak. (s. 65, 125)

karannık çökmek: 1. gökyüzü kararmak, akşam olmak. (s. 34, 57, 79, 79, 122, 155, 276, 280) 2. yaşanan olumsuz bir durumdan dolayı karanlık çökmüş gibi hissetmek. (s. 122)

karşı durmak: bir kimseye karşı direnmek. (s. 47, 80)

karşı gelmek: biriyle karşılaşmak. (s. 279, 281)

karşı koymak: direnmek, boyun eğmemek. (s. 98, 161, 272)

kavga kızıışmak: kavganın şiddeti artmak. (s. 99)

kayıllık göstermek: razı olmak, rıza göstermek. (s. 39)

kemikleri sızlamak: çok üşümek. (s. 156)

kendine gelmek: ayılmak. (s. 214, 214, 214)

kendi başına: kimseye sorup danışmadan. (s. 12, 13, 196)

kendini ahmaa çıkarmak: anlamamış gibi yapmak, anlamazlıktan gelmek, aptal gibi davranmak. (s. 118)

kendini çiiinetmemek: bir kimse kendisini başkasına ezdirmemek, kendini savunmak. (s. 114)

kendini dev aynasında görmek: öyle olmadığı hâlde kendini çok büyük çok üstün biri olarak görmek. (s. 114)

kendini kaptırmak: yaptığı bir işten kendini alamamak, o şeyle uzun süre ilgilenmek, kendini vermek. (s. 188)

kendini kaybetmek: bayılmak. (s. 126, 159, 212)

kendini kemirmek: kendini üzme. (s. 192)

kendini unutmak: sevinç, üzüntü, dalgınlık gibi yaşanan duygu durumlarında insanın kendinden geçmesi. (s. 18)

kendini tutmak: kendine hâkim olmak. (s. 135)

kendini tutabilmek: bk. kendini tutmak. (s. 216)

kendini tutamamak: kendine engel olamamak, bir durum karşısında tepkisiz ve sessiz kalamamak. (s. 244)

kendini zapedâmemek: duygu ve davranışlarında kendine hâkim olamamak, kendini tutamamak. (s. 95)

kendi rolünü oynamak: ne isen o olmak, rol yapmamak. (s. 12)

kerpiç dökmek: saman ve çamur karışımını kalıplara dökerek kerpiç yapmak. (s. 41, 41, 258, 261, 261)

kefi bozulmak: bir şeye canı sıkılmak. (s. 62)

kef vermek: keyif vermek, neşe ve hoşça giden bir mutluluk vermek. (s. 205)

kıç atmak: çifte atmak. (s. 150)

kis-kis gülmek: sessizce ve alay eder bir şekilde gülmek. (s. 296)

kolayı bulunmak: bir şeyi kolay bir şekilde halletmenin yolunu bulmak. (s. 24)

kol uzatmak: yardım etmek. (s. 296)

kor gibi: ateş gibi. (s. 74)

korku almak: korkmak, endişelenmeye başlamak. (s. 156, 211)

korku kapmak: 1. endişeye kapılmak, kaygılanmak. (s. 32, 232, 284) 2. korkmak. (s. 96, 125)

kostek koymak: bk. köstek koymak. (s. 233)

köstek koymak: birisine bir işte engel çıkarmak. (s. 27, 87, 114)

kucaana almak: kucaklamak, kavuşmak. (s. 9)

kulaanda cınnamak: bk. kulaanda ötmek. (s. 175)

kulaanda ötmek: bir kimsenin önceden söyledikleri ya da sesi kulağında yankılanmak. (s. 49, 68)

kulaa çalınmak: bir söz ya da haber başkasına söylenirken kendisi de duymuş olmak. (s. 5)

kulak kasmama: bir kimsenin söylediklerine aldırmazlık etmek, dinlememek. (s. 57)

kurak çekmek: kuraklık olmak, başlamak. (s. 41, 57)

kurban düşmek: bir şey uğruna kendini feda etmek, ölmek. (s. 220)

kurşun gibi: hızlıca. (s. 231)

kusacaa kalkmak: tiksinti veren bir şeyden dolayı kusacak gibi olmak, kusacağı gelmek. (s. 126)

kusur bulmak: bir şeyin veya bir kimsenin noksanlığını görmek ya da çok titizlik göstermek. (s. 205)

kuvedi kesilmek: gücü azalmak, takati kalmamak. (s. 68, 156, 202, 247, 296)

kül etmek: kavurmak, çok üzmemek, yakmak. (s. 230)

kürkü tersine çevirmek: birine sert davranmaya başlamak. (s. 144)

-L-

laf açmak: söz açmak. (s. 19, 121)

laf atmak: konuşmak. (s. 221)

laf ayırmak: birini kırmamaya, ağır ve kaba sözler kullanmamaya özen gösterecek biçimde veya başka sebeplerden dolayı lafını seçerek konuşmak. (s. 13, 13, 101, 244, 247)

lafa durmak: sohbet etmek. (s. 187, 187, 290)

lafa düşmek: konuşmaya başlamak, sohbet etmek. (s. 138)

laf gitmek: birisi ya da bir şey üzerine konuşulmak. (s. 10, 19, 33, 225, 235, 253, 255, 284, 300, 301)

lafa karışmak: birileri konuşurken araya bir başkası girerek konuşmaya katılmak. (s. 100, 104)

lafa karışmamak: konuşmaya katılmamak. (s. 23)

laf katmak: laf atmak. (s. 187)

(birini) lafa katmak: düşüncesini paylaşmasına izin vermek, söz vermek. (s. 35)

laf çıkmak: gıybet başlamak. (s. 33)

lafı atmak: sözü değiştirmek, başka konuya geçmek. (s. 218, 265)

lafı aylandırmak: lafi dolandırmak, sözü uzatmak. (s. 109, 210)

lafı aylandırmamak: lafi dolandırmamak, sözü uzatmadan direkt söylemek. (s. 94)

lafı başka tarafa almak: söz konusu konuyu değiştirmek, başka bir şeyi konuşmaya başlamak. (s. 33, 194)

lafı başka tarafa çekmek: söz konusu konuyu değiştirmek, başka bir şeyi konuşmaya başlamak. (s. 274)

lafı çekmek: konuyu değiştirmek, başka bir şeyi konuşmaya başlamak. (s. 300)

lafı diiştirmek: başka bir konudan söz açmak, başka bir şeyi dile getirmek. (s. 58, 92)

lafı kesilmek: konuşması bölünmek. (s. 242)

laf kesilmemek: konuşma aralıksız devam etmek. (s. 22)

lafı kesmek: konuşmayı bölmek. (s. 121, 123)

lafı kestirmek: biri konuşurken araya girip lafını kesmek. (s. 13, 29)

lafı kestirmek: üstüne başka söz söylenmesine izin vermicek derecede konuşma yaparak sözünü bitirmek. (s. 95, 203, 252)

lafı ilerletmek: söze devam etmek. (s. 6, 17, 54, 58, 100, 135, 148, 223, 226, 253)

lafını kesmek: 1. biri konuşurken sözünü kesmek. (s. 159, 226) 2. konuşurken duraksamak, konuşmasına kısa bir süreliğine ara vermek. (s. 246)

lafı şakaya çevirmek: ciddi anlatılan bir konuyla ilgili latife yapmak, işi şakaya döndürmek. (s. 36, 118)

lafı uzatmak: konuşmayı lüzumsuz bir şekilde sürdürmek. (s. 48)

laf lafı açmak: bir konudan ilgisi bulunan başka bir konuya geçmek. (s. 105, 143)

laf ustası: söz söylemede mahir ve ağzına laf yakışan kimse. (s. 22)

lüzgâr gibi: rüzgâr gibi, çabucak, süratle. (s. 42, 160)

-M-

maana bulmak: bahane bulmak, bir yere gitmemek için sözde sebep uydurmak. (s. 124)

maana bulmamak: ayıplamamak. (s. 105)

maana buluvermek: bahane bulmak, bir yere gitmemek için sözde sebep uydurmak. (s. 138)

maana atılmak: bir şeyi reddetmek için bahane bulmak veya uydurmak. (s. 14)

mayılı gitmek: meyletmek, ilgisi olmak, hoşuna gitmek. (s. 35, 87, 106, 256)

mayıllı kalmak: hayran kalmak. (s. 100)

mayıl olmak: hayran olmak. (s. 26, 58)

merak göstermek: merak etmek, öğrenmek için sormak. (s. 91)

merak uyandırmak: meraklandırmak. (s. 169)

meraklık uyandırmak: meraklandırmak. (s. 45)

-N-

neetinden çevirmek: bir kişiyi önceden yapmayı düşündüğü şeyden döndürmek, vazgeçirmek ya da yapmasını ertelemek, geciktirmek. (s. 119)

nomeri çevirmek: karşı tarafı aramak için bir numarayı telefonun tuşlarına basarak girmek. (s. 189)

-O-

omuz koymak: bir konuda birinin destekçisi olup, onun yanında durmak. (s. 171)

ortalı kaldırmak: sinir, öfke ve üzüntünün etkisiyle bağırıp çağırarak etrafı rahatsız etmek

ortaya çıkmak: bir kimse kendini göstermek. (s. 202)

-Ö-

öbür dünne: öbür dünya, ahiret. (s. 20)

ölçüyü geçmemek: yiyip içmekte aşırıya kaçmamak, sınırı bilmek. (s. 222)

önüne çıkamamak: kendine veya birine engel olamamak, önleyememek.
(s. 24, 42, 95, 185, 299)

önünä çıkmak: 1. bir şeyin önüne geçmek, engellemek, mâni olmak. (s. 47)
2. karşılaşmak, karşısına çıkmak. (s. 54)

önüne dikilmek: (birinin) karşısına çıkıp dikilmek, durmak. (s. 54)

önünü almak: bir şeyi önlemek. (s. 58, 89, 238)

(bir şeye) ön vermemek: engel olmak, önlemek. (s. 235)

-P-

panika kaldırmak: meydana gelen olaylardan dolayı telaşlanmak, çok korkmak. (s. 89)

parayı sıkmak: çok harcama yapmamak ya da kontrollü harcama yapmak.
(s. 84, 130)

parmaanı sallamak: parmağını sallamak, kötü bir durum ortalığı sarmak;
tehdit etmek. (s. 25, 191)

parmaanı sallamak: sinirli bir biçimde birini uyarırken yapılan davranış.
(s. 67)

parmak ucunda geçmek: yavaşça ve sessizce gitmek. (s. 18)

parmak ucunda yaklaşmak: yavaşça ve sessizce birine doğru gelmek. (s.
206)

patredä çıkarmak: fotoğraf çekmek. (s. 33)

pay almak: bir şeyi görev olarak benimsemek, o şey için uğraşmak. (s. 174)

payına düşmek: belirli bir kısım verilmek. (s. 195)

pay tutmak: birinden yana olmak, tarafını tutmak, desteklemek. (s. 13, 25,
27, 30, 102, 122, 123, 132, 134, 168)

pay tutmamak: birinden yana olmamak, desteklememek. (s. 123)

pişkin etmek: olgunlaştırmak (insan için). (s. 7)

pişmannık çekmek: pişmanlık duymak, pişman olmak. (s. 193)

pişmannık duyulmak: pişman olmak. (s. 212)

plena düşmek: esir düşmek, tutsak olmak. (s. 75)

planı dolaşmak: amaçlanan, yapılması tasarlanan bir işin başka bir kimse veya şey tarafından karışması, bozulması. (s. 47)

poträ kaldırmak: çevreyi telaşa vermek. (s. 293)

-R-

raametli olmak: rahmetli olmak, ölmek. (s. 42, 49)

raatını bozmak: rahatsızlık vermek. (s. 104, 203)

raatını bozmamak: rahatsızlık vermemek. (s. 104)

razgelmek: rast gelmek, tesadüf etmek, umulmadığı hâlde o şeye rastlamak, denk gelmek. (s. 70, 114, 128, 217, 226, 232, 251, 277, 281)

ruhu uzaklara uçmak: düşünce ve hayalin etkisiyle bulunulan ortamdaki uzaklaşmak, dalıp gitmek. (s. 79)

-S-

saa kalmak: ömrünü, yaşamasını devam ettirmek. (s. 77, 220)

saa kolu olmak: birinin çok güven duyduğu kimse olmak. (s. 27)

saap çıkmak: birine sahip çıkmak, alaka göstermek, korumak, önem vermek. (s. 147)

saygı göstermek: önem vermek, saymak. (s. 70)

saygı kazanmak: başkaları tarafından saygı gösterilen, sayılan kişi olmak. (s. 15, 125, 140)

saygısızlık göstermek: birini hiçe sayarak ona danışmadan bir işe kalkışmak, önemsememek, saygısızlık etmek. (s. 116)

sefaa gelmişin: hoş geldin karşılığı kullanılan bir karşılama sözü. (s. 147)

selâm almak: bir kişinin verdiği selama söz ya da davranışla karşılık vermek. (s. 16, 121, 251)

selâm söylemek: birine selamını iletmesini söylemek. (s. 287)

selâm yollamak: bir kişiye selam göndermek. (s. 215)

selâm vermek: selamlamak. (s. 51, 66, 106, 117, 121, 240, 251, 263)

serioza almamak: ciddiye almamak, bir fikri ve söyleneni önemsememek, inanmamak. (s. 102)

sesä getirmek: dile getirmek, söylemek, anlatmak. (s. 215)

sesini kaldırmamak: konuşmamak, cevap vermemek. (s. 95)

ses kaldırmak: 1. konuşmak. (s. 162) 2. bağırarak. (s. 295)

ses kaldırmamak: hiç konuşmamak, ses etmemek, bir şey söylememek. (s. 56, 133)

ses vermek: bir seslenmeye karşılık vermek. (s. 156)

sevinmelik kaldırmak: çok sevinmek. (s. 153)

sıkı tutmak: 1. kontrol altında tutmak, devamlı olarak denetlemek, disiplinli olmak. (s. 79) 2. önem vermek. (s. 152)

sıkletä atmak: sıkıntı basmak, çok sıkılmak, daralmak. (s. 11, 101, 159, 169)

sıra gelmemek: uygun zaman ve ortam olmamak. (s. 10)

sırtınnan yaşamak: birinin veya birilerinin sırtından geçinerek geçimini sağlamak. (s. 114)

sırtı tikennenmek: bir düşüncenin verdiği korku yüzünden sırtın diken diken olduğunu hissetmek, ürpermek. (s. 128)

silip geçmek: yakınından değmeden geçmek. (s. 38)

sofra kurmak: yemek yemek için sofrayı hazırlamak. (s. 78, 188, 226)

sofrayı çalmak: sofrayı kurmak, hazırlamak. (s. 105)

soluunu durgutmak: soluğunu tutmak, bir şey korku ve heyecan vermek.
(s. 133)

söz girmek: birisi ya da bir şey üzerine konuşulmak. (s. 222)

sözü geçmek: sözü dinlenmek, hatırı sayılmak. (s. 111, 114, 233)

sözünün ilerletmek: söze devam etmek. (s. 246)

suuk kapmak: soğuk almak, üşüterek hasta olmak. (s. 47)

-Ş-

şakaya çevirmek: bk. lafı şakaya çevirmek. (s. 203, 206, 283)

şakaya tutmak: 1. önemli bir konuyu doğrudan söyleyemeyip şakaya getirerek söylemeye çalışmak. (s. 13) doğrudan söylenilemeyecek şeyleri 2. bir şeyi ihmal etmek, umursamamak, savsaklamak. (s. 22, 163, 181)

şakayı kaldırmak: şakaya katlanmak, dayanmak. (s. 205)

şaka yapmak: şaka mahiyetinde bir davranışta bulunmak ya da söz söylemek. (s. 38, 178, 199, 205, 225, 277)

şamata kaldırmak: gürültü çıkarmak, ses yapmak. (s. 5, 76, 112, 132, 163, 249, 293)

şamata kalkmak: gürültü çıkmak. (s. 132)

şaş-beş kalmak: ne yapacağını bilememek, şaşırarak. (s. 127)

şaş-beş olmak: ne yapacağını şaşırarak. (s. 27, 63, 145, 245)

şüpâ peydalanmak: kuşkulanmak, şüphe doğuran durumlar için kullanılan bir deyim. (s. 8)

şüpesi erimek: biriyle ya da bir şeyle ilgili duyulan kuşkunun ortadan kalkması, kaybolması. (s. 34, 116, 180)

şüpâ uyandırmak: kuşku uyandırmak. (s. 218, 292)

-T-

takaza düşmek: birine kaba sözler söylemek, azarlamak. (s. 83)

taraf veya tarafını tutmak: birini desteklemek, ondan yana olmak. (s. 130, 147)

taş atmak: bir kimseye üstü kapalı olarak dokunaklı söz söylemek, iğnelemek. (s. 128)

telefon açmak: birine telefon etmek, aramak, bir şey söylemek. (s. 242)

(bir kimsenin) tepesine pinmek: 1. genellikle kendinden âciz kimseler üstünde baskı kurarak ezmeye çalışmak, kötü davranmak. (s. 97) 2. şımarıklık etmek. (s. 193)

terbeeleri bollandırmak: dizginleri gevşetmek. (s. 29)

tersi dönmek: şaşırarak nerede olduğunu anlayamamak, gideceği tarafı kestirememek. (s. 137)

tıgarayı çekmek: sigaranın dumanını içine çekerek içmek. (s. 47)

tıgarayı yakmak: sigaranın kibrit veya çakmakla yanmasını sağlamak, tutuşturmak. (s. 14, 52)

tıynak tutmak: baraj yapmak. (s. 41)

topraa hazırlamak: ekim-dikim işi için toprağı uygun hâle getirmek. (s. 57)

topraa işlemek: toğrağı ekim dikim işleri için kullanmak. (s. 165)

topraa örtmek: toprağın üstü karla kaplanmak. (s. 58)

toz kondurmamak: bir şeyi kusursuz görmek veya öyle göstermek. (s. 257)

tuz-buz olmak: paramparça olmak, kırılmak, tamir edilemeyecek biçimde kırılmak, küçük parçalara ayrılmak. (s. 39, 242)

tüfek patlatmak: tüfekte ateş etmek. (s. 132)

türkü çalmak: türkü söylemek. (s. 179, 225, 270)

-U-

ucu-bucu bulunmamak: ucu bucağı olmamak, başı ve sonu olmayan. (s. 148)

ucuz çıkmak: bir şey az giderle elde edilmek. (s. 23)

umudu kaybetmek: bir şeyin gerçekleşeceğine dair umudu kalmamak. (s. 252)

umut vermek: umut belirlemek, herhangi bir davranış ya da sözle bir kişide umut uyandırmak. (s. 8, 9)

umut peydalanmak: ümitlenmek, bir şeyin olacağına dair içinde bir umut oluşmak. (s. 8)

uyku kapmak: uyuyakalmak. (s. 258)

uykuya dalmak: uyumaya başlamak. (s. 87)

uykuya doymak: yeterince uyumak, uyku ihtiyacını gidermek. (s. 17)

uyku semesi: uyku sersemi. (s. 17, 117, 289)

uykusu bozulmak: uyuyan biri uyandırılmak. (s. 107)

-Ü-

ürää gitmek: korkmak ve heyecanlanmak. (s. 150)

ürää kırılmak: kalbi kırılmak, üzülmek, gücenmek. (s. 66)

ürää kopmak: birisi için endişelenmek, çok sevmek. (s. 214)

ürää vermemek: yüreği kaldırmamak, dayanmamak. (s. 70)

üreğ kırıklı: yürek kırıklığı, üzülmek, kırgınlık, incinme. (s. 23, 37, 225, 259, 297)

ürek koparmak: üzülmek, kendine işkence etmek. (s. 111)

üreenä damnamak: bir şeyi anlamak, hissetmek. (s. 7, 8, 42, 67, 233)

üreenä yakışmak: birisini çok beğenmek. (s. 126)

üreenä görä: gönlüne, isteğine göre. (s. 20)

üreeni açmak: içini dökmek, derdini anlatmak, kalbini açmak. (s. 58)

üreeni kırmak: yanlış bir davranış ya da sözle birinin kalbini kırmak. (s. 192, 289)

üstünä almak: 1. bir görevi yapmayı kabul etmek, ödev bilmek, sorumluluk almak. (s. 14, 70, 116, 168) 2. bir suçu kendi işlemediği hâlde kabullenmek. (s. 176)

üstünä haşlak su attılar gibi olmak: yaşanan kötü bir olay karşısında ansızın büyük bir mihnet duymak. (s. 127)

ürää gülmek: sevinçli, mutlu olmak. (s. 112)

ürektän gülümsämek: içten gelerek gülümsemek. (s. 8, 98)

üüsüz durmak: öksüz durmak, yalnız başına durmak, kimsesiz olmak. (s. 7)

üz-be-üz gelmek: yüz yüze gelmek, karşılaşmak. (s. 55)

üzdä göstermemek: rengini belli etmemek. (s. 34, 115)

üzä çıkmak: yüze çıkmak, belli olmak, meydana çıkmak. (s. 57, 199, 281)

üzä urmak: yüze vurmak, bir sıkıntının, kederin, acının yüzünden belli olması. (s. 110)

üzä ürmak: belli olmak, dikkati çekmek. (s. 205)

üzüne bakmamak: ilgilenmemek, önemsememek. (s. 76, 153)

üzüne söylemek: yüzüne söylemek, bir şeyi birinin yüzüne karşı çekinmeden söylemek (s. 135, 234)

üzünä urmak: bir kusurunu yüzüne karşı söylemek. (s. 257)

üzü pembelenmek: yüzü pembelenmek, herhangi bir durum karşısında utanmak, çekinmek, sıkılmak. (s. 7, 38, 178)

üzü şılamak: bir şeyin verdiği sevinç yüzünde belirlemek. (s. 31, 251)

üzä çıkmak: 1. gizli, saklı yapılan işlerin ortaya çıkması. (s. 90) 2. bir şey ortaya çıkmak, belli olmak. (s. 141, 255)

üz göstermek: bk. üz vermek. (s. 193)

üzlü çıkarmak: haklı çıkarmak. (s. 56, 222)

üz vermek: yüz vermek, ilgi göstermek, önemsemek. (s. 32)

-V-

vakıt gelmek: bir işin yapılma zamanı gelmek. (s. 6, 165)

vals dönmek: vals dansı yapmak. (s. 112)

-Y-

yaamur atıştırmak: yağmur hafif hafif yağmaya başlamak. (s. 227)

yaamur dökülmek: yağmur yağmak. (s. 227)

yalın kalkmak: alev, yangın çıkmak. (s. 89)

yanakları pembelenär olmak: utanmak. (s. 131)

yangına gibi: bir yere telaşlı, hızlı bir şekilde gitmek. (s. 51)

yarasına tuz ekelemek: acısını arttıracak bir eylemde bulunmak. (s. 255)

yarasını deşmek: bir kederini hatırlatarak üzülmeye sebep olmak. (s. 249)

yardım adamak: yardım etmek. (s. 25, 31)

yaş dökmek: ağlamak. (s. 249)

yaşını başını almak: yaşı ilerlemiş olmak. (s. 109)

yaşını doldurmak: belli bir yaş sınırına ulaşmak. (s. 104)

yerä girmek: çok utanmak. (s. 122)

yerä sürümek: yere çalmak, birini yere fırlatmak. (s. 127)

yer göçmek: yer çökmek. (s. 10)

yerindä duramamak: heyecan, sevinç gibi duyguların etkisiyle yerinde duramaz olmak, içi içine sığmamak, coşkulu olmak. (s. 132, 201, 202)

yer tutmak: birine oturması için yer ayırmak. (s. 137)

yola çıkmak: bir yere ulaşmak için harekete geçmek, yolculuğa başlamak. (s. 74, 146, 159, 224)

yol göstermek: kılavuzluk etmek. (s. 139)

yorganı kendinä çekmek: karışıklıktan faydalanarak bir şeyi kendi yararına kullanmaya çalışmak. (s. 31)

yorgunnuun izi kalmamak: yorgunluğunu atmak, dinlenmek. (s. 104)

-Z-

zaamet getirmek: sıkıntı vermek. (s. 87)

zaamet dökülmek: zahmet etmek, zahmete katlanmak. (s. 25)

zeet çekmek: eziyet çekmek, güçlüğe ve sıkıntıya katlanmak. (s. 88, 90, 182, 302)

4.2. Atasözleri

Halkın yüzlerce yıllık birikiminin ifadesi olan atasözleri, birbirinden farklı olay ve durumlara yönelik hüküm bildiren özlü sözlerdir.

Gözlem ve tecrübe yoluyla uzun bir zaman diliminde ortaya çıkmış olan atasözleri; topluma rehberlik eden, birtakım durumlara karşı toplumu uyaran, yer yer öğüt veren bilgece söylenmiş sözlerdir. Her biri bir mesaj verir. Çoğu bir ya da iki cümle olan bu kısa sözlerin içerisinde geniş ve derin manalar saklıdır.

Bugün hayatta karşılaşılan / karşılaşılabilecek birçok duruma uyan, o durumu yansıtan atasözü vardır. Bazı zamanlarda bir şeyi uzun uzadıya anlatmak yerine duruma veya konuya uygun bir atasözü söylenebilir. Bu da atasözlerinin cevap niteliğinde kullanılabilen sözler olduğunu gösterir.

Atasözlerinin ortaya çıkışındaki esas etmen atalarımızın “*Benim başıma gelenler, çocuklarımın, torunlarımın başına gelmesin.*” düşüncesidir¹⁰⁴⁶. Bu sebeple bir tecrübe veya müşahade sonucu vardıkları bir yargıyı da zihni yormayacak şekilde düzenli bir hâle getirip, sözcüklerin mecaz anlamlarından faydalanarak sözü aynı veya benzer her iş için kullanılabilir bir ifade kalıbına sığdırmış ve formülleştirmişlerdir. Yani ortaya çıkan bu sözü bir genel kural niteliğine getirmişlerdir¹⁰⁴⁷.

Atasözü veya atasözleri, her toplumun dilinde farklı adlarla anılır. Türkçede önceki dönemlerde atasözü anlamında kullanılmış birden fazla sözcükle karşılaşılır. 11. yüzyıla kadar oluşturulmuş Türkçe metinlerde atasözü için “söz, mesaj, haber, şan, şöhret, atasözü” anlamında *sav* sözcüğü kullanılmıştır. Fakat İslamiyetin etkisiyle 11. yüzyılda *sav* sözcüğü yerini Arapça *mesel* terimine bırakmıştır. Bu terim, o yüzyılın eseri Kutadgu Bilig ile kullanılmaya başlanmıştır. Mesel, durub-ı emsâl ve darb-ı mesel olarak bilhassa Tanzimat dönemi eserlerinde yer almıştır. 14. ve 15. yüzyıllarda devam eden Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde yaygın olarak *atalar sözü* terimi kullanılmıştır. Bunun yanı sıra aynı dönemlerde *pend* terimi de görülmektedir. Günümüzde ise *atasözü*, *atasözleri*, *atalar sözü*, *atalar sözleri* gibi dört farklı şekilde kullanımına rastlanılmaktadır¹⁰⁴⁸. Türkçenin lehçelerinde de atasözü terimi başka başka adlarla ifade edilmektedir. Gagauz Türkçesinde atasözü karşılığı olarak *söleyiş* terimi kullanılmaktadır.

Romandan tespit edilen 5 atasözü, Gagauz Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında bulunan benzer atasözlerine örnektir. Bu atasözleri Türkiye Türkçesindeki şekliyle karşılaştırıldığında; dördüncü atasözü anlamla beraber kullanılan sözcükler bakımından da tam olarak örtüşmektedir. Üçüncü atasözü de yine biçim ve anlam

¹⁰⁴⁶ Hilmi Soykut, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, Ülker Yayınları, İstanbul 1974, s. 35.

¹⁰⁴⁷ Hilmi Soykut, a.g.e., s. 35.

¹⁰⁴⁸ Aydın Oy, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1972, s. 4.

yönünden aynı olmasına karşın karı / kadın, fikir / akıl sözcükleri bakımından değişiklik göstermektedir.

Birinci ve ikinci atasözlerinin ise başka sözcüklerle genişletilmiş biçimde olduğu görülür. Aynı zamanda bazı sözcükleri de farklıdır (kafa / baş, çekeder / kokar). Beşinci atasözü görüldüğü üzere son iki sözcüğün veya son cümlenin çıkartılarak daraltılmış biçimindedir. Ele alınan bu son üç atasözünde de anlamca bir farklılık yoktur.

1. GT. Balık başından bozulmaa çekeder. (s. 15) / TT. Balık baştan kokar.
2. GT. İildilmiş kafayı kılıç kesmez. (s. 244) / TT. Eğilen baş kesilmez.
3. GT. Karıların saçları uzun, da fikiri kısa. (s. 124) / TT.
4. GT. Neredä çokluk, orada bokluk. (s. 30) / TT. Nerde çokluk orda bokluk.
5. GT. Su küçüünmüş. (s. 23) / TT. Su küçüğün söz (sofra) büyüğün.

5. Kalıp Sözler

İletişim kurarken bazı durumlara özgü söylemeyi alışkanlık hâline getirdiğimiz belli başlı sözler vardır. Kalıp söz (formulaic expression) adı verilen bu sözler; atasözü, deyim ve ikilemeler ile birlikte söz varlığının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Kalıp sözler; doğum, ölüm, ayrılık, kavuşma, evlenme, hastalık, doğum günleri, herhangi bir şeyde başarı kazanma gibi belirli zamanlarda ve durumlarda takdir ve tebrik etmek, başsağlığı dilemek, sevincimizi ve üzüntümüzü paylaşmak için sık sık kullanımına başvurduğumuz dil birimleridir. Ayrıca birine hâl hatır sorarken, minnettarlığımızı dile getirirken, selamlaşırken, bir görüşme sonrasında birinden ayrılırken kalıp sözlerden faydalanırız¹⁰⁴⁹. Dilimizde, burada daha sayamadığımız çeşitli yer, zaman ve işlevde kullanılan kalıp sözler bulunur. Bunların birçoğu duygu ve düşüncelerin bildirilmesinde araç konumunda olan sözlerdir.

¹⁰⁴⁹ Hürriyet Gökdayı, *Türkçede Kalıp Sözler*, Kriter Yayınları, İstanbul 2011, s. 1-2.

Özellikle *günaydın, merhaba, efendim, alo, nasılsın(ız), iyi günler, iyi geceler, iyi akşamlar, görüşürüz* gibi sözler genellikle her gün herkes tarafından söylenen ve tekrarlanan kalıp sözlerdir. Bunlar, belki de günlük iletişimde diğer kalıp sözler arasında en yaygın olarak kullanılanlardır.

Kalıp sözler, yukarıda belirtilen maksatlar haricinde bireyler arasında iletişim kurma, iletişimi sürdürme, açıklama, özetleme, sohbeti sona erdirmeye maksatlarıyla da kullanılmaktadır¹⁰⁵⁰.

Türkçenin söz varlığı; Almanca, Yunanca, İngilizce ve diğer bazı dünya dillerine göre kalıp sözler bakımından daha zengindir¹⁰⁵¹. Misal, Türkçede birine başsağlığı dilemek için kullanılan sözler çeşitlidir. Buna karşılık Almandada “Mein herzliches Beileid”, “Acınızı yürekten paylaşıyorum” şeklinde yalnızca bir söz vardır¹⁰⁵². Ayrıca Türkçede bulunan bazı kalıp sözlerin, başka dillerde bir benzeri ya da tam karşılığı bulunmaz¹⁰⁵³. Bu sözler Türk kültürüne mahsusturlar. Yani Türkçe, kalıp söz skalası oldukça geniş bir dildir.

Kalıp sözler, kalıplaşmış söz öbeği hâlinde olan öteki dil birimleri gibi yapısına, anlamına ve işlevine göre sınıflandırılarak incelenebilir. Kalıp sözlerin yapıca atasözü, deyim ve ikilemelerden ayrılan bir yönü içerisinde tek sözcükten ibaret olanların da bulunmasıdır. Anlam ile kastedilen gerçek ve mecaz anlamlı olanlardır.

Hürriyet Gökdayı, kalıp sözleri işlev açısından gruplandırmanın çok kolay olmadığını belirtmiş ancak yine de bir gruplandırma denemesine giderek 14 başlık oluşturmuştur. Bunların yanı sıra başka işlevlerinin de bulunabileceğini ifade etmiştir. Fikir olması açısından gruplandırmadaki başlıkların birkaçı şu şekildedir: “*iyi veya kötü dilek bildirenler, nezaket kurallarına uymayı sağlayanlar, dinsel kimliği açığa çıkaranlar, kültürel ayrıntıları gösterenler, stresli durumlarda iletişim kurmaya*

¹⁰⁵⁰ a.g.e., s. 3.

¹⁰⁵¹ a.g.e., s. 124.

¹⁰⁵² a.g.e., s. 5.

¹⁰⁵³ a.g.e., s. 125.

yardım edenler, cevap, öğüt ve ödüllendirme bildirenler, toplumun inançlarını yansıtanlar”¹⁰⁵⁴ vd.

Romandan derlenen Gagauz Türkçesinin kalıp sözleri incelendiğinde; “avşam hayır olsun, bereketli olsun, saalıklan kullan, kolay gelsin, allaa korusun” gibi iyi temenni sözleri, “aferim, bravo, kutluca olsun” şeklinde tebrik ve takdir sözleri, “alla raazı olsun, saa ol (un), şükür, şükür allaha” biçiminde minnettarlık ve hoşnutluk ifade eden sözler, “buyur, buyurun” gibi davet sözleri, “yazık, ne yazık” şeklinde üzüntü ve kınama bildiren çeşitli sözlerle karşılaşmaktadır.

Buradaki bulgulara göre Gagauz Türkçesi, birkaç istisna dışında Türkiye Türkçesiyle müşterek kalıp sözlere sahiptir.

aferim: aferin, bravo. (s. 202)

allaah hepsimizi prost etsin: allah hepsimizi affetsin, bağışlasın. (s. 77)

allaa korusun: bkz. alla korusun. (s. 264)

alla korusun: Allah, kötü durumdan sakınsın, tehlikeye düşürmesin manasında kullanılan bir söz. (s. 55, 71)

alla raazı olsun: teşekkür mahiyetinde bir söz. (s. 240)

alla razı olsun: bkz. alla raazı olsun. (s. 57)

avşam hayır olsun: iyi akşamlar anlamında kullanılan bir söz. (s. 66)

bereketli olsun: afiyet olsun anlamında kullanılan bir söz. (s. 217)

bravo: beğeni, takdir, övme bildiren bir söz. (s. 202)

buyur: bir kimseyi bir yere davet ederken kullanılan bir söz. (s. 108)

buyurun: bkz. buyur (s. 75)

hayır olsun: iyi akşamlar anlamında *avşam hayır olsun*’a karşılık olarak kullanılan bir söz. (s. 66)

kısmet: kader, şans. (s. 58)

¹⁰⁵⁴ a.g.e. s., 106-107.

kolay gelsin: iyi temenni sözü. (s. 55, 57, 211, 240, 263, 271)

kutlêim: kutlarım. (s. 24)

kutlêırım: kutlarım. (s. 104)

kutluca olsun: kutlu olsun. (s. 66, 84)

kutlu olsun: uğurlu olsun anlamında bir tebrik sözü. (s. 131)

ne yazık: üzümlere söylenen durumlar için kullanılan bir söz. (s. 11, 248)

ne gustlu!: ne tatlı! (s. 58)

saalıklan kullan: iyi günlerde kullan anlamında kullanılan temenni sözü. (s. 147)

saa ol: sağ ol, teşekkür ederim. (s. 84, 109, 142, 147, 150, 154, 187, 194, 205, 210, 256)

saa olun: sağ olun, teşekkür ederim. (s. 21, 26, 65, 66, 131, 135, 137, 138, 164, 259)

saa olsun: bir kişiye duyulan güveni anlatan bir söz. (s. 25)

sa ol: sağ ol, teşekkür ederim. (s. 234)

ne gözâl: ne güzel. (s. 26)

şükür: duyulan hoşnutluk ve minneti bildirmede kullanılan bir söz. (s. 38, 69, 70, 71, 90, 102, 187, 214, 233)

şükür allaha: allaha şükür. (s. 34, 64)

yazık: yazık. (s. 54, 97, 153, 203, 209)

SONUÇ

Gagauz Türkçesinin söz varlığına katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu çalışma sonucunda ele alınan *Kadem Kaynaa* romanından 719'u ad, 551'i fiil olmak üzere toplam 1270 sözcük derlenmiştir. Fakat şunu önemle belirtmek gerekir ki, bu çalışma romandaki adların ve fiillerin incelenmesiyle sınırlandırılmış, sıfat, zarf, zamir, edat, bağlaç gibi sözcük türleri kapsama dâhil edilmemiştir. Buna göre romandaki toplam söz varlığının verilen rakamdan çok daha yukarı olduğu mutlaklıdır.

Romandan, Gagauz Türklerinin sosyal hayatına ilişkin pek çok sözcüğe ulaşılmış ve bu sözcükler dilsel anlamda işlenerek ortaya konmuştur. Böylelikle onların günlük hayatında birçok nesne ve hareketi hangi kavram ve eylemlerle ne şekilde ifade edip karşıladıkları göz önüne serilmiştir.

Çalışmanın inceleme kısmında ilk olarak konu alanlarına göre tasnif edilen ad türündeki sözcükler değerlendirilmiş ve bu sözcükler; “bitkiler, hayvanlar, yiyecekler ve içecekler, giysiler ve aksesuarlar, organlar, tıp ve hastalık, akrabalık, araç gereç ve eşyalar, meslekler ve unvanlar, iklim, hava ve tabiat olayları, coğrafya, mekânlar, mevsim, ay ve günler, takvimler, yönler, taşıtlar ve makineler, hukuk, din, yönetim ve siyaset, eğitim, dans ve müzik, resim, sinema, felsefe, sosyoloji, mantık” şeklinde oluşturulan 24 kategoride ele alınmıştır.

Oluşturulan kategorilerin hemen hemen hepsinde Türkiye Türkçesiyle ortak veya benzer sözcükler bulunmaktadır. Fakat ortak sözcüklerin niceliği kategoriden kategoriye değişiklik göstermektedir. Bazılarında ortak olan sözcük miktarı bir hayli fazla olabilmekteyken, bazılarında bu miktar daha düşük olabilmektedir. Misal, Slav dillerinden alıntılanan sözcüklerin yoğunlaştığı alanlarda sayı minimuma inmektedir.

Her lehçe gibi Gagauz Türkçesi de karakteristik bazı özelliklere sahiptir. Bu noktada, Gagauz Türkçesi ile beraber ortak olan sözcüklerin bir kısmı, ses ve yapı itibarıyla standart Türkiye Türkçesinden ayrılırken, Türkiye Türkçesi ağızlarıyla - bilhassa Rumeli ve Balkan Türk ağızlarıyla- benzerlik gösterir hâle gelmiştir.

Adlarla İlgili Sonuçlar

Ses Bilgisi Bakımından İncelenenler Neticesinde Elde Edilenler:

Kategoriler altında yer alan ortak sözcükleri STT ile karşılaştırdığımızda farklılaşmaların çoğunlukla Gagauz Türkçesinde yaygın olarak görülen ve üç şekilde¹⁰⁵⁵ ortaya çıkan uzun ünlülerden kaynaklandığını görmekteyiz. Bunun dışında ünlü ve ünsüz değişmelerine, ön, orta ve son seste ünlü veya ünsüz türemelerine ya da düşmelerine ve daha başka ses olaylarına bağlı olarak meydana gelen farklılıklar da mevcuttur.

İncelenen sözcükler içerisinde özellikle iç sesteki damak ünsüzü “ğ”nin erimesi sonucu oluşan uzun ünlülü örnekler çoğunluktadır: *aaç (ağaç), aaz (ağız), güüs, kurbaa, çiidem, kraa (kırağı), yaamur, yuurt, süüt* gibi. Bunu, “y”, “h”, “v”, “k” ünsüzleri takip eder: *piinir, küü, tüü, çii (çiy); laana, zaametçi, maale; güüde; çaaşır* vb.

Arapçadan alıntı *zaabit* ve *zanaatçı* örneklerinde ünlü uzunluklarının korunduğu görülür. Kategoriler içerisinde uzun ünlülerin asli olarak görüldüğü üç örnek tespit edilmiştir: *booran, beeygir* ve *kaar*. Bu örnekler, Gagauz Türkçesindeki asli “oo”, “aa” ve “ee” ünlülerine örnek teşkil eder.

İç seste bulunan “h” ve “v” ünsüzlerinin birtakım sebepten kaynaklı kaybolması her zaman ünlü uzunluklarına yol açmamıştır. (*anatar, tauk, auç*).

Ön seste bulunan “h” ve “y” ünsüzleri; *afta* < hafta, *izmetçi* < hizmetçi; *edek* < edek, *üz* < yüz, *ürek* < yürek, *yelin* < elin, *yele* < ele örneklerinde görüldüğü gibi düşmüştür. Başta “h” ve “y” ünsüzlerinin düşmesi Trakya ağızlarında örneklerine çok rastlanan bir ses olaydır. Hatta “h” sesinin kullanılmaması Rumeli ağızlarının karakteristik özellikleri arasındadır¹⁰⁵⁶. Başta “y” ünsüzünün düşmesi de Gagauz Türkçesi için karakteristik bir olaydır¹⁰⁵⁷.

¹⁰⁵⁵ Gagauz Türkçesinde uzun ünlüler 3 türdür: 1. Asli uzun ünlüler. 2. Alıntı sözcüklerdeki uzunlukların korunması. 3. *ğ, h, y, f, k* ünsüzlerinin düşmesi sonucu ortaya çıkan uzun ünlüler. (Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi...*, s. 44.)

¹⁰⁵⁶ Sibel Bayraktar ve Selda Sandalyeci, “Trakya Ağızları Ses Bilgisi”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, C. 1 S. 1, 2017, s. 265.

¹⁰⁵⁷ Nevzat Özkan, a.g.e., s. 88.

Sözcükler arasında denk gelinen ünlü değişimleri şu şekildedir: i>ı, i>ü, ı>a, a>e, a>ı, e>a, e>ä, e>i, o>u, u>o, u>ı. Örneklerine en çok rastlananlar ise i>ı, o>u, u>ı ve a>e'dir. a>e değişmesi farklı dillerden alıntılanan sözcüklerde gözlenmiştir. (*dosye, zerdeli, kirez*). Romandan tespit edilen “soğan > suvan, boğaz > buaz, lohusa > lufusa, boğa > bua” örneklerinde ilk hecedeki “o” geniş ünlüsünün “ğ ve h” ünsüzleri yanında daralarak “u” sesine dönüşmesiyle ortaya çıkan o>u değişimi Trakya bölgesi ağızlarının bütününde yaygın olarak görülen bir ses olayıdır¹⁰⁵⁸.

Sözcükler arasında denk gelinen ünsüz değişimleri şu şekildedir: b>p, f>p, ğ>v, k>g, ç>c, r>p, f>v, r>l, n>l. Kelime başındaki “ç” ünsüzünün tonlulara dönüşmesiyle c’ye dönüşümü örnekler diğerlerine nazaran biraz daha fazladır: *cürük, cocuk, canta*.

Fıstannuk, ekinnik boyu, fidannuk başçası, ölümnik örneklerinde “n” ve “m” ünsüzleriyle biten sözcüklere gelen +lık/+lik isimden isim yapım eki, ilerleyici benzeşme yoluyla +nik/+nik, +nuk gibi biçimlere dönüşmüştür. Nevzat Özkan, nl > nn, ml > mn şeklinde göstererek açıkladığı bu benzeşme türlerinin Gagavuz Türkçesinde kurallı bir hâle geldiğini belirtmiştir¹⁰⁵⁹. Söz konusu yapım ekinin +nik/+nik, +nuk şekline dönüşmesi Batı Trakya ve Kuzey Trakya Türk ağızlarında sık görülen bir olaydır.

Leksikolojik Bakımdan İncelenenler Neticesinde Elde Edilenler

Alıntı Kelimelerde:

Kategoriler içerisinde yabancı dillerden Rusça ağırlıklı olmak üzere Rumence, Bulgarca, Yunanca, Arapça ve Farsça alıntı sözcüklerle karşılaşmaktadır. Saptanan Rusça alıntıların genellikle Rusçadaki şekliyle değiştirilmeden kullanıldığı görülmektedir: bluz: блуза, kofta: кофта, şarf: шарф, bosonojka: босонóжка, galstuk: гáлстук, pirojnoe: пирóжное, şokolad: шоколáд, fotoaparát: фотоапарáт, papka: па́пка, tormoz: то́рмоз, brigadir: брига́дир, proforg: профóрг, ştraf: штра́ф, zasedanie: заседа́ние vb. Bu dilden alıntı bazı sözcüklerde ufak ses değişiklikleri de gözlenir, ancak bunların sayısı azdır: semiçka: сèмечко, koftiçka: ко́фточка, kasınka: косын́ка, mamu: ма́ма.

¹⁰⁵⁸ Sibel Bayraktar ve Selda Sandalyeci, a.g.m., s. 236.

¹⁰⁵⁹ Nevzat Özkan, *Gagavuz Türkçesi...*, s.79-80.

Başlıklar altında Fransızca, İtalyanca ve İngilizce kökenli sözcüklere tesadüf edilse de bu sözcükler bahsi geçen batı dillerinden direkt olarak alınmamış, Gagauzcaya Rusça kanalıyla girmiştir¹⁰⁶⁰. antiseptik: Rus. антисептика < Fr. antiseptique, kobra: Rus. кобра < Fr. cobra, kaktus: Rus. кактус < Fr. cactus, pomada: Rus. помада < Fr. pommade, radio: Rus. радио < Fr. raido, ruba: < TAS ruba < TT. ruba < İt. roba, kompozitor: Rus. композитор < Fr. compositör, dokument: Rus. документ < Fr. document, narkoz: Rus. наркоз < Fr. narcose, miting: Rus. митинг < İng. meeting, diplom: Rus. диплом < İt. diploma vb.

Ancak bu durumun tam bir tutarlılık göstermediğini görüyoruz. Örneğin yemek, yiyecek anlamındaki “manca” sözcüğü İtalyanca kökenli olmasına rağmen Gagauzcaya Rusçadan geçmemiş, Türkiye Türkçesi veya Balkan Türk ağızlarından girmiştir. manca < TAS manca < TT. manca < İt. mangia. Verilen bu örneklerden batı kökenli her sözcüğün Gagauzcaya sadece Rusça aracılığıyla taşınmadığı anlaşılmaktadır.

Alıntı kelimelerin tematik yoğunluğu ile ilgili sonuçlar:

Rusça alıntı sözcüklerin en çok hangi alanlarda yoğunlaştığı analiz edildiğinde ilk üç sırayı mēkanlar (29), meslekler (26), yönetim ve siyaset (26) alır. Bunları araç gereç ve eşyalar (22), eğitim (15), giysi ve aksesuarlar (14), taşıtlar (8), tıp ve hastalık (10), yiyecek ve içecekler (7), bitkiler (6), din (5) ve hukuk (5) izler. Ay, gün ve mevsimler (3), coğrafya (2), hayvanlar (2), iklim, hava ve tabiat olayları (1) ise Rusça sözcüklerin en az olduğu alanlardır. Ortaya çıkan bu tablo Gagauzcanın söz varlığında Rusça sözcüklerin hayatın neredeyse her alanına yayıldığını göstermektedir.

Rusçadan sonra Rumenceden alıntılanan sözcüklere bakıldığında bunların Rusça kadar fazla olmadığı görülür. Rumenceden giren sözcüklerin çoğunluğu ev eşyalarıyla ilgilidir. Bundan başka yiyecekler ile bitkilerin yenilebilir olanları arasında Rumenceden alıntı birkaç sözcüğe tesadüf edilir. Çok olmamakla birlikte akrabalık, giysiler ve mekânlar bölümünde de Rumence sözcüklerle karşılaşılır.

¹⁰⁶⁰ Bkz. Nevzat Özkan, a.g.e, s. 263-264.

Çalışmadaki kategoriler içerisinde Bulgarca alıntı sözcükler daha çok akrabalıkla ilgili adların sıralandığı bölümde toplanmıştır. Bu bölümde romandan tespit edilen akrabalık ilişkilerine göre yapılan sınıflandırma sonucunda Bulgarca sözcükler en fazla kan yoluyla kurulan akrabalıklar sınıfında karşımıza çıkmıştır.

Gagauzlarda akrabalık adlarının genellikle Bulgarca kökenli sözcüklerden oluştuğu belirtilmiştir. Gagauz Türkçesinde görülen Bulgarca alıntılar, Gagauzlar ile Bulgarların uzun süre aynı ortamda iç içe yaşamış olmalarına bağlanmaktadır. Bunda aynı zamanda Hristiyanlık dinine mensup bu iki halk arasında yapılan evlilikler sonucu ortaya çıkan iki dilli yaşam ortamının da etkisi bulunmaktadır. Bu durum Gagauzcanın söz varlığında özellikle akrabalık alanında kullanılan sözcüklerin Bulgarca kökenli olmasına yol açmıştır¹⁰⁶¹.

Yunanca alıntı sözcüklerin çoğunluğu oluşturduğu bölümler din, bitkiler, araç gereç ve eşyalar olarak belirlenmiştir. Din bölümündeki Yunanca sözcükler Hristiyanlıkla ilgili terimlerden oluşmaktadır.

Gagauzcanın söz varlığında buraya kadar sıralanan Rusça, Rumence, Yunanca ve Bulgarcadan başka Arapça ve Farsçadan da alıntı sözcüklere rastlanır. Kategoriler altında birçok Arapça ve Farsça kökenli sözcüğe denk gelinmiştir. Ancak hemen belirtelim ki, Arapça ve Farsça sözcükler Hristiyan bir Türk halkı olan Gagauzların diline doğrudan bu dillerden değil, farklı yollardan girmiştir. V. A. Sıçeva, Gagauz Türkçesine Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin, Gagauzların Besarabya'ya doğru göç etmeden önce Balkan Türk ağızları yoluyla girdiğini belirtmiştir. Bulgarların diline de yine bu yol üzerinden geçtiğini söyleyerek, Gagauzca ve Bulgarcada bulunan Arapça ve Farsça sözcüklerden takribî % 46'sının ses ve anlam bakımından uyduğunu ifade etmiştir¹⁰⁶². L. A. Pokrovskaya, Arapça ve Farsça alıntı sözcüklerin Osmanlıca üzerinden Gagauz Türkçesine girdiğini söylerken, kısmen Bulgarcadan geçmiş olabileceği ihtimalini de belirtmiştir¹⁰⁶³.

Nevzat Özkan da Gagauz Türkçesinde görülen tüm Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin Türkiye Türkçesi ve ağızlarından bu lehçeye geçtiğini

¹⁰⁶¹ Bülent Hünerli, a.g.e., s. 12.

¹⁰⁶² Bülent Hünerli, a.g.e., s. 14.

¹⁰⁶³ Gös. yer.

bildirmiştir. Her iki yolu da doğrularken Gagauz Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Arapça ve Farsça sözcüklerin fonetik özelliklerini göz önüne almıştır. Buna göre; Gagauz Türkçesindeki Arapça ve Farsça alıntı sözcüklerin önemli bir kısmının Türkiye Türkçesiyle fonetik açıdan gösterdiği ortaklığa dayanarak söz konusu alıntıların Türkiye Türkçesi kanalıyla Gagauz Türkçesine girdiğini söylemiştir. Öte yandan Arapça ve Farsça sözcüklerin, Türkiye Türkçesine oranla Gagauz Türkçesinde daha fazla fonetik değişmeye uğramış olduğuna dikkat çekerek alıntıların çoğunlukla ağızlar yoluyla geçtiğini belirtmiştir. Bu noktada Sıçeva'nın görüşüne yer veren Özkan, onun görüşünden hareketle Gagauzcadaki Arapça ve Farsça alıntıların fonetik yönden Bulgaristan Türk ağızlarıyla benzer özellikler taşıdığını ifade etmiştir¹⁰⁶⁴.

Mihail Çakir'in *Gagauzca (Türkçe)-Rumence Sözlüğü*'ndeki sözcükleri fonetik bakımdan inceleyen Bülent Hünerli, bu sözcükleri Türkiye Türkçesi ve Balkan Türk ağızlarıyla da karşılaştırmıştır. Hünerli'nin yaptığı bu karşılaştırma sayesinde özellikle Arapça ve Farsça sözcüklerin Balkan/Rumeli ağızları vasıtasıyla Gagauz Türkçesine girişi verilerle tanıklanarak ortaya konmuştur.

Çalışmamızdaki başlıklara genel olarak baktığımızda Arapça ve Farsça alıntı sözcüklerin her alanda kullanıldığını görmekteyiz. Arapça sözcüklerin en fazla meslekler, din, araç gereç ve eşyalar bölümünde; Farsça sözcüklerin daha çok meslekler, bitkiler, hayvanlar, yiyecek ve içecekler ile araç gereç ve eşyalar bölümünde yoğunlaştığını tespit etmekteyiz. Tüm başlıklar altında yer alan toplam Arapça kökenli sözcük sayısını 57, Farsça kökenli sözcük sayısını ise 53 olarak belirlemekteyiz. Yukarıda değindiğimiz gibi, romandan tespit ederek incelediğimiz Arapça ve Farsça kökenli bu sözcüklerin hepsi, Gagauz Türkçesi söz varlığına Türkiye Türkçesi ve ağızları üzerinden girmiştir. Gagauz Türkçesindeki Arapça, Farsça alıntı sözcüklerin çoğuna *Trakya Ağızları Sözlüğü*'nde denk gelinmiş olması da bunu desteklemiştir. Aşağıda farklı kategoriler içinden verdiğimiz birkaç örnekle beraber çalışma içindeki Arapça ve Farsçadan alıntı diğer sözcüklerin çok önemli bir kısmının Trakya ağızlarıyla fonetik bakımdan birebir örtüştüğü tespit edilmiştir. afa

¹⁰⁶⁴ Nevzat Özkan, "Gagavuz Türkçesinde Yabancı Unsurlar", Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemleri, (Ed. Selçuk Kırılı, Alev Sinar Uğurlu), Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları: 14, 2018, s. 188.

< afta TAS, tabiyat < tabiyat TAS, piinir < piinir TAS, pındık < pındık TAS, tabla < tabla TAS, ayle < ayle TAS, duva < duva TAS, cendem < cendem TAS, raametli < raametli TAS, daul < daul TAS.

Türkçe Kökenli Sözcüklerde:

Yabancı kökenli sözcüklerin değerlendirilmesinden sonra Türkçe kökenli sözcüklere gelecek olursak, bunların toplam sayısı 280'dir. Bu miktar, Gagauz Türkçesi söz varlığı açısından önemli bir veri olarak kabul edilebilir. Türkçe kökenli sözcüklere, organlar başta olmak üzere hayvanlar, bitkiler, araç gereç ve eşyalar, akrabalık, yiyecek ve içecekler, giysiler ve aksesuarlar, coğrafya, iklim, hava ve tabiat olayları bölümlerinde diğer kategorilere göre daha fazla tesadüf edilmektedir. Hukuk, din, yönetim ve siyaset, taşıtlar ve eğitim bölümlerinde Türkçe kökenli bir iki sözcüğe ancak rastlanılmaktadır.

Slav dillerinden ve Rumenceden hiçbir sözcüğün görülmediği tek kategori organlardır. Bu, Gagauz Türkçesi bakımından önemli bir sonuçtur. Zira organlar bir dilin temel söz varlığını oluşturan sözcüklerdendir. Gagauz Türkçesinde fonetik bakımdan standart Türkiye Türkçesinden farklılaşan organ adı sayısı da oldukça azdır, çoğu şekilce ortaktır. Gagauz Türkçesi organ adları içinde göze çarpan “burun” sözcüğünün “burnu”, “alın” sözcüğünün ise “anna / annı” şeklinde kullanılıyor olmasıdır. Organ adlarının Türk dilinin tarihî seyri içinde fazla bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar ulaştığı görülmektedir. Romandan derlenen organ adları, Türk dilinin tarihsel dönemlerindeki organ adlarıyla karşılaştırıldığında, bu sözcüklerin birkaç ufak ses değişikliği dışında Gagauz Türkçesinde de büyük ölçüde korunduğu gözlenmiştir.

Fiillerle İlgili Sonuçlar

İnceleme bölümünün ikinci başlığında, *Kadem Kaynaa* romanından ulaşılan fiiller yapı bakımından değerlendirilmiştir. Buna göre öncelikle basit, ardından türemiş ve en son birleşik fiiller incelenmiştir.

Basit Fiiller: Romandan seçilen 59 basit fiil ses yapıları esas alınarak sınıflandırılmış ve STT ile fonetik açıdan karşılaştırılmıştır. Yapılan sınıflandırma ve

karşılaştırma sonucunda Gagauz Türkçesindeki bazı basit fiillerin ses olayları sebebiyle STT'den farklı bir yapıya sahip olduğu görülmüştür.

Romanda tek ünlüden ibaret olan yalnızca bir fiile denk gelinmiştir. Bu fiil yemek yeme işini anlatan *i-* fiilidir. Trakya Ağızları Sözlüğü'nde, fiilin aynı şekliyle sadece Batı Trakya Gümülcine ağızlarında kullanımına rastlanır.

Ele alınan 59 basit fiile göre, Gagauz Türkçesinde basit fiiller çoğunlukla *ünsüz+ünlü+ünsüz* yapısındadır. Fakat normalde, standart Türkiye Türkçesine göre *ünsüz+ünlü+ünsüz* yapısında olan bazı basit fiiller, Gagauz Türkçesinde ön seste yer alan kimi ünsüzlerin birtakım sebeplere bağlı olarak düşmesiyle, yapılarında meydana gelen değişiklik sonucu *ünlü+ünsüz* şeklinde oluşanlar içerisine dâhil olmuştur. Örneğin, standart Türkiye Türkçesinde *vur-* ve *yüz-* şeklindeki basit fiiller, Gagauz Türkçesinde ön seslerindeki “v” ve “y” ünsüzlerinin düşmesi sonucu *üz-* ve *ur-* biçimlerine dönüşmüştür.

Gagauz Türkçesinde genellikle iç seste bulunan ünsüzlerin erimesiyle ortaya çıkan uzun ünlüler, basit fiillerin STT'deki şekilleriyle yapı bakımından farklılaşmasına ve Gagauz Türkçesinde farklı yapıda basit fiillerin meydana gelmesine yol açmıştır. Örneğin, *boğ-* > *buu-*, *döv-* > *düü-*, *giy* > *gii-*, *yağ-* > *yaa-* gibi basit fiiller görüldüğü üzere *ünsüz+ünlü+ünsüz* yapısından *ünsüz+uzun ünlü* yapısına dönmüştür. Yaşanan ses kaybına rağmen bu basit fiilleri oluşturan seslerin sayısında bir azalma gözlenmemiş olsa da her hâlükârda yapıları değişmiştir. Esasen bu fiillerde tam bir ses kaybının yaşandığı söylenemez, daha çok sonda yer alan ünsüzlerin ünlüleşmesi gibi bir durum söz konusudur. Ancak, *dağıl-* > *daal-*, *dağıt-* > *daat-* basit fiillerinin yapıca değişirken biçimce de kısaldığı açıkça görülür. Gagauz Türkçesinde buna benzer başka bir örnek ise iki ünlü arasında kalan “y” ünsüzünün düşmesiyle ortaya çıkan *büü-* < *büyü-* fiilidir. Dört sestem üç sese inmiş olan fiil, bu şekliyle doğal olarak *ünsüz+uzun ünlü* sınıfına girmektedir.

Yine *ünlü+ünsüz* şeklinde olan *ov-* basit fiili, Gagauz Türkçesinde *uu-* hâlini aldığından *ünlü+ünlü* yapısında değerlendirilmektedir. Romandan, bahsedilen şekilde oluşmuş bir basit fiil tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesi yazı dilinde yer almayan *ih-*, *hoca-*, *dala-*, *dart-*, *sen-* ve *şıla-* basit fiillerinden *hoca-* hariç diğerlerine Türkiye Türkçesi ağızlarında rastlanılmaktadır. Ağızlarda bulunan basit fiil örnekleri bunlarla sınırlı değildir, karşılaşılanlar çalışma içerisinde ilgili fiilin hemen yanında verilmiştir.

STT ile şekilce aynı olan *dür-*, *çal-*, *ek-*, *say-* ve *duy-* basit fiilleri ise anlamca farklıdır. Özellikle *duy-* fiili Gagauz Türkçesinde sadece “hissetmek” anlamında kullanılır, bu fiilin Türkiye Türkçesindeki gibi “ses almak, bir sesi kulakla algılamak” işlevi yoktur. Bunun için Gagauz Türkçesinde *işit-* fiili kullanılır.

Türemiş Fiiller: Romandan derlenen türemiş fiiller aldığı eklerle göre ayrılarak ortaya konmuştur. Buna göre Gagauz Türkçesinde fiil yapımında kullanılan 19 ek tespit edilmiştir.

Bu sahada isimden fiil türetmede karşılaşılan ekler şunlardır: *+la-*, *+le-* / *+na-*, *+ne-*, *+lan-* / *+nan-*, *+laş-*, *+irgen-*, *+a-*, *+(a)l-*, *+(a)r-*, *+da*. Sıralanan ekler arasında kullanım bakımından en işlek olanı *+la-*, *+le-* / *+na-*, *+ne-* ekidir. Çalışmada söz konusu ek ile türetilmiş 85 fiil belirlenmiştir. *+la-*, *+le-* eki ve bunun *+na-*, *+ne-* biçimi, Türkçe sözcüklerden başka alıntı sözcüklerden de fiiller türetmiş ve en önemlisi alıntı sözcüklerin Türkçeleşmesinde büyük bir rol oynamıştır. Gagauz Türkçesinde de Arapça, Farsça, Yunanca ve Rusçadan alıntı sözcüklerin bu ek sayesinde Türkçeleştirildiğine tanıklık edilmiştir. Arapça 19, Farsça 9, Yunanca 4, Rusça 3 alıntı sözcük, Türkçe *+la-*, *+le-* eki ile fiilleştirilmiştir. Aynı zamanda ekin kalıplaşmış hâli olan *+lan-* ve *+laş* şekilleri altında toplam 21 fiil yer almaktadır. Bu 21 fiilin sadece *+la-* ekli hâli Gagauz Türkçesinde kullanılmamaktadır. Ayrıca isimden fiil türeten ekler grubundaki diğer eklerin *+la-* eki kadar aktif olmadığı görülmektedir.

Gagauz Türkçesinde fiilden fiil türetmede karşılaşılan ekler şunlardır: *-ala-*, *(i)l-*, *-n-*, *-ş-*, *-t-*, *-(a)r-*, *-(i)r-*, *-dir-*, *-gun-*, *-gut-*, *-se-*, *-ştur*. Bu ekler arasında *-n-* dönüşlülük eki ile *-dir-* ettirgenlik eki Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Gagauz Türkçesinde de işleklik sahası en geniş ekler olarak belirlenmiştir. Bunlardan sonra birer çatı eki olan *-ş-*, *-t-* ve *-l-* eklerinin de fiil türetmede aktif bir şekilde kullanıldığı saptanmıştır. Geriye kalan eklerle türetilmiş fiil örneklerine çok rastlanmamakla

birlikte bu eklerin genel olarak türetmede etkin bir şekilde rol almadığı görülmektedir. Ancak işleklik noktasında *-(ı)r-* eki diğerlerinden biraz daha ayrı tutulabilir. Son olarak bu gruptaki eklerin, bugün Türkiye Türkçesinde bulunanlarıyla aynı işlevi paylaştığı söylenebilir.

Birleşik Fiiller: Birleşik fiiller; isim+fiil şeklinde oluşan birleşik fiiller, fiil+fiil şeklinde oluşan birleşik fiiller ve tasvir fiiller olmak üzere 3 ana başlıkta incelenmiştir:

Gagauz Türkçesinde **isim+fiil biçimindeki birleşik fiiller**, bir isim unsuru üzerine getirilen *et-/yet-*, *ol-* ve *yap-* yardımcı fiillerine göre ayrılmıştır. Bu yardımcı fiiller dışında *ver-*, *gel* ve *topla-* yardımcı fiilleriyle oluşturulmuş birleşik fiil örneklerine de rastlanmıştır. Bahse konu yardımcı fiillerle tespit edilen örnekler göz önüne alındığında, Gagauz Türkçesinde *et-* ve *ol-* yardımcı fiilleriyle kurulan birleşik fiillerin önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz.

Gagauz Türkçesinde isim+yardımcı fiil şeklinde kurulmuş birleşik fiillerle ilgili dikkati çeken bir diğer husus da yardımcı fiillerin alıntı sözcüklerle kullanımı olmuştur. Bilhassa Arapça alıntı sözcüklerle kurulan birleşik fiil sayısı diğer yabancı kaynaklı alıntılara (Farsça, Yunanca, Rumence, Bulgarca ve Rusça) göre oldukça fazladır.

Gagauz Türkçesinde **fiil+fiil biçimindeki birleşik fiiller**, iki alt başlık altında değerlendirilmiştir. İlk olarak bir fiile eklenen *et-*, *ol-* ve *gel-* yardımcı fiilleriyle kurulanlar gösterilmiş ve romandan bu yapıda dört birleşik fiil tespit edilmiştir: *baset-*, *çeket-*, *daptur gel-* ve *sus ol-*. Gagauz Türkçesine has sayabileceğimiz bu dört birleşik fiil arasından *daptur gel-*, şekli ve oluşumu¹⁰⁶⁵ itibarıyla dikkati çeker. Aynı zamanda *sus ol-* dışında diğer üç birleşik fiilin Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanımına rastlanır.

Gagauz Türkçesi birleşik fiillerinin belki de en ilgi çekici olanları, *-maa/-mak* isim-fiil ile *-ar* sıfat-fiil ekli fiil kök ve gövdelerinin *et-* ve *ol-* yardımcı fiilleriyle kurduğu birleşiklerdir. Bu yapıdaki birleşikler; *fiil+-maa ol- / et-*, *fiil+-mak*

¹⁰⁶⁵ *Daptur gel-* fiilin oluşumu için bkz. Fiil+Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller bölümü.

ol-, *fiil+-ar ol-* şeklinde formüle edilebilir: *aalaşmaa et-* “bir şeyden şikayet eder gibi olmak”, *dönmää et-* “dönmeye kalkmak”, *öpmää et-* “öpmek istemek, öpmeye çalışmak”, *kıskanar ol-* “kıskanmış gibi olmak”, *yataar ol-* “bir yöne doğru hafif eğilmek, başını bir yere koyarak yatar gibi olmak” vb.

Fiilimsi ekleri kullanılarak oluşturulmuş bu birleşik fiiller, işlev yönünden tamamlanmamış, ara bir eylemi anlatmaktadır. Bu tip fiillerde genellikle bir şeyi yapmaya çalışmak/kalkmak, yapmayı istemek, amaçlamak, bir işe niyetlenmek, girişmek gibi anlamlar hissedilir ve çoğunda yapılan eylem uzun sürmez. Fakat, sadece *uyuklaar ol-* “uyuklamak, uyumuş hâlde kalmak” örneğinde sürmekte olan bir eylemden bahsedilmektedir. *Kıskanar ol-*, *aalaşmaa et-* vb. fiiller “...gibi olmak”, “-miş gibi olmak/yapmak” anlamı vermektedir.

Bunlardan farklı olarak *susar ol-* “susmak, sesini birden kesmek”, *şaşar ol-* “şaşırmak, hayret etmek”, *sesirgenär ol-* “bir şeye kulak vermek” birleşik fiilleri ise doğrudan fiillerin kök hâlindeyken (*şaş-*, *sus-*, *sesirgen-*) bildirdiği anlamı vermektedir.

Birleşik fiiller bahsinde son olarak Gagauz Türkçesinin **tasvir fiilleri** ele alınmıştır. Gagauz Türkçesinde yeterlik, tezlik ve süreklilik bildiren fiiller Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *-A bil-* (*baarabil-*), *-I /-U ver-* (*daadiver-*, *çöküver-*), *-A*, *-I*, *-Ip kal-* (*durakal-*, *şasıp kal-*) şeklinde teşkil edilmektedir. Romanda, yeterlik fiilinin olumlu hâline kıyasla olumsuz hâliyle daha çok karşılaşılmış, tezlik fiilinin olumsuzu sadece bir örnekte gözlenmiş, süreklilik fiilinin ise olumsuz hâline hiç denk gelinmemiştir. Gagauz Türkçesinde yeterlik ve tezlik fiillerinin olumsuz hâlinin teşkil edilmesi hususunda da Türkiye Türkçesinden ayrılan bir taraf yoktur. (*annayama-*; *koyuverme-* > *kolverme-*).

Ancak tespit edilen tezlik fiillerinden *salver-* ve *kolver-* örneklerinde asıl fiili yardımcı fiile bağlayan *-ı /- u* zarf-fiillerinin düştüğü görülmüştür. Romanda tezlik fiilinin olumsuzuna örnek oluşturan tek örnek de *kolver-* fiilidir. *kolver-* örneğinde olduğu gibi bazı fiillerin yapısından kaynaklı istisna durumlarla karşılaşılabilmektedir.

Deyimler, Atasözleri, İkilemeler ve Kalıp Sözlerle İlgili Sonuçlar

Çalışmanın fiillerden sonraki bölümlerinde *Kadem Kaynaa* romanından derlenen deyimler, atasözleri, ikilemeler ve kalıp sözler ortaya konulmuştur. Romandan 582 deyim derlenmiş ve bu deyimler alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır. Sadece tek bir romandan ulaşılan bu rakam dahi Gagauz Türkçesinin anlatım zenginliğinin, gücünün ve inceliğinin somut bir delili sayılmaktadır. Gagauz Türkçesi deyimleriyle ilgili aktaracağımız en belirgin husus büyük bir kısmının Türkiye Türkçesi deyimleriyle gösterdiği benzerlik ve ortaklıktır. Bazılarında deyimi oluşturan unsurlar farklılaşsa da ifade edilmek istenen durum aynıdır. Tabii ki ortak olan bu deyimlerin müstakil bir çalışmada derinlemesine incelenmesi benzerlikler kadar farklılıkların da ortaya çıkmasını ve görülmesini sağlayacaktır.

Gagauz Türkçesinde görüldüğü kadarıyla ikilemeler üzerine hazırlanmış bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu çalışmada romandaki ikilemeler de değerlendirilmiştir. Tespit edilen 83 ikileme anlamına ve yapısına göre incelenmiştir. Anlamına göre ayrılan ikilemeler arasında aynı sözcüğün tekrarıyla kurulan örneklerin daha fazla olduğu görülmüştür. Yapısına göre ikilemeler başlığı altında isim ve fiil kök veya gövdelerinden kurulan ikilemeler aldığı eklere göre gruplanarak incelenmiştir. Yapım ekleri, hâl ekleri, fiilimsi ekleri ve pekiştirme eklerinden birini almış sözcüklerden oluşan ikilemeler arasında kıyaslama yapıldığında hâl ekleri kullanılarak teşkil edilenlerin çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bu grup içerisindeki alt gruplarda ise iki ayrı başlık öne çıkmaktadır. Bunlar, **ayrılma hâli eki / yönelme hâli eki (primejdiyadan primejdiyaya, asirdän asirä, baştan ayaa vb.)** ve **yalın hâl / yönelme hâli eki (bitki-bitkiyâ, omuz omuza; uzun uzadaya vb.)** şeklinde kurulmuş ikilemelerdir. İki grupta da ikinci unsur yönelme hâli ekini almıştır. Ayrıca Türkiye Türkçesinde “yıldan yıla”, “günden güne” şeklinde kullandığımız ikilemeler Gagauz Türkçesinde “yıl-yıldan”, “gün-gündän” biçiminde karşımıza çıkmıştır. Bu ikilemelerde Türkiye Türkçesinin aksine +dan ayrılma hâli eki ikinci sözcüğe getirilmiş ve dolayısıyla ilk sözcük eksiz bırakılarak farklı bir ikileme oluşturma yoluna gidilmiştir. Yapısında fiilimsi eki bulunan ikilemeler de azımsanmayacak miktardadır. Bunlardan zarf-fiil ekleriyle kurulanlar fazlalığı oluşturmaktadır.

Romandan tespit edilen 23 kalıp sözün geneli Türkiye Türkçesiyle müşterektir. Günlük hayatta çeşitli durumlarda kullanmayı veya söylemeyi alışkanlık hâline getirdiğimiz bu sözlerden örneğin, “Allah hepimizi affetsin” şeklinde kullandığımız kalıp söz, Gagauz Türkçesinde “Allaah hepsimizi prost etsin” şeklinde geçmektedir. “af et-” birleşik fiili bu sahada görülmekle beraber aynı anlama gelen “prost et-” birleşik fiili de kullanılmaktadır. Farklılıklar bunun gibi bazı sözcüklerin değişikliğinden ve ses olaylarından ileri gelmektedir. “alla raazı olsun, saa ol (un), şükür” gibi minnettarlık ve hoşnutluk ifade eden sözler, “aferim, bravo” şeklindeki tebrik ve takdir sözleri Türkiye Türkçesinde de var olan kalıp sözlerdendir.

Buraya kadar ifade edilen sonuçlar hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak; Gagauz Türkçesi söz varlığında, Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan pek çok sözcük tespit edilmiştir. Çalışmamızın inceleme kısmındaki başlıklar altında da dikkati çekeceği gibi romandan derlenen sözcüklerin Türkiye Türkçesi ağızlarıyla olan benzerliğine, ortak kullanımlara daima vurgu yapılmış ve bunlar somut verilerle ortaya konulmuştur. Böylece hem ad hem de fiil türünden sözcüklerin özellikle Balkan Türk ağızlarının kelime kadrosuyla gösterdiği uyum, fonetik ve morfolojik bakımdan büyük orandaki birebir örtüşmeler tanıklanmıştır. Bu verilerin sağlanmasında *Trakya Ağızları Sözlüğü*'nin sunduğu imkân ve katkı çok büyüktür. Bu çalışmada, sözlükte karşılaşılan sözcükler “TAS” kısaltmasıyla belirtilmiş, sözcüklerin bölgenin hangi yerlerinde kullanıldığı sözlükteki gibi detaylı bir şekilde gösterilmemiş olsa da çoğunun Kuzey Trakya özellikle de Deliorman Türk ağızlarıyla ortak olduğu tespitler sırasında görülmüştür. Gagauz Türkçesinde Anadolu ağızlarıyla da ortak sözcüklere rastlanmıştır.

Bunlardan başka Gagauz Türkçesi söz varlığında Slav dillerinden özellikle Rusçadan alıntı birçok sözcükle karşılaşmış, bu sözcüklerin daha çok bilim, sanat, eğitim, yönetim, siyaset gibi alanlarla ilgili kelimeler olduğu saptanmıştır. Çalışmadan elde edilen verilere göre Gagauzcanın söz varlığında Rumence ve Bulgarcanın etkisinin Rusça kadar fazla olmadığı görülmüştür. Yunanca alıntılarının dinî ve günlük hayatla ilgili sözcüklerden oluştuğu gözlenmiştir. Arapça ve Farsça alıntılara genellikle her alanda denk gelinmekle beraber bu alıntılarının Gagauzcaya taşındığı yollara yukarıda değinmiştik.

Bunların yanı sıra başlıklar altında Gagauz Türkçesine özgü, oldukça orijinal pek çok sözcük belirlenmiştir. Gagauz Türkleri, Türkçe ek ve sözcüklerle yeni sözcükler türetme yoluna giderek Gagauz Türkçesinin söz varlığını zenginleştirmişlerdir. (*aaz çalımı, üüredici, resimci, zaametçi, oturacak, saurgun, üülen tarafi, aptekacı, kolhoz başı, baş injener* vb.).

Gagauz Türkçesi fiillerinde dikkatimizi çeken bir husus ise *raatsız et-* ‘rahatını bozmak, keyfini kaçırmak’ fiilinin *raatsızla-*; *donakla-* fiilinin ise *donak et-* olarak iki şekilde de kullanılıyor olmasıdır. Ayrıca Türkiye Türkçesinde bir isme *et-*, *ver-*, *yap-* yardımcı fiilleri getirilerek ifade edilen kimi eylemlerin Gagauz Türkçesinde isim unsuruna eklenen *+la-* ekiyle karşılandığı dikkati çekmiştir: *yardımna-* ‘yardım etmek’, *betvala-* ‘beddua etmek’, *cezala-* ‘ceza vermek’, *nasaatla-* ‘nasihat etmek’, *şakala-* ‘şaka yapmak’, *haberle-* ‘haber vermek’ gibi. Bu sözcüklerin Türkiye Türkçesinde sadece *+la-* ekini almış hâli kullanılmaz. Yine bazı birleşik fiilleri oluşturan yardımcı fiiller arasında değişiklik gözlenir. Örneğin; Türkiye Türkçesinde *cevap ver-* şeklindeki birleşik fiil, Gagauz Türkçesinde *cuvap et-* şeklindedir. Yani *ver-* yardımcı fiili *et-* yardımcı fiilinin yerine geçerek onun işlevini üstlenir hâle gelmiştir. *beter yap-* birleşik fiilinde de aynı durum söz konusudur. (*beter yap-* < *beter et-*).

Sonuç olarak Gagauz Türkleri, geçmişten bu yana çok dilli ve çok kültürlü ortamlarda yaşamalarına rağmen ana dilini kullanmaktan bir an olsun vazgeçmemişlerdir. 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ise Gagauzcayı bir yazı dili hâline getirerek geliştirmişlerdir. Yabancı dillerin etkisine karşın Türkçe sözcükleri büyük oranda muhafaza etmeyi başarmışlar ve hatta yeni sözcükler türetmişlerdir. Fakat bugün Gagauz Türkçesinin özellikle de Rusça sözcüklerin istilasına altında varlığını sürdürmeye, ayakta kalmaya çalıştığı bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Ahmet Kelağa, İbrahim, *Yunanca El Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara, 2012.

Akgül, Semra, “Gagavuz Destanları’na Göre Gagavuz Türkçesinde Ekler”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2015.

Akgün, Atıf, “Modern Gagauz Edebiyatı’nda İlk Roman: “Uzun Kervan” (Bir Tahlil Denemesi)”, *Karadeniz Araştırmaları*, XV/59 - Güz 2018 - s. 261-290.

Aksan, Doğan, *Türkçenin Söz Varlığı*, Engin Yayınevi, Ankara 2004.

Aksan, Doğan, *Anadilimizin Söz Denizinde*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2006.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Aksoy, Ömer, Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü/Atasözleri Sözlüğü-1*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2017.

Anzerlioğlu, Yonca, “Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagavuz Türkleri”, *Bilig*, S. 39, 2006, s. 31-51.

Arat, Reşit Rahmeti, “Türk Şivelerinin Tasnifi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 10, 1953, 59-139.

Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig III İndeks*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1979.

Argunşah, Mustafa-Argunşah Hülya, *Gagauz Yazıları*, Türk Ocakları Kayseri Şubesi, Kayseri 2007.

Argunşah, Mustafa, “Çağdaş Gagavuz Şiiri”, *Türk Dili (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri Özel Sayısı)*, S. 531, 1996, s. 678-699.

Argunşah, Mustafa, “Gagavuz Türklerinin Kullandığı Alfabeler”, *Türk Dili*, S. 513, 1994, s. 218-222.

Aydemir, Hakan, “Gagauzcada Kıpçakça Etkisi Üzerine”, *Studia Turcologica Cracoviensia 10*, Krakow 2015, s. 27-47.

Bakır, Abdullah, *Yazıcızâde Ali Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Târihi)*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009.

Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Baymak, Osman, *Gagauz Çağdaş Şiiri Antolojisi*, Bilig Yayınları, Ankara 2000.

Bayraktar, Sibel-Sandalyeci, Selda, “Trakya Ağzları Ses Bilgisi”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, C. 1 S. 1, 2018, s. 215-279.

Bulgarca Cep Sözlüğü, Fono Yayınları, İstanbul 2016.

Bulut, Remzi, *Moldovadaki Gagavuz Türkleri (Gagavuz Türklerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma)*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2016.

Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1968.

Cayıt, Nazlı Asena, “Gagavuz Türkçesi Yazı Dili İle Türkiye Türkçesi Ağzlarında Basit Fiillerin Mukayesesi”, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2019.

Çağbayır, Yaşar, *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı-Ötüken Türkçe Sözlük (a-den 1, den-izz 2, j-müt 3, müt-tap 4, tap-züz 5)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2007.

Demir, Necati, “Saltık-nâme ve Selçuk-Nâme Işığında Gagavuz Türkleri”, *Zeitschrift für die Wlt der Türken Journal of World of Turks*, C.3, S. 2, 2011, s. 5-19.

Derleme Sözlüğü, C. II-XII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2010.

Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Doğan, Levent, *Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı*, Kriter Yayınları, İstanbul 2010.

Doğan, Levent, “Türk Dilinde Organ Adları Üzerine Bir İnceleme -Ana ve Ara Temel Kelimeler-“, *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 1, 2005, s. 142-164.

Doğan, Levent, “Trakya Ağzlarında Organ Adları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 5, S. 19, Ocak 2018, s. 317-335.

Elçin, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

Emecen, Feridun, “İsmâil”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 23, İstanbul 2001, s. 82-84.

Ercilasun, Ahmet Bican, “Gagauzlardan Yeni Haberler”, *Türk Kültürü*, S. 316, 1989, s. 476 (28)-483(35).

Ercilasun, Ahmet Bican-Akkoyunlu Ziyat, *Dîvânu Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, TDK Yayınları, Ankara 2018.

Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2013.

Eroğlu, Türker, “Gagauz Türkleri Hakkında Deniz Tanasoglu ile Röportaj”, *Millî Folklor*, S. 7, 1990, s. 39-41.

Göçer, Ali, “Dil-Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine”, *Türk Dili*, S. 729, 2012, s. 50-57.

Gökdayı, Hürriyet, *Türkçede Kalıp Sözcükler*, Kriter Yayınları, İstanbul 2011.

Gül, Fatma, “Gagavuz Destanları'nın Fonetik Özellikleri”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2019.

Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü –Etimolojik Sözlük Denemesi- (I-II)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Gültek, Vedat, *Rusça-Türkçe Sözlük*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2004.

Güngör Harun- Argunşah, Mustafa, *Gagauzlar (Gagauz Türklerinin etnik yapısı, nüfusu, dili, dini, folkloru hakkında bir araştırma)*, İstanbul 1998.

Güngör, Harun, “Gagavuzlar”, *Yeni Türkiye (Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-V)*, Y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara 2015 (Mart-Haziran), s. 5547-5554.

Gülsevin, Gürer, “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 125-144.

Hacıeminoğlu, Necmettin, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016.

Hatipoğlu, Vecihe, *Türk Dilinde İkileme*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981.

Hatlas, J.– Zyromski, M., “Bucak’taki Gagauzların Hayatında Din”, *TÜBAR*, (çev. Ramazan ADIBELLİ), XXIX, 2011, s. 533-549.

Hünerli, Bülent, “Ukrayna Zaporozje Gagavuzları Saha Çalışması Raporu”, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 2015, s. 35-38.

Hünerli, Bülent-Arnaut, Tudora, “Ukrayna Gagavuzları”, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, Cilt 7, Sayı 11, Yaz 2017, s. 17-50.

Hünerli, Bülent, *Mihail Çakir’in Gagauzca (Türkçe)-Rumence Sözlüğü (İnceleme- Metin)*, Paradigma Akademi, Çanakkale 2019.

Iusumbeli, İrina, “Gagauz Yerinde Kadın”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

Kaplan, Mehmet, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.

Karpat, Kemal, *Gagauzlar*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 13, 1996, s. 288-291.

Kaya, Muhammet Mustafa, “Gagauz Türkçesinin “Ana Sözü” Gazetesindeki Söz Varlığı (2012-2016)”, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2018.

Kaynak, İsmail-Doğru A. Mecit, *Gagauz Türkçesinin Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Komasyon, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

Kowalski, Tadeusz, “Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili”, (Çev. Ö. F. Akün), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 3, S.2-3, 1949, s. 477-500.

Manov, Atanas, *Gagauzlar (Hıristiyan Türkler)*, (Bulgarcadan çev. M. Türker Acaroğlu), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001.

Mercanka, Mariya, *Kadem Kaynaa*, Pontos, Chişinau 2017.

Menz, Astrid, “Gagauzca”, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, C. 3, S. 3, 2014, s. 55-69.

Nayır, Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, Ankara 1999.

Oy, Aydın, *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1972.

Özden, Muharrem, Doğan, Levent, Bayraktar, Sibel, *Trakya Ağızları Sözlüğü*, C. I-II, Trakya Üniversitesi Matbaası, Yayın No: 192, Edirne 2018.

Özkan, Nevzat, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Özkan, Nevzat, “Gagavuz Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. A. B. Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Özkan, Nevzat, “Ağız Alanından Yazı Diline Geçiş: Gagavuz Türkçesi Örneği”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (9), Summer 2013, s. 85-94.

Özkan, Nevzat, “Gagavuz Yazı Dilinin Kurucusu Mihail Çakır” *Karadeniz Araştırmaları*, (43), 2014, s. 43-49.

Özkan, Nevzat, *Gagavuz Edebiyatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.

Özkan, Nevzat, “Gagavuz Türkçesinde Yabancı Unsurlar”, *Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemleri*, (Ed. Selçuk Kırılı, Alev Sınar Uğurlu), Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları: 14, 2018, s. 181-190.

Özön, Mustafa Nihat, *Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1962.

Öztürk, Rıdvan, *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Pokrovskaya, L. A., “Gagauzların Hristiyan Dinî Terminoloji Sistemindeki Müslümanlıkla İlgili Unsurlar”, (Çev. Bülent Hünerli), *Kesit Akademi Dergisi*, Y. 3, S. 7, 2017, s. 421-427.

Pokrovskaya, L. A., “Gagauzcadaki Diyalektlerin Kökeni Hakkında”, (Çev. Bülent Hünerli), *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, 2018, s. 168-172.

Pokrovskaya, L. A., “Gagauz Edebî Dili Gelişiminin İlk Sonuçları”, *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (Çev. Bülent Hünerli), Y. 5, S. 9, 2017, s. 100-103.

Rumence Cep Sözlüğü, Fono Yayınları, İstanbul 2014.

Sandalyeci, Selda, “Gagauz Türkçesi Söz Diziminin Ölçünlü Türkiye Türkçesi Söz Dizimi ile Mukayesesi”, Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi’nde sunulan bildiri.(UBAK, 09 – 12 Eylül 2018).

Savran, Ahmet Faruk, “Gagavuz Türkçesinde Sıfatlar”, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2019.

Soykut, Hilmi, *Türk Atalar Sözü Hazinesi*, Ülker Yayınları, İstanbul 1974.

Tanasoğlu, Dionis, “Gagauzlar”, *Yeni Türkiye (Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-I)*, Y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara 2015 (Mart-Haziran), s. 5555-5560.

Tekin, Talat-Ölmez, Mehmet, *Türk Dilleri*, Simurg, İstanbul 1999.

Tekin, Talat, “Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi”, *Bilge*, C. 15, S. 15, 1989, s. 141-168.

Tietze, A., *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı (Birinci Cilt A-E)*, Simurg Kitapçılık, İstanbul 2002.

Vardar, Berke, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual, İstanbul 2001.

Vardar, Berke, *Açıklamalı DilBilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual, İstanbul 2002.

Zayonçkovski, Vlodzimej, “Gagauz Araştırmalarının Durumu Ve Öncelikli Hedefleri”, (Çev. Bülent Hünerli), *Dil Araştırmaları*, 20, 2017, s. 237-243.

Zayonçkovski, Vlodzimej, “Gagauzların Etnogenezine Dair”, (Çev. Bülent Hünerli), *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Y. 6, S. 14, 2018, s. 261-267.

https://www.academia.edu/12788175/Gagauz_Etymological_Dictionary, (14.10.2019).

TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr>.

<http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php> (25.12.2019)